

INSTITUTET
FÖR RÄTTSVETENSKAPLIG FORSKNING
[XII]

ÅTALSPRESKRPTION

AV
TORE STRÖMBERG

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

E-boken är publicerad av Juridiska fakulteten vid Lunds universitet 2026

eISBN: 9789190023310

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.390>

Denna text är licensierad under CC BY-NC 4.0, Erkännande.

(Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>).

Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men ej användas i kommersiella syften. Verkets upphovsperson måste anges.

LUND 1956

CARL BLOMS BOKTRYCKERI A.-B.

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

Titeln på denna skrift är icke att uppfatta så, att framställningen skulle avse att täcka hela ämnet åtalspreskription enligt svensk rätt. På grund av sin starkt tekniska karaktär och sin relativa fattigdom på ideologiska och rättspolitiska aspekter har ämnet icke animerat mig till mera vittfamnande rättshistoriska, doktrinhistoriska eller komparativa betraktelser. Vidare är institutet åtalspreskription ännu icke så utvecklat och stabiliserat i svensk rätt att förutsättningarna är givna för en till större fullständighet syftande kartläggning av detsamma. Desto naturligare synes det mig vara, att framställningen till stor del har kommit att bestå av försök att utreda och belysa tveksamma tillämpningsfrågor, vilka kan tänkas bli aktuella snart eller framdeles. Vid ämnets uppläggning och behandling har jag i mycket låtit mig ledas av en livlig önskan att boken skall bli till gagn för dem som verkar i straffrättsskipningens tjänst.

Till jur. lic. Per-Edwin Wallén framför jag mitt tack för givande information i historiska frågor. Jur. kand. Carl Magnus Elwing tackar jag för utmärkt hjälp med korrekturläsning och för nyttig saklig granskning av vissa partier av boken.

Det författarunderstöd som jag har uppburit från Institutet för rättsvetenskaplig forskning har icke blott inneburit en betydande ekonomisk förmån för mig utan har också skänkt mig mycken stimulans och arbetsglädje. För allt detta frambär jag till Institutet mitt värdsamma tack.

Lund i januari 1956.

Tore Strömberg

INNEHÅLLSÖVERSIKT

Inledning (s. 1—12)

Avhandlingens ändamål, s. 1. — Arten av behandlade problem, s. 1. — Allmän jämförelse mellan straffrättslig och civilrättslig preskription, s. 2. — Kort antydan om åtalspreskriptionens nuvarande reglering i SL, s. 3. — Åtalspreskription i gammal germansk rätt, s. 4. — I de svenska landskapslagarna, s. 5. — I landslagarna, i 1734 års lag, s. 6. — Åtalspreskriptionen på kontinenten från receptionen av romersk rätt, s. 7. — Doktrinen inställning till institutet, s. 7. — Åtalspreskriptionens utveckling i fransk rätt samt i tysk rätt under 1800-talet, s. 9. — Svensk rätt från och med 1779 års förordning, s. 9. — 1864 års strafflag, s. 11.

§ 1. Vad är åtalspreskription (s. 13—16)?

Termerna åtalspreskription, straffpreskription och brottspreskription, s. 13. — Betydelsen hos termen preskription, s. 14. — Termens dubbla funktion, s. 14.

§ 2. Hur motiveras institutet åtalspreskription (s. 17—25)?

Värdet av att utforska åtalspreskriptionens grund, s. 17. — Naturrättslärnarnas syn på frågan, s. 17. — Den klassiska straffrättslärans syn, s. 18. — Processuell teori, s. 18. — De relativa straffteoriernas syn, materiell teori, s. 19. — Speciella förklaringar av institutet, s. 20. — Åtalspreskriptionens grund enligt Wijkander och Hagströmer, s. 20. — Enligt strafflagskommissionen, s. 22. — Enligt 1925 års sakkunnige, s. 23. — Ytterligare synpunkter, s. 24.

§ 3. Åtalspreskriptionens innebörd (s. 26—63)

Ämnets uppdelning i åtalspreskriptionens förutsättningar och dess innebörd, s. 26. — Åtalspreskriptionens innebörd enligt lydelsen av SL 5:14, s. 27. — Analys av satsen »straff vare förfallet», s. 27. — Doktrinen meningar om åtalspreskriptionens »verkan», s. 29. — Exkurs ang. begreppet straff, s. 33. — Betydelsen av ordet straff i SL 5:14, s. 40. — Innebörden av SL 5:14 beträffande olika slag av rättsliga påföljder, s. 40 ff. —

VI

Avsättning, s. 41. — Suspension, s. 42. — Avsättning och suspension såsom bisträff, s. 42. — Restitution och skadestånd, s. 42. — Reparativt förverkande, s. 43. — De judiciella skyddsåtgärderna, s. 44 ff. — Ungdomsfängelse, s. 45. — Förvaring och internering, s. 46. — Villkorlig dom, s. 47. — »Överlämnande åt barnavårdsnämnd», s. 47. — Åtalseftergift enligt lag 1944, s. 48. — Straffrifynklarung, s. 48. — »Särskilda påföljder», s. 49 ff. — Konfiskation enligt SL, tryckningskostnad enligt SL 6:3, s. 50. — Specialstraffrättslig konfiskation, s. 52. — Konfiskation av tryckt skrift, s. 57. — Andra ekonomiska bipåföljder, s. 58 ff. — Straffskatt, s. 58. — Dubbel hundskatt, s. 59. — Automobilskatt, s. 60. — Omsättningsskatt å rusdrycker, s. 61. — Straffavgift o.d., s. 61. — Oskadliggörande av föremål, s. 61. — Förlust av behörighet eller näringsrätt, s. 62. — Disciplinär bestraffning, s. 63. — Vite, s. 63.

§ 4. De processuella konsekvenserna av reglerna om åtalspreskription (s. 64—90)

Konsekvenser för domstolarna, s. 64 ff. — Fråga om åtalspreskription prövas ex officio, s. 64. — När skall sådan fråga prövas i rättegång? s. 65. — Måste skuldfrågan först avgöras? s. 66. — Preskription går före frikännande, s. 67. — Sakerförlklarung bör undvikas, s. 68. — Åtalet »lämnas utan bifall», s. 70. — Brottet framställes såsom hypotetiskt, s. 71. — Är åtalspreskription skäl mot utredning i skuldfrågan? s. 72. — Åtalspreskription är ej rättegångshinder, alltså ej grund för avvisande av stämningsansökan, s. 73. — Tillämpning av SL 5:14 är ett avgörande av »saken», s. 74. — Utredningen av skuldfrågan, när preskription synes möjlig, s. 75. — En icke preskriberad påföljd (konfiskation, skadestånd m.m.) framtvingar stundom avgörande av skuldfrågan, s. 77. — Frågan om återförvisning i vissa situationer, s. 78. — Åtalspreskription och »åtalsrätt», s. 80 ff. — I SL 5:14 ligger ett straffrättsligt åtalsförbud, s. 81. — Preskriptionsbestämmelsernas betydelse för åtalsrätt och åtalsplikt i skilda fall, s. 82. — Åklagares straffansvar vid åtal för preskriberat brott, s. 86. — Åtalspreskription är hinder för åtalseftergift, s. 87. — D:o för strafföreläggande, s. 88. — D:o för förundersökning, s. 88. — D:o för vissa straffprocessuella tvångsmedel, s. 89. — D:o för resning, s. 90.

§ 5. Översikt över åtalspreskriptionens förutsättningar (s. 91—98)

Lagreglernas allmänna karaktär, s. 91. — Preskriptionstidernas längd, proportionalitetsprincipen, s. 92. — Utgångspunkten, s. 92. — Vissa detaljspörsmål av generell betydelse ang. tidsberäkningen, s. 93. — Preskriptionshinder åtgärder, s. 94. — Skäl för och emot nuvarande preskriptionshinder, s. 96.

§ 6. Hur lång är preskriptionstiden för visst brott (s. 99—114)?

Metoder för bestämmande av preskriptionstidens relation till brottets svårhet, s. 99. — Anknytningen till tillämpligt straffmaximum, s. 100. — Vad menas med »högsta straff»? s. 101. — Brott med två eller flera straffmaxima, s. 101 ff. — Särskilt straffmaximum vid gärning, som utmärkes av närmare karakteriserad omständighet, s. 101. — Särskilt straffmaximum vid synnerligen försvårade omständigheter, s. 102. — Gradindelade brott, s. 105. — Återfallsbrott enligt SL 4: 14, s. 107. — Särskilt straffmaximum, när brottsligt förfarande har skett i större omfattning eller yrkesmässigt, s. 109. — Reell konkurrens, s. 111. — Ideell konkurrens, s. 112.

§ 7. När börjar preskriptionstid i allmänhet att löpa (s. 115—123)?

Presumptionsregel, när tidpunkten för ett brott ej kan exakt fastställas, s. 115. — Orsakerna till det rättsliga problemet om utgångspunkten för preskriptionstid, s. 116. — Såsom huvudregel antages, att brottets fullbordan är utgångspunkt, s. 117. — Huvudregelns betydelse vid effektdelikt, s. 117. — Huvudregelns motiveringar, s. 119. — Utgångspunkten vid delaktighetsbrott, s. 121.

§ 8. Preskriptionstidens begynnelsepunkt i särskilda fall (s. 124—189)

Allmänt om skälen till undantag från huvudregeln, s. 124. — Brott med objektiva straffbarhetsvillkor, s. 125. — Närmare om skälen till undantag från huvudregeln, s. 126. — Strävandena efter en »naturlig» utgångspunkt för preskriptionstid, s. 127. — Två slags undantag från huvudregeln tänkbara: förskjutning av utgångspunkten och successiv preskription, s. 128. — Förskjutning vid tidskrävande brott, s. 128. — Förskjutning vid perdurerande brott (olovligt frihetsberövande m.m.), s. 129. — Utgångspunkten vid tvegifte, s. 130. — Spörsmålen om de viktigare förmögenhetsbrottens konsumtion, s. 131 ff. — Stöld, s. 132. — Bedrägeri, s. 133. — Oredligt förfarande, s. 134. — Förskingring, s. 134. — Jämförande exempel, s. 136. — Förskjutes preskriptionstiden för förmögenhetsbrott genom straffri efterhandling? s. 137. — Utgångspunkten vid de centrala förmögenhetsbrotten enligt teori och praxis, s. 139. — Subsidiärt häleriansvar såsom medel att förlänga straffbarhetstiden för stöld m.m., s. 140. — Utgångspunkten vid misshandel, s. 141. — Oriktig deklaration, s. 142. — Mordbrand och allmänfarlig vårdslöshet, s. 143. — Olovlig varuinförsel, s. 144. — Bygga utan föreskrivet lov, s. 145. — Några skäl för fasthållande vid huvudregeln, s. 147. — Konklusioner av praxis beträffande

VIII

icke persevererande brott, s. 147. — Frågan om utgångspunkt för preskriptionstid vid ideell konkurrens, s. 149. — Reell konkurrens, s. 150 ff. — SL 5:18, s. 150. — Hur behandlades fortsatt brott i vidgad bemärkelse? s. 153. — Hur behandlades fortsatt brott i inskränkt mening? s. 154. — Hur behandlas numera »fleraktsbrott»? s. 157. — Sammansatta brott (rån m.m.), s. 158. — Problemställningen vid persevererande brott, s. 158. — Terminologiska definitioner, s. 159 ff. — Kontinuerligt brott, s. 161. — Brottsligt »drivande av verksamhet», s. 162. — Intermittent brott, s. 163. — Termen kollektivdelikt undvikes, s. 164. — Utgångspunkten för preskriptionstid vid persevererande brott enligt äldre teori, s. 165. — Enligt Wetter, s. 166. — Enligt åtalspraxis, s. 167. — Enligt domspraxis, s. 167. — Rättsfallet NJA 1953 s. 630, s. 169. — De svenska lagförslagens ståndpunkt, s. 170. — Fördelarna av successiv preskription, s. 171. — Preskriptionsproblemet vid äkta underlåtenhetsbrott, s. 173 ff. — Underlåtenhet att utföra en enstaka prestation, s. 173 ff. — Äldre teori om handlingspliktens upphörande såsom utgångspunkt för preskriptionstiden, s. 174. — Jämförande analys av rättsfallen NJA 1916 s. 401 (boktryckaren) och 1934 s. 108 (fondstämpeln), s. 175 ff. — Wetters förskjutningsteori, s. 177. — Konklusioner, s. 182. — Specialfall: underlåten firmanmälan o.d., s. 183. — Underlåtenhet att iakttaga ett kontinuerligt, i tiden bestämt beteende, s. 186 ff. — Uteblivande eller avvikande från militärtjänst, s. 186. — Civil ämbetsmans bortovaro från tjänstgöring, s. 189. — Simultan eller successiv preskription vid kontinuerligt underlåtenhetsbrott? s. 189.

§ 9. Blir s.k. straffria efterhandlingar straffbara genom preskription av det föregående brottet (s. 190—199)?

Rubrikfrågans praktiska betydelse vid förmögenhetsbrott, s. 190. — Betydelsen av rättsfallet NJA 1953 s. 630 (förvaring av smuggelsprit), s. 191. — Betydelsen av rättsfallet NJA 1954 s. 393 (fullföljt bedrägeri), s. 195. — Rubrikfrågan beträffande efterhandlingar, som betecknar brottets »naturliga» fullbordan, s. 196. — Motsvarande fråga vid förfalskningsbrotten, s. 196. — Rubrikfrågan beträffande efterhandlingar av hälerityp, s. 198.

§ 10. Om preskription av häleri (s. 200—213)

Debatten gäller lagens första hälerifall, s. 200. — Debattens upprinnelse, s. 201. — Preskription av enstaka hälerihandling vid fortsatt innehav av godset, s. 202. — Konkurrensspörsmålet vid »sammansatt häleri», s. 206. — Preskription av »sammansatt häleri», s. 208. — Preskription av heterogent häleribrott, s. 210.

§ 11. Om preskriptionshindrande åtgärder (s. 214—232)

Åtalspreskription hindras av häktning och delgivning av åtal, s. 214. — Innebörden av »häktning» såsom preskriptionshinder, s. 214. — Preskriptionshinder vid strafföreläggande, s. 216. — Preskriptionshindret gäller endast »brottet», s. 218. — Häktning och delgivning av åtal har stundom ingen betydelse ur preskriptionssynpunkt, stundom blott relativ betydelse, s. 219. — Erforderligt samband mellan preskriptionshindrande häktning och efterföljande åtal, s. 220. — Jämförelse mellan SL 5:17 och 5:18, s. 221. — Ursprunget till SL 5:17, s. 222. — Ändringen 1926, s. 222. — Frågan om tillämpligheten av SL 5:17 i olika fall, s. 223 ff. — Naturliga uppehåll i straffprocess, s. 223. — Den misstänktes rymning eller utevaro, s. 223. — Vilandeförklaring av brottmål i olika fall, s. 224. — Föreläggande att fullständiga förundersökning, s. 225. — Återförvisning, s. 225. — Oförsvarliga dröjsmål m.m. i straffprocessuellt förfarande, s. 226. — Betydelsen i preskriptionshänseende av att åtal avvisas eller brottmål avskrives, s. 226. — Att häktning upphäves, s. 228. — Löper ny preskriptionstid efter lagakraftvunnen dom? s. 228. — Rättsfallet NJA 1953 s. 788, s. 229. — Utgångspunkt för ny preskriptionstid, s. 230. — Beskaffenheten av nytt preskriptionshinder, s. 231.

Anmärkning. Speciella bestämmelser om åtalspreskription utanför SL 5 kap. beröres blott antydningssvis eller icke alls. Övergångsspörsmål behandlas ej.

Lagtext s. 233

Rättsfallsregister s. 235

ÅBEROPAD LITTERATUR

- Agge, Ivar*, Den svenska straffrättens allmänna del i huvuddrag. Första och andra häftena. Stockholm 1944—1948. (Cit. Agge, Allmänna delen.)
- Agge, Ivar*, Ett spörsmål rörande åtalspreskription, i Festskrift tillägnad Birger Ekeberg, Stockholm 1950, s. 13 ff.
- Andenæs, Johs.*, Straffbar unnlåtelse. Oslo 1942.
- Antell, Herman*, Handbok i svensk militärstraffrätt. Lund 1896.
- Beckman—Bergendal—Strahl*, Strafflagen jämte förklaringar till den nya lagstiftningen om brott mot staten och allmänheten. Stockholm 1949. (Cit. BSA.)
- Bergendal, Ragnar*, Om vanemässighet och yrkesmässighet såsom brottsrekvisit och straffskärpningsgrunder, i Nordisk Tidsskrift for Strafferet 1927 s. 223 ff.
- Bergendal, Ragnar*, Straffrätt (Lärobok i rättskunskap för blivande landsfiskaler III). 2. uppl. Lund 1928. 1 uppl. Lund 1924. (Cit. Bergendal resp. Bergendal 1. uppl.)
- Bäärnhjelm, Gösta*, Rättegången i brottmål (Lärobok i rättskunskap för blivande landsfiskaler IV. Processrätt 2.). 2. uppl. Lund 1927.
- Calonius, Matthias*, De præscriptione criminum (Matthiæ Calonii Opera omnia, Vol. II, Holmiæ 1830, s. 129 ff.).
- Carlén, Richard*, Kommentar öfver Strafflagen. Stockholm 1866.
- Dalloz*, Code d'instruction criminelle. Paris 1954.
- Dillén, Nils*, Föreläsningar i straffprocessrätt enligt den nya rättegångsbalken. Stockholm 1947.
- Eberstein, Gösta*, Preskriptionsbestämmelsen i stämpelförordningen 50 §. i Svensk Juristtidning 1926 s. 201 ff.
- Ekeberg—Strahl—Beckman*, Strafflagen jämte förklaringar till den nya lagstiftningen om förmögenhetsbrott. 4. uppl. Stockholm 1952. (Cit. FB.)
- Ekelöf, Per Olof*, Juridisk slutledning och terminologi, i Tidsskrift for rettsvitenskap 1945 s. 213 ff.
- Ekelöf, Per Olof*, Om begagnandet av termen rättighet inom juridiken, i Festskrift tillägnad Birger Ekeberg, Stockholm 1950, s. 151 ff.
- Ericsson, Hugo*, Ett spörsmål rörande stämpelförordningen, i Svensk Juristtidning 1925 s. 481 ff.
- Förslag till Allmän Criminallag. Stockholm 1832.

- Förslag till brottsbalk, se här nedan Statens offentliga utredningar 1953: 14.
Förslag till Straff-Balk. Stockholm 1844.
- Gärde—Engströmer—Strandberg—Söderlund*, Nya rättegångsbalken . . .
Stockholm 1949. (Cit. Gärde m.fl.)
- Hagerup, Francis*, Almindelig borgerlig straffelov. 2. udg. Kristiania 1916.
- Hagströmer, Johan*, Svensk straffrätt. Första bandet. Uppsala 1901—1905.
- Heuman, Maths, och Lassen, Bengt*, m.fl., Brottets beivrande (Kriminologisk handbok utgiven av Karl Schlyter IV). Stockholm 1952. (Cit. Heuman.)
- Holmbäck, Åke, och Wessén, Elias*, Svenska landskapslagar. I—V. Stockholm 1933—1946.
- Hurwitz, Stephan*, Den danske kriminalret. Almindelig del. København 1950—1952.
- Kjerschow, P.*, Almindelig borgerlig straffelov. Oslo 1930.
- Krabbe, Oluf H.*, Borgerlig Straffelov. 4. Udg. København 1947.
- Lindblad, Joh. Christ.*, Om prescription enligt Sveriges lag. 2 uppl. Upsala 1843.
- Loening, Richard*, Die Verjährung, i Vergleichende Darstellung des deutschen und ausländischen Strafrechts, Allgemeiner Teil, I. Band, Berlin 1908, s. 379 ff.
- Lorenz, Max*, Die Verjährung in der deutschen Strafgesetzgebung. München und Berlin 1955.
- Nehrman—Ehrenströle, David*, Inledning til then swenska processum criminalem. Lund 1759.
- Nelson, Alvar*, Brott och nåd. København 1953.
- Nordling, E. V.*, Om präskription enligt svensk allmän förmögenhetsrätt. Stockholm 1877.
- Olivecrona, Karl*, Rättegången i brottmål enligt RB. Lund 1953.
- Olshausen, Justus von*, Kommentar zum Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich. 10. Aufl. Berlin 1916.
- Palme, W. A.*, Om det fortsatta brottet. Åbo 1943. (Cit. Palme, Om det fortsatta brottet.)
- Palme, W. A.*, Om preskription av åtalsrätt. Helsingfors 1942.
- Rahm, Håkan*, Avbrytande av preskription i disciplinmål, i Förvaltningsrättslig Tidskrift 1949 s. 24 ff.
- Regner, Nils, och Henkow, Hugo*, Den militära strafflagstiftningen. Stockholm 1951.
- Sandström, K. G. A.*, Om taxering för inkomst eller förmögenhet. Stockholm 1940.
- Sandström, K. G. A.*, Skattestrafflagen. Stockholm 1955.
- Schönke, Adolf*, Strafgesetzbuch, Kommentar. 7. Aufl., München und Berlin 1954, översedd av Horst Schröder. (Cit. Schönke.)
- Sjunnesson, Carl*, Det fortsatta brottet. Helsingborg 1900.

Sjöholm, Erik, Lagstiftningen om polisväsendet m.m. 2. uppl. Stockholm 1951.

Skarstedt, Sigfrid, Om återförvisning af mål. Lund 1896.

Skeie, Jon, Den norske strafferet. 2. udg. Oslo 1946.

Statens offentliga utredningar:

1923: 9. Förslag till strafflag, allmänna delen, samt förslag . . . jämte motiv, avgivna av strafflagskommissionen. (Cit. Strafflagskommissionen.)

1925: 28. Betänkande och förslag rörande ändring i strafflagens bestämmelser om preskription av straff.

1937: 24. Förslag till ändrad lagstiftning om sammanträffande av brott jämte motiv.

1938: 44. Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk. II. Motiv m.m.

1940: 20. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott.

1944: 9 och 10. Processlagberedningens förslag till lag om införande av nya rättegångsbalken m.m. I. Lagtext. II. Motiv m.m.

1944: 69. Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten.

1945: 1. Betänkande med förslag till utlänningslag m.m.

1945: 15. Stadsplaneutredningen 1942. III. Förslag till byggnadslag m.m.

1947: 60. Förslag till tryckfrihetsförordning, avgivet av 1944 års tryckfrihetssakkunniga.

1953: 14. Förslag till brottsbalk, avgivet av straffrättskommittén. (Cit. Förslag till brottsbalk.)

1953: 17. Enhetligt frihetsstraff m.m. Betänkande av strafflagberedningen. (Cit. Strafflagberedningen.)

1955: 50. Justitieombudsmannainstitutionen m.m.

Stjernberg, Nils, Den positiva straffrättens allmänna del. Första häftet. Uppsala 1920.

Strafflagberedningen, se här ovan Statens offentliga utredningar 1953: 17.

Strafflagskommissionen, se här ovan Statens offentliga utredningar 1923: 9.

Strahl, Ivar, m.fl., Om påföljder för brott (Kriminologisk handbok utgiven av Karl Schlyter III). 2. uppl. Stockholm 1955. 1. uppl. Stockholm 1948. (Cit. Strahl resp. Strahl 1. uppl.)

Strahl, Ivar, Om rekvisiten skada och vinning vid förmögenhetsbrotten. Stockholm 1948. (Cit. Strahl, Skada och vinning.)

Strahl, Ivar, Tre spörsmål från tolkningen av strafflagen, i Svensk Juristtidning 1952 s. 743 ff.

Strömberg, Håkan, Om kombination av straff och vite, i Förvaltningsrättslig Tidskrift 1955 s. 197 ff.

- Strömberg, Håkan*, Till frågan om vitets rättsliga natur, i Statsvetenskaplig Tidskrift 1954 s. 247 ff.
- Strömberg, Tore*, Egendomsbrotten i huvuddrag. Lund 1955. (Cit. T. Strömberg, Egendomsbrotten.)
- Strömberg, Tore*, Om konfiskation som brottspåföljd. Lund 1949.
- Thormann, Ph.*, und *Overbeck, A. von*, Das Schweizerische Strafgesetzbuch. Erster Band. Allgemeine Bestimmungen. Zürich 1940.
- Thornstedt, Hans*, Legalitet och teleologisk metod i straffrätten, i Festskrift tillägnad Nils Herlitz, Stockholm 1955, s. 319 ff.
- Thyrén, Johan C. W.*, Förberedande utkast till strafflag, kap. I—XIII (allmänna delen). Lund 1916. (Cit. Thyréns utkast.)
- Thyrén, Johan C. W.*, Svensk straffrätt, i Tidsskrift for Retsvidenskab 1915 s. 329 ff. (handlar om Johan Hagströmers skriftställarskap).
- Welamson, Lars*, Ett spörsmål om avbrytande av preskription i brottmål, i Svensk Juristtidning 1950 s. 143 ff.
- Welamson, Lars*, Om brottmålsdomens rättskraft. Stockholm 1949. (Cit. Welamson.)
- Welzel, Hans*, Das deutsche Strafrecht. Berlin 1954.
- Wetter, Folke*, Allmän straffrätt. Anteckningar efter professor F. Wetters föreläsningar vårterminen 1931. Uppsala 1932 (stenc.).
- Wetter, Folke*, Åtalspreskription vid brott mot fondstämpelförordningen, i Svensk Juristtidning 1933 s. 1 ff. (Cit. Wetter.)
- Wijkander, Theodor*, Om preskription i brottmål. Lund 1878.

VISSA FÖRKORTNINGAR

BSA=Brott mot staten och allmänheten=Beckman—Bergendal—Strahl, Strafflagen etc. (se litteraturförteckningen ovan).

FB=Förmögenhetsbrotten=Ekeberg—Strahl—Beckman, Strafflagen etc. (se litteraturförteckningen ovan).

KF=Kungl. förordning.

KM:t=Kungl. Maj:t.

Naumanns tidskrift=Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning, utgifven af Christian Naumann, Stockholm 1864—1888.

NJA=Nytt Juridiskt Arkiv, avd. I.

NJA II=Nytt Juridiskt Arkiv, avd. II.

RB=Rättegångsbalk 1942 (»nya rättegångsbalken»).

RP=Lag 1946 om införande av nya rättegångsbalken.

SL=1864 års strafflag.

SOU=Statens offentliga utredningar (se vidare litteraturförteckningen ovan).

SP=Kungl. förordning 1864 om nya Straff-Lagens införande m.m.

SvJT=Svensk Juristtidning (rf=rättsfallsavdelningen).

TF=Tryckfrihetsförordning 1949.

TfR=Tidsskrift for rettsvitenskap.

INLEDNING

ÄNDAMÅLET med denna avhandling är i främsta rummet att ge en analytisk och systematisk redogörelse för åtalspreskriptionen i nuvarande svensk straffrätt. Författarens önskan är även, att arbetet i någon mån skall kunna jämna vägen för institutets fortsatta utveckling i praxis, och fördenskull har han till diskussion upptagit en del hittills olösta tolknings- och tillämpningsproblem.

Ehuru åtalspreskriptionen hänger nära samman med straffrättens ideologi och såsom lagstiftningsprodukt är känslig för pendlingarna mellan olika åskådningar rörande strafflagstiftningens grunder och samhällseliga uppgifter, blir det ofta skäli-gen triviala synpunkter som fäller utslaget i den stora massan av specialfrågor, som uppkommer i praxis. I enskildheterna kan någon lösning ofta icke härledas ur institutets grunder och syften, och andra faktorer måste då bli avgörande, såsom värdet av en likformig behandling av närliggande fall (formell rättvisa, systematisk enkelhet) eller behovet av arbetsbesparing. För ställningstagandena i praxis spelar sålunda ideologiska och kriminalpolitiska överväganden mera sällan någon större roll, och problemen får i stor utsträckning en »teknisk» karaktär, trots att deras lösning i vissa lägen kan få dramatiska följder för den brottslige individen.

Den föresatta uppgiften torde icke kräva någon mera djuplodande undersökning av den rättsutveckling som har fört fram till våra nuvarande bestämmelser om åtalspreskription. Hur ringa den praktiska nyttan av en längre tillbakablick än må vara, vill man dock ogärna undertrycka en naturlig önskan att få någon vetskap om institutets ursprung och utbredning. Ej

heller vill man försumma att göra reda för sig, i vad mån institutet kan sättas i sammanhang med andra förekommande slag av preskription, särskilt inom vårt eget rättssystem. Därför skall nu — visserligen blott som en inledning till den egentliga framställningen av avhandlingsämnet — åtalspreskriptionens historia skisseras i sina huvuddrag, sedan några reflexioner först lagts fram om åtalspreskriptionens förhållande till andra typer av preskription.

Att användningen av rättsregler begränsas i tiden genom bestämmelser om preskription är en företeelse, som förekommer på åtskilliga ställen och på flera områden i rättssystemen. En stor räckvidd äger den allmänna fordringspreskriptionen, som hos oss är reglerad i 1862 års förordning om tioårig preskription och om kallelse å okända borgenärer. Beträffande speciella slag av fordringar och civilrättsliga anspråk finnes åtskilliga särbestämmelser om preskription. Bl.a. kan erinras om preskription av proprieborgen, av arrendefordran och hyresfordran, av checkrätt och växelrätt, av rätt till arv. Inom finansrätten märkes preskription av skattefordringar. Även inom förvaltningsrätten, i synnerhet socialrätten, förekommer preskription. Sålunda är i en del fall även enskildas offentlig-rättsliga anspråk mot staten underkastade speciella bestämmelser om preskription. Detta är exempelvis fallet med anspråk på sjukhjälp och barnbidrag.

Den rikliga förekomsten av preskriptionsstadganden i allmänna rättsliga sammanhang väcker spörsmålet, huruvida den straffrättsliga preskriptionen verkligen har ett självständigt tankeinhåll eller om den mera är att betrakta som en applikation av en allmängiltig grundtanke om tidens betydelse såsom rättsfaktum. Det kan emellertid betvivlas, att denna alternativa frågeställning är befogad. Även om exempelvis den allmänna fordringspreskriptionen och åtalspreskriptionen båda är exponenter för tidens makt att reducera betydelsen av inträffade förändringar i mänskliga relationer, så hindrar detta inte, att tiden kan verka olika vid envar av dem samt att vardera slaget av preskription kan ha sin egen förklaring och kan ha uppstått oberoende av det andra. Att själva termen preskription icke

borgar för någon närmare frändskap mellan straffrättslig och civilrättslig preskription kan man sluta sig till av att preskription dels är något negativt, ett undantag från regler som eljest gäller, och dels har så att säga en negativ grund, i det att den vilar på antagandet, att ett eller flera skäl för tillämpning av en viss rättsregel ej längre består, när viss tid förflutit sedan regeln först blev tillämplig. Väsensskillnaden mellan civilrätt och straffrätt talar emot en dylik frändskap. Det civilrättsliga tvånget bär i allmänhet sin huvudsakliga prägel av uppgiften att slita en ekonomisk tvist mellan två jämförbara parter, i vilken den enes fördel sammanfaller med den andres nackdel. Den straffrättsliga sanktionen (d.v.s. den konkreta åtgärden, icke sanktionshotet) reglerar icke något ekonomiskt mellanhavande mellan enskilda personer. Vad den ene vinner vid civilrättslig preskription förlorar den andre. Den straffrättsliga preskriptionens verkningar i positiv och negativ riktning är därmed icke till någon del kommensurabla. Det måste följaktligen vara berättigat att uppfatta de straffrättsliga preskriptionerna å den ena sidan och de civilrättsliga å den andra sidan såsom från varandra fristående institut. Därmed är naturligtvis icke givet, att detsamma kan sägas om deras eventuella motsvarigheter i äldre och mera primitiva rättssystem, där dissociationen mellan civilrätt och straffrätt ännu icke hade fullbordats. Vad som hittills har utretts om den allmänna åtalspreskriptionens historia synes emellertid peka på att de moderna formerna av åtalspreskription icke är några avläggare från de civilrättsliga preskriptionerna.

Det allmänna grundstadgandet om åtalspreskription i svensk rätt är som bekant SL 5: 14,¹ som tillämpas även i specialstraffrätten. Vissa avvikelser från detsamma är beträffande ämbetsbrott föreskrivna i SL 5: 15.² Tillsammans gäller de båda

¹ Lydelsen av SL 5: 14—19 a är återgiven i slutet av boken (s. 233 f.).

² Se även SL 25: 13. En särbestämmelse om åtalspreskription finnes i KF 1914 ang. stämpelavgiften 50 §. Förutom de allmänna bestämmelserna gäller vid våldtäktsbrotten en särskild preskriptionsbestämmelse, SL 15: 16 (utan motsvarighet i förslaget till brottsbalk), och även för tryckfrihetsbrott finnes en speciell, kompletterande åtalspreskription, TF 9: 3.

bestämmelserna alla slags brott. Preskriptionstidens längd varierar alltefter brottens svårhet från två till tjugofem år, i vissa fall med möjlighet till förlängning.

Åtalspreskriptionen fick sin nuvarande form ganska sent, nämligen 1926. Sedan dess har endast nyheter av mindre betydelse tillkommit. Smärre jämkningar och tekniska justeringar föreslås av strafflagberedningen i dess betänkande om enhetligt frihetsstraff m.m.³ En ganska väsentlig ändring i frågan om vilka åtgärder som skall vidtagas för att förhindra preskription föreslogs på sin tid av processlagberedningen i samband med införandet av nya rättegångsbalken men blev icke antagen.⁴ Med anledning av ett uppmärksammat preskriptionsfall har emellertid riksåklagarämbetet under år 1954 hos Kungl. Maj:t hemställt, att den av processlagberedningen rekommenderade ändringen skall tagas under nytt övervägande i samband med strafflagberedningens nyssnämnda förslag.

I förefintligt skick är den allmänna åtalspreskriptionen i vår strafflag en sentida skapelse utan djupare rötter i rättshistorien. Några väsentliga drag i de straffrättsliga preskriptionernas utveckling genom tiderna skall nu likväl redovisas, huvudsakligen på grundval av de framställningar som givits av de tyska författarna LOENING och LORENZ samt beträffande inhemsk rätt av WIJKANDER.

Straffrättslig preskription finner man redan i den gamla germanska rätten men blott vid en del svåra brott enligt speciella föreskrifter för de särskilda brotten. Denna inskränkning och de korta preskriptionstiderna, vanligen ett år, tyder på att motiveringarna har varit andra än de som utmärker den moderna åtalspreskriptionen. Olikheterna förklaras av att den germanska strafflagstiftningen icke var ett medel för kriminalpolitik i vår tids bemärkelse utan hade sin främsta uppgift i att hålla självhämnden inom uthärdliga gränser. Straffet uppfattades ännu icke såsom någon samhällets angelägenhet. Det var målsägandens sak både att föra talan och att verkställa det ådömda

³ SOU 1953: 17.

⁴ SOU 1944: 9 och 10.

straffet. »Ransoneringen» av självhämnden tog bl.a. formen av föreskrifter om tidsfrister för rätten att föra talan på grund av brott. Vanliga regler var, att talan om ansvar för dråp, misshandel eller annat svårt brott skulle föras inom ett år. Med hänsyn till de korta fristerna förefaller det troligt, att den germanska åtalspreskriptionen även hade en processuell motive-ring, som betingades av bevisrättens formalistiska karaktär. En faktisk förutsättning för att de föreskrivna bevismedlen skulle kunna frambringas måste ofta ha varit, att brottet ej låg alltför långt tillbaka i tiden. Det föll sig naturligt att kräva, att målsäganden skulle skaffa fram sin bevisning, medan gärningen ännu var i friskt minne, vid äventyr att saken eljest fick förfalla.

Den bild som åtalspreskriptionen uppvisar i den germanska rätten i Mellaneuropa återfinnes även i de svenska landskapslagarna. Tidsbegränsning av åtal förekommer här och var i bestämmelserna om svåra brott, såsom dråp och misshandel. Enligt Äldre Västgötalagen skulle åtal för mandråp eller misshandel väckas på det tredje tinget. »Eljest är hans sak förspilld.» Även Yngre Västgötalagen föreskrev åtal för dråp på det tredje tinget. I flera av de andra landskapslagarna stadgades ettårig preskription för dråp eller misshandel. Åtal för dråp skulle enligt Östgötalagen väckas »inom år och dag». Manhelgdsbalkarna av Upplandslagen, Dalalagen, Västmannalagen, Södermannalagen och Hälsingelagen innehåller med varandra likartade bestämmelser om hur länge man skall »ansvara för sår». Härom säger Dalalagen, att gärningsmannen skall svara för sår i huvudet och sår i bålen »till dess ute är år och dag» samt att ingen svarar för andra sår längre än »till dess såret är helt och hud har växt över». Den senare föreskriften sammanhängde med att kroppsskadan skulle förevisas, emedan böternas storlek skulle bestämmas efter skadans art och omfattning. Även i övrigt gör preskriptionsbestämmelserna intryck mera av ett föreläggande för målsäganden än av en tidsbegränsning av gärningsmannens straffansvar. Stundom ter de sig alldeles tydligt som ett element i speciella bevisningskrav, som ställdes på målsäganden. Ett exempel härpå ger Gutalagen ge-

nom föreskriften, att våldtagen kvinna skulle kungöra brottet under första dygnet.⁵

I landslagarna har åtalspreskriptionen ungefärligen samma karaktär som i landskapslagarna. Talan om viljadråp skulle föras inom natt och år, och för vissa andra svåra brott gällde ävenledes korta preskriptionstider, ehuru bestämda på ett annat sätt och av en annan innebörd. Sedermera blev den ettåriga preskriptionen av målsäganderätt genom Uppsala beslut den 29 juni 1538 utsträckt till att gälla ett flertal nya brott.⁶

Att den gammalgermanska åtalspreskriptionen var betingad av den germanska rättens egenheter visar utvecklingen under den senare medeltiden och början av den nya tiden. Straffrätten förvandlades till en övervägande offentlig angelägenhet. Statsmakten övertog straffverkställigheten och tillade sig i växande omfattning åtalsrätt. De ackusatoriska processformerna ersattes av inkvisitoriska. För de brottsbeivrande offentliga organen syntes de gamla åtalsfristerna vara enbart till hinders, och åtalspreskriptionen trängdes därför tillbaka. Möjligen underlättades regressen av det förhållandet att den kanoniska rätten icke kändes vid institutet.

Resultatet av tillbakagången kan i svensk rätt avläsas i 1734 års lags Missgärningsbalk, i vilken alla brott utom våldtäkt var impreskriptibla och där preskriptionsbestämmelsen för våldtäkt gällde endast målsäganderätten och icke allmän åklagares åtalsrätt.⁷

⁵ De anförda exemplen är tagna från Äldre Västgötalagen Om mandråp 1, pr. och Balken om sårsmål 1, Yngre Västgötalagen Dråparebalken 1, Upplandslagen Manhelgdsbalken XXV, Dalalagen Manhelgdsbalken XI, Västmannalagen Manhelgdsbalken XXII, Södermannalagen Manhelgdsbalken IV, Hälsingelagen Manhelgdsbalken X, Gutalagen 22. Uppgifterna i texten grundar sig på översättningen i Holmbäck-Wessén, Svenska landskapslagar, I—V, 1933—1946.

⁶ Om landslagarna och Uppsala beslut se bl.a. Wijlander s. 35 ff.

⁷ Missgärningsbalken XXII. Cap. 2. §. En förklaring till bestämmelsen lämnas av David Nehrman-Ehrenstråle, Inledning til then swenska processum criminalem, 1759, s. 98: »Konor, som af oloflig beblandelse befinna sig hafwande, och therföre tingförde warda; men wilja ej, eller i owissheten kunna icke nämna rätta barnefadren, taga ofta theras tilflycht til then

På kontinenten blev förloppet något annorlunda genom den romerska rättens reception. Kriminalrättslig preskription var visserligen okänd i den äldre romerska rätten, men en ettårig preskription förekom sparsamt i den pretorianska rätten, och under kejsardömet blev allt flera brott preskriptibla. Även femårig preskription infördes då, och för vissa fiskaliska anspråk på grund av brott stadgades tjugoårig preskription. Om grunden till den romerska rättens brottspreskriptioner synes forskningen ha stannat i ovisshet. Tack vare medeltidens italienska doktrin bevarades institutet åt senare tid och blev ytterligare bearbetat. Genom de italienska kommentatorernas förmedling fördes åtalpreskriptionen vidare till det tysk-romerska riket, där den romerska rätten som bekant under namn av »gemeines Recht» betraktades såsom giltig subsidiärt till den inhemska lagstiftningen. Därmed bröts den utveckling som hade förkvävt åtalpreskriptionen i dess germanska form. Till en början hade institutet sin tillvaro utanför lagstiftningen. Sålunda upptog kejsar Karl V:s *Peinliche Gerichtsordnung* av 1532 (*Constitutio criminalis carolina*) inga preskriptionsbestämmelser. Senare försågs dock strafflagstiftningen i de tyska länderna flerstädes med bestämmelser om åtalpreskription.

Den från den romerska rätten härledda kriminella preskriptionen stannade i det kontinentala rättsområdet. Oberörda blev England och de nordiska länderna. För Englands vidkommande har detta fått konsekvenser ända in i nutiden. I motsats till de kontinentala och nordiska rättssystemen har den engelska straffrätten blott strödda speciella bestämmelser om åtalpreskription vid särskilda brott, och dessa bestämmelser företer i fråga om tidernas längd en bild av slumpmässighet och ojämnhet.

Såsom beståndsdel i den tyskromerska rätten blev åtalpreskriptionen tidigt föremål för den tyska doktrinen intresse. En förklaring till institutet söktes och gavs även, men den var

inwändningen, at the blifwit wäldtagne. Thet 22 C. Missg. B. betager them wäl sådant, thermed, at 2 §. befaller them angifwa saken för Rätten, innom then ther föreskrifna tiden.» — Jfr SL 15: 16 och Bergendal s. 329.

ganska fantasilös. Liksom den civila preskriptionen ansågs den kriminella bottna i ett behov av att göra slut på ett tillstånd av osäkerhet. Under det naturrättsliga skedet, 1600- och 1700-talen, blev teoriens spekulationer över åtalpreskriptionen livligare och mera fruktbärande. Naturrättslärarna penetrerade spörsmålet om åtalpreskriptionens berättigande så grundligt, att senare tiders doktrin i själva verket icke har haft mycket att tillägga i huvudsak. Först lanserades den s.k. bevisteorien, enligt vilken åtalpreskriptionen är processuellt motiverad och har sin grund i de under tidens gång tilltagande svårigheterna att föra full bevisning om att en bestämd person är skyldig till ett begånget brott. Snart framträdde även en rad materiellrättsliga teorier, vilka såg åtalpreskriptionens *raison d'être* i att straffet icke hade någon uppgift att fylla, sedan en längre tid hade gått efter brottet.⁸

Doktrinens försvar för åtalpreskriptionens plats i rättssystemet förbyttes emellertid småningom i sin motsats på flera håll. Under naturrättsepokens slutstadium, upplysningstiden, blev den tyska juristopinionen kritisk mot tanken på att staten överhuvud skulle uppge sitt straffanspråk allenast därför att brotts-

⁸ Se t.ex. Lindblad s. 147 f.: »Några anföra såsom grund till ifrågavarande prescription, att efter en längre tids förlopp förloras de bevisnings-medel, hvarigenom en anklagad person kunde värja sig i mer eller mindre måtto, äfvensom omständigheterna vid brottets begående förgätas, hvarigenom ovisshet upstår i afseende på sjelfva corpus delicti. Andra hysa den tron, att Gud sjelf efter en längre tids förlopp förlåtit den brottslige och att derföre äfven människorna voro dertill pligtige. En och annan antager, att prescription i brottmål grundar sig derpå, att efter en viss tids förlopp man borde presumera, att den brottslige handlat mera *culpose* än *dolose*. Engau m.fl. äro af den mening, att grunden till pr. i brottmål ligger i den presumption, att den brottslige bättrat sig, och är tillräckligt straffad derigenom, att han under prescriptionstiden måst vara i en ständig fruktan att blifva lagförd, och att sålunda det ändamål med straffet, som afser den brottsliges förbättring, redan vore vunnet. Böhmer m.fl. antaga, att prescription är införd derföre, att det är nyttigt för Staten, om rättigheten att kára en gång upphörde, enär i motsatt fall tvister och stridigheter skulle fortfara utan ända. Slutligen skall, enligt Klein, grunden till pr. i brottmål ligga deruti, att, jemte minnet af sjelfva gerningen, det onda exemplet redan försvunnit, och att den brottslige bör presumeras hafva bättrat sig.»

lingen hade lyckats hålla sig undan under något antal år. Denna avvisande hållning fick stöd av de absoluta straffteorierna, som trängde sig fram till dominans i begynnelsen av 1800-talet. Om straffet var en nödvändighet, måste preskription av straff vara en omöjlighet, resonerade man. Under inflytande av denna negativa inställning trängdes åtalpreskriptionen tillbaka i den tyska lagstiftningen, dock endast övergående, såsom strax skall visas.

I upplysningsfilosofiens högborg, Frankrike, fick åtalpreskriptionen tvärtom under samma tid vind i seglen, vilket kan förefalla anmärkningsvärt. I början av nya tiden hade den franska straffrätten villigt accepterat den romerska rättens idéer om kriminell preskription och givit dem en vidsträckt tillämpning. Senare blev nästan alla brott preskriptibla och likaså ådömda straff. Dessa grundsatser övertogs av revolutionstidens lagstiftning, och de återkommer i den ännu gällande Code d'instruction criminelle av 1808, kap. V.

Åtalpreskriptionens utveckling i Frankrike fick småningom återverkningar i andra länder. Kritiken mot institutet förklingade efter hand. Det franska inflytandet gjorde sig under 1800-talet starkt gällande i de tyska småstaternas nya strafflagar, vilka alla kom att innehålla mer eller mindre vittgående bestämmelser om åtalpreskription. Den tyska strafflagstiftningen, som studerades flitigt av lagskrivare i andra länder, lämnade i sin tur viktiga bidrag till åtalpreskriptionens utbredning och utformning i andra europeiska strafflagar, som skapades under 1800-talet, bl.a. de nordiska strafflagarna.⁹

Långt innan de fransk-tyska impulserna nådde det svenska lagstiftningsarbetet inom straffrätten, hade emellertid åtalpreskriptionen upplevat en märklig renässans i Sverige. Såsom förut har omtalats fanns i Missgärningsbalken av 1734 års lag en enda bestämmelse om preskription, avseende målsägandens åtalsrätt vid våldtäkt. Läget förändrades radikalt under

⁹ Lorenz lämnar s. 33 ff. en översikt över åtalpreskriptionen enligt strafflagarna i Sovjet, Turkiet, Danmark, Italien, Schweiz, Brasilien, Grekland, Tjeckoslovakiet och Jugoslavien.

Gustaf III genom en förordning av 1779 angående ändring uti allmänna lagens stadgande i åtskilliga rum. Genom förordningen gjordes bl.a. ett tillägg till 17 kap. 32 § rättegångsbalken. Tillägget, som kunde läsas i de moderna lageditionerna till nämnda lagrums upphävande 1940, hade i sin senare del (med nysvensk stavning) följande lydelse: »Målsäganden, samt kronans ombud vare skyldige, att genast instämma den, som de för något brott tilltala vilja. Nu kan sådant, för bristande bevis, icke då låta sig göra, och sker det ej inom tvenne år, have sedan ingen rätt, över den förmenta förbrytelsen klaga, dock härifrån undantagne följande brott och missgärningar: försmädelse emot Gud, och avfall ifrån den evangeliska läran; förräderi, och brott emot rikets säkerhet; lasteligt tal emot Konungen; myteri och uppror; mordbrand, mord och nidingsverk, dråp, slag å föräldrar, rån och röveri, blodskam, svek och bedrägeri emot kronan, banken, och andre, stöld av vad beskaffenhet den vara må, och alle andre brott, varföre ej kan bötas med penningar.» För lindriga brott skulle alltså gälla en tvåårig preskription, för övriga brott ingen preskription alls. Den tvååriga preskriptionen synes dock icke ha varit ovillkorlig, eftersom stadgandet förutsatte, att dröjsmålet med åtal hade sin orsak i »bristande bevis».¹⁰

Förordningen av 1779 gav åtalspreskriptionen rangen av ett institut med *allmän betydelse*. Den citerade bestämmelsen gällde visserligen inte alla brott men ändå en mycket stor grupp, och den hade såtillvida en generell karaktär. Det var inte frågan om att ställa upp åtalsfrister för vissa brott på grund av säregna förhållanden vid dessa brott. Av avgörande betydelse blev brottens svårhet, och det blev den ringare brottsligheten som gynnades. Hela förordningen av 1779 var dikterad av en strävan efter humanisering av straffrättsskipningen,¹¹ och preskriptionsbestämmelsen torde därför kunna uppfattas som ett ut-

¹⁰ Preskriptionsbestämmelsen i 1779 års förordning har kommenterats av Calonius och Lindblad samt, ur historisk synpunkt, av Wijkander s. 43 ff.

¹¹ Om förordningens allmänna innebörd beträffande användningen av olika straffarter se Strahl s. 153 med hänvisningar.

tryck för en mera överseende inställning än förut till den lindrigare brottsligheten. Bestämmelsens tillkomsthistoria förefaller egendomlig från vår tids synpunkter.¹² I en proposition till ständerna av den 31 oktober 1778 »om Prescriptions tid i brottmål» förklarade sig K. M:t ha inhämtat riksrådets tankar, »om icke någon viss tid kunde utstakas, efter hvilken förlopp brottmål ei mera finge åtalas». I propositionen anfördes, att K. M:t hade erfarit bl.a. följande: »Att hvad i flere År blifvit lämnat utan åtal och likasom af tiden mistat all egenskap af Brott, sedermera blifvit upletat och för domstolen draget: de Personer det angår til så mycket större lidande, som deras försvars skäl af tid och omständigheter kunnat försvinna, hvarigenom brottslighet kunnat finnas i sådane gerningar, hvilka i sin början åtalade, blifvit för oskyldige ansedde.» Propositionen innehöll emellertid intet konkret förslag i ämnet, och den synes ha innefattat ett önskemål om preskriptionsbestämmelser för brott i allmänhet, ej endast lindrigare brott. Den möttes av ett visst motstånd hos ständerna, vilka i yttrande den 20 januari 1779 icke sträckte sig längre än till att medgiva den tvååriga preskription för lindrigare brott varom blev stadgat i den nämnda förordningen av samma år.

Åtalspreskriptionens reglering genom 1779 års förordning bestod fram till införandet av 1864 års strafflag. Vid sidan av förordningen tillkom dock några speciella preskriptionsbestämmelser rörande särskilda brott, bl.a. om sexmånaderspreskription för fylleri (enligt fylleriförordningarna av 1813 och 1841).

Under de långvariga förberedelserna till 1864 års strafflag uppmärksammades åtalspreskriptionen. Att de kontinentala mönstren därvid kom att spela en roll är alldeles tydligt, inte minst genom institutets placering i strafflagen i stället för rättgångsbalken. Åtalspreskriptionen utvidgades vidare till att omfatta betydligt flera brott än förut. Preskriptionstiderna blev två, nämligen två och fem år, beroende på brottens svårhet, men brott som var belagda med ett högsta straff av mera än två års straffarbete kunde icke preskriberas. I flera hänseenden

¹² Se Riksdagsacta 1778—1779 (riksarkivet).

gavs närmare bestämmelser, till vilka motsvarighet icke hade funnits i 1779 års förordning.¹³ Genom strafflagen introducerades härjämte i den svenska straffrätten *preskription av straffverkställighet*, vilken emellertid faller utanför ämnet för denna framställning.

Åtalspreskriptionens struktur i 1864 års strafflag erinrar i långt högre grad om de utländska förebilderna än om preskriptionen i 1779 års förordning. Strafflagens förarbeten synes också utgå från ett annat betraktelsesätt än dem som kan förmodas ha utgjort grunden för de svenska lagarnas äldre preskriptionsbestämmelser. I 1832 års förslag till allmän kriminallag talar lagkommittén om »brott af sådan beskaffenhet, att Statens interesse i deras bestraffning kan anses hafwa efter sagda tids förlopp upphört».¹⁴ Uttalandet ger vid handen, att lagkommittén satte åtalspreskriptionen i direkt sammanhang med *straffets ändamål*.

Efter 1864 har den allmänna åtalspreskriptionen i strafflagen byggts ut i två etapper. Ytterligare en grupp brott, vilka förut hade varit impreskriptibla, fördes 1890 in under den femåriga preskriptionen. Nästa utvidgning skedde 1926, då alla brott gjordes preskriptibla och den nuvarande femgradiga skalan för preskriptionstiden infördes, varjämte ännu ett par nyheter tillkom. Särskilt genom 1926 års reform har åtalspreskriptionen bragts i närmare överensstämmelse med de moderna uppfattningarna om åtalspreskriptionens rättspolitiska grunder, varom skall talas närmare i det följande.

¹³ Strafflagens ursprungliga preskriptionsstadganden har kommenterats av Carlén och Wijkander.

¹⁴ Förslag till Allmän Criminallag 1832, Motiver s. 32.

VAD ÄR ÅTALSPRESKRIPTION?

I DEN nyss lämnade historiska översikten har betydelsen av ordet åtalspreskription förutsatts vara bekant. För en jurist är ordets betydelse också såtillvida klar, som åtalspreskriptionens positivrättsliga avgränsning icke bereder någon svårighet. Beträffande termen åtalspreskription är emellertid att märka, att den icke förekommer i det svenska lagspråket. »Straff vare förfallet . . .» är lagens formulering i SL 5: 14 (jfr SL 5: 20, där det heter: »Ådömt straff vare förfallet . . .»).

Termen åtalspreskription är likväl värd en närmare analys, och kanske förtjänar den även en viss kritik. Mot densamma kan invändas, att den synes passa föga till den legala konstruktionen i svensk rätt av institutet i fråga. Till försvar för termen kan anföras, att det torde vara svårt att få fram någon bättre term.¹ Andra termer med samma betydelse förekommer visserligen, nämligen straffpreskription och brottspreskription, men även dessa har sina olägenheter. Termen straffpreskription kan lätt föranleda förväxling med preskription av straffverkställighet (SL 5: 20—24). Termen brottspreskription är såtillvida mindre adekvat, som preskriptionen icke alltid utesluter alla slags påföljder för ett brott utan kan lämna en eller annan speciell påföljd oberörd. Likväl är det vanligt, att ett brott säges vara preskriberat jämlikt SL 5: 14, och det är ofta behändigare att begagna detta uttryck än att säga, att åtalspreskription har inträtt. I det följande kommer därför att talas omväxlande om

¹ Jfr danska påtaleforældelse, tyska Verfolgungsverjährung och franska prescription de l'action publique (eller de l'action pénale).

åtalspreskription och om brottspreskription eller preskription av brott.²

En förtjänst hos ordet preskription är, att det är internationellt. Å andra sidan är det tungt och troligen ej alldeles lättfattligt för gemene man. Ur de senare synpunkterna hade det varit förmånligt att äga ett inhemskt ord av samma typ som tyskans Verjährung eller danskans (och norskans) forældelse (foreldelse), men ett sådant ord saknas. I äldre svenskt rättsspråk förekom ordet hävd ibland såsom liktydigt med preskription. 1832 års förslag till allmän kriminallag begagnade detta ord (»ware straffet genom häfd förfallet», 7 kap. 12 §), men ordet, som senare togs bort från den tillämnade lagtexten, anses numera beteckna något från preskription artskilt.

Trots att en jurist sällan svävar på målet, när han använder ordet preskription, är ordets exakta betydelse ingalunda lätt att fånga. Ordets etymologi kastar icke något ljus över dess betydelse såsom juridisk fackterm.³ I allmänhet åsyftas med termen preskription en rättighets eller skyldighets bortfall *ipso iure* på grund av att en viss tidrymd har gått till ända. Alltså betecknar ordet preskription ett begrepp, som i sig innesluter begreppet rätt eller plikt och som därför självt måste ha ideologisk karaktär, då det ju betecknar en företeelse av åtminstone delvis överklig art. Uteslutet är det naturligtvis inte att definitionsvis ersätta detta preskriptionsbegrepp med ett nytt begrepp, som ger en sannare bild av den verklighet som ordet i sista hand refererar till, men en sådan substitution stöter på mycket stora praktiska svårigheter. Termen preskription kommer därför att bibehållas i detta arbete, sedan ett försök har gjorts att klargöra den *funktion* som termen realiter har i juridiskt språkbruk.

Ett kurant uttryck i juristspråket är uttrycket »preskription inträder». Uttrycket hänför sig till en situation, där en rättsregel (eller flera rättsregler) är tillämplig beträffande ett be-

² Jfr tyska Verjährung der strafbaren Handlung.

³ Ang. termens ursprung se E. V. Nordling, Om präskription enligt svensk allmän förmögenhetsrätt, Stockholm 1877, s. 8 f.

stämt subjekt (eller flera bestämda subjekt). Att preskription inträder är uppenbarligen detsamma som att regelns (eller reglernas) tillämplighet upphör, och ordet preskription upp- lyser ävenledes om anledningen till att så sker, nämligen att en viss tid har förflutit. Den regel som föreskriver preskription är alltså till sitt egentliga innehåll en vid vissa förutsättningar bunden *negation* av andra rättsregler, en *negation*, som givetvis får företräde framför de negerade rättsreglerna, eftersom den eljest skulle sakna mening. Såsom beståndsdel i en rättsregel utgör således orden »preskription inträder» ett imperativ, som under angivna betingelser »annullerar» imperativen i vissa andra rättsregler. Oftare förekommer dock satsen »preskription inträder» såsom ett s.k. teoretiskt omdöme, alltså såsom ett påstående om ett sakförhållande. I ett brottmål kan det hända, att åklagare och försvarare råkar i dispyt om huruvida preskription *har inträtt* beträffande det påtalade brottet. Kontroversen kan bero på delade meningar om innehållet i preskriptionsreglerna eller andra rättsregler, men den kan också gälla förefintligheten av sådana fakta som utgör förutsättning för eller hinder mot preskription. I dessa sammanhang tjänstgör termen preskription som samlingsbeteckning för de fakta som motsvarar preskriptionsregelns rekvisit.

Termen preskription har alltså två funktioner. Den är symbol dels för en kombination av rättsfakta och dels för ett upphävande imperativ (en negativ »rättsföljd» s.a.s.).⁴ En praktiker torde likväl knappast reflektera över denna dubbeltydighet, när han talar om preskription.⁵ Förklaringen till ett sådant förbi-seende är en s.k. hypostasering, vilken skenbart avlägsnar termens dubbeltydighet. Det är ett vanligt om också föga uppmärksammat psykologiskt fenomen, att ett ord väcker *en känsla*

⁴ Jfr bl.a. Ekelöf i TfR 1945 s. 242 ff. och i Festskrift tillägnad Birger Ekeberg, Stockholm 1950, s. 151 ff.

⁵ Ett slående exempel på termens dubbla användning ger Lorenz s. 1 (»Die strafrechtliche Verjährung ist der Wegfall der Strafe infolge Zeitablaufs.») och s. 55 (»Die wichtigste Wirkung der Verjährung ist der Entfall der Strafe ...»). Jfr ang. den dubbla betydelsen av ordet konfiskation T. Strömberg s. 79.

av att det betecknar något specifikt utan att så verkligen är fallet. Ordet kan ändå fylla en språklig funktion genom att det har ställts i en bestämd logisk relation till andra ord, vilka har verklig mening. Ett exempel är just ordet preskription. Man får lätt en känsla av att ordet syftar på något slags rättsligt »tillstånd» eller »läge», som har uppkommit genom vissa rättsfakta och som *i sin tur* framkallar vissa rättsföljder. Man tänker sig två etapper: genom vissa fakta uppstår preskription, och genom preskriptionen sättes vissa rättsregler ur kraft. Men om preskription sålunda varken är rättsfaktum eller rättsföljd, så frågar man sig fåfängt, vari den egentligen består. Den kan helt enkelt inte vara något verkligt. Häri ligger intet uppseendeväckande. Det juridiska tänkandet gör det inte sällan bekvämare för sig genom att skjuta in ett imaginärt led mellan förutsättningar och handlingsdirektiv i ett komplex av rättsregler. Sedan denna förfalskning av verkligheten väl har avslöjats, är det frestande att stämpla den såsom suspekt ur vetenskaplig synpunkt, men man kan inte rättvisligen bestrida, att den har stora fördelar som ett framställningstekniskt konstgrepp, ja, man saknar ännu övertygande bevis för att den alltid kan umbäras.

Vad ämnet åtalspreskription angår kan man med hjälp av den berörda metoden ingående dryfta och utreda betingelserna för åtalspreskription utan att samtidigt redovisa detaljerna i handlingsdirektivet, och omvänt kan man uppehålla sig vid det senare utan att behöva demonstrera, under vilka förhållanden handlingsdirektivet blir tillämpligt. Sanningskravet framtvingar naturligtvis vid detta förfarande en reservatio mentalis. Preskription såsom mellanled mellan rekvisit och handlingsmönster är för den som ser realistiskt på saken blott ett ord, icke ett begrepp. Som juridisk fackterm skulle ordet preskription vara alldeles odugligt, om det icke i verkligheten fyllde de båda uppgifterna att sammanfatta än förutsättningarna och än handlingsmönstren i en preskriptionsregel.

Slutligen bör i fullständighetens intresse anmärkas, att termen åtalspreskription naturligtvis förekommer och även i denna skrift användes i betydelsen av »rättsinstitutet» åtalspreskription, d.v.s. om samtliga regler angående åtalspreskription i ett givet rättssystem, uppfattade såsom en helhet.

HUR MOTIVERAS INSTITUTET ÅTALSPRESKRIPTION?

I LITTERATUREN om åtalspreskription är det en ständigt återkommande fråga, vad som är *åtalspreskriptionens grund*. Det finns flera skäl att ställa frågan. Det har sitt rent vetenskapliga intresse att utforska de motiv som har kommit lagstiftaren att meddela bestämmelser om åtalspreskription. En undersökning av åtalspreskriptionens motivering kan vidare förmodas ha betydelse för rättstillämpningen, eftersom lagens ändamål är ett viktigt tolkningsdatum. Det måste visserligen erkännas, att teleologiska betraktelser i regel är av ett förhållandevis ringa värde vid tolkning av strafflag, eftersom det i konkreta fall av sällan förekommande slag ofta är skäligen likgiltigt för kriminalpolitiken, vilken tolkning man väljer. Emellanåt får dock lagens ändamål en utslagsgivande betydelse för dess tolkning, och naturligtvis vore det alltför lättsinnigt att tro sig kunna praktiskt handhava ett rättsinstitut utan att närmare känna orsakerna till dess existens och utformning. För en fruktbärande kritik av lagens bestämmelser om åtalspreskription och för en fortsatt reform av dessa är naturligtvis kunskapen om de bärande tankegångarna bakom institutet en absolut förutsättning.

Meningarna om åtalspreskriptionens grund har växlat åtskilligt, och växlingarna kan sättas i direkt sammanhang med rådande ideologier på statslärans och straffrättens områden.¹ Under naturrättsepokens tidigare skede synes de rättslärde ha

¹ Angående åtalspreskriptionens doktrinhistoriska sida må för en utförligare belysning hänvisas till Loening, Lorenz och Palme.

omfattat den sparsamt förekommande kriminella preskriptionen med gillande och ansett densamma rättfärdigad antingen ur bevisningssynpunkt eller med hänsyn till straffets ändamål, som antogs vara avskräckning av människor i allmänhet och förbättring av den enskilde brottslingen, eller av andra skäl (se ovan s. 8 med not 8). Senare naturrättslärare kom under intryck av upplysningstidens rationalistiska strömningar till en annan uppfattning. Straffet skulle genom sin avskräckande verkan förhindra brott och dymedelst bidra till förverkligande av statsändamålet, den allmänna välfärden. Staten hade plikt att straffa i avskräckande syfte, och preskription av straff vore en negering av denna plikt. Övergången till den historiska skolans rättsåskådning rubbade icke doktrinen negativa inställning till tanken på brottspreskription. Visserligen förlorade avskräckningsteorien sin makt över sinnena i samma mån som den utilitaristiska samhällssynen gav vika för rättsstatsidealet. Straffrätten baserades i stället helt på vedergällningsläran, som fick sin teoretiska tillspetsning och sin legitimation av den tyska idealistiska filosofien. Men även vedergällningslärans målsmän stod främmande för tanken på att staten skulle ge upp sitt straffanspråk allenast till följd av tidens gång. För KANT var ju vedergällningen ett obetingat förnuftskrav, ett kategoriskt imperativ:² efter ett brott kunde rättfärdigheten icke återställas med mindre än att förbrytaren undergick sitt strafflidande.

Inför brottspreskriptionens segertåg i lagstiftningen kunde 1800-talets lärda straffrättsjurister svårligen i längden undandraga sig uppgiften att efterforska och redovisa institutets grund. Då den klassiska straffrättsdoktrinen — dominerande under 1800-talets förra hälft — icke i straffets ändamål kunde finna någon legitimering av institutet, sökte den i stället, med återupplivande av en äldre tankegång, institutets grund i *processuella skäl*. Laghistorien pekade ju också på att processuella hänsyn skulle ligga bakom institutet. Grunden söktes i bevismedlens med tiden avtagande tillförlitlighet. Försvagningen av bevismedlen kan leda till att oskyldiga blir fälda för gamla

² Se härom bl.a. Hurwitz s. 69.

brott, menade man, eftersom det kan slumpa sig så, att indicier till den oskyldiges förmån har försvunnit, medan indicier till hans nackdel fortfarande står kvar. Brottspreskriptionens uppgift är att förhindra, att dylika olyckor sker. Denna teori om åtalspreskriptionens processuella grund har fått namnet *bevisteorien*. Såsom senare skall visas, har teoriens anhängare i vissa avseenden dragit viktiga slutsatser av sin teori, nämligen i fråga om åtalspreskriptionens betydelse i processuellt hänseende.

Med de s.k. relativa straffteorier som med bibehållande av vedergällningslärans uppfattning om straffets rättsgrund utbildades i mitten av 1800-talet såsom teoretiska grundvalar för de s.k. penitentiärsystemen förändrades synen på åtalspreskriptionen. Straffet blev icke längre något etiskt postulat, utan man fordrade av detsamma, att det skulle göra brottslingen bättre. I detta ändamål hade straffet sitt huvudsakliga berättigande. Vedergällningsprincipen gav den ram, inom vilken det var tillåtet att tillfoga den brottslige lidande i individualpreventivt syfte. Med denna finala syn på den straffande verksamheten blev det möjligt att ge åtalspreskriptionen en *materiellrättslig grund*: straffet har genom tidens gång förlorat sin mening. Samtidigt som denna tankegång bredde ut sig, utsattes bevisteorien för stark kritik, och den har sedan dess spelat en mindre roll. Mot densamma har särskilt anförts, att den icke ger någon grund för den vanliga differentieringen av preskriptionstidens längd efter brottets svårhet. Man har även pekat på att en bevisförstörelse icke får försämra den oskyldigt misstänktes ställning, eftersom bevisskyldigheten i brottmål ligger hos åklagaren. Stundom har man ansett sig kunna ge bevisteorien dråpslaget med påpekandet, att den icke förklarar, varför preskription av straffverkställighet förekommer. När en straffdom är fälld, är ju bevisningen slutligt prövad. Och varför skulle preskription av straffets verkställande och preskription av brott vila på helt skilda tankegångar?

Den nyss uttalade satsen, att tidens gång småningom gör straff för ett begånget brott meningslöst, har i doktrinen fått en mängd varianter. Det har sagts, att förloppet av en längre

tid utan återfall i brott visar, att brottslingen har förbättrats och därför ej längre behöver undergå straff. Det har också påståtts, att den brottslige efter preskriptionstidens slut har tärts så länge av samvetskval, att han därmed har sonat sitt brott. Det senare påståendet synes ge uttryck åt vedergällningstanken lika mycket som förbättringstanken. En psykologiserande vedergällningssynpunkt visar sig i en annan förklaring av brottspreskriptionen, nämligen den att verkningarna av ett brott småningom utplånas, så att det rättsliga jämviktstillstånd som straffet skall återställa inträder av sig själv.

Vid sidan av de teorier som söker härleda åtalspreskriptionens grund ur straffets ändamål framträder sporadiskt mera praktiskt betonade förklaringar. Att preskriptionstiden för ett brott går till ända betyder ju ett misslyckande från samhällets sida, och preskriptionens uppgift är att befria samhället från ett fortsatt misslyckande, har man stundom menat. Preskriptionen är samhällets resignation, en anpassning av rätten efter de faktiska förhållandenas tvingande krav.

I svensk teori har åtalspreskriptionens motivering icke varit föremål för någon egentlig debatt. Den materiellrättsliga grundsynen präglar från början teoriens åsikter. Hos WIJKANDER och HAGSTRÖMER möter man sålunda den motivering som närmast överensstämmer med deras uppfattning om straffets ändamål.³ Wijkander deklarerar, att preskriptionens grund måste hämtas ur straffrättens idé, och därmed har han tagit avstånd från bevisteorien. I straffets ändamål har man att närmast söka den kriminella preskriptionens grund, säger han.⁴ Varken Wijkander eller Hagströmer visar någon starkare tro på straffets förmåga att förbättra brottslingen moraliskt, utan de finner straffets syfte vara att göra brottslingen till en laglydig människa, att upphäva hans rättsstridiga viljebeskaffenhet, även om hans laglydnad inte kommer att vila på några ädlare bevekelsegrunder. En längre tids förlopp efter brottet utan bestraffning men också utan återfall i brott tolkas av dem

³ Wijkander s. 11 ff., Hagströmer s. 869.

⁴ Wijkander s. 4.

som ett starkt indicium för att brottslingens viljebeskaftenhet har förändrats till det bättre i sådan grad att straffet kan anses överflödigt. Häri ligger enligt de båda författarna preskriptionens berättigande. Även preskriptionstidernas varierande längd menar sig Wijkander och Hagströmer kunna härleda ur det specialpreventiva straffbehovets slutliga upphörande utifrån antagandet, att en längre tids laglydnad måste fordras av en större förbrytare än av en mindre för att man skall vara övertygad om att den rättsstridiga viljan icke längre är för handen.⁵

Mot Wijkanders och Hagströmers teori kan invändas, att det nämnda antagandet med all sannolikhet icke håller streck. Ett svårt brott kan framgå ur en unik konfliktsituation, och ett lindrigt brott kan vara utslag av en fast rotad asocial inställning. Såsom förklaring av institutet åtalspreskription i den svenska strafflagen var teorien därjämte otillfredsställande på en viktig punkt. Preskription inträdde nämligen även om den brottslige ånyo hade begått brott, t.o.m. ett svårt brott, och således själv hade i handling vederlagt varje eventuell förmodan om att hans viljebeskaftenhet ej längre krävde något ingripande. Hagströmer påpekade själv denna diskrepans men fann den ha sin orsak i brist på konsekvens i lagstiftningen.⁶ Tanken på en bestämmelse om preskriptionsavbrott vid förövandet av nytt grovt brott under preskriptionstiden hade för övrigt varit aktuell under förarbetena på strafflagen, och den togs sedermera upp igen med praktiskt resultat i nuvarande 5: 18 strafflagen, varom mera i det följande.

Försöken att legitimera åtalspreskriptionen i första rummet med den specialpreventiva straffteorien har icke vunnit efterföljd i senare svensk teori. Temat om åtalspreskriptionens grund har under 1900-talet väsentligen fått sin behandling i ett par lagförslag, nämligen strafflagskommissionens förslag till strafflag, allmänna delen,⁷ och 1925 års betänkande och förslag rörande ändring i strafflagens bestämmelser om

⁵ Wijkander s. 15, Hagströmer s. 870.

⁶ Hagströmer s. 869, 876 f.

⁷ SOU 1923: 9.

preskription av straff.⁸ Bakom båda förslagen stod bland andra JOHAN THYRÉN. Lagförslagets sätt att motivera åtalspreskriptionen är anmärkningsvärt med hänsyn till de nyare idéströmningarna inom straffrätten men vittnar desto mera om ärliga försök att se realistiskt på institutet. Strafflagskommissionen⁹ ser kritiskt på bevisteorien och tillmäter den en mycket underordnad betydelse. Avgörande för kommissionen är, att straffet icke längre fyller sin uppgift, om längre tid har hunnit förflyta efter brottet: »Enligt kommissionens uppfattning är den *huvudsakliga* grunden till preskriptionen att söka i den makt själva tiden äger att utplåna allt mänskligt. Tiden såsom sådan utplånar såväl hos förbrytaren som i det allmänna rättsmedvetandet minnet av förbrytelsen. Att låta straffet komma till användning en längre tid efter förbrytelsens begående skulle därför å ena sidan vara utan reell nytta för samhället samt å andra sidan drabba den enskilde onödigt hårt och ofta endast bringa sorg och olycka över såväl skyldig som oskyldig.» Vad kommissionen verkligen menar med den dunkla hänvisningen till att minnet av förbrytelsen småningom utplånas framgår inte omedelbart av sammanhanget. Alldeles klart är det dock, att uttalandet icke gäller straffets specialpreventiva funktion, eftersom inställningen hos det allmänna rättsmedvetandet tillmättes betydelse. I och för sig kan uttalandet peka antingen på allmänhetens vedergällningskrav eller på straffets generalpreventiva effekt eller på bådadera. Straffets ofta förbisedda funktion att dämpa de drabbades och omgivningens upprördhet över brottet blir ju onekligen av mindre vikt, ju mera denna upprördhet har lagt sig själv genom tidens gång. Såsom strax skall visas, tyder emellertid ett uttalande av 1925 års sakkunnige på att kommissionen närmast har haft straffets generalpreventiva effekt i tankarna. Det väsentliga för kommissionen har alltså varit, att straffet icke längre lämnar något bidrag till generalpreventionen, när brottet genom tidens flykt har glömts bort av allmänheten.

⁸ SOU 1925: 28.

⁹ Strafflagskommissionen s. 432, de strax följande citaten från s. 432 f.

Den specialpreventiva förklaringen av åtalspreskriptionen får dock ett visst erkännande av strafflagskommissionen: »Emellertid måste vid institutets rättsliga reglering beaktas, att det samma har sitt berättigande jämväl däri, att en längre tids förlöpande utan att brottslingen begår nytt brott kan visa, att den samhällsfarlighet, varpå brottet var ett indicium, numera försvunnit och att således straffet är obehövligt. Löpande preskription bör därför avbrytas genom nytt brotts förövande.»

Strafflagskommissionens förslag blev visserligen icke mera än ett förslag, men kommissionens syn på åtalspreskriptionen har likväl ett direkt intresse för rättstillämpningen, då den delas av 1925 års sakkunnige, vilkas betänkande ledde till lagändringarna 1926 och gav åtalspreskriptionen dess nuvarande utseende, fränsett smärre senare ändringar. De sakkunnige dryftar den gamla frågan, huruvida brottspreskriptionens grund är att söka på straffrättens eller processrättens gebit, och de tar liksom kommissionen avstånd från bevisteorien såsom annat än en helt sekundär motivering.¹⁰ Hos de sakkunnige tecknar sig det allmänpreventiva perspektivet klarare än hos kommissionen, varför de sakkunniges yttranden om den allmänpreventiva synpunkten kan betraktas som ett förtydligande av kommissionens ståndpunkt. Särskilt må följande anföras ur betänkandet: »Och ur denna synpunkt ställer det sig, såsom förut anmärkt, otvivelaktigt så, att straffbehovet tämligen snart försvagas med tidens förlöpande, ehuru visserligen mindre hastigt vid svåra än vid lindriga brott. Då nu straffets egenskap av lidande gör, att staten icke får anse sig berättigad att använda det i större utsträckning än det är fullt nödvändigt, så innebär ett bortfallande av allmänpreventionens krav ett bestämt motskäl mot straffets användande.» Den allmänpreventiva tankegången fullföljes alltså av de sakkunnige därhän, att den får utgöra anledningen till differentieringen av preskriptionstiderna efter brottens svårhet.

Lika litet som strafflagskommissionen ville 1925 års sakkunnige forma åtalspreskriptionen uteslutande efter den

¹⁰ SOU 1925: 28 s. 15, 17 f. De följande citaten från s. 37 och 38.

generalpreventiva åskådningens riktlinjer. För att tala med deras egna ord, så »hava sakkunnige emellertid icke ansett sig böra, såsom i modern lagstiftning är det mera vanliga, alldeles undanskjuta den individualpreventiva synpunkten.» Med kommissionens förslag som modell insattes i de sakkunniges förslag en bestämmelse om preskriptionsavbrott genom förövande av nytt brott. Det förutsattes, att kriminaliteten var av någorlunda svår beskaffenhet. Bestämmelsen återfinnes i SL 5:18 (kommenterad nedan s. 150 ff.).

Med hänsyn till de klara beskeden av 1925 års sakkunnige kan man känna sig starkt benägen för att betrakta åtalspreskriptionen såsom generalpreventivt betingad och inskränkningen av densamma i SL 5:18 såsom en eftergift åt specialpreventionens krav. Ätminstone kan det synas vara svårt att bestrida, att detta är lagstiftarens syn på saken. Med all respekt för lagstiftarens tankeskärpa och blick för livets realiteter undras dock, om icke andra faktorer har varit kraftigt bidragande till institutets expansiva utveckling och gestaltning i svensk rätt såväl som nordisk rätt i övrigt och kontinental rätt. Liksom alla mera kända straffteorier, såvitt de hänför sig till straffets verkliga ändamål och verkliga funktion, i all sin rätlinjighet förmodligen är överdrivna rationaliseringar och omedvetna förenklingar av psykologiska företeelser av mycket sammansatt beskaffenhet, så lär detsamma vara fallet med de meningar om åtalspreskriptionens grund som stödjer sig på samma straffteorier. Detta hindrar inte, att motiven till 1926 års ändringar av bestämmelserna om åtalspreskription såtillvida har träffat rätt, som institutet har sina starkaste skäl i kriminalpolitiska, icke processuella hänsyn, och att det därför är mest rationellt att konstruera det som ett materiellrättsligt institut. Det länder också såväl strafflagskommissionen som 1925 års sakkunnige till förtjänst, att de har satt åtalspreskriptionen i samband med attityden hos samhällsmedlemmarna i gemen gentemot brottet och brottslingen. Har man kommit till insikt om straffrättens och kriminalpolitikens starka beroende av allmänt härskande religiösa, moraliska och politiska åskådningar, instämmer man gärna i HURWITZ' uttalande, att åtals-

preskriptionen har vunnit erkännande till följd av »faktorer af følelsesbestemt karakter».¹¹ Hurwitz framhåller, att repressionskravet avtager starkt med tiden och att den allmänna opinionen vanligtvis ser med ogillande, att gamla brott drages fram för att beivras. Man kan vidare misstänka, att en del praktiska hänsyn, grundade på de brottsbeivrande myndigheternas dagliga erfarenheter, ävenledes har drivit på lagstiftningen om åtalspreskription, trots att dessa hänsyn genom sin banalitet icke har vunnit vare sig lagstiftarens eller doktrinen öppna erkännande. Rotandet i gamla kriminalhistorier skulle väl ofta te sig meningslöst eller orimligt betungande i förhållande till undersökningarnas genomsnittliga resultat,¹² naturligtvis i högre grad ju mer myndigheternas tid upptages av mera aktuella brottsutredningar. Brottspreskriptionen har i själva verket ett mäktigt stöd i nödvändigheten att inrikta den straffande verksamheten på de punkter där den mest behövs och gör mest nytta, d.v.s. på aktuella brott. Ännu en fördel med brottspreskriptionen är att den i en del fall omintetgör angivelser för brott, vilka har sin grund icke i något legitimt intresse utan blott i en lust att trakassera, chikanera eller hämnas på en medmänniska. Brottspreskriptionen sätter också en gräns för möjligheterna att öva utpressning eller annat otillbörligt tvång genom hot om angivelse för brott. Slutligen har brottspreskriptionen också en humanitär sida, vilken väl förtjänar att påpekas. För brottslingen själv är det en lättnad att befrias från det hotande straffets Damoklessvärd, och den trygghet och de gynnsammare existensmöjligheter som detta stundom för med sig är ägnade att göra honom mera positivt stämd gentemot samhället än han har varit förut.

¹¹ Hurwitz s. 199.

¹² Påpekad av Hurwitz s. 200.

ÅTALSPRESKRIPTIONENS INNEBÖRD

DET regelkomplex som sammanfattas under beteckningen åtalspreskription är en mycket sammansatt och detaljrik produkt av lagstiftning och praxis. Desto angelägnare är det att följa en bestämd plan, när institutet skall utredas.

Principiellt sönderfaller institutet i två huvudbeståndsdelar, rekvisit och handlingsmönster. Med det ideologiska begreppet preskription som fiktivt mellanled kan de båda beståndsdelarna hållas isär framställningstekniskt, och man kan sålunda dela upp ämnet åtalspreskription i två delar, den ena omfattande *preskriptionens förutsättningar*, den andra *dess innebörd*.

Det kan tyckas, som om den riktiga gången vore att analysera först förutsättningarna för preskription och sedan preskriptionens innebörd, eftersom handlingsmönstret i en rättsregel saknar intresse, om det icke sättes i förbindelse med rekvisiten. Icke desto mindre synes den motsatta ordningsföljden ha starkare skäl för sig med den självklara modifikationen, att rekvisiten skall vara antydda till sina huvuddrag, såsom ju också är fallet här. En närmare redogörelse för åtalspreskriptionens betingelser vinner i konkretion, om tillfälle beredes läsaren att först aktualisera för sig vad betingelserna i själva verket är betingelser för. En annan anledning att först se på åtalspreskriptionens innebörd är, att frågorna om preskriptionens förutsättningar är den större och mera krävande delen av ämnet. Greppet om denna ämnesdel torde bli säkrare, om man först skaffar sig kännedom om ämnet i övrigt.

Vad som först intresserar i frågan om åtalspreskriptionens innebörd enligt svensk rätt är naturligtvis, vad lagen möjligen

har att säga därom. Lagen säger emellertid det minsta möjliga, endast orden »Straff vare förfallet . . .» i början av SL 5: 14. Icke förty är denna lakoniska anvisning ett ganska tacksamt föremål för tolkning och utläggning. I princip kan satsen analyseras på två olika sätt, dels ideologiskt (språkligt) och dels funktionellt (praktiskt). Man kan fråga å ena sidan, vilka föreställningar och begrepp som satsen rör sig med, och å andra sidan, vilka officiella åtgärder som låter sig härledas eller bör härledas ur satsen. Naturligtvis står den senare frågan i ett omedelbart sammanhang med den förra.

Rent språkligt sett är satsen »straff vare förfallet» ett ordmagiskt uttryck, jämförligt med satsen »varde ljus». Bokstavligt fattad kan satsen ju helt enkelt inte vara en uppmaning till någon person att handla på ett visst sätt. Uppmaningen riktar sig till straffet, och med vilka handgrepp skulle för övrigt en människa få ett straff att förfalla? Naturligtvis är det fråga om ett föreställt skeende, att straff förfaller. Vari består då detta tänkta skeende? Här står man tydligen inför en tolknings-svårighet, beroende på den oklara betydelsen av ordet straff. I SL 5: 14 kan ordet inte syfta på en straffdom, ty om en straffdom »förfaller», måste det uppenbarligen vara på grund av SL 5: 20, som handlar om preskription av »ådömt straff». Av detta lagrum ser man, att med »straff» i SL 5: 14 menas ett ännu ej ådömt straff. Enligt SL 5: 14 skulle alltså det ännu ej ådömda straffet »förfalla», d.v.s. falla bort. Men var finns det straff som ännu ej har ådömts och som det oaktat skulle kunna bortfalla? Frågan må synas kitslig och praktiskt ligkiltig, men den lär inte sakna vetenskapligt intresse. Svaret kan väl inte bli annat än att SL 5: 14 uttrycker sig ologiskt, och att det hade varit riktigare att säga, att straff skall *utebli*va eller — ännu bättre — att *dom å straff* skall utebli. Som objekt för preskriptionen tänker man sig dock inte straffdomen. Preskriptionen förmenas ju inträda automatiskt, ipsa lege, vid en bestämd tidpunkt, oavsett att kanske ingenting ännu har hunnit åtgöras för att befordra den brottslige till straff. Därför har teorien också i allmänhet funnit en precisering av åtalspreskriptionens föremål behövlig. Man har inte alltid känt sig nöjd med

att endast angiva »straffet» som preskriptionens föremål, utan detta har ofta i stället bestämts såsom *statens straffanspråk* eller *den brottsliges straffbarhet*.¹ Med detta förtydligande blir innehållet i SL 5: 14 mera begripligt. Språkligt går det ju bra för sig att säga, att straffanspråket eller straffbarheten »förfaller», eftersom båda antages uppstå redan genom brottet och därefter fortbestå kontinuerligt. Sannolikt är det något av dessa begrepp som har föresvävat lagstiftaren, när han formade satsen »straff vare förfallet».

Funktionellt måste man naturligtvis lägga in något annat i satsen »straff vare förfallet» än att statens straffanspråk eller den brottsliges straffbarhet upphör. Det föreställda rättsliga skeendet är ju inte identiskt med det som lagstiftaren har velat åstadkomma med lagbudet. Det är ju praktiska åtgärder han ytterst har velat framkalla. En jurist ställes ofta inför uppgiften att utröna den praktiska betydelsen av en rättssats, som skenbart endast beskriver en förändring av ett »rättsförhållande», och detta inträffar tydligen bl.a. när SL 5: 14 blir aktuell. Man gör här liksom ofta eljest den erfarenheten att en detaljerad kartläggning av rättssatsens praktiska innehåll fordrar stark intellektuell anspänning och delvis blir något

¹ Loening s. 379 f.: »Den Gegenstand der Verjährung bildet sonach das subjektive Recht des Staats auf Bestrafung des Verbrechers, der *Strafanspruch*. Nur ein ungenauer Ausdruck hierfür ist es, wenn von Verjährung der *Strafe* die Rede ist. Die Strafe ist Handlung und kann als solche nicht verjähren, sondern nur stattfinden oder nicht stattfinden ...» Hagströmer s. 868: »Med preskription förstås inom straffrätten upphäfvandet af ett begånget brotts straffbarhet i följd därpå, att straffansvaret ej inom viss tid gjorts gällande.» Krabbe s. 328: »Strafforældelse. Herved forstaas Straffansvarets Ophør som Følge af, at Straffekravet ikke er gjort gældende eller gennemført inden Udløbet af en vis Frist.» Thormann u. Overbeck s. 227: »... die Verfolgungsverjährung . . ., d.h. den Wegfall des möglicherweise entstandenen, aber noch nicht festgestellten staatlichen Strafanspruchs ...» Högsta domstolen i NJA 1948 s. 550: »... principen att brottets straffbarhet utslöcknar när preskriptionstiden går till ända. ... ifall staten — sedan den beslutat att icke upprätthålla sitt straffanspråk utöver en viss tidrymd från brottets begående ...» Palme s. 63: Åtalspreskription är »ett upphävande av ett begånget brotts straffbarhet på grund därav, att förbrytelsen icke blivit åtalad inom viss tid från dess förövande.»

osäker. Tills vidare skall endast preliminärt konstateras, att SL 5: 14 villkorligt förbjuder tillämpningen av ett straffbud och således i synnerhet förbjuder meddelandet av en fällande straffdom på grund av en viss gärning. Men därmed är endast en ringa del angiven av de handlingsdirektiv som följer av att »straff förfaller».

Såsom förut påpekats finns ett naturligt sammanhang mellan det ideologiska innehållet och det praktiska innehållet hos SL 5: 14. Detta gäller inte bara såtillvida, att idéinnehållet så att säga kan direkt översättas till ett eller flera handlingsmönster. Även den allmänna åskådning om åtalspreskriptionens »natur» som ligger bakom lagbestämmelserna om densamma kan få betydelse för lagens tolkning och tillämpning. Detta har sedan gammalt stått klart för doktrinen, vilket har tagit sig uttryck i åtskilliga spekulationer över arten av åtalspreskriptionens »verkan».² Huvudalternativen har därvid varit, att åtalspreskriptionens verkan är antingen processuell eller materiell och i det senare fallet naturligen hänförlig till straffrättens gebit. Svaret på frågan om åtalspreskriptionens *verkan* har doktrinen sökt i den antagna *grunden* till institutet. De skilda uppfattningar om grunden till preskription av brott varom tidigare har talats har resulterat i skilda åsikter om preskriptionens verkan och därmed också i skilda åsikter i varjehanda tolknings- och tillämpningsfrågor.

Enligt den i äldre 1800-talsdoktrin omhuldade *bevisteorien* får ett brott efter inträdd preskription inte längre bli föremål för rättsligt konstaterande och följaktligen inte heller för rättslig undersökning. Härifrån har man kommit till slutsatsen, att åtalspreskription måste vara ett *rättegångshinder*, vilket betyder att den i första hand förbjuder väckande av åtal och i andra hand förbjuder prövning av ett redan väckt (otillåtet) åtal. Enligt en förekommande uppfattning utesluter *bevisteorien* inte, att den brottsliges straffbarhet kan bestå även efter preskription i den bemärkelsen, att den brottslige alltjämt belastas av sin skuld och därmed »förtjänar» att undergå straffet (natur-

² Se t.ex. Lorenz s. 49 ff.

rättslig syn, vedergällningsteori), och preskriptionens verkan framstår under denna förutsättning såsom *enbart processuell*. För positivistiskt orienterade jurister var det emellertid nonsens att tala om en straffbarhet, som inte ens de iure kan leda till straffets utkrävande. Därför möter man hos en del senare anhängare av bevisteorien deklarationen, att ett straffanspråk som inte under några förhållanden kan omsättas i verklighet även juridiskt sett är detsamma som det rena intet. Detta måste ju betyda, att preskriptionen genom förbudet mot rättslig undersökning också tillintetgör statens straffanspråk och gärningsmannens straffbarhet samt att preskriptionen alltså har *såväl processuell som materiell verkan*, vilket också stundom har gjorts gällande.

Annorlunda åter har åtalspreskriptionens verkan tett sig för dem som har underkänt bevisteorien och sökt preskriptionens grund i straffets av tiden orsakade överflödighet eller verkninglöshet. Om grunden är, att straffet har blivit meningslöst och därmed *materiellt oberättigat*, måste preskriptionen tydligen vara *ett upphävande av straffanspråket och straffbarheten*. Häri ligger i och för sig icke någon anledning till att brottet ej längre skulle kunna bli föremål för rättslig undersökning. De special- och generalpreventiva förklaringarna till åtalspreskriptionen ger därför till resultat, att preskriptionens verkan är åtminstone i första hand *materiell*.

Med tanke på den kontinentala diskussionen om åtalspreskriptionens verkan är det naturligt att undersöka, i vad mån samma fråga har behandlats i svensk teori. Därvid finner man endast få uttalanden av principiell karaktär, och som man kan vänta sig med hänsyn till meningarna om åtalspreskriptionens grund i straffets av tiden orsakade överflödighet går dessa uttalanden ut på att åtalspreskriptionens verkan ligger på det straffrättsliga planet, icke på det processuella. HAGSTRÖMER karakteriserar åtals- och även straffverkställighetspreskription såsom »upphäfvandet af ett begånget brotts straffbarhet i följd däraf, att straffansvaret ej inom viss tid gjorts gällande».³

³ Hagströmer s. 868.

Strafflagskommissionen ansåg det vara lämpligast att behandla åtalspreskriptionen som ett straffrättsligt institut.⁴ Anmärkas bör också, att högsta domstolen i ett rättsfall av 1948 har förklarat sin anslutning till den materiellrättsliga uppfattningen av åtalspreskriptionens innebörd bl.a. genom att framställa åtalspreskriptionen såsom ett uttryck för »principen att brottets straffbarhet utslocknar när preskriptionstiden går till ända».⁵

Svensk teori och praxis intager alltså deciderat den ståndpunkten att åtalspreskriptionen är ett slags *straffrihetsgrund*. Dess juridiska betydelse ligger i första hand på det straffrättsliga, icke det processuella planet. Detta är icke detsamma som att åtalspreskriptionen skulle vara helt utan betydelse i processuellt hänseende, nej, av bestämmelserna om åtalspreskription följer en hel del förhållningsregler av åtminstone delvis processuell natur, såsom det följande kommer att utvisa.

Det materiellrättsliga betraktelsesättet synes i stort sett stämma väl överens med utformningen av lagens bestämmelser. Dessa befinner sig i SL 5 kap., under rubriken »Om särskilda grunder, som utesluta, minska eller upphäva straffbarhet». Huvudbestämmelsen, 14 §, talar ej om åtal utan om straff, och de utsatta tiderna är alltså ej framställda som åtalsfrister. Likväl kan man undra, om åtalspreskriptionens principiella innebörd har varit klart genomtänkt i de ursprungliga bestämmelserna. SP 13 § använder nämligen uttrycket »tid för åtal» med hänsyftning på stadgandena om åtalspreskription, och i sina äldre versioner uttryckte sig SL 5: 17 och 18, som om åtalspreskriptionen upphävde åtalsrätten (»Är åtal börjat inom tid, som i 14 eller 15 § bestämmes» respektive »innan tid för åtal förflutit»). Ordet åtalsrätt är emellertid icke entydigt (se nedan s. 80 f.), och de nämnda formuleringarna behöver ju inte vara så grundligt övervägda. I vart fall har det straffrättsliga åskådningssättet kommit tydligt i dagen genom 1926 års ändringar av bestämmelserna om åtalspreskription. Ett viktigt tecken

⁴ Strafflagskommissionen s. 431 f.

⁵ NJA 1948 s. 550.

härpå är den vidgade differentieringen av preskriptionstidernas längd efter brottens svårhet. Ett annat tecken är införandet av bestämmelsen om preskriptionsavbrott genom nytt brott under vissa förhållanden, SL 5: 18. Denna bestämmelse strider ju helt mot föreställningen, att åtalspreskriptionen skulle ha sin grund i tidens inverkan på möjligheten att föra bevisning i brottmål.

Efter dessa principiella betraktelser skall det imperativa innehållet i SL 5: 14 synas närmare. Uppgiften blir att genom tolkning av uttrycket »straff vare förfallet» och eventuellt även annorledes undersöka, i vilken omfattning undantag från straffrättens regler om påföljder för brott följer av bestämmelserna om åtalspreskription. Lagrummet innehåller, såsom förut har sagts, ett villkorligt förbud mot ådömande av straff, och således får det anses tala direkt till *domstolarna* såsom handhavare av straffbuden, varmed naturligtvis inte är sagt, att domstolarna är de enda adressaterna. Även andra organ i straffrättsskipningens tjänst får praktiska anvisningar ur bestämmelserna om åtalspreskription. Här skall nu uppmärksamheten först hållas fäst på den materiellrättsliga betydelsen av SL 5: 14 för domstolarnas vidkommande. Vilka sanktioner kopplas bort av SL 5: 14 under de där angivna premisserna?

Härom kan först lämpligen anmärkas, att strafflagens regler om åtalspreskription anses tillämpliga ej blott på strafflagsbrott utan på brott överhuvud.⁶

Enligt sin lydelse gäller SL 5: 14 endast sådana brottspåföljder som är *straff*. Principiellt kan ordet straff här uppfattas på två sätt. Ordet kan vara en lagteknisk term, som knyter

⁶ Saken står utanför all diskussion. Huruvida tillämpligheten är direkt eller analogisk synes ej ha något större intresse. — För den danska specialstraffrätten ges i danska strafflagen § 92 en ur svensk synpunkt kuriös reglering av brottens preskriptibilitet: »Ved andre Lovovertrædelser, for hvilke særlige Regler om Forældelse ikke er givet, afgør Retten, dersom Betingelserne for Forældelse efter de nævnte Bestemmelser er til Stede, om Strafansvaret kan bortfalde. Strafansvar for Overtrædelser af Love om offentlige Skatter og Afgifter, hvorved pligtige Ydelser søges unddraget det offentlige, forældes dog ikke uden særlig Hjemmel.»

samman alla de bestämmelser i strafflagen där ordet förekommer. Men det kan också tänkas, att en lagstiftare utgår från en gängse föreställning om straff och med ordet straff äsyftar de påföljder som motsvarar denna straffföreställning.

Juridiken har som bekant icke någon ensamrätt till ordet straff. Begreppet straff i vidare mening är icke specifikt juridiskt. Ordet straff finnes i det allmänna ordförrådet, där det också har en allmännare betydelse än i juridiken. Det kan icke råda något tvivel om att det juridiska straffbegreppet har hämtat huvuddelen av sitt innehåll från ett allmänt, »naturligt» straffbegrepp. Det riktiga sättet att nalkas juridikens straffbegrepp måste därför vara att först analysera det naturliga straffbegreppet.

Vad ordet straff betyder i *vanligt språkbruk* finner man genom att granska ordets funktion i de sammanhang där ordet brukas. Ett obegränsat material står därvid till förfogande. Skönlitteraturen ger otaliga exempel på ordets användning, men man kan lika gärna välja något exempel ur vardagens talade språk. Antag, att en man blir vittne till hur en pojke tanklöst pinar en fågelunge. Mannen blir upprörd och ger pojken en örfil. Hemkommen berättar han för sin hustru om intermezzot och förklarar belåtet, att han gav pojken en örfil »som straff». Vad är det, som mannen utsäger med ordet straff? Ordet vore naturligtvis meningslöst, om det icke betecknade någonting utöver det faktum, att mannen gav pojken en örfil. Men ordet är icke meningslöst. Det är visserligen svårt att precisera dess mening, men så mycket kan genast konstateras som att mannen med ordet straff karakteriserar ett psykiskt sammanhang mellan djurplågeriet och örfilen. Djurplågeriet har av mannen uppfattats som en kränkning av ett värde, såsom något *ont*. Härav har mannen blivit *indignerad*, och hans upprördhet har utlöst en *reaktion* i form av en åtgärd mot delinkventen. Ordet straff uttrycker också, att åtgärden har inneburit ett *lidande* eller obehag för delinkventen, och det anger således förutom sammanhanget mellan kränkningen och reaktionen en verkan av den senare. Härmed är dock ordets allmänna betydelse icke helt uttömd, åtminstone icke enligt vår tids språkbruk. Att tillfoga en person ett lidande med anledning av något ont, som han har gjort, behöver nämligen icke vara ett straff utan kan vara enbart en hämnd (varvid naturligen den utlösande kränkningen har drabbat hämnaren själv, direkt eller indirekt). För att en reaktion skall kunna rubriceras som ett straff lär enligt gängse språkbruk fordras ytterligare två ting. Delinkventen skall ha *förtjänat* eller förskyllt det lidande som drabbar honom genom reaktionen, och den som tillfogar honom detta lidande skall göra det i kraft av sin *auktoritet*, sin överordnade ställning. Lärda män har tvistat om huruvida exdrottningen Christina av Sverige lät *avrätta* eller *mörda* sin överhovstallmästare Monaldesco. För dem som ansåg Christina ha behållit en regents suveräna

ställning och jurisdiktionsrätt över sitt hov efter abdikationen och som även fann Monaldesco skyldig till förräderi mot Christina var avlivandet av Monaldesco en avrättning, alltså verkställande av ett dödsstraff, icke för dem som i ettdera avseendet hade annan mening. Den auktoritativa ställningen kan vara helt subjektiv och bestå i att den »straffande» tilldelar sig rollen som representant för en högre makt, »rättvisan». Att bestrida denna roll är detsamma som att bestrida reaktionens egenskap av straff.

Enligt det sagda är straff icke något namn på enbart den åtgärd om vilken ordet användes eller ens på åtgärden jämte det lidande som den förorsakar. Väsentliga bestämmingar hos det naturliga straffbegreppet är nämligen, att åtgärden och lidandet bildar slutled i ett specifikt, emotionellt betingat förlopp, som är förbundet med vissa föreställningar om auktoritet och rättvisa. Allt detta — känslorna, föreställningarna, åtgärden, lidandet — är realiteter. Men *innehållet* i föreställningarna om auktoritet och rättvisa avspeglar icke något verkligt. Auktoriteten och rättvisan är metafysiska element i det naturliga straffbegreppet. I detta begrepp inneslutes ett böra, rättvisan, även uttryckt så, att delinkventen förtjänar sitt straff. I detta hänseende är språkbruket dock icke fullt konsekvent. Det talas ju icke sällan om alltför stränga och därmed orättvisa straff, vilket blir en motsägelse, om begreppet straff innesluter rättvisa.

Straff enligt allmänt språkbruk betecknar alltså i vissa avseenden — icke i alla — företeelser med verklighetskaraktär, men det är att observera, att dessa reala företeelser väsentligen ligger på det psykiska, det personliga planet. Sålunda kan man icke tänka sig ett straff utan *ett straffande subjekt*, en person som straffar. När Teiresias hade råkat se gudinnan Athena i badet och sedan träffades av blindhet, var blindheten ett straff i dens föreställning som uppfattade denna olycka såsom sänd av gudarna, men för den som till äventyrs icke trodde på gudarnas existens var blindheten icke något straff utan en ödets nyck.

Det psykologiska sammanhang mellan kränkning och reaktion vilket ingår i straffbegreppet och förutsätter ett straffande subjekt kan även betecknas med termen *vedergällning* (=återbetalning). Vedergrällning kan emellertid vara positiv eller negativ, och straff är negativ vedergrällning: ont lönas med ont. Straffet kan identifieras med *rättvis vedergrällning av ont med ont*, men därmed är begreppet blott mycket allmänt definierat, såsom det föregående torde visa.

I *rättsvetenskapen* har termen straff en speciell, mera inskränkt betydelse. Den syftar nämligen (numera) uteslutande på åtgärder av statliga organ. Till det juridiska straffbegreppet hör, att det straffande subjektet är *staten* eller *samhället*. En annan viktig inskränkning är, att det juridiska straffet förutsätter ett *brott* i juridisk mening. Exempelvis definieras straffet som »samhällets rättvisa vedergrällning för ett begånget brott». Med definitioner av denna innebörd åsyftas ett *materiellt* juridiskt straff-

begrepp, d.v.s. ett straffbegrepp som icke påverkas av den positiva rättens tillfälliga utformning.

Detta materiella straffbegrepp är en grundsten i den klassiska straffrättsläran. Det är tillika förutsättningen för denna läras »straffteori», den s.k. *vedergällningsteorien*. Trots den långa raden av andra straffteorier, s.k. preventionsteorier, vilka har följt i den klassiska straffrättslärans spår, kan man ifrågasätta, huruvida juridiken har kunnat eller kan ställa upp något annat *materiellt* straffbegrepp än just detta, med vedergällningsprincipen sammanhörande begrepp. Vedergällningsprincipen innehåller den etiska normen att den som gör ont skall lida ont. I jämförelse med den urgamla talionsprincipen är vedergällningsprincipen på visst sätt »humaniserad», troligen som följd av kyrkligt inflytande, i det att den tar hänsyn till den handlandes sinnelag. Grunden till strafflidandet sökes icke i det socialt onda i och för sig utan i den handlandes *skuld*. Vedergällningsprincipen förutsätter alltså existensen av skuld och därmed existensen av *fri vilja*, ty om den handlande icke har friheten att underlåta den onda handlingen är skulden otänkbar. Den som handlar av nödvändighet kan ju icke i etisk mening klandras för sin handling (och ej heller i etisk mening prisas för densamma). En fundamental tes i 1800-talets straffrättsdoktrin på den europeiska kontinenten var maximen »intet straff utan skuld», en rättsstatsdevis med udden riktad mot den absolutistiska periodens sätt att handskas med straffmaskineriet. Ur denna sats härledde den klassiska straffrättsläran tvenne viktiga följsatser, dels satsen om strafffrihet för den »otillräknelige» (som icke har handlat av fri vilja och som därför icke har någon skuld) och dels satsen om straffets ekvivalens till skulden, även kallad *proportionalitetsprincipen*. Om straffet har sin etiska grund i skulden, måste en större skuld leda till ett strängare straff och en mindre skuld till ett mildare straff. Med andra ord, straffet måste motsvara graden av skuld, och det ligger alltså i straffets begrepp, att straffet är skuldens ekvivalent. Det är ekvivalensen som åsyftas med straffets »rättvisa». Den klassiska straffrättsläran ålägger eller åtminstone tillåter staten att bestraffa brottslingar i förhållande till deras skuld, men den förbjuder å andra sidan staten att tillfoga medborgaren ett lidande *såsom straff*, om medborgaren icke har begått ett brott och genom detta ådragit sig en skuld, till vilken lidandet står i ett rättvist förhållande.

Vad finnes nu *ur rättsfilosofisk synpunkt* att säga om detta den gamla doktrinen straffbegrepp? Från det naturliga straffbegreppet känner man igen de ideologiska elementen, auktoriteten hos den straffande och åtgärdens rättvisa. Men hurudant är det psykiska förlopp som ingår i det avsedda juridiska straffbegreppet och som vid det naturliga straffet motsvaras av ett psykiskt förlopp med verklighetskaraktär? Vedergällande subjekt skall vara staten eller samhället. För ett realistiskt betraktelsesätt existerar emellertid icke staten eller samhället i meningen av ett kännande och handlande enhetligt subjekt, ett personligt väsen. Det straff som är

samhällets rättvisa vedergällning för ett brott är alltså överkligt. Nåväl, kan någon invända, det som man har i tankarna är dock åtgärder, som administreras av samhällsfunktionärer och således av högst verkliga mänskliga individer. Kan icke det materiella, juridiska straffbegreppet antagas förutsätta ett själsligt förlopp, i vilket dessa funktionärer tar verksam del? Svaret blir nej, ty den konkreta åtgärden, vilken man tänker sig förkroppsliga det juridiska straffet, framkallas icke av något vedergällningsbehov. För bestraffning av en brottsling (genom meddelande och verkställande av en straffdom) är det icke konstitutivt, att någon person utövar vedergällning. Juridiskt sett är det ju alldeles utan betydelse för bestraffningens karaktär av bestraffning, huruvida domaren respektive verkställaren handlar begärligt eller motvilligt. Att bestraffningen hos en del av allmänheten ger utlopp åt en vedergällningslust är också irrelevant för dess juridiska karaktär. Den konkreta straffåtgärden är såsom sådan icke i psykologisk mening en reaktion mot brottet. Varje juridiskt skolad människa förstår, att en bestraffning, som är en tillämpning av rättsregler, utlöses av *samma psykologiska maskineri som rättstillämpning i allmänhet*. Att historien ger talrika exempel på »straffdomar» med karaktär av personlig vedergällning är en annan sak. Hos det juridiska straffet befinner sig det straffande subjektet på ett imaginärt plan. Det återstår att se, hur det förhåller sig med ekvivalensen mellan brott och straff, huruvida denna bestämning hos straffet kan sägas ha verklighetskaraktär. Även här blir svaret nekande, ty någon likare finnes ej, som gör det möjligt att matematiskt jämföra graden av brottslighet med graden av strafflidande. Den konkreta straffåtgärden kan möjligen *tyckas* vara ekvivalent till brottet (rättvis), men därvid är det känslan som faller utslaget. »Växelkursen» mellan skuld och strafflidande kan aldrig fixeras på intellektuell väg. Ekvivalensen finnes icke utanför iakttagarens egen föreställning, och det är ett trivialt påpekande, att somliga personer kan finna en konkret straffåtgärd orättvis, medan andra finner den rättvis. En ekvivalens mellan skuld och straff ter sig naturligtvis ännu mera orimlig utifrån den deterministiska uppfattning som dominerar bland våra dagars kriminologer. Om den fria viljan är en illusion, måste ju också skulden vara det, och hur skall en ekvivalens mellan strafflidande och skuld då kunna konstateras?

Som sammanfattning av det föregående kan sägas, att om straffet beskrives som samhällets rättvisa vedergällning för ett brott så är straffet enligt beskrivningen en inbillad företeelse, eftersom samhället såsom straffande person blott existerar i människors föreställning och eftersom rättvisan icke kan vara en verklig bestämning hos strafflidandet. Av detta frestas kanske någon att tro, att teoriens gamla definitioner av straffet måste förkastas helt och att en ny realistisk definition måste byggas på grundvalen av en analys av det händelseförlopp som kan konstateras empiriskt, när en förbrytare bestraffas. Vad blir manne resultatet av ett försök till en sådan definition? Vad upptäcker man, om man bort-

ser från de metafysiska attributen hos straffbegreppet och uteslutande studerar domstolarnas och myndigheternas faktiska handlande? Man varsebliver en serie handlingar i överensstämmelse med viss lagstiftning, en lagtillämpning. Man kan fastställa, att polisen är verksam på visst sätt, åklagaren på visst sätt, domstolen på visst sätt och slutligen de domsverkställande organen på visst sätt. Verksamheten bestämmes av rättsregler och icke av någon önskan hos de agerande att vedergälla. (Det förnekas icke, att lagens upphovsmän kan ha besjålats av en önskan, att brott skall vedergällas.) Var finnes straffet i den långa raden av officiella åtgärder? Straffet skall ju vara något *enhetligt*, som på något sätt utgör *objekt för verksamheten*. Åklagaren yrkar straffet, domaren ådömer straffet och exekutorn realiserar straffet. Men det besynnerliga är, att verksamheten kan med samma praktiska resultat utföras utan att straffföreställningen finnes hos de agerande, ja, utan att ordet straff nämnes. Detta ord skulle t.o.m. kunna utgå ur den tillämpade lagens text och ersättas med ett konstruerat ord eller bokstaven x eller något annat godtyckligt tecken. Lagens anvisningar skulle praktiskt sett ändå bli desamma, t.ex. att den som utför en viss handling skall förpliktas att betala ett inom vissa gränser bestämt penningbelopp till kronan eller att han skall hållas inspärrad i enlighet med vissa föreskrifter under en tid av minst två månader och högst två år. Den dömda skulle alltså få samma behandling, och han skulle säkerligen också känna behandlingen som ett »straff». Om straffets avskaffande skall ha någon praktisk innebörd, måste det bestå i något annat än ett avskaffande av ordet straff.

Slutsatsen av undersökningen blir, att strafflagens tillämpning visserligen är ett slags parallellfenomen till straffets begrepp men icke någon adekvat motsvarighet till detta. Det är de irreala beståndsdelarna i det juridiska straffbegreppet som är begreppets *differentia specifica*. Om man utplånar dem, flyter begreppet ut i sitt genus proximum och försvinner därmed helt. I det verkliga händelseförloppet vid strafflagens tillämpning finner man — fränsett eventuella beledsagande föreställningar, som är juridiskt irrelevanta — intet som är kännetecknande endast för straffet. Att någon genom tillämpning av rättsregler tillfogas lidande med anledning av en bestämd asocial handling kan ju likaväl passa in på utkrävande av ett skadestånd eller vidtagande av en obehaglig preventionsåtgärd. Man avslöjar icke straffets väsen genom sociologiska fäktstudier.

Det juridiska straffet är alltså en ideologisk produkt. Definitionen av detta slags straff såsom samhällets rättvisa vedergällning för ett brott är *sann* just emedan den icke definierar något existerande. Den beskriver vad definitionens upphovsmän (och även många andra) har menat eller menar med straff i juridisk mening. Det är ju möjligt att formulera en sann definition av sagornas jättar och dvärgar, d.v.s. att beskriva hur dessa är beskaffade *enligt sagornas framställning*.

Definitionen är däremot *felaktig*, om med densamma avses att karak-

terisera *de faktiska åtgärder* som under namn av straff vidtages med brottslingarna eller det lidande som åtgärderna innebär för dem. Och det är denna felaktiga form av definitionen, som otaliga jurister har fått lära in under sin utbildning. Tydligt framgår detta av alla teorier om straffets ändamål, vilka har framställts i sammanhang med frågan om straffets begrepp. Om straffet skall kunna fylla ett socialt ändamål, måste det ju förutsättas vara något faktiskt.

I senare skandinavisk doktrin har man stundom försökt att finna det juridiska straffets begrepp på en väg, som går någonstans mellan den rent spekulativa och den sociologiska. Därvid har man sökt icke efter ett aprioriskt utan efter ett »positivrättsligt» straffbegrepp, som skulle vara mera verklighetstroget än det gamla, nyss behandlade straffbegreppet. Hurudant är straffet beskaffat enligt det egna landets gällande rätt? Man har läst i lagboken och forskat efter gemensamma och väsentliga kännetecken hos de påföljder som är straff *i lagens mening*. Om det har förhållit sig så, att lagreglerna om straff har formats i avsikten att förverkliga idén om samhällets rättvisa vedergällning, så är det icke egendomligt, om undersökaren vid sin analys av lagtexten har återfunnit just denna idé eller brottstycken av den. Han kan ha gjort upptäckten, att straff i lagens mening utmärkes av att det står i proportion till den brottsliga skuld eller att det utgör ett avsiktligt tillfogat lidande. Med en sådan karakteristik beskriver man i själva verket icke straff såsom någon »positivrättslig realitet», utan man beskriver fortfarande innehållet i en föreställning hos en eller flera bestämda personer, nämligen *den föreställning som har inspirerat lagstiftaren*. Det är icke den individuella straffåtgärden som man beskriver, ty denna kan helt enkelt icke i sig själv vara uttryck för en proportionalitetsprincip, eftersom något storleksförhållande mellan strafflidandet och brottet icke kan mätas, och den är icke framsprungen ur en avsikt att tillfoga lidande utan ur lydnaden mot lagens bud.

Det är emellertid att märka, att de »positivrättsliga» straffdefinitionerna börjar uppvisa påfallande avvikelser från det traditionella juridiska straffbegreppet. Orsaken ligger i de individualpreventiva tendenser som alltmer sätter sin stämpel på strafflagstiftningen, delvis genom införande av påföljder utan namn av straff men delvis också genom modifikationer i bestämmelserna om »straff». Den gamla benämningen straff användes om vissa moderniserade behandlingssätt, vilka i somliga detaljer icke passar ihop med den klassiska juridikens straffbegrepp. Resultatet av den positivrättsliga begreppsbestämningen kan därför numera bli, att den tidigare antagna skarpa skillnaden mellan straff och preventionsåtgärd bestrides. Man upptäcker t.ex. hos »straffet» ett preventionssyfte och omvänt hos »skyddsåtgärden» egenskapen av ett icke alldeles oavsiktligt lidande för den brottslige eller kanske t.o.m. en viss proportionalitet till brottet. Man tror sig därigenom konstatera ett straffbegrepp av delvis nytt innehåll, influerat av det individualpreventiva syftet. Vad man då jämför är emeller-

tid en grupp av rättsregler, sammanhållen av namnet straff, och en annan grupp, sammanhållen av namnet skyddsåtgärd. Ett komplex av handlingsmönster kan uppenbarligen icke få egenskapen av straff (i substantiell mening) enbart genom att förses med etiketten straff. Egenskapen av straff kan konstateras endast genom att reglerna jämföres med ett straffbegrepp, som är oavhängigt av reglernas innehåll. Vad man kan iakttaga är därför inte, att begreppen straff och skyddsåtgärd är på väg att flyta samman, utan något helt annat, nämligen att lagstiftaren har skapat nya behandlingsformer, som är präglade delvis av straffets och delvis av skyddsåtgärdens idé. Därigenom rubbas icke förhållandet, att straff och skyddsåtgärd är skilda begrepp. Blått och grönt är och förblir två olika färger, oavsett att man kan framställa blandfärgen blågrönt. Lika litet som man finner straffets väsen genom sociologiska iakttagelser, lika litet finner man det genom analys av de lagens bestämmelser som anges handla om straff.

Det skall icke fördöljas, att straffrätten arbetar med ett »straffbegrepp», som betingas helt av lagens innehåll och som måste vara något annat än det traditionella, materiella straffbegreppet inom juridiken. Det är icke obefogat att tala om »straff i lagens mening» till skillnad från »straff i principiell mening». Den svenska strafflagen (och många andra strafflagar) dekreterar själv, att vissa slags reaktioner är straff. Med straff menar den svenska strafflagen vissa uppräknade handlingsmodeller, närmare bestämt dem som bär etiketterna straffarbete, fängelse, böter, ungdomsfängelse, avsättning, suspension och disciplinstraff (för krigsmän). Måste då inte termen i lagen betyda *något*, och kan icke detta något utforskas och definieras? Nej, ordet straff kan ha sin sammanhållande funktion i regelsystemet utan att ha någon *deciderad* betydelse. Detta kan lätt visas genom att ordet ersättes med någon godtycklig symbol. I det föregående har redan påpekats, att en sådan substitution kan ske utan att lagens handlingsmönster därigenom får någon förändrad praktisk innebörd. Det är visserligen sant, att termen straff (jänte sina avledningar och sammansättningar) icke blott har en teknisk, sammanbindande funktion i lagtexten utan också den icke oviktiga uppgiften att ge en viss, ehuru mycket diffus föreställning om innehållet i vissa regler, där ordet förekommer. Även om man saknar närmare kännedom om reaktionssystemets detaljer, förstår man ju tack vare ordet straff i stort sett meningen hos en sådan bestämmelse som den svenska strafflagens 5 kap. 13 §: »Dör förbrytare, förfalle allt straff.» Att man här utan vidare förstår bestämmelsens huvudsakliga mening beror på att ordet straff är associerat med det juridiska straffets nedärvda idé. Denna association är å andra sidan alldeles överflödigt för juristen, som exempelvis står inför uppgiften att avgöra, huruvida en avsättningsdom kan avkunnas mot en brottslig ämbetsman även sedan ämbetsmannen har dött. Juristen finner i strafflagens 2 kap. 15 §, att avsättning »är» ett straff. Förekomsten av termen

straff på respektive ställen i lagen ger direkt till resultat, att en dom å avsättning icke får meddelas mot en avliden ämbetsman, och till detta resultat kommer man, *oavsett vilken betydelse som lägges in i termen straff*. Man kan ju tryggt utgå ifrån att »straff» är avsett att betyda detsamma på båda ställena i strafflagen, men det kan för tankeoperationens riktiga genomförande förbli obekant, vad ordet anses betyda. Om den positiva rätten skall sägas ha ett för densamma specifikt »straffbegrepp», så är detta följaktligen blottat på substans och omöjligt att definiera. I själva verket är det inte något begrepp utan ett tecken, vilket man behandlar och betraktar, som om det symboliserade ett bestämt begrepp.

Beträffande ordet straff i SL 5: 14 lär icke kunna med säkerhet avgöras, huruvida ordet enligt lagstiftarens intention blott refererar till lagens påföljder med namnet straff eller därjämte skall ha något slags materiell innebörd. Frågan har i själva verket knappast någon betydelse för utläggningen av den nuvarande strafflagstiftningen, eftersom påföljdssystemet har genomgått stora omvandlingar och utvidgningar sedan strafflagens tillkomst. Även om lagstiftaren har lagt in en formell betydelse i ordet straff i SL 5: 14, kan det för övrigt tänkas, att lagrummet av reala skäl tillämpas analogiskt på andra påföljder än straff i formell bemärkelse. Det väsentliga är att undersöka, på vilka sanktionsformer som lagrummet enligt praxis och teori är tillämpligt. Därvid försöker man naturligen först bestämma lagrummets direkta tillämpningsområde. Om detta kan man säga, att det i varje fall omfattar de påföljder som enligt strafflagens egen terminologi är straff, oavsett i vilken grad påföljderna motsvarar förekommande materiella straffbegrepp. Av SL 2 kap. följer sålunda, att SL 5: 14 under angivna förutsättningar hindrar användningen av *straffarbete, fängelse, böter och ungdomsfängelse samt (för person med ämbetsansvar) avsättning och suspension ävensom (för krigsman) disciplinstraff*. Dessa påföljder betecknas nämligen i samma kapitel som straff. Flertalet av dem framträder tillika som straff även till sitt »väsen», i det att bestämmelserna om desamma är formade efter förebilden av ett materiellt straffbegrepp, kännetecknat positivt av att påföljdens stränghet växer med brottets svårhet och negativt av att lidandets mått icke

påverkas av specialpreventiva hänsynstaganden. Anmärkningsvärt är å andra sidan, att två av de uppräknade påföljderna i väsentliga avseenden skiljer sig från det materiella straffbegreppet, nämligen ungdomsfängelse och avsättning.

En av förutsättningarna för användning av *ungdomsfängelse* är, att den brottslige »är i behov av och mottaglig för sådan fostran och utbildning som avses med ungdomsfängelse». Detta rekvisit ger en vink om att ungdomsfängelse är tänkt som ett slags skyddsåtgärd trots benämningen straff. Än mer framträder den specialpreventiva tankegången i den relativa tidsobestämdheten hos ungdomsfängelse. Någon tid för frihetsberövandet utsättes inte i domen, och den dömda skall i regel hållas intagen å anstalt i minst ett år, innan utskrivning sker på prov. Då ungdomsfängelse således saknar de allmänna frihetsstraffens anpassning av anstaltstiden efter brottets svårhet, har man anledning att eftersinna, om det kan vara principiellt riktigt eller lämpligt att påföljden uteslutes genom preskription. Samma problem uppkommer beträffande skyddsåtgärderna förvaring och internering, och granskningen av problemet kan därför lämpligen tas upp i sammanhang med dessa påföljder, vilket också skall ske strax.

Vad dessförinnan angår *avsättning* så fungerar ju även denna påföljd väsentligen som en skyddsåtgärd. Avsättning är främst att betrakta som ett medel för samhället att göra sig kvitt en funktionär, som genom något brott har visat sig vara olämplig för sin befattning. Olämpligheten försvinner naturligtvis inte enbart genom preskriptionstidens förlopp, och därför kan det synas föga rationellt, att samhället genom preskription av en ämbetsmans brott går miste om möjligheten att avsätta honom. Saken observerades redan av WIJKANDER. Ett ämbetsbrott, som förskyllde avsättning, var enligt Wijkander impreskriptibelt, men han torde ha varit ensam om sin åsikt.⁷ I praktiken torde det i själva verket knappast kunna göra någon skada, att avsättning ej kan ske för ett preskriberat brott av ämbetsman.

⁷ Wijkander s. 55 f. Jfr Bergendal s. 154. — Enligt norska strafflagen § 68 är åtalspreskription icke hinder för »fradømmelse av offentlig tjeneste».

Är han fortfarande absolut olämplig för sitt ämbete, lär han inte ha undgått att öka sin meritlista med ytterligare ämbetsbrott, åtminstone tjänstefel, för vilka han alltjämt kan dömas till avsättning.

Att *suspension* uteslutes genom preskription är mindre egendomligt. Suspension tillgripes ju snarast som ett korrektionsmedel och icke för att hindra en ämbetsman från att göra mera ohägn.

Med straff i SL 5: 14 förstås enligt stadgad uppfattning *såväl huvudstraff som bistraff*.⁸ Visserligen är det huvudstraffets maximum, som normerar preskriptionstidens längd, men härav följer ju ingalunda, att preskriptionens s.k. verkan skall inskränka sig till huvudstraffet. Såsom bistraff i teknisk mening får man betrakta *avsättning och suspension*, när de ådömes vid sidan av straffarbete, fängelse eller böter. Ej heller i detta fall kan alltså avsättning eller suspension, på grund av SL 25: 7 eller annat lagrum, ådömas för ett preskriberat brott av ämbetsman, vare sig preskription har inträtt jämlikt SL 5: 15 eller enbart SL 5: 14.

Härmed torde den omedelbara räckvidden av åtalspreskriptionen med avseende på sanktionernas art vara angiven. Innan man går vidare och undersöker, i vad mån åtalspreskriptionen indirekt — via utvidgande lagbestämmelser eller analogivis — träffar andra påföljder av brott, synes det vara lämpligt att beröra några sanktioner, vilka otvivelaktigt ligger utanför åtalspreskriptionens verkningskrets. Till dessa hör först och främst *restitution*. Skyldigheten att återställa egendom, som har frånhänts annan genom brott, bortfaller ju icke genom preskription av brottet. Åtalspreskriptionen berör ej heller en uppkommen skyldighet att gälda *skadestånd* på grund av brott. Här om finns t.o.m. en för modern uppfattning självklar bestämmelse i SL 6: 7, som stadgar, att bortfallande av straff enligt SL 5: 13—19 ej betager målsägande dennes rätt till skade-

⁸ Hagströmer s. 874, jfr Bergendal s. 154.

stånd.⁹ Av bestämmelsens grannskap till SL 6: 1—3 får anses följa, att den omfattar även ett skadestånd, vilket jämlikt SL 6: 1 grundas uteslutande på handlingens brottslighet och ej skall utgå redan enligt allmänna skadeståndsprinciper,¹⁰ samt likaså ett ideellt skadestånd enligt SL 6: 2 för »sveda och värk» eller »lyte eller annat stadigvarande men» och enligt SL 6: 3 första stycket.¹¹ Att skadeståndsskyldighet kan vara preskriberad enligt civilrättsliga bestämmelser är en annan sak. Förutom restitution och skadestånd finns en del andra påföljder med ändamål att giva ekonomisk reparation. Även dessa påföljder betraktas som »civilrättsliga». Av detta åskådningssätt följer bl.a., att *reparativt* (*kanske riktigare: kvasireparativt*) *förverkande* till innehavare av jakträtt eller fiskerätt av sådant som har åtkommits genom olovlig jakt eller olovligt fiske eller av detsamma värde skall åläggas utan hänsyn till åtalspreskription.¹² Detsamma gäller om skyldighet att »ersätta» postverket avgifter, belöpande på brev som obehörigen befordrats, samt

⁹ En liknande bestämmelse fanns i gamla rättegångsbalken 17: 32, där den hade satts in genom en kunglig förordning av 1841 med placering efter det år 1779 införda stadgandet om tvåårig preskription av lindrigare brott. Genom en lapsus kom SL 6: 7 i sin ursprungliga lydelse icke att hänvisa till den särskilda bestämmelsen i SL 5 kap. om preskription av ämbetsbrott, se Carlén s. 132 f. Av detta frö till ovisshet uppkom rättsfallet NJA 1876 s. 164, där det slogs fast, att målsägandes rätt till skadestånd bestod utan särskilt stöd av strafflagen. Felet i SL 6: 7 rättades till på ett diskret sätt vid 1926 års revision av preskriptionsbestämmelserna. Olika meningar har hävdats i frågan, huruvida ämbetsmans ersättningsskyldighet på grund av felaktig stämpelbeläggning står kvar efter åtalspreskription jämlikt KF 1914 ang. stämpelavgiften 50 §, se SvJT 1923 rf s. 64 och 1925 rf s. 48 samt Hugo Ericsson i SvJT 1925 s. 481 ff. och Eberstein i SvJT 1926 s. 201 ff. — Enligt Calonius s. 155 upphävde åtalspreskription även en eventuell skadeståndsskyldighet: »*Probata autem legitime præscriptione is ejus est effectus, de hoc namque videndum jam succedit, ut actionem perimat, non pœnalem tantum, sed & ordinarie ac plerumque connexam cum illa civilem & rei persecutoriam: qua & re fit, ut reus, si vel delictum confessus fuerit, & a mulcta, & a damni resarcitione in totum liberetur.*»

¹⁰ NJA 1900 s. 53 (»annan» ekonomisk skada genom ärekränkning).

¹¹ NJA 1900 s. 53 och SvJT 1936 rf s. 24 (lidande genom ärekränkning).

¹² Så Bergendal s. 627 f., Strahl s. 289, jfr processlagberedningen i SOU 1944: 10 s. 64 och T. Strömberg s. 78 f., 290.

skyldighet att gälda biljettpris, beräknat enligt § 23 järnvägs-
trafikstadgan.¹³

Mellan straff i teknisk mening å ena sidan samt sanktioner med reparationssyfte å andra sidan finnes åtskilliga brotts-
påföljder av offentligrättslig typ, vilkas förhållande till åtals-
preskriptionen måste bestämmas. Främst kommer *de judiciella
skyddsåtgärderna* i betraktande. Ur preskriptionssynpunkt har
dessa ett stort principiellt intresse. Skyddsåtgärdens ratio skall
ju vara en annan än straffets, och redan därför kan inte a priori
antagas, att en skyddsåtgärd principiellt bör följa samma pre-
skriptionsregler som straffet eller några preskriptionsregler
överbud. Grunden till skyddsåtgärden är samhällets behov
av att skydda sig mot brottslingen, ett behov som finns så
länge som nya brott kan befaras från densamme och som
sedan upphör. Är det då inte så, att den rena skyddsåtgärden
enligt sitt begrepp inte behöver någon preskription för att dess
användning skall hållas inom det försvarligas gränser? Har
brottslingens farlighet försvunnit, innan lagföring har kunnat
ske, är ju skyddsåtgärden ändamålslös och skall principiellt
ej tillgripas. Det är känt, att brottslingens farlighet icke står
i något lagbundet förhållande till det begångna brottets svårhet.
Om två personer har begått brott av samma svårhetsgrad, kan
den ene vara en kronisk förbrytare med bestående farlighet
och den andre en tillfällighetsförbrytare. Därför vill det synas,
som om det vore principiellt oriktigt att låta en skyddsåtgärd
preskriberas efter en bestämd tid liksom straffen.¹⁴

Denna slutsats har dock icke dragits av lagstiftningen. De
brottspåföljder som brukar kallas skyddsåtgärder är ju inte
heller några trogna avbilder av skyddsåtgärdens idé. Genom
den långt drivna differentieringen av de straffrättsliga reak-

¹³ Jfr NJA 1946 s. 443 och 1951 s. 67 (respektive påföljder ej föremål för
nåd). Ang. den senare påföljden se även Bergendal s. 626 f.

¹⁴ Lorenz s. 89: »Aus der Verschiedenheit zwischen Strafe und Sichernder
Massregel folgt, dass die Bestimmungen des Strafgesetzbuchs über die
Verjährung, angepasst dem Wesen der Strafe, auf Sichernde Massregeln
nicht angewendet werden können.» — Jfr ovan s. 20 f. ang. Wijkanders och
Hagströmers specialpreventiva motivering av åtalspreskriptionen.

tionerna har vidare skyddsåtgärdernas positivrättsliga avgränsning blivit något oskarp. Klarast lyser det preventiva ändamålet fram hos *förvaring och internering*, vilka kan betraktas som grundstommen i vårt system av skyddsåtgärder. Men redan grundvillkoret för dessa — kravet på att brott inte endast skall befaras utan också skall vara *begånget* — gör lagens skyddsåtgärder till hybrider, framsprungna ur en kompromiss mellan det sociala försvarets och den klassiska straffrättens program. Beträffande en viktig skyddsåtgärd, *ungdomsfängelse*, som infördes genom en lag av 1935 och utformades med uppfostran och yrkesutbildning såsom mål, har kompromissen t.o.m. drivits så långt att påföljden uppträder under namnet straff. Såsom redan har sagts, ligger häri svaret på frågan om ungdomsfängelsets preskriptibilitet. I sin formella egenskap av straff »förfaller» ungdomsfängelse under de förutsättningar som anges i SL 5: 14. Däremot kan detta lagrum inte genom sitt eget innehåll vara *omedelbart* tillämpligt på de skyddsåtgärder som ligger utanför de legala straffens kategori. Emellertid har lagstiftningen *beträffande de kriminalrättsliga skyddsåtgärder som har karaktär av frihetsberövande* besvarat frågan om deras preskription *medelbart* i den riktningen, att dessa skyddsåtgärder uteslutes av åtalspreskription. Detta gällde redan om den (1947) avskaffade påföljden tvångsuppfostran (för ungdomar verkställd på Bona). Till rekvisiten för tvångsuppfostran hörde, att den brottslige hade blivit för brottet *dömd till straff* icke överstigande en viss grad av stränghet. Den unge brottslingen skulle insättas i allmän uppfostringsanstalt »i stället för att undergå det ådömda straffet».¹⁵ Av kravet på en förutgången straffbestämning följde uppenbarligen, att tvångsuppfostran ej kunde ådömas för ett preskriberat brott. Också de mera radikala skyddsåtgärder för vuxna förbrytare vilka infördes genom två lagar av 1927 samt döptes till förvaring och internering skulle enligt dessa lagars lydelse remplacera ett *ådömt* straff och »förföll» alltså likaledes genom åtalspreskription. Omvägen över en symbolisk straffmätning och en dom å straff

¹⁵ SL 5: 3 i tidigare lydelse.

övergavs senare. Lagarna av 1927 ersattes nämligen 1937 av en lag om förvaring och internering i säkerhetsanstalt (i kraft först 1946), och enligt denna skall förordnande om förvaring eller internering inte längre föregås av straffs ådömande, utan dessa påföljder skall åläggas »i stället för straff». I de citerade orden ligger emellertid icke blott att brottslingen skall tillhöra de straffbaras kategori utan också att förutsättningarna för straffs ådömande *fortfarande* skall vara givna. Härav följer, att *förvaring och internering* även enligt 1937 års lag uteslutes av åtalspreskription.¹⁶

Skenbart förklaras de frihetsberövande skyddsåtgärdernas preskriptibilitet av bevisteorien. Om bevismedlens förstöring anses förbjuda rannsaking rörande ett för länge sedan begånget brott, så sättes därmed en spärr inte bara för straffet utan också för de skyddsåtgärder som har brottet till nödvändig förutsättning.¹⁷ Denna förklaring måste dock avvisas, eftersom bevisteorien inte är den bärande grunden till strafflagens bestämmelser om åtalspreskription. Rätteligen lär de nämnda skyddsåtgärdernas preskriptibilitet vara att betrakta som en eftergift åt den klassiska straffrättslärans principer. Säkerligen är denna eftergift mycket välbetänkt.¹⁸ Genom densamma bevaras en viss grad av likhet inför lagen. Kravet på att brott skall vara begånget betyder, att den obrottslige icke riskerar att drabbas av den judiciella skyddsåtgärden, oavsett vad som anses om hans disposition för kriminalitet i framtiden. I den

¹⁶ Jfr Strahl s. 74.

¹⁷ Tankegången finns hos Thormann u. Overbeck s. 229: »Die Verjährung bewirkt, dass eine Verfolgung und Verurteilung nicht mehr stattfinden kann. Damit ist auch die Verhängung von sichernden und anderen Massnahmen im Sinne des StGB ausgeschlossen, da eine gerichtliche Feststellung der Tat nicht mehr möglich ist.»

¹⁸ Jfr det 1933—1934 tillkomna sista stycket av tyska strafflagen § 67: »Mit der Verjährung der Strafverfolgung erlischt auch die Befugnis, auf Grund der Tat Massregeln der Sicherung und Besserung anzuordnen.» Danska strafflagen § 95 Stk. 1 förbjuder användningen av vissa skyddsåtgärder, sedan straff har förfallit genom preskription. Från verkan av åtalspreskription undantager norska strafflagen i § 68 endast konfiskation av vissa slag, avsättning och mortifikation av ärekränkande beskyllning.

mån som skyddsåtgärderna är underkastade åtalpreskription bibehålls likheten inför lagen även såtillvida, att förmånen av frihet från påföljd tillkommer inte bara den som skulle ha dömts till straff utan också den som skulle ha dömts till skyddsåtgärd. Kvar står den »orättvisan», att samma brott kan för den ene föranleda straff och för den andre en skyddsåtgärd som medför betydligt större lidande än straffet. Det vore dock svårare att försvara inför den allmänna opinionen, att den ene blir dömd till frihetens förlust i form av skyddsåtgärd för ett preskriberat brott, medan den andre går helt fri för ett likaledes preskriberat brott. I vad mån dessa skäl för skyddsåtgärdernas preskription har varit mera medvetet övervägda av lagstiftaren är svårt att säga. Det förefaller, som om skälen hade beslöjats något av den praktiska nödvändigheten att gå fram successivt med strafflagsreformerna och av den därmed sammanhängande dogmatiska tankegången, att vägen till den judiciella frihetsberövande skyddsåtgärden måste gå över straffet sålunda, att straffet bytes ut mot en skyddsåtgärd, vilken alltså under särskilda förhållanden träder i stället för eller ersätter straffet. Därigenom får den judiciella frihetsberövande skyddsåtgärden den formella karaktären av ett *straffsurrogat*. När straff är »förfallet» enligt SL 5: 14, finnes intet straff att byta ut mot en skyddsåtgärd, och man ser då intet utrymme för en sådan.

Alldeles självklart är, att en *villkorlig dom å straff* lika litet som en ovillkorlig sådan dom kan meddelas efter inträdd åtalpreskription, och detsamma gäller naturligtvis även om en *villkorlig dom utan utsättande av straff*.

Åtalpreskription hindrar vidare tillämpning av 1 § i lagen 1952 med vissa bestämmelser om påföljd för brott av underårig. Enligt denna paragraf kan domstol i vissa fall »i stället för att döma till straff» *överbärlämnä ått barnavårdsnämnd* att vidtaga åtgärd för omhändertagande av underårig brottsling för *skydds- uppfostran*, och ett sådant överlämnande har alltså formellt karaktären av ett straffsurrogat, varigenom det liksom förvaring och internering blir omöjligt genom åtalpreskription.

Till det straffrättsliga reaktionssystemet kan man också räkna

åtalseftergift enligt lagen 1944 om eftergift av åtal mot vissa underåriga. Vid sidan av det nyssnämnda judiciella förfarandet är eftergivandet av åtal enligt denna lag huvudsakligen ett medel att få till stånd skyddsuppfostran eller annan åtgärd enligt barnavårdslagen med anledning av brottet. Att åtalspreskription utgör hinder för åtalseftergift förefaller ganska naturligt och skall närmare motiveras i sammanhang med frågan om åtalspreskriptionens inverkan på åtalsrätten (se nedan s. 87 f.).

Såsom en brottspåföljd i teknisk bemärkelse kan man betrakta *straffriförklaring* jämlikt SL 5:5 på grund av sinnessjukdom, sinnesslöhet m.m. Stadgandet har visserligen ett negerande innehåll: den som har begått brott under inflytande av sinnessjukdom o.s.v. må ej fällas till ansvar. Ändå är det naturligt att uppfatta straffriförklaringen som ett slags brottspåföljd. Tillämpningen av SL 5:5 är nämligen inte något frikännande i vanlig mening utan på visst sätt ett fällande. Den tilltalade förklaras inte på grund av sin sinnesbeskaffenhet generellt oansvarig, utan han förklaras fri från ansvar för en bestämd brottslig gärning, om vilken han finnes övertygad. För strafflöshet fordras ju, att gärningen har förövats under inflytande av den abnorma sinnesbeskaffenheten, och en domstol kan givetvis ej uttala sig om kausalsammanhanget mellan sinnesbeskaffenhet och brott utan att ha konstaterat, att den tilltalade verkligen har gjort sig skyldig till gärningen. Straffriförklaringen kommer därigenom att innesluta ett auktoritativt fastställande av att den tilltalade har begått visst brott.¹⁹ Att vanliga krav på bevisningen gäller beträffande gärningen framgår av innehållet i SL 5:5 och betonas ytterligare i 41 a § första stycket av sinnessjuklagen 1929. (Positivt kan straffriförklaringen även få den

¹⁹ Se Olivecrona s. 106: »En fällande dom innehåller sakligt sett tvenne moment, även om dessa ej framträda såsom formellt skilda i domslutet: dels en sakerförklaring, dels ett dekret angående någon straffrättslig påföljd; straff eller skyddsåtgärd m.m. En mellanställning intar en dom, varigenom tt förklaras strafflös jämlikt SL 5:5. Det konstateras då, att tt begått en gärning, vilken, bortsett från hans sinnesbeskaffenhet, är av brottslig natur. Detta konstaterande står mycket nära sakerförklaringen.»

rättsliga betydelsen att bestämmelserna i sinnessjuklagen 47 § blir tillämpliga.)

Fastän SL 5: 14 icke nämner straffriförklaring utan blott »straff» som föremål för preskription, lär ingen på allvar ha påstått, att straffriförklaring skulle kunna ske för ett preskriberat brott. Emellertid har lagen icke själv avgjort, vilken-dera straffrihetsgrunden som skall ha företräde, »otillräknelighet» eller preskription, och man kan naturligtvis diskutera saken ur principiella synpunkter. Därvid finner man flera starka skäl för att åtalspreskription bör »slå ut» även straffriförklaring. I den mån straffriförklaringen baseras på den klassiska straffrättslärans vedergällningsprincip (»intet straff utan skuld») och således uppfattas blott och bart som ett undantag från straffets användning, blir den helt onödig i händelse av preskription. Menar man, att straffriförklaringen numera väsentligen har uppgiften att bana väg för lämplig individualpreventiv behandling av den brottslige, kan den i och för sig synas berättigad även efter preskription, men det bleve inkonsekvent att anse straffriförklaring möjlig men icke förvaring och internering. Dessutom synes det vara praktiskt överflödigt, eftersom ett kvarstående vårdbehov hos den brottslige kan tillgodoses genom de vanliga bestämmelserna om intagning av icke kriminella sinnessjuka på anstalt. Ytterligare ett skäl att icke straffriförklara efter preskription är det numera erkända förhållandet, att man om möjligt bör undvika att i rättegångsväg fastställa en gärnings brottslighet, sedan preskription har inträtt (se nedan s. 67 ff.).

Förutom straff i formell mening och straffersättande skyddsåtgärder äger strafflagstiftningen en rad sanktioner av växlande beskaffenhet, vilka brukar sammanfattas under beteckningen »*särskilda påföljder*». Därmed avses påföljder som är stadgade på spridda ställen såsom appendix till den gängse strafflatituden, och numera får man dit hänföra även konfiskation enligt generella bestämmelser i SL. Före 1948 års ändringar i strafflagen fick man genom SL 2: 20 en påminnelse om förekomsten av dessa sekundära brottspåföljder: »I några fall straffas brott med påföljder, utom dem, som nu sagda äro, efter ty därom i

lagen särskilt stadgat finnes.» Från början syftade dessa ord bl.a. på ett antal sedermera avskaffade bestämmelser om förlust av olika slags medborgerliga rättigheter med anledning av vissa brott.²⁰ Det hette visserligen, att brott »straffas» med dessa påföljder, men i övrigt hade lagstiftaren lämnat osagt, om påföljderna verkligen skulle betraktas och behandlas som straff i teknisk mening. De särskilda påföljderna *inom strafflagens eget område* uppfattades dock i teorien vanligtvis som »straff» i en eller annan bemärkelse och därmed såsom föremål för åtalspreskriptionens upphävande verkan.²¹ Genom de successiva strafflagsreformerna har emellertid den äldre litteraturens åsikter härom mist sin aktualitet. Beståndet av särskilda påföljder i strafflagen har nämligen reducerats kraftigt och delvis även förändrats. Sålunda utgöres det för närvarande dels av *konfiskation* enligt de generella stadgandena i SL 2: 16 och 17 (samt enligt de föråldrade speciella bestämmelserna i SL 15: 1 och 4), dels av åläggande enligt SL 6: 3 andra stycket att *erlägga kostnad för tryckning av ärekränkingsdom*.²² Åtalspreskriptionens betydelse för dessa påföljder är klarlagd. För de generellt stadgade konfiskationerna bestämmes den av SL 5: 19 a och 2: 18, enligt vilka lagrum konfiskation på grund av strafflagsbrott i viss utsträckning är möjlig även sedan brottet har preskribe-

²⁰ Påföljder av detta slag var förlust av näringsrätt enligt SL 22: 3 eller 4 (senare SL 14: 20 a), avskaffad 1948, ovärdighet att vidare föra andras talan inför rätta enligt SL 22: 14, avskaffad 1936, ävensom ovärdighet att i rikets tjänst vidare nyttjas enligt flera §§ i SL 25 kap., likaledes avskaffad 1936, samt obehörighet att vidare nyttjas i visst slags befattning vid kommunikationsanstalt enligt SL 25: 15, avskaffad 1948.

²¹ Så Carlén s. 114, Wijkander s. 57 ff., Hagströmer s. 464, Stjernberg s. 56, 64 f. Undantag gjordes dock av Hagströmer s. 464 och Stjernberg s. 57 för obrukbargörande av förfalskningsverktyg och falsifikat jämlikt förutvarande 12: 20 SL, och Wijkander höll s. 55 f. före, att påföljden ovärdighet att i rikets tjänst vidare nyttjas ej bortföll genom åtalspreskription. Bergendal har s. 53 f. antytt, att de i SL 2: 20 avsedda särskilda påföljderna i vissa fall kunde vara impreskriptibla.

²² Det i förutvarande 24: 1 SL givna stadgandet att vad någon olovligen sått eller planterat å annans jord tillfaller jordens laglige innehavare hålles vid makt av 5 § i promulgationslagen till 1948 års strafflagsändringar (se även förslaget till lag om införande av brottsbalken 6 §).

rats (se nedan s. 52 ff.).²³ Skyldigheten att erlægga kostnad för tryckning av ärekränkingsdom är enligt straffrättskommittén »av skadeståndsrättslig art», och därmed kan det anses avgjort, att den ej skall uteslutas av åtalspreskription.²⁴ Utvecklingen har alltså brutit med tendensen i äldre doktrin att betrakta strafflagens särskilda påföljder som »straff».

På *specialstraffrättens* domäner finner man en färgrik flora av sekundära brottspåföljder. Till dylika brottspåföljder kan man hänföra icke blott påföljder, som ådömes av domstol i brottmål, utan även olika slags rättighetsförlust, som inträder till följd av brott enligt beslut av administrativ myndighet (brottet kan ibland även vara något strafflagsbrott). Exempel på påföljder av det senare slaget är förlust av körkort och förlust av läkarlegitimation. Om en dylik påföljd, såsom plägar ske, göres beroende av att någon har dömts till straff för visst brott genom lagakraftätagande dom, kan påföljden tydligen inte inträda i det

²³ Ytterligare kan hänvisas till T. Strömberg s. 275 ff. och BSA s. 86, 153 f.

²⁴ SOU 1944: 69 s. 111. — Wijkander s. 57 ff. och — mindre kategoriskt — Stjernberg s. 34 f. förklarade påföljden (då stadgad i SL 16: 14) vara föremål för åtalspreskription. I ett mål om ärekränkning, refererat i SvJT 1936 rf s. 24, avslogs målsägandens yrkande om påföljdens ådömande av hovrätten, enär svaren »med hänsyn till att straff för ärekränkningen numera vore förfallet och till *övriga omständigheter i målet* (kurs. här) icke borde dömas att erlægga kostnad till tryckning i tidning av utslag i målet». I BSA s. 156 har rättsfallet uppfattats som uttryck för antagandet, att påföljden i fråga preskriberas samtidigt med straffet. Denna tolkning synes vara oriktig. Hovrätten betraktade åtalspreskriptionen som en omständighet, vilken jämte andra förtjänade att beaktas vid prövningen av frågan, huruvida den fakultativt föreskrivna påföljden borde tillämpas. Se vidare anförda ställe i BSA: »Genom att 16: 14 upphävts och dess innehåll överflyttats till 6 kap. har fastslagits, att den ifrågavarande bestämmelsen är av skadeståndsrättslig art liksom de övriga bestämmelserna i detta kapitel. Skyldighet att erlægga tryckningskostnad torde därför, i olikhet mot vad förut antagits (se SvJT 1936 rf s. 24), icke preskriberas samtidigt med straffet.» Jfr Hagströmer s. 464: »Hvad enligt 16: 14 kan ådömas afser att såvidt möjligt godtgöra det onda brottet åstadkommit; det kan sägas falla under begreppet skadestånd i vidsträckt mening ...» Ibidem uttalas likväl, att påföljden av lagen betraktades som ett straff och var föremål för straffrättslig preskription. — Ang. motsvarande spörsmål i dansk rätt se Hurwitz s. 215.

fall att brottet är preskriberat. Påföljderna i fråga behandlas emellertid lämpligen i förvaltningsrätten, och framställningen begränsas därför här till sådana sekundära påföljder inom specialstraffrätten som ådömes av domstol. Någon fullständig inventering är icke avsedd.

Större delen av de sekundära brottspåföljderna består i egendomsförlust, vare sig genom åläggande att utgiva visst gods eller genom förpliktande att betala ett penningbelopp, och inom denna grupp av påföljder omfattas de flesta av begreppet *konfiskation*.²⁵

Nyss anmärktes, att särskilda bestämmelser rörande preskription finnes för de generellt stadgade strafflagskonfiskationernas vidkommande, nämligen i SL 5: 19 a och 2: 18. Bestämmelserna infördes samtidigt med strafflagens generella konfiskationsregler vid 1948 års ändringar av strafflagen på förslag av s t r a f f r ä t t s k o m m i t t é n, som utgick från att bestämmelserna skulle komma till analogisk användning utanför strafflagen.²⁶ Därför har man att taga hänsyn till SL 5: 19 a och 2: 18, när man skall bedöma, i vad mån specialstraffrättslig konfiskation röner inflytande av brottspreskription.

SL 5: 19 a har följande lydelse: »*Talan om ådömande av påföljd som i 2 kap. 16 § eller 17 § första stycket sägs må, där straff är förfallet, ej väckas senare än tio år från det brottet begicks.*»

Förutom genom den brottsliges död kan straff »förfalla» genom åtalspreskription, och i det senare hänseendet betyder SL 5: 19 a följande. Åtalspreskription, som infaller tio år efter brottets begående eller senare, medför samtidig preskription av talan om konfiskation enligt nämnda lagrum; åtalspreskription, som inträder tidigare än tio år från det brottet begicks, hindrar ej talan om konfiskation enligt nämnda lagrum, men preskription av konfiskationstalan sker i detta fall jämlikt SL 5: 19 a efter tio år från brottets begående. Jämlikt SL 2: 18 får emellertid

²⁵ Ang. begreppet konfiskation hänvisas till T. Strömberg s. 3 f. och 74 ff. (betr. lagens terminologi s. 71 ff.).

²⁶ SOU 1944: 69 s. 76 och 111.

åtalspreskriptionen i senare fallet den begränsande betydelsen att talan om konfiskation efter densamma ej får väckas med mindre statsåklagaren finner det vara ur allmän synpunkt påkallat.

Vid jämförelse med SL 5: 14 finner man ett par egendomligheter i SL 5: 19 a. Den senare är så formulerad att preskription skall drabba talerätten och icke blott möjligheten att ådöma påföljden. Denna skillnad torde dock vara helt oavsiktlig, och den skall enligt förslag av strafflagberedningen undanröjas.²⁷ Den andra egendomligheten är, att redan *väckande* av talan om konfiskation är preskriptionshinder. Denna olikhet mot SL 5: 14 är sakligt grundad och kommer att bestå.²⁸ Om ett åtal, förenat med yrkande om konfiskation, har *väckts* före utgången av tiden för åtalspreskription samt denna tid är minst tio år men åtalet har *delgivits* den misstänkte först efter utgången av samma tid, ligger tydligen i SL 5: 19 a och 2: 18 intet hinder för konfiskation, ehuru brottet är preskriberat.

Vad SL 5: 19 a får anses utsäga *direkt* är, att om åtalspreskription har inträtt för ett strafflagsbrott (eller om den brottslige har avlidit, se SL 5: 13) samt tio år har förflutit från brottet, utan att talan om konfiskation med stöd av SL 2: 16 eller 2: 17 första stycket dessförinnan har *väckts*, får sådan konfiskation ej *å dömas*. Förhållandet kan även uttryckas så, att när tio år har gått från ett strafflagsbrott medför en då eller senare inträdande åtalspreskription förbud mot konfiskation jämlikt SL 2: 16 eller 2: 17 första stycket, såvida inte talan om sådan påföljd har väckts innan åtalspreskription ägde rum.

SL 5: 19 a har väl att märka en *negerande* innebörd, den förbjuder konfiskation under förhållanden, där det eljest hade varit möjligt att förordna om påföljden. Förbudet sträcker sig i praktiken icke långt. SL 5: 19 a lämnar i och för sig utrymme för konfiskation på grund av strafflagsbrott dels alltid, när brottet icke är preskriberat (även om t.ex. fjorton år har gått, sedan brottet förövades), och dels alltid, när talan om konfiskation

²⁷ Strafflagberedningen s. 147 sp. 1, s. 196 sp. 1.

²⁸ Strafflagberedningen s. 196.

har väckts, innan tio år har förflutit från brottets förövande, således även om brottet skulle ha preskriberats tidigare, men i så fall begränsas möjligheten till konfiskationstalan något av SL 2: 18 genom krav på att påföljden enligt statsåklagarens prövning skall vara påkallad ur allmän synpunkt. Den tid för konfiskationstalan som SL 5: 19 a sålunda i och för sig medger är som synes rikligt tillmätt. Ingenting kan därför gärna invändas mot att lagrummet, såsom av straffrättskommittén förutsattes, tillämpas ex analogia på specialstraffrätts konfiskationer. Genom ett plenifall av 1952 från högsta domstolen, vilket strax skall behandlas, kan också anses fastslaget såsom ståndpunkten i praxis, att SL 5: 19 a och 2: 18 är analogiskt tillämpliga på konfiskationer inom specialstraffrätten.

En förutsättning för att tillämpligheten av SL 5: 19 a utanför strafflagens område skall få någon reell betydelse är naturligtvis, att konfiskationsbestämmelser där förekommer, vilka själva påbjuder eller medger konfiskation även efter inträdd åtalspreskription. Så är också otvivelaktigt förhållandet. Från högsta domstolens praxis må nämnas, att konfiskation trots inträdd åtalspreskription har ådömts enligt spritinförsellagen eller varuinförsellagen i tre rättsfall.²⁹ Konfiskationerna i fråga betraktades tydligen såsom impreskriptibla. De konfiskationer med anledning av brott som före 1949 var impreskriptibla är tydligen numera underkastade preskription jämlikt SL 5: 19 a.

Svårare är att bedöma betydelsen av SL 5: 19 a för de konfiskationer som före 1949 icke betraktades som impreskriptibla eller vilkas preskriptibilitet var föremål för tvekan. Spörsmålet har behandlats förut av författaren till denna skrift, och därvid har den regeln rekommenderats att konfiskation i specialstraffrätten *principiellt* skall vara möjlig i den omfattning som tillåtes av SL 5: 19 a och 2: 18.³⁰ Den frågan återstår emellertid, huruvida konfiskation skall anses kunna ske efter åtalspreskription även i de fall där konfiskationsbestämmelsen *enligt sin lydelse förutsätter, att någon fälles till straff för brottet*. Denna

²⁹ NJA 1933 s. 551, 1938 s. 222 och 1948 s. 200.

³⁰ T. Strömberg s. 278 f.

senare fråga har av författaren efter grundligt övervägande besvarats så, att lagens ordalag i sådant fall inte bör anses resa något absolut hinder för påföljdens tillämpning också när straff av någon anledning ej kan ådömas.³¹ Huruvida denna ståndpunkt står i strid med den i svensk praxis erkända legalitetsprincipen, beror naturligtvis på hur långt denna princip kan anses sträcka sig i sitt krav på att straffrättsskipningen i sina ingripanden mot medborgaren ej får gå utöver lagens ordalag. Till den tidigare motiveringen av författarens ståndpunkt skall här blott läggas, att författaren i någon mån har låtit sig påverkas av konfiskationslagstiftningens tekniska efterblivenhet och lagstiftningsmaskineriets tröghet i fråga om lösningen av allmänstraffrättsliga problem icke minst på specialstraffrättens område.³² I praxis har meningarna i frågan kluvit sig.

Frågan kom tämligen snart efter tillkomsten av SL 5: 19 a under högsta domstolens bedömande, i ett rättsfall av 1950.³³ Rättsfallet gällde möjligheten av konfiskation enligt 1947 års prisregleringslag 12 § 3 mom., vari för påföljdens inträde förutsattes, att någon fälles till straff. Åklagarens talan om konfiskation bifölls av en knapp majoritet inom högsta domstolen. Rättsfallet förlorade emellertid sitt intresse ur prejudikatsynpunkt genom ett nytt rättsfall av 1952, i vilket högsta domstolen dömde om samma rättsfråga in pleno.³⁴ Detta andra rättsfall är mycket egendomligt och ganska svårtolkat. Rösterna fördelade sig med lika antal för och emot bifall till åklagarens konfiskationstalan. Tack vare en omröstningsregel i RB 29: 3 andra stycket segrade deras mening vilka röstade mot bifall. Utgången antecknades i högsta domstolens minnesbok under rubriken »Antagen rättsgrundsats eller lagtolkning». Innebörden av anteckningen kan icke vara mera än att möjligheten

³¹ A.a. s. 250—256, 279, jfr s. 267, 287, 310.

³² Författarens ståndpunkt kritiserar av Thornstedt s. 366 f. Jfr Strafflagberedningen s. 126 sp. 2.

³³ NJA 1950 s. 477.

³⁴ NJA 1952 s. 240, kommenterat av Strahl i SvJT 1953 s. 568 f. och av Thornstedt s. 365 ff.

till *konfiskation enligt 1947 års prisregleringslag 12 § 3 mom.* förfaller genom åtalspreskription.

Det intressanta i 1952 års plenimål ur principiell synpunkt är emellertid inte målets utgång utan *domskälen*. Det beror nämligen av dessa, huruvida någon slutsats kan dragas om åtalspreskriptionens betydelse generellt sett för specialstraffrättslig konfiskation, d.v.s. dess betydelse för konfiskation enligt andra bestämmelser än den i målet åberopade. Härutinnan visar sig rättsfallet vara »orent», i det att de bestämmande tolv justitieråden inte var ense om domskälen. Fyra justitieråd fann i konfiskationsbestämmelsens lydelse ett avgörande hinder för ett ådömande av konfiskation efter det att förseelsen hade preskriberats. De övriga åtta grundade sin dom på att påföljden var »av annan, väsentligt mera straffbetonad natur» än strafflagens konfiskationer. Av dessa åtta domare menade sju, att påföljden på grund av denna sin natur var förfallen oberoende av lagens lydelse, och de undvek alltså att deklarerat någon uppfattning om den reella betydelsen av lagens fordran på en fällande straffdom såsom betingelse för konfiskation. Den åttonde ledamoten ansåg däremot i likhet med de tolv justitieråd vilka voterade för bifall till åklagarens talan, att avfattningen av det åberopade lagbudet inte i och för sig stod i vägen för konfiskation, sedan straff hade uteslutits genom åtalspreskription. Denna åsikt omfattades alltså av tretton justitieråd och därmed av en svagt övervägande absolut majoritet av högsta domstolen, medan fyra justitieråd uttalade motsatt mening och sju inte alls uttalade sig i frågan. Slutsatsen av domskälen blir under sådana förhållanden, att ett formellt krav på fällande straffdom för konfiskation enligt högsta domstolens mening *inte obetingat* hindrar påföljdens inträde, sedan brottet har preskriberats.³⁵

Plenifallet lämnar öppet, huruvida konfiskation på grund av preskriberat brott skall kunna ske väl icke enligt ett sådant lagbud som 12 § 3 mom. i 1947 års prisregleringslag utan enligt

³⁵ Denna slutsats har dragits i ett senare rättsfall, NJA 1953 s. 524, av såväl riksåklagarämbetet som tre i domen deltagande justitieråd (kritik av Thornstedt s. 365 not 2). Se även Strahl s. 74, jfr s. 313.

bestämmelser av annan karaktär, vilka enligt sin lydelse likaledes uppställer förutsättningen, att någon dömes till straff.³⁶ Rättsfallet ger inga anvisningar om efter vilka grunder frågan om konfiskation i sådana fall skall avgöras. Visserligen röstade åtta domare mot bifall till åklagarens konfiskationstalan, enär förverkandepåföljden i prisregleringslagen vore »av annan, väsentligt mera straffbetonad natur» än de generellt stadgade konfiskationerna i strafflagen, men dessa domare var ju i minoritet. Dessutom lär det ofta vara svårt att se, i vad mån en viss konfiskationspåföljd är »av straffbetonad natur».³⁷

Slutligen kan som resultat av plenifallet antecknas, att SL 5: 19 a och 2: 18 är tillämpliga »å påföljder av nu ifrågavarande natur inom specialstraffrätten» (jfr ovan s. 52). Detta uttalandes av de tolv icke bestämmande justitieråden, och av de övriga yppades ingen annan mening härutinnan (dissensen gällde den ur SL 5: 19 a medelbart framgående positiva regeln, att konfiskationspåföljd enligt strafflagen i viss utsträckning må ådömas även för preskriberat brott).

Vad som i det föregående har sagts om specialstraffrättslig konfiskation med anledning av preskriberat brott gäller ej *konfiskation av tryckt skrift* på grund av tryckfrihetsbrott. I tryckfrihetsförordningen 9: 5 stadgas nämligen, att åklagaren eller målsäganden må göra ansökan om skrifts konfiskering »i stället för att väcka åtal», om någon ej finnes, som enligt förordningens 8 kap. är för brottet ansvarig, eller om stämning ej kan här i riket delgivas honom. Tonvikt får här läggas på orden »i stället för att väcka åtal», och ansökningsförfarandet står alltså ej till buds, när hinder för åtal består i att brottet är preskriberat.³⁸ En naturlig konsekvens härav är, att konfiskation ej heller får

³⁶ Thornstedt drar s. 366 av plenifallet den snarast motsatta slutsatsen, att uttrycket »fälls (dömes) någon till straff» i specialstraffrättsliga bestämmelser om konfiskation skall tillämpas efter bokstaven, när åtal är uteslutet på grund av preskription. Någon inskränkning till konfiskation enligt viss eller vissa författningar gör Thornstedt icke här. Jfr första lagutskottets utlåtande 1953 nr 34 s. 6 f.

³⁷ Se Strahl i SvJT 1953 s. 568 och T. Strömberg s. 279. Jfr Strahl s. 313.

³⁸ SOU 1947: 60 s. 262 nedtill.

ske, när ett åtal för tryckfrihetsbrott lämnas utan bifall på grund av preskription, eftersom åtalet i sådant fall materiellt sett ej borde ha väckts (se nedan s. 80 f.).

Jämte konfiskation förekommer i speciallagstiftningen åtskilliga *andra bipåföljder av brott med karaktär av egendomsberövande*, närmare bestämt i form av *betalningsåläggande*. Dessa påföljder uppträder under allehanda benämningar, vilkas främsta uppgift torde vara att hålla påföljderna utanför det legala begreppet böter. Benämningarna brukar också, tyvärr oftast på ett dunkelt sätt, antyda påföljdernas »karaktär», d.v.s. deras grund eller syfte. Sålunda förekommer påföljder, i vilkas namn ordet skatt eller ordet avgift ingår, t.ex. straffskatt eller straffavgift. Uttrycken pekar på att påföljderna är tänkta som ett extra bidrag till täckande av det allmännas utgifter respektive som en ersättning för en förmån, som den dömda orättmätigt har förskaffat sig på det allmännas bekostnad eller till nackdel för det allmänna.

Den allmänstraffrättsliga regleringen av dessa ekonomiska bipåföljder är i somliga stycken osäker. Några generella lagbestämmelser om de allmänstraffrättsliga förutsättningarna för deras ådömande finns inte. Huruvida gärningsmannen måste vara straffbar lär i någon mån få bero på om en sådan påföljd kan anses utgå »på kriminell grund» och icke blott är en påлага, som skulle vara lika befogad, om förseelsen icke vore straffbelagd. I senare fallet är åtalspreskription principiellt ingen anledning att låta den särskilda påföljden utebli. Om däremot en särskild påföljd icke har någon annan väsentlig funktion än att ge lagöverträdaren en »extra näpst», d.v.s. om den har tillkommit väsentligen i avskräckande syfte, bör den tydligen vara underkastad preskription samtidigt med straffet. Eftersom det med hänsyn till åtalspreskriptionens grund är önskvärt, att ett preskriberat brott helt överlämnas åt glömskan, måste det bli en ledande synpunkt i frågan om de särskilda påföljdernas preskriptibilitet, att en sådan påföljd skall preskriberas med straffet, såvida den inte har någon speciell funktion, som motiverar, att den inträder även sedan åtalspreskription har skett.

Bland de ifrågavarande påföljderna kan först nämnas *straff-*

skatt enligt 4 § i skattestrafflagen av 1943. Den som har förskyllt fängelse eller straffarbete för falsk eller vårdslös deklARATION må efter omständigheterna dömas att gälda straffskatt med högst tre gånger det belopp som undandragits eller kunde hava undandragits genom förseelsen. Skattskyldigheten enligt den överträdde skatteförfattningen reduceras icke av åläggandet att gälda straffskatt, och påföljden är alltså mera »straff» än »skatt». Den betecknas också i förarbetena till skattestrafflagen som ett »komplementärstraff», och den är tydligen principiellt inte avsedd att vara något annat än ett medel att »klämma åt» skattesolkaren, även om lagens tillskyndare till äventyrs skulle ha funnit det tacknämligt att genom straffskatten bereda statsverket en extra inkomst. I grund och botten är straffskatten ett slags normerade böter. För att icke bryta mot svensk straffrättslig tradition har lagstiftaren icke velat kombinera frihetsstraff med normerade böter. Då han ändå har ansett ett ekonomiskt ingrepp vara påkallat vid sidan av frihetsstraffet, har han därför valt termen straffskatt.³⁹ Under dessa förhållanden står det alldeles klart, att någon straffskatt ej skall utkrävas för ett deklarationsbrott, som är preskriberat.

Likartad men ej fullt jämförlig med den nämnda straffskatten är den särskilda påföljd som enligt KF 1923 ang. skatt för hundar 9 § skall inträda vid vissa förseelser mot förordningen och som består i skyldighet att gälda »*dubbel hundskatt*». I den dubbla hundskatten ingår den hundskatt som skolat betalas oberoende av förseelsen, och den särskilda straffrättsliga påföljden omfattar således noga taget en extra hundskatt till samma belopp som den ordinarie, ehuru även den senare debiteras av domstolen genom åläggandet att gälda dubbel hundskatt. I överensstämmelse härmed har K. M:t i ett nådeärende, där sökanden anhöll om efterskänkande av ådömd dubbel hundskatt, på högsta domstolens hemställan förordnat, att sökanden ej skulle ha att utgiva mera än enkel hundskatt.⁴⁰ Följdriktigt bör den ordinarie hundskatten icke

³⁹ Se NJA II 1944 s. 24 f., 37 och 41 f.

⁴⁰ NJA 1935 s. 308, jfr 1927 s. 663.

beröras av att ifrågavarande förseelser preskriberas, trots att den eljest kan debiteras i mål angående ansvar för dessa förseelser. Däremot saknas skäl att betrakta den extra hundskatten annorlunda än som en »straffskatt», som uteslutes av åtalspreskription.

I andra fall, där skatt ådömes såsom särskild påföljd för brott, är det stundom så, att skatten behandlas som ett straff åtminstone i vissa hänseenden, trots att den motiveras av att den dömd har förskaffat sig en förmån som är principiellt skattepliktig. Detta gäller t.ex. om sådan *automobilskatt* som ålägges i brottmål. Skatt skall betalas för vissa fordon, som är registrerade, bl.a. bilar. Om någon använder en bil, innan den har blivit registrerad, och blir dömd till ansvar för detta, skall han tillika förpliktas att utgiva den automobilskatt som han har undandragit, d.v.s. rätteligen skulle ha betalt, därest bilen såsom den borde hade varit registrerad, KF 1922 om automobilskatt 14 §. Betalningsskyldigheten är en ren brottspåföljd, eftersom den icke uppkommer med mindre än att förseelsen äger rum. Förordningen stadgar nämligen icke i någon annan form skyldighet att gälda skatt för oregistrerat fordon. Detta hindrar inte, att påföljden kan sägas ha »karaktär» av skatt. Dock har ådömd automobilskatt efterskänkts genom nåd,⁴¹ varvid tydligen påföljdens formella egenskap av ren brottspåföljd har varit avgörande. Vad angår påföljdens förhållande till åtalspreskription uppställer lagen som förutsättning för påföljdens ådömande, att någon har dömts till ansvar. Tillräcklig anledning torde icke finnas att på grund av påföljdens föreställda egenskap av skatt åsidosätta detta krav, varför påföljden får anses »förfalla» genom åtalspreskription. Resultatet står i samklang med påföljdens behandling i nådehänseende.

Inte sällan skall en såsom påföljd för en lagöverträdelse

⁴¹ NJA 1948 s. 563. Det var här icke fråga om extra bilskatt, som skulle utgå utöver den vanliga, se nämnda KF 1 § andra stycket. Jfr Nelson s. 84, där nådebeslutets innebörd har feltolkats (»Samma princip har man också följt i fråga om automobilskatten, där befrielsen allenast avser att förhindra, att skatt för samma bil erlägges två gånger för samma period, vilket emellertid icke framgår av referatet.»)

ålagd »skatt» beräknas på ett eller annat sätt strängare än den normalt utgående skatten. Sålunda skall enligt KF 1954 ang. tillverkning av brännvin 19 § 3. den som olovligen tillverkat brännvin dömas skyldig att för den tillverkade myckenheten gälda den *omsättningsskatt å rusdrycker* som belöper på renat brännvin av lägst trettiofem och högst fyrtio volymprocents alkoholhalt, dock minst etthundra kronor. Genom den ofördelaktigare beräkningen kommer påföljden att framstå som ett extra straff. Detta torde vara anledningen till att *dylika brotts-påföljder med namn av skatt* i nådeärenden har behandlats som föremål för nåd.⁴² Därmed kan det också anses givet, att de också bör uteslutas av åtalspreskription.⁴³

I en del stadganden om ekonomiska bipåföljder har dessa fått benämningen avgift, t.ex. *straffavgift* i lagen 1913 ang. förbud mot införsel till riket av varor med oriktig ursprungsbeteckning 8 §. Vid förbjuden införsel skall gäldas en straffavgift, motsvarande 10 procent av varans värde. I jaktlagstiftningen förekommer såsom påföljder för olovlig eller olaga jakt *jaktvårdsavgift* och *älgavgift*. I viss utsträckning är dessa påföljder formellt beroende av att någon fälles till ansvar. Påföljder av den nu exemplifierade typen, alltså för brott ålagda »avgifter», betraktas regelmässigt som föremål för nåd.⁴⁴ Tillräcklig grund synes icke finnas att döma ut avgift för preskriberade förseelser, och ingenting torde motsäga antagandet, att påföljderna i fråga förfaller genom åtalspreskription, vare sig detta följer av lagens lydelse eller ej.⁴⁵

Av specialstraffrättens särskilda påföljder för brott skall även nämnas vissa slags egendomsingrepp, som består i *oskad-*

⁴² NJA 1920 s. 213 och 1934 s. 83 (brännvinstillverkningsskatt), 1935 s. 355 (maltsskatt).

⁴³ Bergendal s. 626.

⁴⁴ Naumanns tidskrift 1869 s. 445 (brännvinstillverkningsavgift) samt NJA 1914 s. 584 (brännvinsförsäljningsavgift), 1940 s. 447 (jaktvårdsavgift), 1944 s. 453 (älgavgift), 1922 s. 45 (lösen för visst bevis) ävensom Regeringsrättens årsbok 1942 Fi 364, 1948 Fi 341, 1952 Fi 1296, 1954 Fi 1392, 1398 (alla ang. straffavgift). Jfr emellertid NJA 1943 s. 441 (tullavgift).

⁴⁵ Ang. älgavgift se NJA 1944 s. 417 (hovrätten).

liggörande av föremål. Därmed avses här icke (postexekutivt) oskadliggörande av föremål, som har konfiskerats (förklarats förverkade) till följd av brott. I stället åsyftas påföljder med karaktär av oskadliggörande utan samband med förverkande av föremålen. Sådana påföljder förekommer särskilt i lagstiftningen om immaterialrättigheter. Om någon har gjort sig skyldig till patentintrång, kan domstolen på yrkande av patenthavaren förordna, att neutraliserande åtgärder skall vidtagas med sådana apparater, redskap m.m. i den skyldiges besittning som är användbara uteslutande för patentintrång, KF 1884 ang. patent 19 § 3 mom. Med föremålen skall så förfaras att missbruk ej kan ske, men äganderätten till föremålen rubbas inte. Syftet är alldeles klart, det gäller att förhindra ytterligare kränkning av patenthavarens rätt. En liknande bestämmelse finns i lagen 1919 om rätt till litterära och musikaliska verk 25 § andra stycket. På begäran av målsägande skall trycksatser, klichéer och annat, som är uteslutande användbart till olovligt mångfaldigande av skrift, oskadliggöras. Syftet är även här att undanröja fysiska förutsättningar för en fortsatt kränkning. Analoga bestämmelser finns i andra lagar om immaterialrättigheter. Det säger sig självt, att de nämnda ingreppen ej påverkas av att brottet mot den immateriella rättigheten har preskriberats.⁴⁶ Grunden till ingreppen, faran för nya kränkningar, rubbas inte av preskriptionen.

Ytterligare må anmärkas, att somliga specialstraffrättsliga bestämmelser såsom judiciell påföljd för brott stadgar, förutom vanligt straff, förlust av visst slags behörighet⁴⁷ eller viss näringsrätt.⁴⁸ Något behov av att kunna använda dylika påföljder, sedan åtalspreskription har inträtt, torde icke ha visat sig. Anledning torde också saknas att antaga annat än att påföljderna uteslutes av åtalspreskription.⁴⁹ Härtill kommer, att lagens lydelse i en del fall för påföljdernas användning förutsätter, att lagöverträdaren dömes till straff.

⁴⁶ Stjernberg s. 57, Bergendal s. 629 f.

⁴⁷ Se Sjölagen 296 §.

⁴⁸ Se KF 1921 ang. eldfarliga oljor 61 § 2.

⁴⁹ Se vidare Bergendal s. 623 f. och Strahl 1. uppl. s. 230 f.

Slutligen kan tilläggas, att SL 5: 15 anses vara tillämplig på disciplinär bestraffning av ämbets- eller tjänsteman⁵⁰ ävensom att den tanken har framkastats, att förelagt vite bör vara underkastat tvåårig preskription jämlikt grunderna för SL 5: 14.⁵¹

⁵⁰ Regeringsrättens årsbok 1912 E 165, 1913 C 200, 1931 S 296, 1933 Jo 28, 1937 S 213, E 127, 1938 E 73, 1945 ref. 23 och 1951 ref. 21 samt NJA 1949 s. 242. Se även Sjöholm s. 633.

⁵¹ Se underrätten i SvJT 1949 s. 742 (jfr hovrätten) samt H. Strömberg i Statsvetenskaplig Tidskrift 1954 s. 254.

DE PROCESSUELLA KONSEKVENSERNA AV REGLERNA OM ÅTALSPRESKRIPTION

DE föregående undersökningarna av åtalspreskriptionens motiveringar och innebörd enligt svensk rätt visar klart på ett materiellträttsligt uppfattningssätt. Ett uttryck för denna syn är den omständigheten att SL 5: 14 icke nämner *åtalet* utan blott *straffet* såsom föremål för preskriptionens tillintetgörande verkan. Härigenom har stadgandet fått den språkliga formen av en föreskrift, som i första hand är riktad till domstolarna (och andra dömande samhällsorgan). Detta betyder icke, att konsekvenserna av institutet skulle ge sig tillkänna huvudsakligen i domslutens innehåll och mindre i den brottsbeivrande procedur-ens förlopp. Bestämmelserna om åtalspreskription kan ge anledning till flera avvikelser från den vanliga gången av det straffprocessuella förfarandet alltifrån dess början till dess slut. Dessutom leder de ofta till att ett straffprocessuellt förfarande avstannar i förtid och troligen ännu oftare till att ett ifrågasatt sådant förfarande inte alls kommer till stånd.

Det händer inte sällan, att bestämmelserna om åtalspreskription blir aktuella i pågående straffprocesser inför domstol. Den utsikt till strafffrihet som den tilltalade stundom ser i bestämmelserna är givetvis ett starkt motiv för honom att bestrida bifall till åtalet med en hänvisning till att preskription har inträtt, och därför är invändningar om åtalspreskription naturliga företeelser i brottmål. Emellertid är en dylik invändning ingalunda något villkor för att preskriptionsreglerna överhuvudtaget skall tillämpas av domstolen. Tvärtom skall domstolen

i enlighet med den i brottmål gällande *officialprincipen* oavsett invändning från den tilltalades sida pröva, huruvida bestämmelserna om åtalspreskription hindrar bifall till åtalet.¹

Självfallet måste det vara av vikt att fastställa, i vilket sammanhang och på vilket stadium i rättegången domstolens prövning av frågan om åtalspreskription skall sättas in. Man kunde här frestas att dra en parallell med bestämmelsen i SL 5: 5 om straffrihet på grund av s.k. otillräknelighet. Som bekant beslutar en domstol icke om sinnesundersökning i brottmål med mindre än att den finner den tilltalade övertygad om brottslig gärning. Vid tillämpningen av SL 5: 5 förklaras den tilltalade

¹ Enligt Loening s. 400 f. kan principen om officialprövning av fråga om brottspreskription ledas tillbaka till tidigare gemeines Recht: »Dem Charakter des Inquisitionsprozesses gemäss wurde der römische Satz, dass die Verjährung vom Angeklagten durch exceptio geltend zu machen sei, dahin geändert, dass der Richter dieselbe ex officio zu beachten, sie zu supplieren habe, sofern sich ihre Voraussetzungen aus den Akten ergeben, und zwar selbst bei Geständnis des Angeschuldigten. Denn hier liege die Nichtbestrafung ebenso im öffentlichen Interesse, wie sonst die Bestrafung.» Officialprincipens betydelse beträffande preskription framhålles av Lindblad s. 156: »... men i brottmål deremot åligger det domaren att tillse och efterfråga med lika omsorg allt som kan lända till den anklagades friande eller fällande. Till följd häraf bör domaren, då någon tilltalas för brott, hvarå åtal icke vidare kan äga rum, ex nobili officio förklara sig icke kunna uptaga saken till undersökning.» — Såvitt framgår av referaten i NJA har bestämmelserna om åtalspreskription tillämpats ex officio bl.a. i rättsfallen NJA 1901 s. 12 (hovrätten), 1930 s. 639, 1933 s. 309 (framställd invändning återtagen!), 1934 s. 345 (hovrätten), 1938 s. 69, 222 (hovrätten), 1942 s. 5, 1944 s. 451, 1945 s. 45, 101 (hovrätten), 1950 s. 647 (hovrätten) och 1953 s. 788 (resningsärende) samt SvJT 1944 rf s. 89 och 1946 rf s. 40. Jfr NJA 1945 s. 574, 1950 s. 332 och SvJT 1948 s. 571 (verkställighetspreskription). Invändningar om åtalspreskription förutsätter naturligtvis i regel, att den tilltalade har rättskunnigt biträde eller ombud. Exempel på invändningar om åtalspreskription finnes i Naumanns tidskrift 1870 s. 329 och 588 samt 1871 s. 246 ävensom i NJA 1884 s. 1, 1890 s. 268, 1900 s. 53, 1901 s. 12, 1904 s. 477, 1910 s. 34 och 245, 1912 s. 551, 1928 s. 339, 1929 s. 446, 1934 s. 84 och 108, 1941 s. 251, 1945 s. 101 och 104, 1948 s. 550 samt 1949 s. 191, vidare i SvJT 1927 rf s. 78, 1929 rf s. 43, 1932 rf s. 9, 1943 rf s. 57, 1949 s. 742 (vite) och 1951 s. 344. I fallet SvJT 1946 rf s. 106 överklagade åklagare till den tilltalades förmån med påstående att visst brott var preskriberat.

fri från ansvar icke generellt utan för en bestämd brottslig gärning, som han finnes ha utfört. Det är ju en logisk omöjlighet att konstatera, att någon har utfört en brottslig handling *under inflytande av* t.ex. sinnessjukdom, och samtidigt lämna oavgjort, huruvida han verkligen har utfört handlingen. På motsvarande sätt kan det obestridligen göras gällande, att en domstol icke kan slå fast, att betingelserna för åtalspreskription verkligen är för handen, utan att grunda detta påstående på den iakttagelsen att ett bestämt brottsligt förfarande verkligen har förekommit. Men man misstager sig, om man härav drar slutsatsen, att bestämmelserna om åtalspreskription icke kan fylla sin uppgift förrän den misstänktes skuld till visst brott har ådagalagts. En sakerförklaring kan vara onödig redan därför att det kan vara tillräckligt att kunna konstatera, att ett visst brott har förövats, ehuru gärningsmannen är okänd. Gärningens subjektiva sida kan ändå vara tillräckligt ådagalagd genom de yttre omständigheterna, och det kan också tänkas, att brottet under alla omständigheter måste vara preskriberat, oberoende av subjektiva förhållanden hos den som har utfört det. Det skall emellertid strax visas, att preskriptionsbestämmelserna med fulla skäl kan tillämpas även i andra fall, där domstolen icke har tagit ställning till frågan om den tilltalades skuld. Anledningen är, att domstolen vid sin prövning av åtalet icke äger gå utanför det påstådda händelseförlopp som av åklagaren tillvitas den tilltalade såsom en av denne utförd brottslig gärning.

Enligt RB 30:3 får nämligen en dom icke avse annan gärning än den, för vilken talan om ansvar i behörig ordning förts (eller fråga om ansvar eljest enligt lag må av rätten upptagas). Till en fullständig gärningsbeskrivning i åklagares ansökan om stämning hör, att gärningen är även temporalt bestämd (se RB 45:4 punkt 3). Antag, att den i en stämningsansökan beskrivna gärningen är av sådan beskaffenhet och ligger så långt tillbaka i tiden att den skulle vara preskriberad, därest den verkligen vore begången. Den misstänkte kan då under inga förhållanden dömas till straff på grundval av stämningens gärningsbeskrivning. Antingen är han oskyldig och på den grunden straffri

eller är, i motsatt fall, brottet preskriberat. Principiellt är det alltså i detta läge möjligt för domstolen att under hänvisning till preskriptionsreglerna vägra bifall till åtalet utan att ens föranstalta om någon bevisupptagning. Domstolen behöver inte bilda sig någon mening om den tilltalades skuld för att komma till detta resultat. Domslutets verkliga innehåll blir naturligtvis *alternativt*: antingen är den tilltalade oskyldig eller är han numera straffri till följd av preskription, vilketdera lämnas därhän.

Genom den principiella möjligheten att tillämpa preskriptionsbestämmelserna utan att dessförinnan fastställa den tilltalades skuld reses spørgsmålet, huruvida domstolen alls skall befatta sig med skuldfrågan, när preskriptionsbestämmelserna är alternativt tillämpliga. Skall förefintliga möjligheter att undvika prövning av skuldfrågan utnyttjas, eller skall skuldfrågan avgöras, trots att straff i vilket fall som helst är uteslutet? Svaret är inte likgiltigt. Ibland skulle ett avgörande av skuldfrågan vara i den tilltalades intresse, nämligen när det måste utfalla till hans förmån. Den tilltalade är ju mera betjänt av att bli frikänd än av att få beskedet, att preskriptionsbestämmelserna lägger hinder i vägen för utkrävande av straff, såvida han skulle vara skyldig. Likväl är det fast praxis, att den tilltalade icke frikännes av brist på bevisning, om brottet i händelse av hans skuld skulle vara preskriberat. Man kan på ett ej helt korrekt men lätt förståeligt vis uttrycka förhållandet så, att *preskription går före frikännande*. Om en prövning av skuldfrågan skall företagas även när preskriptionsbestämmelserna står i vägen för ådömande av straff, kan denna prövning således (frånsett speciella fall, som snart skall framdragas) blott ha till ändamål att om möjligt uppnå en sakerförklaring, ett auktoritativt konstaterande av att den tilltalade har begått brott, låt vara att han ej längre är straffbar. Är då ett sådant konstaterande riktigt eller oriktigt, lämpligt eller olämpligt? SL 5: 14 ger ingen upplysning. Lydelsen av det lapidariska lagbudet varken ålägger eller förbjuder domstolen att verkställa en fullständig utredning om den tilltalades skuld och vid övertygande bevisning fastställa denna i domskälen. Men detta betyder inte,

att det är egalt, huruvida så sker. Härom blir man strax medveten, om man ställer frågan i belysning av preskriptionsinstitutets grunder och syften. Institutet bäres upp av den övertygelsen att bestraffningen av det länge sedan timade brottet skall inhiberas, därför att den inte längre har något gott med sig eller åtminstone inte är till någon övervägande nytta. Ett viktigt skäl för denna gängse mening är, att brottet har upphört att verka såsom dåligt exempel i och med att det har fallit i glömska. Om detta skäl skall behålla sin fulla betydelse, får det en gång glömda brottet naturligtvis inte på nytt aktualiseras i medvetandet hos en större allmänhet, och det är ju just vad som sker, om någon av domstol offentligen förklaras skyldig till brottet. Det är alltså bäst överensstämmande med preskriptionsbestämmelsernas anda och mening, att det »talas tyst» om det preskriberade brottet. Redan det för sent väckta åtalet är genom sin publicitet ett kriminalpolitiskt missöde, som helst borde ha undvikits. En judiciell sakerförklaring av den numera strafflöse brottslingen skulle göra skadan än större. Blev det en alldaglig företeelse, att en domstol bryter staven över en brottsling och samtidigt erkänner sig vara ur stånd att anordna någon påföljd, skulle aktningen för straffrättsskipningen och tilltron till dess funktionsduglighet förvisso sjunka. Det är således önskvärt, att preskriptionsreglerna tillämpas av domstolarna *utan någon vare sig direkt eller indirekt sakerförklaring av den tilltalade.*²

De nu framförda synpunkterna på preskriptionsbestämmelsernas betydelse i skuldfrågan har även gjort sig gällande i domstolarnas praxis, där de synes ha vunnit ett allt starkare erkännande under senare tid. Det är ganska vanligt, att en domstol ej yttrar sig om den tilltalades skuld, när denne redan på grund av preskriptionsbestämmelserna måste gå fri från

² Så Strahl s. 73 f.: »I den mån det låter sig göra och kan ske utan förfång för någon, bör domstolen emellertid avhålla sig från att utsäga, huruvida den tilltalade begått den gärning för vilken han åtalats. Är den tilltalade skyldig, bör domstolen nämligen ej onödigtvis genom konstaterande att han begått gärningen stämpla honom som brottsling.» — Samma mening uttalas av Hurwitz s. 199 not 4. Se vidare noterna 3 och 9—11 här nedan.

straff.³ Man följer alltså ofta samma diskretionsprincip som iakttages, när dom i brottmål meddelas efter den tilltalades död med åberopande av SL 5: 13.⁴ Däremot lär man inte kunna

³ Se exempelvis NJA 1890 s. 268 (»som de fyra olofliga tillgrepp, Dahlgren skulle hafva föröfvat under år 1887, icke blifvit åtalade inom 2 år från den tid, desamma skulle hafva blifvit begångna»), 1904 s. 477 (»den Jönsson i målet till last lagda förbrytelse»), 1912 s. 551 (»de förseelser, som i stämningen afsåges»), 1933 s. 309 (»straffet för den vårdslöshet, Carlsson kan hava genom ifrågavarande åtgärder visat»), 1934 s. 108 (»därest berörda skyldighet icke fullgjorts och Ekström sålunda gjort sig skyldig till förseelse, varom förmåles ...»), 1934 s. 345 (hovrätten: »vad i fråga om berörda skuldebrev lagts Karlsson till last»), 1945 s. 101 (rådhusrätten och hovrätten: »vad åklagaren i målet lagt Steen till last»), 1946 B 347 (två justitieråd: »det Nilsson till last lagda förfarandet») och 1948 s. 550 (häradsrätten och hovrätten: »det brottsliga förfarande som lagts Åberg till last»), samt SvJT 1929 rf s. 43 (»den förseelse, Peterson kunde hava låtit komma sig till last»), 1932 rf s. 9 (»åtalade förseelsen»), 1940 rf s. 67 (rådhusrätten: »åtalade förfarandet»), 1943 rf s. 57 (häradsrätten: »åtalade förseelsen») och 1944 rf s. 89 (»den förseelse, som kan ligga Vils till last»). Någon gång konstateras det preskriberade brottet av domstolen utan angivande av gärningsmannen, se NJA 1942 s. 5 (»Det har icke visats, att tillgreppet under våren 1939 ur en olåst källare å Bredegården av en halv tunna potatis, värd 12 kr., från Vilhelmsson ej föröfvats före d. 27 maj detta år.»).

⁴ Domstolen brukar då förklara, att »frågan om straff» eller »frågan om ansvar» förfallit, se t.ex. NJA 1900 s. 197, 1906 B 151, 1911 s. 502, 1914 s. 468 och 1921 s. 149, jfr 1952 s. 650. Domstolen skiljer sig från målet genom dom, ej beslut, och förklaringen är att uppfatta som ett avgörande av »saken» (se RB 30: 1, jfr sistnämnda rättsfall). Regelmässigt innefattar domen intet ställningstagande i skuldfrågan, men undantagsvis blir det nödvändigt att — tacite eller expressis verbis — förklara den avlidne skyldig till brott, nämligen om någon särskild brottspåföljd, t.ex. konfiskation, skall ådömas, se NJA 1944 s. 73 och 1950 s. 246. I ett annat läge kommer också skuldfrågan, om dom i målet har fallit före dödsfallet i första eller andra instans och den dömdes efterlevande sedan jämlikt RB 21: 1 andra stycket har fört talan mot domen. Meningen med de efterlevandes rätt att överklaga är ju att göra en rehabilitering möjlig, när den dömden är helt eller delvis oskyldig. Den högre rätten skall pröva, huruvida den misstänkte har förövat gärningen. Domen blir antingen ett ogillande av åtalet (helt eller delvis) eller (enbart) ett undanröjande av det ådömda straffet. Ett domslut av det senare slaget förutsätter, att domstolen har funnit den misstänkte skyldig till brottet, och det kommer därför att innefatta ett sakfällande eller en sakerförklaring.

påstå, att denna diskretionsprincip i preskriptionsfall har antagit karaktären av en egentlig rättsregel. Felaktigt i betydelsen av ämbetsbrott kan det knappast vara att förklara den tilltalade skyldig ehuru straffri på grund av preskription, men detta omdöme om den tilltalade bör om möjligt undvikas.

När domen i ett brottmål lämnar skuldfrågan obesvarad under åberopande av preskriptionsreglerna, betyder detta å ena sidan att åklagarens talan ej till någon del »gillas» eller »bifalles» och å andra sidan att den tilltalade ej heller blir i vanlig mening frikänd. Eftersom åklagaren inte vinner något annat med åtalet än upplysningen, att en fällande dom redan på grund av preskriptionsreglerna icke kan erhållas, kan domen visserligen sägas vara ett slags ogillande av åtalet,⁵ men termen ogilla är här mindre passande som uttryck för domslutets mening. Den betecknar ju normalt, att åklagaren inte har förmått styrka den tilltalades skuld och att den tilltalade därför frikännes. Det oaktat finns icke så få exempel på att åtal har »ogillats» med stöd av preskriptionsbestämmelserna.⁶ Lämpligare är det mindre starka uttryck som numera har slagit igenom i praxis, nämligen att åtalet »lämnas utan bifall».⁷ Med detta utmärkes, att åtalet varken gillas eller, i vanlig mening, ogillas. Tyvärr är uttrycket inte otvetydigt, eftersom det emellanåt också begagnas i domar av frikännande innebörd, där motiveringen alltså är att bevisningen är otillräcklig. Nämnas bör också, att det inte sällan har förekommit, att ett domslut icke alls uttalar sig om ett ansvarsyrkande, när preskriptionsbestämmelserna hindrar bifall till detta. Situationen har då alltid varit den, att åtalet har gällt flera brott och att den tilltalade har kunnat fällas till

⁵ Preskriptionsreglerna medför icke något avvisande av åtalet, se nedan s. 73 f.

⁶ NJA 1904 s. 477, 1911 s. 319 (häradsrätten) och 1946 B 347 (en minoritet av högsta domstolen) samt SvJT 1929 rf s. 43, 1940 rf s. 67 (rådhusrätten), 1944 rf s. 89, 1949 s. 742 (häradsrätten) och 1951 s. 344.

⁷ Exempel finnes i NJA 1945 s. 101, 1948 s. 550, 1949 s. 191 och 1950 s. 647, jfr 1952 s. 240, samt SvJT 1927 rf s. 78. En likvärdig formulering är, att domstolen finner åklagarens talan »icke kunna bifallas», se t.ex. NJA 1930 s. 639, 1933 s. 551 och 1934 s. 108.

ansvar endast för en del av brotten samt att preskriptionsreglerna i övrigt har hindrat bifall till åtalet. Sistnämnda förhållande har naturligtvis omtalats i domskälen, men domslutet har åtminstone före nya RB endast brukat gå ut på att den tilltalade dömes till viss påföljd för visst eller vissa brott. Att åtalet delvis har blivit fruktlöst genom preskriptionsreglerna har i så fall framgått endast indirekt av domslutet.⁸ Riktigare synes vara att avsluta den delvis fällande domen förslagsvis med orden »och lämnas åklagarens talan i övrigt utan bifall».

Frånvaron av ett avgörande i skuldfrågan präglar icke blott domslutet utan också domskälen eller bör åtminstone göra det. Det bleve inte korrekt att grunda domen på att »straff för brottet förfallit» utan att samtidigt göra klart, att det endast rör sig om ett påstått eller hypotetiskt brott och således blott om en eventuell straffbarhet. Om domstolen vill avhålla sig från att deklarerat någon uppfattning i skuldfrågan, måste den tillgripa någon konditional vändning eller dylik formulering, vilken ut-säger, att den tilltalade i vilket fall som helst går fri från straff, emedan straff är förfallet, *därest* han har begått den påstådda brottsliga gärningen.⁹ Den okomplicerade och riktigt avfattade preskriptionsdomen blir alltså något av en paradox, i det att domstolen inte fastställer vare sig att den tilltalade har förövat brottet eller att detta har blivit preskriberat.¹⁰ Domen framställer preskriptionen som ett alternativ till den tilltalades oskuld.¹¹

⁸ Se NJA 1890 s. 268, 1901 s. 12, 1934 s. 345, 1937 s. 439, 1938 s. 69, 1941 s. 251, 1942 s. 5, 1945 s. 45, 1946 B 347 och 1947 s. 634 samt SvJT 1946 rf s. 106.

⁹ Att tillämpligheten av SL 5:14 är hypotetisk markeras emellanåt genom att inte »straffet» utan »frågan om straff» säges hava förfallit, se NJA 1890 s. 268, 1901 s. 12, 1911 s. 319, 1937 s. 439, 1942 s. 5 och 1945 s. 45, jfr här ovan not 4 ang. tillämpningen av SL 5:13. Se vidare här ovan not 3 om olika sätt att undvika stämpling av den tilltalade såsom brottslig.

¹⁰ Se hovrätten i NJA 1934 s. 108: »... samt följaktligen — därest berörda skyldighet icke fullgjorts och Ekström sålunda gjort sig skyldig till förseelse, varom förmäles i 12 § 1 st. i samma K.F. — straff för förseelsen jämlikt 5 kap. 14 § strafflagen vore förfallet ...»

¹¹ I åtskilliga fall har domstolarna framställt den tilltalade såsom skyldig till preskriberat brott, utan att detta har varit nödvändigt, se t.ex. NJA 1907

Önskvärdheten av att den tilltalades skuld icke fastslås, när möjligheten att döma till påföljd för brottet ändock är avskuren genom preskriptionsreglerna, synes kanske icke i och för sig vara någon anledning, varför preskriptionsreglerna också skulle hindra en frikännande dom, om åtalet icke finnes vara styrkt. Det senare måste likväl bli en följd av det förra. Om domstolarna toge för vana att meddela frikännande domar även när preskriptionstiden för det påstådda brottet är utgången, skulle domar av det andra slaget — där preskriptionsreglerna åberopas utan uttalande i skuldfrågan — genom ett motsättningslut komma att fungera som sakerförklaringar, och vinsten av att lämna skuldfrågan obesvarad skulle då vara borta. Den förutnämnda praxis, att låta preskription »gå före frikännande», har alltså ytterst sitt stöd i samma hänsynstaganden som bruket att icke förklara den tilltalade skyldig, när hans (eventuella) brott inte längre kan leda till påföljd för honom.

När ändamålet med ett *avgörande* av skuldfrågan har fallit bort till följd av preskriptionsreglernas (alternativa) tillämplighet, har naturligtvis ändamålet med *utredning* i skuldfrågan likaså förfallit. Mot ett företagande eller ett fortsättande av utredningen talar i så fall processekonomien. Varför spilla tid och arbete på en undersökning, som nyttar till intet? Tyngden av detta skäl kan naturligen växla med domstolarnas arbetsförhållanden, men skälet bör varken underskattas eller över-skattas. Det finns för övrigt ett viktigare skäl mot utredning i skuldfrågan, när domslutet inte kan bli annat än att åtalet lämnas utan bifall. Det skälet är hänsyn till den tilltalade. Den som inte kan dömas till straff bör också i möjligaste mån förskonas från de obehag (chikan, tidsförlust, kostnader) som följer med att stå som anklagad i en straffprocess. Ett par äldre svenska författare har hävdad denna grundsats inte som ett enbart etiskt bud utan som juridisk princip: den tilltalade i ett brottmål är inte skyldig att underkasta sig rannsaking, när

s. 182, 1910 s. 245, 1930 s. 639 och 1945 s. 45 samt SvJT 1946 rf s. 40 och 106. I sådana fall har brottet ibland varit erkänt, se t.ex. NJA 1948 s. 550, eller har det ingått i en serie av brott, av vilka några inte har varit preskriberade, se t.ex. NJA 1937 s. 439, 1944 s. 451 och B 1058.

preskriptionsbestämmelserna skyddar honom mot påföljd.¹² Realiteten i talet om att en sådan »skyldighet» inte föreligger skulle väl vara, att domaren begår ämbetsbrott, om han utan särskilt skäl håller eller fortsätter rannsaking om den påstådda brottsliga gärningen, ehuru straff skulle vara förfallet i händelse av den tilltalades skuld.

De nu utvecklade tankegångarna leder tydligen till slutsatsen, att *domstols prövning av fråga om preskription skall sättas in så tidigt som möjligt*. Det har ovan erinrats om att det kan vara möjligt att konstatera (hypotetisk) preskription redan på grundval av åklagarens gärningsbeskrivning utan någon bevisprövning och därmed också konstatera, att åtalet måste lämnas utan bifall. Domstolen är ju enligt RB 30: 3 förbjuden att döma en tilltalad för mera än det som åklagaren i sin gärningsbeskrivning har lagt honom till last. Officiellt får domstolen sin första notis om åklagarens ansvarspåstående genom stämningsansökningen. Om nu gärningsbeskrivningen i denna framställer ett brott, som skulle vara preskriberat, kunde det i belysning av det sagda tyckas, att domstolen borde vägra att utfärda stämning på den inkomna ansökningen. Man har åtminstone anledning att utrona, om detta är lagligen möjligt eller till äventyrs påbjudet. För att få besked i saken har man att hålla sig uteslutande till RB 45: 8, som uttömmande bestämmer, när ansökan om stämning i brottmål skall avvisas. Så skall ske, om rätten finner uppenbart, att den som väcker åtalet icke äger tala å brottet eller att målet på grund av annat rättegångshinder icke kan upptagas till prövning. Avgörande är alltså, huruvida åtalspreskription enligt svensk rätt har karaktär av rättegångshinder. Teori och praxis svarar här med ett samstämmigt nej. *Ett åtal skall »prövas» oavsett preskription.*¹³ Bedömandet av pre-

¹² Carlén s. 114, Wijkander s. 49, 63 f., 109.

¹³ Strahl s. 73: »Endast indirekt följer av bestämmelserna, att åtal icke bör väckas när tiden gått till ända. Denna konstruktion av bestämmelserna för med sig att domstol, även där åtal väckes för sent, har att ge sin dom formen av en prövning av åtalet. Domstolen skall sålunda lämna åtalet utan bifall; den skall icke, såsom när åtal anställts utan att en åtalsförutsättning är uppfylld, avvisa det.» Strafflagberedningen s. 146 sp. 2: »Dom-

skriptionsfrågan anses som saklig prövning av åtalet, och frågan är ju i själva verket en del av den större frågan, huruvida den misstänkte enligt straffrättens regler, alltså enligt materiell rätt, skall dömas till straff (eller annan brottspåföljd). Slutsatsen härav blir otvivelaktigt, att åtalspreskription ej är laglig grund för avvísande av stämningsansökan. Även om den av åklagaren påstådda gärningen skulle vara preskriberad, skall huvudförhandling således utsättas och hållas, såvida inte åtalet dessförinnan nedlägges.¹⁴

Att åtal i svensk rätt upptages till prövning oavsett preskription måste betyda, att det icke blir att betrakta som ett avvísande av åtalet, om detta lämnas utan bifall i kraft av preskriptionsbestämmelserna.¹⁵ Domstolen tar därigenom ställning till frågan om den materiella riktigheten av åklagarens yrkande om ansvar. Den avgör sålunda »saken», och denna blir en res

stolen skall, om åtal väckes för sent, efter erforderlig prövning av åtalet lämna detta utan bifall, däremot icke avvisa åtalet ...» Se också högsta domstolens och riksåklagarämbetets uttalanden i NJA 1948 s. 550. — Jfr ang. dansk rätt Hurwitz s. 198 f.: »Der er endvidere enighed om, ... at en ved dom konstateret forældelse ikke medfører sagens afvisning, men skal give sig udtryk i en i domskonklusionen udtalt frifindelse. Det forhold, at dommen skal lyde på frifindelse, ikke blot på bortfald af straffen, kan konstruktivt udtrykkes således, at strafskylden anses for annulleret ved forældelsens indtræden.» I tysk doktrin är meningarna delade om åtalspreskriptionens betydelse. Olshausen s. 309 betecknar frågor om åtalspreskription som »prozessuale Vorfragen», och härskande mening synes vara, att åtalspreskriptionen har processuell innebörd samt att domen följaktligen skall gå ut på »Einstellung», se Schönke s. 278 f. I den motsatta riktningen uttalar sig bl.a. Loening s. 381: »Stellt sich die Verjährung als gegeben heraus, dann ist über die Hauptsache, über den geltend gemachten Strafanspruch zu entscheiden, nicht über die Gültigkeit des Prozesses. Die Verfolgung war dann unrichtig, weil der verfolgte Anspruch nicht mehr existierte; aber der Strafprozess war trotzdem gültig begründet und ist daher durch Sachurteil zu erledigen.»

¹⁴ Jfr Dillén s. 254 not 2. — Ang. nedläggande av åtalet jfr RB 20: 9 andra stycket och Olivecrona s. 51 ff.

¹⁵ Se not 13 här ovan. Domar med åtminstone skenbart »avvísande» karaktär har dock förekommit, ehuru troligen inte under senare år, se Naumanns tidskrift 1870 s. 588 samt NJA 1885 s. 115, 1900 s. 53 och 1912 s. 551 även som SvJT 1927 rf s. 78 (märk pekpinnen i hovrättens dom!).

iudicata, om domen vinner laga kraft.¹⁶ Skulle icke förty ett nytt åtal väckas för samma gärning, skall detta åtal följaktligen inte upptagas till sakprövning utan avvisas. Rättegångshindret är då naturligtvis inte åtalspreskriptionen utan den omständigheten att saken redan har blivit avgjord genom lagakraftägande dom. I sådant fall erfordras extraordinärt rättsmedel för att ny sakprövning skall kunna ske.

Det är inte alltid, som ett åtal måste vara utsiktslöst därför att stämningsansökningen beskriver en uppenbarligen preskriberad brottslig gärning. I RB 45:5 öppnas nämligen vissa möjligheter till *utvidgning eller justering av åtal*, och domstolen är alltså inte undantagslöst bunden av gärningsbeskrivningen i *stämningsansökningen*. Om förutsättningarna finns för en utvidgning eller justering av åtal och endera av dessa åtgärder vidtages i behörig ordning (den förra med rättens tillstånd), måste tydligen prövningen av preskriptionsbestämmelsernas tillämplighet hänföras till åklagarens gärningsbeskrivning i dess nya, utbyggda skick. Någon gång kan nämligen åtalet just genom det sålunda medgivna tillägget till den ursprungliga gärningsbeskrivningen komma att avse en gärning, som har längre preskriptionstid än den först beskrivna gärningen och som till skillnad från denna icke är preskriberad.¹⁷

I verkligheten är det nog en sällsynt olyckshändelse, att åtal väckes för en uppenbarligen preskriberad brottslig gärning. Däremot är det ingen sällsynthet, att åtal äger rum för en gärning, som *möjligen* är preskriberad. Såsom närmare skall utvecklas längre fram kan det av flera skäl förhålla sig så, att

¹⁶ Principen om res iudicata torde i brist på uttrycklig undantagsbestämelse få anses gälla även när det efter domen visar sig, att brottet i själva verket var straffbart, emedan annat, preskriptionsavbrytande brott hade begåtts av den tilltalade, se SL 5: 18, behandlad nedan s. 150 ff., och likaledes när det efteråt visar sig, att brottet är återfall och därför till följd av SL 4: 14 icke preskriberat, se nedan s. 107 f. Det senare fallet torde trots straffregistret kunna förekomma, t.ex. vid misstag om den tilltalades identitet eller om den tilltalade tidigare har blivit dömd i utlandet.

¹⁷ Det måste tydligen förutsättas, att preskriptionstiden för denna gärning ännu inte har löpt ut vid den tidpunkt då den tilltalade får del av åklagarens tilläggsyrkande, se nedan s. 218 not 6.

domstolens uppfattning i preskriptionsfrågan inte kan med säkerhet förutses av åklagaren, som då regelmässigt ser sig föranlåten att åtala inför utsikten, att den misstänkte skall befinnas vara straffbar. Skulle ovissheten uteslutande hänföra sig till lagens innehåll, är det tänkbart, att domstolen kan fatta ståndpunkt i preskriptionsfrågan redan på grundval av stämningsansökningens gärningsbeskrivning och vid jakande svar kan besluta dom i målet utan bevisupptagning och överhuvud utan att ingå i prövning av skuldfrågan. Vanligare är säkerligen, att ovissheten har sin rot icke i tveksamhet om lagens innebörd utan i andra omständigheter av betydelse för gärningens subsumtion under visst lagbud, och i så fall kan preskriptionsfrågan ofta icke avgöras utan att bevisning förebringas i åtskilliga detaljer och vederbörligen prövas av domstolen. Ibland får det väl också anses befogat, att avgörandet i preskriptionsfrågan sparas till dess målets handläggning har på vanligt sätt förts till slut, även när avgörandet gäller allenast, hur lagen skall tolkas. En fullständig handläggning är nämligen i detta fall lämplig, när risk finnes för att domen ändras i högre rätt.

I det stora flertalet brottmål förhåller det sig naturligtvis så, att åklagarens gärningsbeskrivning icke i och för sig är sådan, att bestämmelserna om åtalspreskription är tillämpliga eller ens eventuellt tillämpliga på den. Därmed är icke sagt, att bestämmelserna icke skulle kunna visa sig tillämpliga senare. När domen omsider skall beslutas eller kanske tidigare befinnes det ju alltsomoftast, att fullständig bevisning icke föreligger beträffande ett eller annat brottsrekvisit. Detta kan betyda, att den tilltalade överhuvudtaget icke, såvitt visats, har begått något brott, men den förebragta bevisningen kan också i och för sig vara tillräcklig för att den tilltalade skall fällas till ansvar för ett lindrigare brott än det påstådda, t.ex. egenmäktigt förfarande i stället för stöld, olovligt förfogande i stället för förskingring, skadegörelse i stället för mordbrand. Det brott som sålunda konstateras av domstolen kan naturligtvis ha en kortare preskriptionstid än den av åklagaren påstådda brottsliga gärningen, och domstolen måste därför ånyo pröva preskrip-

tionsbestämmelsernas tillämplighet.¹⁸ Principiellt skall denna nya undersökning av preskriptionsbestämmelsernas tillämplighet ske, innan domstolen har börjat utreda den så att säga kvarstående skuldfrågan, men en dylik strikt ordningsföljd är väl i allmänhet mycket svår eller omöjlig att iakttaga. Preskriptionsbestämmelserna kan också få förnyad aktualitet genom att åklagaren inskränker åtalet och dymedelst förekommer domstolens partiella underkännande av hans bevisföring. Denna reträtt av åklagaren får ju samma praktiska betydelse som om bevisningen befunnes vara otillräcklig beträffande den del av händelseförloppet som genom åtalets inskränkning skäres bort och undandrages domstolens prövning. Om det i de nu berörda fallen skulle visa sig, att gällande preskriptionstid har förflutit för det brott vartill den tilltalade ännu möjligen kunde finnas skyldig, kan åtalet icke till någon del lagligen bifallas.

Undantagsvis begränsas preskriptionsbestämmelsernas processuella betydelse av den omständigheten att den påstådda brottsliga gärningen är belagd även med någon påföljd som kan ådömas också efter det att åtalspreskription har inträtt. Sålunda kan det någon gång bli nödvändigt att oavsett åtalspreskription pröva frågan om den tilltalades skuld till en brottslig gärning, emedan *konfiskation* kan föranledas av brottet även i händelse av åtalspreskription.¹⁹ I detta hänseende är att märka, att fråga om konfiskation eller annan särskild straffrättslig brottspåföljd skall prövas av domstol *ex officio* liksom frågan om straffrättsliga påföljder överhuvud.²⁰ Även om ett åtal måste lämnas utan bifall jämlikt preskriptionsbestämmelserna, kan vidare *ett yrkande om skadestånd eller annat enskilt anspråk* stundom framtvinga en prövning, huruvida den tilltalade har begått det påstådda brottet. Det kan inte sällan vara

¹⁸ Jfr de icke alldeles sällsynta fall, där den tilltalade har eller möjligen har begått ett lindrigare brott än det påstådda men en åtalsförutsättning brister beträffande det lindrigare brottet, se Olivecrona s. 54 f.

¹⁹ Se NJA 1933 s. 551, 1938 s. 222, 1948 s. 200 och 1950 s. 477 (jfr 1952 s. 240).

²⁰ NJA II 1948 s. 189, Olivecrona s. 114, Strahl s. 292.

omöjligt att bifalla yrkandet, utan att det av domskälen framgår, att den tappande parten har förfarit brottsligt.²¹

Den begränsning av ett brottmåls handläggning som med hänsyn till grunderna för bestämmelserna om åtalspreskription är lämplig, när dessa bestämmelser enligt domstolens bedömning utesluter påföljd, kan vara oläglig ur en annan synpunkt, när målet genom appell från åklagarsidan går vidare till högre instans. Skälet för överklagandet är ju i så fall, att åklagaren anser den tilltalade alltfjämt vara straffbar, och enligt erfarenheten kommer också den högre instansen emellanåt till samma uppfattning. Om nu skuldfrågan till följd av den lägre rättsens mening i preskriptionsfrågan inte alls eller endast delvis har blivit utredd av denna, skulle målet vid full observans av instansordningens princip *återförvisas* till densamma. Denna omgång bör ju helst förebyggas. När preskriptionsfrågan i ett brottmål är dubiös, är det följaktligen klok försiktighet av lägre instanser att sörja för fullständig utredning i skuldfrågan, så att behov av återförvisning ej behöver uppkomma i händelse av överklagande. Det kan å andra sidan inte begäras och är ej heller alltid rekommendabelt, att sådan utredning sker, så snart det finnes någon liten risk för en motsatt utgång av målet i högre rätt. I varje fall lär det inte kunna helt undgås, att en högre domstol ställes inför spörsmålet, huruvida återförvisning skall ske av ett brottmål, där en lägre domstol har lämnat åtalet utan bifall med stöd av preskriptionsbestämmelserna. Återförvisning är ju ett gammalt och välkänt institut inom såväl domstolsväsendet som förvaltningen.

När man överväger en återförvisning, söker man givetvis i första hand efter ett tillämpligt stadgande i RB. Man finner då, att förefintliga bestämmelser om återförvisning av brottmål, RB 51: 29 och 55: 15, icke ger stöd för en återförvisning uteslutande på grund av ofullständig utredning i lägre instans. Återförvisning på sådan grund är emellertid av ålder erkänd och prakti-

²¹ Se NJA 1900 s. 53, 1911 s. 319 (hovrätten), 1938 s. 69 och 1947 s. 634 samt SvJT 1936 rf s. 24.

serad.²² Bl.a. kan man peka just på en del fall, där återförvisning har skett, emedan högre rätt har underkänt lägre rätts åberopande av bestämmelserna om åtalspreskription.²³ I andra fall har samma skäl förelegat utan att någon återförvisning har ägt rum.²⁴ Mellan dessa båda grupper av fall kan någon bestämd skillnad inte spåras beträffande förutsättningarna för återförvisning, varför man kan förmoda, att behovet och riktigheten av återförvisning har bedömts skönsmässigt. Där återförvisning inte har förekommit, kan anledningen i ett eller annat fall tänkas ha varit, att den lägre instansen trots utgången verkligen har sört för vanlig utredning i skuldfrågan, varigenom något behov av återförvisning inte har uppstått.²⁵

Det kan å andra sidan knappast antagas, att återförvisning har skett i samtliga de fall där underinstansens utredning har varit behäftad med brister ur överinstansens synpunkt. Eftersom någon preklusion av bevisning ej alls sker i brottmål,²⁶ kan ju en brist i utredningen botas i överinstansen. Ny bevisning kan läggas fram av åklagaren eller upptagas på rättens eget initiativ. Under dessa förhållanden kan det inte vara nödvändigt att strängt hålla fast vid instansordningens princip även såtillvida, att ett mål skall återförvisas vid varje påtaglig ofullständighet i den av underinstansen företagna utredningen (jfr RB 51: 28). Situationen är icke jämförlig med det fall att återförvisning sker, emedan utgången av målet i den lägre instansen kan an-

²² Exempel är NJA 1892 s. 426, 1904 s. 392 och 1932 s. 698. Se även Skarstedt s. 31. Jfr processlagberedningen i SOU 1938: 44 s. 527.

²³ Se Naumanns tidskrift 1870 s. 588 samt NJA 1885 s. 115, 1907 s. 182, 1914 s. 520, 1945 s. 101 och 1949 s. 191 ävensom SvJT 1943 rf s. 57, jfr NJA 1921 s. 149. I NJA 1948 s. 550 yrkade åklagaren återförvisning. I NJA 1945 s. 101 föreskrev högsta domstolen, att underrätten skulle *utan anmälan* ånyo upptaga målet till handläggning. Se även NJA 1949 s. 191 (hovrätten) och SvJT 1943 rf s. 57.

²⁴ Se Naumanns tidskrift 1871 s. 246 samt NJA 1876 s. 164, 1911 s. 319, 1934 s. 345, 1948 s. 550 (hovrättens minoritet) och 1950 s. 647 ävensom SvJT 1940 rf s. 67 och 1949 s. 742.

²⁵ Sådan utredning kan ha varit påkallad av ett yrkande om skadestånd, se NJA 1911 s. 319.

²⁶ Se Olivecrona s. 220, 282.

tagas ha berott på ett rättegångsfel. Utgången har ju inte berott på att utredningen i skuldfrågan har varit ofullständig, utan orsaksförhållandet har varit det omvända. Det är betydligt mera genant att få bakläxa på prövningen av bevisningen och de materiella rättsfrågorna än att få bakläxa på det formella förfarandet. När en högre instans underkänner lägre rätts åberopande av preskriptionsreglerna, kan en återförvisning i praktiken få den ogynnsamma effekten, att den lägre domstolen känner sig tvungen att mot sin övertygelse döma den tilltalade till straff. Domstolen har att välja mellan att falla undan och att träda i öppen meningsmotsättning till överrätten, och intetdera är önskvärt. Parternas intresse av att få skuldfrågan fullständigt prövad i varje instans, där målet handlägges, är väl knappast av den valör att den nämnda olägenheten alltid måste tagas. Snarare synes det vara befogat att *förorda såsom huvudregel, att återförvisning inte skall ske*, och således fordra särskilda skäl för en återförvisning utöver bristen i den lägre instansens utredning av skuldfrågan. En återförvisning synes kunna vara påkallad bl.a. när en bevisupptagning till följd av domstolarnas geografiska läge skulle ställa sig väsentligt billigare eller bekvämare i den lägre instansen än i den högre.

Åtalspreskription är såsom omtalat icke någon grund för avvísande av stämningsansökan, och såtillvida inverkar den inte på åklagarens »*åtalsrätt*», varvid detta ord tages i *rent processuell mening*. Att ett åtal skall upptagas till saklig prövning oavsett åtalspreskription är emellertid inte liktydigt med att åklagaren förfar riktigt eller oantastligt genom att väcka åtal för ett preskriberat brott. Åklagaren handlar ju under ämbetsansvar, och straffrättsligt sett begränsas hans åtalsrätt genom kriminaliseringen av falskt och obefogat åtal i SL 13:5 och 6. Vad angår preskriptionsbestämmelsernas inverkan på åklagarens rätt och plikt att väcka åtal för brott kan man till att börja med omedelbart konstatera, att bestämmelsernas grunder och syften mycket bestämt talar för en sådan inverkan i inskränkande riktning. Om ett brott uppenbarligen är preskriberat, finnes inte längre något godtagbart skäl för väckande av åtal (självständig talan om någon icke preskriberad brottspåföljd

kan naturligtvis understundom vara befogad). Vanligtvis kan åklagaren inte ens uppnå ett domstolsavgörande i skuldfrågan, vare sig i fällande eller friande riktning, och ett utsiktslöst åtal är blott ägnat att göra skada genom att det straffprocessuella maskineriet får mala tomt. Följaktligen är det naturligt, att man ur SL 5: 14 försöker få fram även en anvisning till åklagaren om hur han skall förhålla sig, när någon är misstänkt för ett brott men straff för brottet är »förfallet». Lagrummet talar dock endast om straff och icke om åtalsrätt, och dess ordalag förbjuder inte direkt, att åtal väckes för ett brott, sedan preskriptionstiden har förflutit. Formuleringen synes ha sin rot i föreställningen, att det är straffbarheten och inte åtalsrätten som är preskriptionens föremål. Att åtal icke *bör* väckas vid evident preskription, står naturligtvis klart av redan angivna skäl, men man finner i SL 5: 14 inte någon uttrycklig regel av innehåll, att åtal icke heller *skall* väckas. Ändå kan det inte råda någon tvekan om att *ett straffrättsligt åtalsförbud* kan och måste härledas ur SL 5: 14.²⁷ Teorien är härutinnan entydig,²⁸ och uppfattningen torde icke jävas av åklagarpraxis.²⁹ Om en allmän åklagare åtalar någon för *ett uppenbarligen preskriberat brott*, åsidosätter han alltså sin tjänsteplikt och förfar straffbart, förutsatt att han tillika uppfyller lagens subjektiva brottsrekvisit.

Huruvida SL 5: 14 i ett konkret fall förbjuder åtal får i princip

²⁷ I norska strafflagen § 66 och finska strafflagen 8: 1 är det uttryckligen stadgat, att åtalspreskription upphäver åtalsrätten, men preskriptionen behandlas likväl icke som något processrättsligt institut i respektive rätts-system.

²⁸ Wijkander s. 63 f., Bergendal s. 152, Bäärnhielm s. 45. Processlagberedningen i SOU 1938: 44 s. 257: »Vidare förutsättes, att tillräckliga skäl skola föreligga, att den misstänkte är straffskyldig för gärningen. Om gärningen förövats av minderårig eller om brottet är preskriberat, skall sålunda åtal ej äga rum ...» Strahl s. 73: »Endast indirekt följer av bestämmelserna, att åtal icke bör väckas när tiden gått till ända.» Se även BSA s. 445 f. ang. obefogat åtal, cit. här nedan i not 35.

²⁹ Se NJA 1906 s. 257 (ansvarsyrkande återkallat på grund av preskription) och SvJT 1946 rf s. 106 (överklagande från åklagarsidan på grund av preskription, alltså till den dömdes förmån).

avgöras av vederbörande åklagare. Någon möjlighet att annorledes än just genom åtal hänskjuta frågan till domstol finnes inte, men en lägre allmän åklagare kan givetvis lägga avgörandet i handen på chefsmyndighet. Därest frågan icke kan besvaras av åklagaren med större säkerhet, emedan rättsreglernas innehåll på någon avgörande punkt är ofullständigt eller oklart, torde åtal i regel få anses tillåtet, även om sannolikheten för bifall till åtalet synes vara tämligen ringa.³⁰ Intresset av att domstol får taga ställning till frågan, så att ovissheten kan undanröjas, väger nämligen här ganska tungt. I den angivna situationen bör allmän åklagare t.o.m. i allmänhet väcka åtal, låt vara att han icke är pliktig att göra detta. Frågan om åtalsförbudets innebörd kommer i ett annat läge, när en föreliggande ovisshet om preskription har sin rot i att åklagaren icke kan med säkerhet avgöra, i vilken mån övertygande bevisning kan föras mot den misstänkte. Under sådana förhållanden kan i varje fall icke redan en liten risk för att åtalet lämnas utan bifall på grund av preskription få utgöra hinder för åtal. Hur stor risk för preskription som en åklagare skall få taga är ett spörsmål, som lagstiftaren icke har tagit ställning till. Spörsmålet har ett nära samband med de allmänna grundsatserna om åtalsrätt och åtalsplikt, och det måste uppenbarligen utredas och i möjligaste mån besvaras. Det är angeläget att närmare fixera *betydelsen av preskriptionsbestämmelserna för åtalsrätt och åtalsplikt* i skilda fall. Till denna uppgift ansluter sig uppgiften att bestämma de straffrättsliga konsekvenserna av att åtal sker utan rätt i olika fall eller att åtal pliktvidrigt underlåtes. I fortsättningen bortses från det redan berörda fallet, att en ovisshet om preskriptionsbestämmelsernas tillämplighet hänför sig till rättsreglernas innehåll.

Först måste erinras om en viktig skillnad i omfattning mellan åtalsplikt och åtalsrätt. Plikt att åtala antages en allmän åklagare ha endast om det kan anses säkert, att den av honom

³⁰ Se Gärde m.fl. s. 240: »Råder ovisshet i fråga, som angår rättstillämpningen, torde åtal vara berättigat, om för ovisshetens undanröjande erfordras prövning i domstolsväg.»

misstänkte har begått den brottsliga gärningen³¹ (särskilda undantag från åtalsplikt lämnas här åsido). Rätt att åtala har han däremot så snart han har sannolika skäl till åtalet. Det senare följer av straffbudet för obefogat åtal i SL 13:7, enligt vilket straff skall inträda för obefogat åtal, när någon har väckt åtal, ehuru han icke har haft sannolika skäl därtill.³²

Dessa grundsatser om åtalsplikt och åtalsrätt hänför sig endast till frågan, huruvida den misstänkte *har begått* visst brott, och inte därjämte till frågan, huruvida han *är straffbar* för brottet. En straffrihetsgrund, som icke utesluter en gärnings brottslighet, behöver därför inte upphäva åtalsplikt och åtalsrätt. Detta har uppmärksamrats särskilt beträffande straffrihet jämlikt SL 5:5. Enligt praxis röner åklagares åtalsrätt icke någon inverkan av att den misstänkte är att anse som straffri jämlikt SL 5:5, inte ens om detta är alldeles klart.³³ Däremot anses en allmän åklagare inte vara skyldig att åtala en uppenbart brottslig person, om det likaså är otvivelaktigt, att personen är strafflös enligt SL 5:5.³⁴ »Evident otillräknelighet» upphäver alltså väl en eljest förefintlig åtalsplikt men icke åtalsrätten, medan en blott »eventuell otillräknelighet» icke upphäver någondera. Med hänsyn till dessa grundsatser kan man inte antaga, att den allmänna gränsdragningen kring åtalsplikt och åtalsrätt låter sig utan vidare användas beträffande ett preskriberat eller möjligen preskriberat brott. Det faller också strax i ögonen, att otillräknelighet och preskription inte har samma inverkan på åtalsplikt och åtalsrätt. Evident otillräknelighet upphäver nämligen som sagt åtalsplikten men icke åtalsrätten, medan den evidenta preskriptionen enligt vad som redan har sagts innefattar ett åtalsförbud och alltså upphäver inte bara åtalsplikten utan också åtalsrätten.

Eftersom otillräknelighet inte påverkar åtalsrätten, kan den

³¹ Gärde m.fl. s. 240, Heuman s. 123 f., Olivecrona s. 41.

³² Ang. förhållandet mellan åtalsrätt och åtalsplikt se vidare Olivecrona s. 42 not 7.

³³ BSA s. 446, jfr Strahl s. 51 ff.

³⁴ Strahl s. 51 f., Olivecrona s. 42.

förut gjorda beskrivningen av åtalsrättens omfång utfyllas sålunda, att åtalsrätt säges föreligga, när sannolika skäl finnes för att den tilltalade blir antingen dömd till straff, dömd till straffersättande påföljd eller straffriförklarad jämlikt SL 5: 5. Det gäller nu att om möjligt komplettera beskrivningen, så att den omtalar, i vad mån eventualiteten av åtalspreskription begränsar åtalsrätt och åtalsplikt.

När man angriper problemet, utgår man lämpligen från det fallet att den misstänktes skuld är ställd utom tvivel och att det således endast är preskriptionsfrågan som på förundersökningsstadiet ter sig oviss. Huruvida redan en liten men dock påtaglig risk för preskription i så fall eliminerar åtalsplikten, har kanske inte så stor praktisk betydelse, eftersom åklagaren ju ögonskenligen har åtalsrätt, men frågan saknar inte intresse. Nu är det emellertid oerhört mycket svårare att ur praxis extrahera principer om åtalspliktens omfång, eftersom den omständigheten att åtal under vissa förutsättningar regelmässigt sker endast indicerar en åtalsrätt, icke en åtalsplikt. Supponerandet av en åtalsplikt ger klart utslag i rättstillämpningen endast på det sätt, att en underlåtenhet att väcka åtal blir bedömd såsom ämbetsbrott, såsom tjänstemissbruk eller tjänstefel enligt SL 25: 1 respektive 25: 4. Härutinnan lär man sakna precedensfall rörande preskription, och den aktuella litteraturen synes icke heller ha vidrört saken. Det skäl som eljest utesluter åtalsplikt — att den misstänkte kan vara oskyldig — finnes emellertid inte här, utan motskålet är blott, att ett åtal kan bli resultatlöst på den grunden att preskriptionstiden för brottet är utgången. Blotta möjligheten av preskription förefaller därför icke vara någon anledning att förneka en *åtalsplikt*, men vid vilken möjlighetsgrad plikten övergår eller bör anses övergå till enbart *åtalsrätt*, synes för närvarande vara omöjligt att ange närmare. Problemet om åtalsrätten vid risk för att preskription har inträtt synes ligga något enklare till. Det kan betraktas såsom givet, att åtalsrätt är för handen åtminstone när sannolika skäl finnes för att den uppenbart brottslige ännu är straffbar. Med tanke på att det motstående intresset här ej är hänsyn till oskyldigt misstänkta utan det icke lika starka intresset av

att preskriberade brott ej i onödan drages fram i offentlighetens ljus måste dock åtalsrätten anses sträcka sig något längre. Det blir förvisso icke tal om att fälla en åklagare till ansvar för obefogat åtal, om han har åtalat en uppenbart brottslig person trots en övervägande möjlighet för preskription, såvida han med fog har antagit, att han har haft en kanske liten men dock fullt påtaglig chans att lyckas med åtalet.³⁵ Det kan ju inte vara rimligt, att en låt oss säga 75-procentig sannolikhet för preskription skall skydda en notorisk rånare mot åtal. Här tillkommer för övrigt en annan synpunkt. Åklagarens belägenhet kan vara en helt annan när preskription ter sig möjlig än när bevisningen förefaller svag. Under den förstnämnda förutsättningen kan han tvingas att besluta sig snabbt just för att inte tillfället att åtala skall glida honom ur händerna genom tidens gång. Medan han överväger om åtal, kanske i verkligheten preskription inträder. Under den senare förutsättningen kan han arbeta på längre sikt. Han kan inrikta sig på att införskaffa ytterligare bevisning mot den misstänkte. Också denna skillnad är ett skäl för att åklagaren bör få åtala på en lägre möjlighetsgrad, när den motsatta möjligheten är åtalspreskription än när den är, att den misstänkte icke är skyldig till brottet. Skulle det senare visa sig, att preskriptionsbestämmelserna med visshet utgör hinder för bifall till åtalet, bör detta naturligtvis nedläggas, om det fortfarande är möjligt.

Det antogs, att den misstänkte var uppenbart skyldig. Om förutsättningen beträffande bevisningen ändras till det andra ytterlighetsfallet, att kravet på sannolika skäl är nått och jämnt fyllt, kunde det kanske tyckas, att redan en mycket liten möjlighet för åtalspreskription borde häva åtalsrätten. En sådan åsikt kan naturligtvis framföras med visst anspråk på erkän-

³⁵ Denna regel utläses även motsättningsvis av kommentaren till SL 13:6, BSA s. 445 f.: »Icke heller går den som väcker åtal fri från ansvar, om han väl känner omständigheter som tyda på att den tilltalade förövat den ifrågasvarande brottsliga gärningen eller kanske t.o.m. på bindande sätt ådagalägga att han gjort detta men jämväl känner någon omständighet som gör att åtalet ändå icke kan bifallas, t.ex. att erforderligt uppsåt saknats eller att brottet är preskriberat.»

nande, men praxis lär knappast kunna hämta något direkt användbart direktiv ur den, då det ju i verkligheten inte kan göras någon exakt mätning av möjlighetsgraden i respektive hänseenden. En vägledande allmän grundsats är fördenskill inte mindre behövlig, ty fall måste ju uppkomma, där åklagarens utsikter att få den misstänkte sakfärd förminskas till den grad av sannolikheten för preskription, att åtal icke bör väckas. En sådan grundsats får med nödvändighet ett svävande innehåll, och frågan är, om man kan komma längre än att bevisningskravet bör skärpas vid stigande sannolikhet för preskription, dock icke i samma grad som sannolikheten för preskription ökas. Och inte ens denna vaga grundsats kan alltid tjäna som rättesnöre av den naturliga orsaken att bedömningen av preskriptionens eventualitet kan vara sammanvävd med prognosen beträffande bevisningen. Som en illustration kan tagas det fallet att ett tillägnelseuppsåt ej finnes vara ådagalagt vid ett tillgrepp och att preskriptionsreglerna omöjliggör ett sakfällande för egenmäktigt förfarande, såvida inte detta brott anses som grovt (om preskriptionstidens beroende av brottsgraden se nedan s. 107). För åklagaren blir uppskattningen av preskriptionens möjlighetsgrad avhängig av hans sannolikhetskalkyl beträffande bevisningen av tillägnelseuppsåt och beträffande brottets hänförelse till den ena eller andra svårhetsgraden.

Att fastlägga gränserna för åtalsrätt och åtalsplikt är givetvis detsamma som att bestämma gränserna för det område, utanför vilket en åklagare förfar straffbart genom att åtala respektive underlåta att åtala. Ett *brott mot åtalsplikt* faller alltid under SL 25 kap., vare sig såsom *tjänstemissbruk* enligt SL 25: 1 eller såsom *tjänstefel* enligt SL 25: 4, och valet mellan de båda straffbuden är här inte förbundet med något specifikt problem. Ett *åtal utan rätt* blir antingen *falskt åtal* enligt SL 13: 5 eller *obefogat åtal* enligt SL 13: 6. Valet mellan dessa båda alternativ är måhända inte heller någon svårare uppgift, men det kräver otvivelaktigt en omständligare tankeoperation.

Utmärkande för falskt åtal är, att en bevisligen oskyldig person åtalas av allmän åklagare eller enskild person samt att den åtalande har uppsåt att den tilltalade skall,

ehuru oskyldig, bli sakfälld. Om den åtalande bestämt räknar med att preskriptionsbestämmelserna lägger hinder i vägen för fällande dom, saknas tydligen det erforderliga uppsåtet, och åtalet är icke falskt åtal.³⁶ Ett åtal i medveten strid mot preskriptionsreglernas evidenta tillämplighet blir därför alltid att bedöma som obefogat åtal enligt SL 13: 6, oberoende av den tilltalades skuld och åklagarens uppfattning om denna.³⁷ Om en åklagare har den bestämda men felaktiga övertygelsen, att ett åtal kommer att lämnas utan bifall jämlikt preskriptionsreglerna, har han som sagt icke heller uppsåt att oskyldig må bli sakfälld. Emellertid behöver åtalet i detta fall icke ens vara obefogat. Huruvida det är befogat och straffritt eller obefogat och straffbart beror på om den tilltalade verkligen blir sakfälld och, i motsatt fall, om åklagaren har saknat sannolika skäl för åtalet. Om en åklagare eljest, d.v.s. i tro att brottet alltjämt är eller möjligen är straffbart, åtalar för ett brott, som uppenbarligen är preskriberat, och han således oursäktligt felbedömer preskriptionsfrågan, har han saknat »sannolika skäl» till åtalet, och detta är såsom obefogat straffbart enligt SL 13: 6. Skulle någon däremot ha blivit åtalad för brott, trots att han är bevisligen oskyldig, och skulle han därtill vara skyddad av preskriptionsreglerna, kan åklagaren ha gjort sig skyldig till falskt åtal enligt SL 13: 5. Han kan ju ha haft »uppsåt att oskyldig må bli sakfälld», låt vara att han helt utan fog har antagit, att preskriptionsreglerna icke eller möjligen icke skulle hindra bifall till åtalet.

I den mån preskriptionsbestämmelserna förbjuder väckande av åtal, hindrar de också användningen av *åtalseftergift* enligt RB 20: 7 och enligt lagen 1944 om eftergift av åtal mot vissa underåriga. Om någon förutsättning för åtal brister, får nämligen enligt sakens natur åtalseftergift icke förekomma. Åtalseftergiften ersätter ju ett åtal, som med fulla skäl kunde ha

³⁶ Jfr BSA s. 443: »Det räcker tydligen icke med uppsåt att åtala en oskyldig: uppsåtet måste gå ut på att få honom sakfälld. Ett åtal som anställes i rent chikaneringssyfte och i förlitan på att den tilltalade skall lyckas bevisa sin oskuld är därför säkerligen icke att hänföra under falskt åtal.»

³⁷ Se BSA s. 445 f., cit. i not 35 här ovan.

väckts. Eftersom strängare krav på bevisningen anses gälla för åtalseftergift än för åtal,³⁸ kan man t.o.m. ifrågasätta, om inte bestämmelserna om åtalspreskription bör anses förbjuda åtalseftergift i större omfattning än de förbjuder åtal. Om man hävdar, att åtalseftergift inte bör meddelas med mindre än att den misstänktes brottslighet är fullt utredd, bör man då inte följdriktigt fordra, att brottet uppenbarligen icke är preskriberat, och alltså betrakta även en ringa möjlighet för preskription såsom hinder för åtalseftergift? Genom institutet åtalseftergift har allmän åklagare i viss utsträckning fått övertaga den dömande funktionen från domstolen, och han bör inskränka institutets användning till fall, där bedömandet av såväl bevisningsfrågor som rättsfrågor inte rimligen kan bli föremål för tvekan. Om han icke kan med bestämdhet fastställa, att brottet icke är preskriberat, bör därför åtal väckas.

Enligt RB 48 kap. kan bötesstraff i viss utsträckning åläggas utan rättegång genom s.k. *strafföreläggande*. Åklagaren s.a.s. föreslår den misstänkte ett bestämt bötesstraff, som denne kan godkänna eller icke godkänna. I senare fallet måste åtal väckas, för att den misstänkte ej skall undgå påföljd. Självfallet utgör åtalspreskription hinder för strafföreläggande såväl som för åtal. Däremot kan det kanske diskuteras, om redan möjligheten av att brottet är preskriberat skall behöva stå i vägen för ett strafföreläggande. Den misstänkte kan ju alltid göra föreläggandet verkningslöst genom att vägra sitt godkännande. Man får emellertid ta hänsyn till att den misstänkte sällan kan antagas vara i stånd att rätt beakta preskriptionsbestämmelserna, och därför synes det vara det riktiga att icke använda strafföreläggande, när det ej är uppenbart, att brottet varken är preskriberat eller skulle komma att preskriberas före utgången av den tid som skulle komma att gälla för godkännande av föreläggandet.³⁹

Det erforderliga underlaget för ett åtal vinnes i allmänhet genom s.k. *förundersökning* enligt RB 23 kap. Som huvudregel

³⁸ Se Strahl s. 53 f., Olivecrona s. 44 f.

³⁹ En olägenhet med strafföreläggande är, att delgivningen av föreläggandet icke hindrar preskriptionstiden från att löpa, se nedan s. 216 f.

gäller enligt RB 23: 1 första stycket, att förundersökning skall inledas, så snart på grund av angivelse eller eljest anledning förekommer, att brott, som hör under allmänt åtal, förövats. Detta stadgande synes vara formulerat utan särskild tanke på att ett brott kan vara preskriberat, men om man icke vill säga, att ett preskriberat brott ej längre »hör under allmänt åtal», så följer i varje fall av grunderna för lagrummet, att en förundersökning i RB:s mening varken behöver eller får ske angående ett brott, för vilket någon straffrättslig påföljd (straffriförklaring inräknad) inte kan ådömas.⁴⁰ Detta betyder inte, att en evident åtalspreskription generellt hindrar förundersökning om brottet, ty en förundersökning kan vara motiverad av att en icke preskriberad straffrättslig påföljd för brottet kan komma i fråga, t.ex. konfiskation. Om det under en pågående förundersökning visar sig, att preskription föreligger och att ingen straffrättslig påföljd det oaktat kan ifrågakomma, finns »ej längre anledning till dess fullföljande», och förundersökningen skall därför enligt RB 23: 4 andra stycket nedläggas.

Självklart är vidare, att bestämmelserna om åtalspreskription sätter en tidsgräns även för användning av *straffprocessuella tvångsmedel*. De i RB 24—28 kap. reglerade tvångsmedlen, häktning, anhållande, reseförbud o.s.v. får enligt sakens natur ej tillgripas med anledning av förmodat brott, när ingen straffrättslig påföljd för brottet längre kan ifrågakomma till följd av preskriptionsbestämmelserna. Ändamålet med tvångsmedlen har då förfallit. Har ett perdurerande tvångsmedel⁴¹ redan börjat användas, skall beslut om dess upphörande fattas utan dröjsmål, när den nämnda situationen har uppkommit.

Ett särskilt problem är emellertid, i vilken utsträckning straffprocessuella tvångsmedel kan nyttjas trots åtalspreskription av det skälet att särskild talan kan komma att väckas om ådömande av någon icke preskriberad påföljd för brottet, exempelvis konfiskation i vissa fall. Sådana tvångsmedel vilka eljest

⁴⁰ Jfr Justitieombudsmannainstitutionen m.m., SOU 1955: 50, s. 106 ff. ang. enskilt anspråk på grund av ämbetsbrott för vilket straff förfallit.

⁴¹ Termen efter Olivecrona s. 165.

kan tillgripas just på grund av möjligheten av sådan påföljd och inkom för att trygga genomförandet av densamma bör lämpligen kunna användas även efter åtalspreskription. Tydligt föreligger exempelvis ett behov av att kunna förordna om beslag å ett föremål, som kan komma att konfiskeras med anledning av det preskriberade brottet. Detta anses också vara möjligt. Visserligen är det en formell brist i RB:s bestämmelser om beslag, att de för sin användning förutsätter, att »åtal» skall väckas, se RB 27: 7 och 8. Med åtal skall emellertid enligt kommentaren till RB 27: 8 likställas särskild talan enligt RP 17 §,⁴² d.v.s. särskild talan om ekonomisk påföljd för brott. Detsamma bör då rimligtvis gälla i fråga om kvarstad och skingringsförbud, se RB 26: 5 och 6.⁴³ I vad mån andra straffprocessuella tvångsmedel skall anses tillåtna enligt RB för realiserande av särskild påföljd för preskriberat brott synes vara mycket oklart.⁴⁴ Stor återhållsamhet är givetvis att anbefalla beträffande lagens tolkning och tillämpning härutinnan.

Bland de processuella konsekvenserna av institutet åtalspreskription märkes ytterligare, att en *ansökan om resning* till nackdel för den misstänkte inte kan bifallas, om ansökningen avser ett preskriberat brott.⁴⁵ Högsta domstolen behöver i sådant fall inte gå in på någon prövning av de i ansökningen åberopade skälen.

⁴² Gärde m.fl. s. 369 (under RB 27: 8): »Med åtal är att likställa talan, som avses i Rp 17 §, däremot ej strafföreläggande eller delgivning av sådant föreläggande.» Se även processlagberedningen i SOU 1944: 10 s. 67.

⁴³ Ang. värdekonfiskation se T. Strömberg s. 308.

⁴⁴ Ang. konfiskation se anf. st.

⁴⁵ NJA 1953 s. 788. Om beräkningen av preskriptionstid i sådant fall se nedan s. 229 f. och s. 232.

ÖVERSIKT ÖVER ÅTALSPRESKRIP- TIONENS FÖRUTSÄTTNINGAR

UPPGIFTEN att forma tillfredsställande lagbestämmelser om åtalspreskription fordrar ett stort mått av lagteknisk skicklighet. Bestämmelserna bör ha sådan klarhet och skärpa att man i det konkreta fallet kan med största möjliga säkerhet avgöra, huruvida de har tillämplighet eller inte. På detta avgörande beror det ju, om en förundersökning skall inledas, om ett åtal skall väckas, om en straffprocess skall slutföras, om en tilltalad skall fällas till ansvar, om en frikännande dom kan meddelas o.s.v. Behovet av klarhet och skärpa gör, att institutet åtalspreskription framgångsrikt bjuder motstånd mot nyare tendenser att mjuka upp det straffrättsliga reaktionssystemet, så att det medger allt större anpassning efter de konkreta fallens individuella särdrag.¹ Det ligger i sakens natur, att en viss stelhets och kantighet vidlåder institutet.

Det vore under sådana förhållanden förklarligt, om lagstiftningen om åtalspreskription gäve mycket litet rum för tvekan om lagens innehåll och tillämplighet in concreto. Men så är det inte. Lagtexten är i åtskilliga stycken — såsom lagtext brukar vara — behäftad med luckor och andra ofullkomligheter, och följderna blir en rad problem att lösa för rättstillämpningen. Framför allt är det preskriptionstidernas anknytning till tiden för brottet som har berett och bereder svårigheter, och därför

¹ Praktiskt sett kan en uppmjukning av preskriptionsbestämmelserna ske på det sättet att strafffrihet eller straffnedsättning medges fakultativt i sådana fall där åtal har skett först när preskriptionstiden för ett brott har närmat sig sitt slut, se Strafflagberedningen s. 104 sp. 2 och s. 122 sp. 2.

kommer en stor del av den följande framställningen att kretsa omkring detta problem. Innan de större problemkomplexen tagas upp till behandling, synes det emellertid vara lämpligt att i korthet erinra om institutets allmänna uppbyggnad i den huvuddel som det återstår att undersöka, d.v.s. beträffande preskriptionens förutsättningar.

Utgångspunkten för en översikt över åtalspreskriptionens förutsättningar blir en truism, nämligen att kärnan i dessa förutsättningar är *förloppet av en viss tid*. Längden av denna tid måste bestämmas. Härvidlag bygger lagen, enligt den här företrädde meningen, på den allmänpreventiva förklaringen av åtalspreskriptionen, sammanfattad i satsen, att straffbehovet avtar kontinuerligt under tidens gång, långsammare ju svårare brottet är. Den allmänpreventiva teorien om åtalspreskriptionens grund inkluderar alltså en proportionalitetsprincip, som åtminstone numera också kommer till uttryck i lagen, låt vara på ett ofullkomligt sätt. Ursprungligen gjorde strafflagen mycket liten rättvisa åt proportionalitetskravet. Den upptog nämligen endast två preskriptionstider, en tvåårig och en femårig, och för svårare brott gällde alls ingen preskriptionstid. Från 1926 har proportionaliteten varit bättre tillgodosedd. Alla brott är sedan dess preskriptibla, och SL 5: 14 ger med hänsyn till brottens växlande svårhetsgrad icke mindre än fem olika preskriptionstider, nämligen två, fem, tio, femton och tjugofem år.² En modifikation är i SL 5: 15 stadgad beträffande sådana brott av ämbetsman som innefattar åsidosättande av tjänsteplikt.³ Som mått på brottets svårhet tjänar i detta sammanhang det för brottsarten gällande straffmaximum. Ett fullständigt förverkligande av proportionaliteten mellan brottets svårhet och preskriptionstidens längd är givetvis omöjligt.

Eftersom preskriptionstiderna i SL 5: 14 och 15 icke har karaktären av åtalsfrister⁴ utan har sin rot i ett avtagande straff-

² Lämpligheten av den femgradiga skalan diskuteras, ehuru utan förslag till ändring, av Strafflagberedningen s. 147 f.

³ Ytterligare en modifikation stadgas i KF 1914 ang. stämpelavgiften 50 §, se vidare BSA s. 152 och Eberstein i SvJT 1926 s. 201 ff.

⁴ Se högsta domstolens uttalanden i NJA 1948 s. 550.

behov, är *tidpunkten för brottet* den självklara utgångspunkten för preskriptionstidens beräkning, den s.k. *terminus a quo*. Det stadgas också uttryckligen i SL 5:16, att tiden skall räknas från den dag brottet begicks,⁵ visserligen inte undantagslöst utan »i allmänhet». Även här har lagen gjort avsteg från principen, att preskriptionstiden skall vara precis densamma för två lika svåra brott, nämligen såtillvida, att utgångspunkten blir densamma även om brotten har förövats å olika tider på dygnet. SL 5:14 räknar blott med dagar, ej med timmar.⁶ Tiden räknas alltid från midnatt, givetvis för att beräkningen skall bli enklare, och därmed uppkommer spørgsmålet, om tiden skall anses ha börjat löpa redan klockan 0, alltså före brottets begående, eller klockan 24 närmast efter begäendet. Svaret har man menat sig finna i prepositionen »från», vilken tolkas så, att dagen för brottets begående inte skall räknas in i tiden.⁷

En rättspolitiskt sett nästan lika futil fråga, som dock av praktiska skäl måste ha ett svar, är om en söndag eller helgdag

⁵ Stadgandet härstammar från 1844 års Förslag till straffbalk 7:13, jfr 1832 års Förslag till allmän criminallag, Straffbalk 7:12. Enligt Loening s. 402 fanns samma regel i tidigare gemeines Recht. Även i senare tysk lagstiftning har den varit allmänt antagen, likaledes i fransk. Hos en del av de italienska kommentatorerna av den romerska rätten finner man däremot åsikten, att tiden i princip skulle räknas från det brottet kom till myndigheternas kännedom, Loening s. 398 f.

⁶ Den allmänna meningen är också, att det är för preskriptionen utan betydelse, vid vilken tidpunkt på dygnet som brottet begicks, Wijkander s. 72, Hagströmer s. 875, Strahl s. 75, jfr Hurwitz s. 207. Jfr även hovrättsfallet SvJT 1942 rf s. 63 ang. klockslaget för straffmyndighetens inträde.

⁷ Denna tolkning, som säkerligen är allmänt vedertagen, omfattas av Wijkander s. 72 f., Hagströmer s. 875 och Bergendal s. 156. Den har tillika fastslagits genom rättsfallet NJA 1948 s. 550. — Uttrycket »fra den dag» i danska strafflagen § 94 stk. 1 och norska strafflagen § 69 första stycket tolkas tvärtom såsom liktydigt med det svenska uttrycket »från och med den dag», se t.ex. Krabbe s. 337 (jfr Hurwitz s. 207 not 14) och Hagerup s. 91, Kjerschow s. 240, Skeie I s. 405. I tysk rätt medräknas likaledes den dag som bildar utgångspunkten för preskriptionstiden, men detta framgår klart av texten i tyska strafflagen § 67 fjärde stycket. Finska strafflagen har samma beräkningssätt som den svenska, se 8:1 tredje stycket: »Rätt till åtal räknas ifrån, men ej med den dag, då den brottsliga handlingen utfördes.»

kan vara slutdag för preskriptionstiden. Härvidlag observeras 2 § i lagen 1930 om beräkning av lagstadgad tid. Paragrafen föreskriver ett »moratorium» till närmaste söckendag, när en fatalietid eljest skulle sluta med en söndag eller helgdag. Är paragrafen direkt eller ex analogia tillämplig också på den åtgärd som fordras för att förhindra inträdandet av åtalspreskription? Spörsmålet har med en ingående motivering besvarats nekande av högsta domstolen i ett rättsfall om vårdslös deklARATION.⁸ Avgörande för denna utgång blev ordalydelsen av SL 5: 14 i förening med önskvärdheten att beträffande preskriptionstidens längd upprätthålla jämlikheten inför lagen. Då preskriptionstiderna i SL 5: 14 och 15 överlag utgör hela år, bär slutdagen för dessa tider alltid samma datumsiffra som den dag från vilken tiden räknas, såvida inte den sistnämnda dagen är den 29 februari.⁹

I åtalspreskriptionens förutsättningar ingår ofrånkomligen ett negativt moment. Åtalspreskriptionen är en följd av att det inte har gått som sig bort med brottets beivran. Följaktligen måste preskriptionen vara betingad av att en rättslig åtgärd av bestämt slag inte har vidtagits före utgången av viss tid. Det måste med andra ord finnas processuella mått och steg som tillmätas preskriptionshindrande betydelse, och dessa åtgärder kan inte få vara vilka som helst. Det redan starkt betonade behovet av fasthet och precision hos preskriptionsbestämmelserna påfordrar bestämt, att de preskriptionshindrande åtgärderna är noga definierade i lagen och lätta att urskilja i verkligheten.

En terminologisk deklARATION är här på sin plats. När en preskriptionstid till följd av någon tillstötande omständighet upp-

⁸ NJA 1948 s. 550. I samma riktning Wijkander s. 76.

⁹ Det mest tilltalande är att i så fall — enligt regeln in dubio mitius — välja det för den misstänkte gynnsamma alternativet och således låta tiden gå ut med samma månads sista dag, den 28 februari (då ingen av tiderna i SL 5: 14 är delbar med fyra, kan den 29 februari aldrig bli slutdag). Så Hagströmer s. 875 och Strafflagskommissionen s. 440. Denna lösning överensstämmer för övrigt med 1 § i lagen 1930 om beräkning av lagstadgad tid.

hör att löpa, brukar man tala om preskriptionsavbrott.¹⁰ Omständigheten kan emellertid få betydelse på två olika sätt. Den kan betyda, att en ny preskriptionstid börjar att gå från den tillstötande omständigheten i stället för den gamla preskriptionstiden. Detta är ju enligt den allmänna civila preskriptionsförordningen följden av de åtgärder som enligt förordningen avbryter fordringspreskription. Men en omständighet, som hejdar loppet av preskriptionstid, får ibland ingen annan betydelse än just detta, att preskriptionstiden (åtminstone villkorligt) slutar att löpa. Då rättsverkningarna alltså i detta fall skiljer sig väsentligt från rättsverkningarna i det föregående fallet, finns det också skäl att göra en terminologisk skillnad mellan rättsfakta av de båda slagen och förslagsvis förbehålla termen *preskriptionsavbrott* för de fall där ny preskriptionstid börjar gå samt använda termen *preskriptionshinder* i övriga fall, där preskriptionstid i förtid upphör att löpa utan att ny preskriptionstid genast börjar.

De åtgärder som enligt SL 5: 14 måste vidtagas före preskriptionstidens slut, för att inte brott skall preskriberas, har i och för sig ingen annan betydelse i preskriptionshänseende än att SL 5: 14 tills vidare förblir otillämplig. De är alltså preskriptionshinder och icke preskriptionsavbrytande åtgärder enligt den nyss föreslagna terminologien. Åtgärderna är två och alternativa, nämligen häktning och delgivning av åtal. Straff förfaller, om den brottslige ej har häktats eller erhållit del av åtal för brottet inom den föreskrivna tiden. Vad som i detta sammanhang skall förstås med häktning förklaras närmare i framställningens sista del (s. 214 ff.).

I förbigående kan nämnas, att lagstiftningen om åtalspreskription även känner preskriptionsavbrytande fakta, se SL 5: 17 och 18, till vilka det blir anledning att återkomma senare (s. 221 ff. resp. 150 ff.).

¹⁰ Se t.ex. Hagströmer s. 877, Strafflagskommissionen s. 440, Bergendal s. 156 och Strafflagberedningen s. 147 sp. 1. Jfr däremot Strahl s. 79: »Genom häktning eller delgivning av åtal bringas preskriptionstidens lopp att upphöra.»

Häktning och delgivning av åtal är eller förblir icke under alla förhållanden preskriptionshindrande fakta. Att närmare precisera betingelserna för att häktning och delgivning av åtal skall hindra preskription är ganska omständligt och skall därför göras i ett särskilt avsnitt i slutet av framställningen (se nedan s. 214 ff.). Provisoriskt kan den negativa förutsättningen för åtalspreskription tydligen formuleras så, att preskriptionshindrande häktning eller preskriptionshindrande delgivning av åtal icke skall ha förekommit inom preskriptionstiden.

Genom sättet att bestämma preskriptionshindrande faktum i SL 5: 14 har lagstiftaren velat förverkliga tvenne önskemål. Det ena önskemålet är att tvivelsmål om preskription skall i möjligaste mån förebyggas genom tydliga regler. Polis, åklagare och domstolar skall säkert veta, vad som måste göras för att förebygga preskription. Den misstänkte skall efter preskriptionstidens utgång kunna veta, om han har uppnått strafffrihet eller inte. Det andra önskemålet är att den misstänkte inte skall kunna uppnå preskription genom tredska, sedan saken väl har bragts till domstol. Dogmatiskt sett vore det kanske mera tilltalande att fordra, att dom skall meddelas, innan den stadgade tiden för straffbarhet är förfluten. HAGSTRÖMER menade t.o.m., att preskription principiellt borde »avbrytas» först genom bestraffning.¹¹ Som redan antytts skulle emellertid en hägrande preskription locka till förhållande av rättegången genom undanhållande eller annan obstruktion, om först domens meddelande eller verkställande vore hinder för preskription.¹² Ur denna synpunkt kan man rikta den rakt motsatta anmärkningen mot SL 5: 14 i den ifrågavarande delen och göra gällande, att regeln om

¹¹ Hagströmer s. 877 not 2.

¹² Gällande ordning försvaras av Strafflagskommissionen s. 440: »Den löpande preskriptionstiden avbrytes således genom åtals anhängiggörande. Den huvudsakliga grunden härtill är, att åtalet håller vid liv eller återuppväcker såväl hos brottslingen som i det allmänna medvetandet minnet av förbrytelsen. Dessutom skulle det ur praktisk synpunkt vara betänkligt att låta preskriptionstiden fortsätta att löpa, ehuru åtal väckts; tillätes detta, skulle nämligen kunna inträffa, att brottet preskriberades under rättegången.»

häktning eller åtals delgivning som preskriptionshinder är alltför liberal mot den brottslige. Den hindrar ju inte, att den misstänkte på förundersökningsstadiet saboterar utredningen, så att åtal ej hinner delgivas i tid. Vidare kan han helt enkelt hålla sig undan, när han hotas av häktning eller åtal.

Vilken betydelse man än tillmäter sistnämnda förhållanden, så betecknar SL 5: 14 tydligen en omodern ståndpunkt, jämförd med nyare europeiska strafflagar. Redan vissa inledande åtgärder för brotts beivran brukar numera vara tillräckliga för att hindra preskription från att inträda.¹³

Den påpekade svagheten i SL 5: 14 uppmärksammades på sin tid av processlagberedningen, när paragrafen skulle ändras redaktionellt som följd av den nya RB. Preskriptionshinder borde enligt processlagberedningen inträda »då den misstänkte i laga ordning erhållit del av åtal, som mot honom väckts för brottet, eller, där åtalet föregåtts av laga förundersökning, då han vid denna erhållit underrättelse om den mot honom riktade misstanken».¹⁴ Förslaget kullkastades av första lagutskottet, emedan det skulle leda till en faktisk förlängning av preskriptionstiderna, vilken påfordrade ett grundligare övervägande.¹⁵ I bestämmelserna om åtalspreskription gjordes inga andra ändringar än de som behövdes för att anpassa deras lydelse efter RB, enligt vilken häktning icke längre gör åtal (medelst stämning) överflödigt såsom initiativ till straffprocess. I strafflagberedningens betänkande om enhetligt frihetsstraff m.m. lämnas SL 5: 14 orörd, såvitt det gäller preskriptionshindren. Frågan har därefter under år 1954 fått aktualitet på nytt genom ett uppseendeväckande fall, där en för brott misstänkt i sista stund lyckades undgå delgivning av åtal och verkställande av häktningsbeslut genom att »gå under jorden». Med anledning av fallet hemställde riksåklagarämbetet hos K. M:t, att även frågan om vad som bör vara preskriptionshinder skulle tagas upp i samband med strafflagbe-

¹³ Se danska strafflagen § 94 stk. 1, norska strafflagen § 70, tyska strafflagen § 68 och schweiziska strafflagen art. 72.

¹⁴ SOU 1944: 9 s. 113 och 1944: 10 s. 288 ff.

¹⁵ NJA II 1947 s. 281 ff.

redningens förslag, varvid processlagberedningens rekommendation borde ånyo övervägas. Som följd av omlagda planer för strafflagberedningens återstående reformarbete har preskriptionsbestämmelserna sedermera åter tagits under omprövning av beredningen själv i ett större sammanhang, varför det kan förväntas, att beredningen i ett kommande lagförslag skall framlägga sin ståndpunkt till riksåklagarämbetets önskemål.

Att häktning och delgivning av åtal är hinder för preskription är icke någon generell princip i SL. I SL 5: 19 finns absoluta preskriptionstider stadgade för sådana fall där ny preskriptionstid har börjat löpa efter preskriptionsavbrott. Meningen med SL 5: 19 är att straffbarheten för ett brott inte skall kunna bestå genom preskriptionsavbrott mer än till en viss absolut gräns, räknad från brottets begående, och denna gräns har alltefter brottets svårhet satts till femton eller trettio år. Den absoluta preskriptionens inträde hindras först genom att dom meddelas, och detta måste alltså ske före preskriptionstidens utlopp. I fråga om den särskilda preskriptionen av konfiskationstalan i SL 5: 19 a tio år efter brottets begående gäller en avvikelse i den motsatta riktningen, i det att här icke fordras mer än att talan har blivit väckt inom preskriptionstiden genom att ansökan om stämning har inkommit till rätten.¹⁶ Förklaringen är, att konfiskation stundom kan ske genom ett kungörelseförfarande utan egentlig delgivning av stämning.

¹⁶ Jfr SL 25: 13.

HUR LÅNG ÄR PRESKRIPTIONSTIDEN FÖR VISST BROTT?

DE fem preskriptionstiderna i SL 5: 14 är ett uttryck för principen, att preskriptionstidens längd skall stå i direkt förhållande till brottets svårhet. Brotten måste följaktligen kunna indelas efter svårhet i fem grupper, var och en med sin preskriptionstid, och något slags värderingsgrund måste därvid brukas. En regel måste finnas, vilken leder till att en bestämd preskriptionstid och endast den gäller för ett visst brott i konkret bemärkelse. Tänkbart vore att utnyttja den värdering av brottsliga gärningar som måste göras vid straffmätning. Straffet för ett brott skall ju enligt den traditionella ekvivalens- eller proportionalitetsprincipen, som är den viktigaste frukten av den klassiska straffrättsläran, bero av brottets svårhet. Såsom HAGSTRÖMER och även strafflagskommissionen anmärker vore det principiellt riktigast att låta preskriptionstidens längd normeras av det straff som brottet in concreto har förskyllt.¹ Så sker för övrigt i den danska strafflagen, fastän med en betydelsefull modifikation.² Anknytningen av preskriptionstiden till den individuella gärningens svårhet är emellertid mycket ofördelaktig ur prognossynpunkt. Den skulle i många fall inte medge någon säker bestämning av preskriptionstidens längd för ett brott förrän en domstol har sagt sin mening om brottets svårhet. Principen gör det ofta nödvändigt att företaga en utredning av de omständigheter vid och omkring ett brott vilka har betydelse för en eventuell straffmätning, och även ur den synpunkt

¹ Hagströmer s. 871, Strafflagskommissionen s. 435.

² Danska strafflagen § 93.

ten är den obekväm. Den tar slutligen ringa hänsyn till den enskilde delinkventens intresse av att veta, huruvida han alltjämt löper fara att träffas av straff för ett brott, som ligger ett stycke tillbaka i det förflutna. En allmänt praktiserad metod är därför i stället att sätta åtalspreskriptionens tidsmätt i beroende av *maximum i den för brottet gällande straffskalan*.³ Detta är också den svenska strafflagens metod. Vad man vinner med densamma framgår av vad som redan har sagts om nackdelarna av att låta tiden bestämmas av det straff som brottet förskyller. I stort sett blir det mycket lättare att avgöra, huruvida en brottslig gärning är preskriberad eller inte. Däremot vore det en överdrift att påstå, att man alltid slipper ifrån en undersökning av de faktorer som utan att inverka på brottets art är av betydelse för uppskattningen av brottets svårhet.⁴

Anknytningen av preskriptionstiderna till gällande högsta straff för brotten har naturligtvis samma fel som preskriptionstidernas fåtalighet och de stora sprången mellan dem. Tidens längd blir ganska grovt avpassad efter brottets svårhet, så att två brott av ganska olika svårhetsgrad kan få samma preskriptionstid och omvänt. Att maximistraflet ligger högt över brotts typens genomsnittliga svårhet saknar däremot i och för sig betydelse, om preskriptionstidens mått bestämmas med utgångspunkt i normalstraffet och icke maximistraflet, såsom torde ha skett i SL 5:14. Tiderna för preskription av ådömt straff i SL 5:20 är nämligen skenbart längre, och detta sammanhänger uppenbarligen med att de har ställts i relation till

³ Se Strafflagskommissionen s. 435.

⁴ Hagströmer s. 871 och Strafflagskommissionen s. 435 påpekar, att lagens anknytning av preskriptionstiden till straffmaximum städse gör en fullständig undersökning av omständigheterna vid brottet överflödigt. Tonvikt måste här läggas på ordet fullständig. Inte sällan blir en partiell, kanske ganska omfattande undersökning av de närmare omständigheterna nödvändig för att man skall finna det tillämpliga straffmaximum. Vid gradindelade brott kan någon gång t.o.m. en praktiskt taget fullständig undersökning bli erforderlig. Wijkander s. 64 ff. medger principens fördelar men finner den otillfredsställande ur rättvisesynpunkt. Hans kritik har blivit mindre träffande, sedan skalan av preskriptionstider påbyggdes 1926 och alla brott blev preskriptibla.

det faktiskt ådömda straffet, vilket regelmässigt ligger närmare skalans minimum än dess maximum.

Med »högsta straff» menas s.k. huvudstraff, som i strafflatituderna förekommer i form av böter, fängelse och straffarbete. Vid tillämpning av SL 5: 14 skall förhållandet mellan de olika straffarterna med avseende å stränghet bedömas enligt huvudregeln härom i SL 2: 1. Denna bestämmelse är att tolka så, att straffarbete är att anse såsom svårare än fängelse oavsett strafftidens längd och att fängelse i sin tur är svårare än böter oavsett strafftidens längd och böternas storlek. Om straffarbete ingår i straffskalan för ett brott, blir preskriptionstiden för brottet därför aldrig kortare än fem år, eftersom redan straffarbete under kortaste möjliga tid fingeras vara strängare än det längsta fängelsestraffet.⁵

I allmänhet är det mycket lätt att se, vilken av de fem preskriptionstiderna som gäller för en viss brottsart, d.v.s. för det slags gärning som avses i ett visst straffbud. I och med att gärningstypens straffmaximum är funnet, är preskriptionstiden given i SL 5: 14 (respektive 5: 15). Straffminskningsgrunderna vållar härvid ingen komplikation, eftersom de i vår lagstiftning ej rubbar det stadgade maximistraffet. Ett undantag finns dock i den allmänna bestämmelsen om verkan av underårighet, SL 5: 2.⁶

Avgörande för preskriptionstidens längd är enligt SL 5: 14 det i lagen utsatta högsta straffet för »brottet». Vad som skall förstås med »brottet» kan principiellt vara föremål för tvekan i alla de fall där lagen uppställer *olika straffskalor för olika varianter av en i sina huvuddrag enhetlig gärningstyp*. Skall

⁵ Exempelvis är preskriptionstiden inte två utan fem år för grov vårdslöshet i trafik (lag 1951 om straff för vissa trafikbrott 1 § andra stycket) och olovlig spritinförsel i större omfattning eller yrkesmässigt (spritinförsellagen av 1924 1 § 1 mom. tredje stycket). Straffmaximum är i båda fallen straffarbete i ett år. Se vidare NJA 1911 s. 319 och 1934 s. 84.

⁶ Straffarbete på livstid får ej ådömas den som var under 18 år vid brottets begående. Blir preskriptionstiden för mord i så fall femton år i stället för tjugofem? Enligt Wijkander s. 66 skall straffminskningsgrunderna iakttagas vid tillämpning av SL 5: 14, varmed den uppställda frågan skulle vara besvarad så, att preskriptionstiden blir femton år.

man då vid bestämmande av preskriptionstid räkna med lika många slags »brott» som det finns straffmaxima? Frågan måste besvaras i de talrika fall där olika långa preskriptionstider följer av de skilda straffmaxima i och för sig. Ett exempel är straffbudet för våldtäkt, SL 15:12, som först innehåller ett straffmaximum för okomplicerad våldtäkt men bl.a. också har ett högre maximum för våldtäkt, som har resulterat i svår kroppsskada för kvinnan (varvid viss subjektiv täckning av skadan erfordras). De båda högsta straffen ger i och för sig skilda preskriptionstider, femton och tjugofem år, men kan man här tala om två slags brott? Ja, teori och praxis har sedan länge i dylika fall låtit preskriptionstiden bestämmas av det i varje enskilt fall tillämpliga straffmaximum, vilket för övrigt överensstämmer med både proportionalitetskravet och regeln in dubio mitius. Den sålunda iakttagna grundsatsen har formulerats ungefär så, att om *en närmare karakteriserad omständighet* utgör en bestämd förutsättning för tillämpning av ett högre straffmaximum än eljest skall detta högre maximum betinga preskriptionstidens längd endast i sådana fall där den angivna omständigheten är till finnandes.⁷ Den särskilda förutsättningen för användning av den högre straffskalan kan genom sin bestämdhet betecknas som ett supplerande brottsrekvisit.

Lagen kan vidare utsätta två eller flera straffmaxima för olika gärningsvarianter med samma huvudinnehåll utan begagnande av något närmare specificerat, särskiljande kännetecken. *Någon* särskild förutsättning måste naturligtvis i så fall gälla för ett högre straffmaximum, men den är ofta mycket vagt formulerad. En vanlig förutsättning för användning av en strängare straffskala är, att brottet är förenat med »synnerli-

⁷ Carlén s. 112 f., Wijkander s. 67, Antell s. 90, Hagströmer s. 871, Bergendal s. 153, Strahl s. 74, 159, jfr ang. finsk rätt Palme s. 94 f. Som särskilt brottsfall med hänsyn till preskriptionstid har man enligt Hagströmer anf. st. att betrakta »synnerligen grovt» vållande till annans död, SL 14: 9 andra stycket. Samma mening i FB s. 64 not 1 med hänvisning även till rättsfallet SvJT 1941 rf s. 45 (nr 33), där i annat sammanhang »vanligt» vållande till annans död icke ansågs vara belagt med det högre straff som stadgas för synnerligen grovt vållande. Se vidare not 18 här nedan.

gen försvårande omständigheter». Exempelvis skall enligt skat-
testrafflagen 1943 1 § för falskdeklaration dömas »till böter eller
fängelse eller, där omständigheterna äro synnerligen försvå-
rande, till straffarbete i högst två år».⁸ Det ordinära maximum
av fängelse betyder här i och för sig en preskriptionstid av två
år, medan det särskilda maximum för synnerligen försvårande
omständigheter ger en preskriptionstid av fem år. Liksom eljest
är här själva grunden för preskriptionstidernas differentiering
ett skäl att låta preskriptionstiden bero av det straffmaximum
som är eller vore att tillämpa i det enskilda fallet vid straff-
mätning. För en gemensam preskriptionstid talar å andra sidan
praktikabiliteten. Detta skäl får en ökad tyngd genom den dif-
fusa beskaffenheten av den förutsättning som gäller för an-
vändning av den strängare strafflatituden. Det är inte fråga om
något enstaka kännetecken utan om »omständigheterna» kring
brottet, vilket i och för sig lätt kan ge upphov till svårbedöm-
bara gränsfall, och dessutom är de kvalificerande omständig-
heterna definierade med ett värderande begrepp, »synnerligen
försvårande», vilket ytterligare skärper tillämpningssvårighe-
terna. För åklagaren måste det alltsomoftast vara ogörligt att
fälla ett pålitligt omdöme om hur vederbörande domstols pröv-
ning av omständigheternas karaktär vid brottet skulle utfalla.
I denna situation har de praktiska synpunkterna för länge se-
dan blivit utslagsgivande. Vad man det oaktat har kunnat ifrå-
gasätta var möjligen, vilketdera av de två maxima som borde
avgöra preskriptionstiden för hela brottstypen. Bäst överens-
stämmande med legalitetskravet och med kravet på restriktiv
tolkning av strafflag hade det onekligen varit att låta den kor-
tare av de två preskriptionstiderna gälla för samtliga brottsfall.
Ett visst stöd för en sådan lösning fanns från 1890 till 1926 i
SL 5: 14. För brott, som var belagt med straffarbete, gällde
under denna tid en femårig preskriptionstid, »om brottet, där
det ej är med synnerligen försvårande omständigheter förenat,
icke är i lagen belagt med svårare straff, än straffarbete i två

⁸ Andra exempel är SL 15: 11 (pinande till bekännelse) samt valutaför-
ordningen 1940 19 § första stycket.

år.» Oavsett om brottet in concreto var förenat med synnerligen försvårande omständigheter blev alltså preskriptionstiden fem år liksom när lagen för ett brott hade endast *ett* straffmaximum av straffarbete ej överstigande två år. Den femåriga preskriptionstiden gällde bl.a. för bedrägeri (SL 22: 1 i 1890 års lydelse), som vid synnerligen försvårande omständigheter kunde bestraffas med upp till fyra års straffarbete och eljest med högst två års straffarbete.⁹ Å andra sidan var lagens förutsättning för den tvååriga preskriptionstiden bestämd på vanligt sätt, vilket inbjöd till ett motsättningsslut, om en gemensam preskriptionstid även utan direkt lagstöd skulle iakttagas för brott med särskilt maximum för synnerligen försvårande omständigheter. I överensstämmelse med vad CARLÉN långt före 1890 hade uttalat¹⁰ ansåg därför HAGSTRÖMER, att den tvååriga preskriptionstiden icke var tillämplig på brott, för vilka det ordinära maximum visserligen var fängelse men för vilka straffarbete kunde följa vid synnerligen försvårande omständigheter.¹¹ Denna princip blev stadfäst i praxis.¹² Efter 1926 års ändringar av SL 5: 14 har principen slagit igenom beträffande alla preskriptionstiderna, vilka alltså vid bestämmelser av ifrågavarande slag normeras enbart av det högsta straffmaximum.¹³ Sålunda är t.ex. preskriptionstiden för falskdeklaration under alla förhållanden fem år. Att ett brott oavsett svårhetsgraden anses vara belagt med det högsta straff som vid straffmätning har tillämpning endast vid försvårande eller synnerligen försvårande omständigheter är för övrigt en princip, som följes inte bara beträffande åtalspreskription utan även i andra sammanhang, när tillämpligheten av någon lagbestämmelse beror av straffets

⁹ Se Hagströmer s. 870, Bergendal 1. uppl. s. 82.

¹⁰ Carlén s. 112 f. Så även Antell s. 89.

¹¹ Hagströmer s. 871 f., se även Bergendal 1 uppl. s. 82.

¹² NJA 1911 s. 319 (ang. SL 19: 20 i dåvarande lydelse).

¹³ Bergendal s. 152 f., FB s. 63 f., Strahl s. 74, 159, Justitieombudsmannens ämbetsberättelse 1954 s. 164. Exempel från domspraxis är NJA 1929 s. 446 (tioårig preskription för bedrägeri enligt SL 22: 1 i 1890 års lydelse) och 1934 s. 84 (femårig preskription för brott enligt dåvarande 24: 3 SL).

maximum.¹⁴ Naturligtvis kan det inte bestridas, att det ligger en viss inkonsekvens i att ett straffmaximum gäller för straffbestämning och ett annat t.ex. vid fastställande av preskriptionstid.

Vad som skiljer ett brott, som är förenat med synnerligen försvårande omständigheter, från ett brott av samma art utan förening med dylika omständigheter är givetvis ingenting annat än brottets svårhet överhuvud, och just därför är det i någon mån befogat att säga, att det högre straffmaximum gäller för hela brottsarten, ehuru ett lägre maximum för mera ordinära fall har skjutits in i skalan för att tjäna till ledning för straffmätningen vid dessa fall. Genom 1942 års lagstiftning om för-mögenhetsbrott introducerades en annan metod att dela upp samma brottsart på flera strafflatituder efter svårhetsgraden i allmänhet. Denna metod är den s.k. *gradindelningen*.¹⁵ Exempelvis är ju stöld indelad i tre grader efter svårhet, ringa stöld eller snatteri, (medelsvår) stöld och grov stöld. En teknisk olikhet mot de förutnämnda fallen med särskilt straffmaximum för synnerligen försvårande omständigheter är, att varje grad har sin egen fullständiga straffskala med såväl eget minimum som eget maximum. Eftersom skalorna griper in i varandra, har denna skillnad knappast någon verklig betydelse. När de gradindelade brotten konfronteras med SL 5: 14, ställes man inför samma spørsmål som vid de nyss behandlade brotten med två straffmaxima. Är varje grad i detta sammanhang att betrakta som ett brott eller — bättre uttryckt — skall preskriptionstiden för de tre graderna bestämmas, som om varje grad utgjorde ett självständigt brott eller som om alla tre graderna vore ett enda brott med ett enda straffmaximum, nämligen det som är utsatt för den svåraste graden? Av betydelse för frågan är naturligtvis de grunder, efter vilka en brottslig gärning skall hänföras till viss grad av brottet. Man finner i lagen beträffande en del gradindelade brott anvisningar om att vissa slags omständigheter

¹⁴ Se bl.a. Strahl s. 159 och Olivecrona s. 44 samt lag 1913 ang. utlämning av förbrytare 4 § första stycket ävensom NJA 1944 s. 584.

¹⁵ Se bl.a. FB s. 29 f. och BSA s. 38.

skall särskilt beaktas vid avgörandet av det konkreta brottets grad, t.ex. i SL 20: 4 ang. grov stöld. Anvisningarna är emellertid endast vägledande.¹⁶ Till vilken brottsgrad ett brott bör hänföras skall avgöras med hänsyn till samtliga omständigheter vid brottet. Härifrån gäller i enstaka fall undantag såtillvida som bestämmelser finnes om att någon närmare specificerad omständighet ovillkorligen skall göra visst brott grovt (en sådan bestämmelse hindrar inte, att ett brott av samma art kan bli att anse som grovt med hänsyn till omständigheterna i allmänhet vid brottet). Bortsett från dessa undantag är det i själva verket de vanliga straffmättningsgrunderna som bestämmer till vilken grad en brottslig gärning skall hänföras, med en viss inskränkning. Det är endast omständigheterna vid brottet, inklusive gärningsmannens motiv och tillfälliga subjektiva inställning i övrigt, som har betydelse, och av gärningen oberoende omständigheter i gärningsmannens person skall lämnas åsido.¹⁷ Varaktigare drag i gärningsmannens psyke och sociala situation skall inte tas med i kalkylen, även om de har betydelse för straffmätningen, såsom fallet kan vara med de psykiska faktorer som sammanhänger med ungdomlig ålder. Begränsningen av de straffmättningsgrunder som influerar på de brottsliga gärningarnas hänförande till viss grad förändrar emellertid inte det förhållandet att sorteringen av de konkreta gärningarna blir värderingsmässig och gränserna mellan graderna sålunda praktiskt sett flytande. Någon typskillnad finns inte mellan t.ex. de tre graderna av stöld. Liksom ett straffmaximum för brott, som är förenat med synnerligen försvårande omständigheter, i viss mening kan anses gälla för hela brottstypen, kan man följaktligen med samma fog påstå, att stöld är ett enda brott med en strafflatitud som når upp till det för grov stöld stadgade maximum. För de brottsbeivrande myndigheterna vore det ur vissa arbetssynpunkter tacknämligt, om detta betraktelsesätt anlades på spörsmålet om preskriptionstid för de särskilda graderna. Polis och åklagare skulle då slippa att laborera med en mycket

¹⁶ FB s. 30, BSA s. 38, Förslag till brottsbalk s. 112.

¹⁷ Se anf. ställen.

osäker hypotes om vederbörande domstols värdering av omständigheterna vid brottet i händelse av åtal. Kravet på anpassning av preskriptionstiden efter brottets svårhet in concreto gör sig dock här mycket starkare gällande än vid brott med särskilt straffmaximum för synnerligen försvårande omständigheter. Vid gradindelade brott är nämligen variationerna i brottets svårhet genomsnittligt mycket större, vilket kommer till uttryck i straffskalornas sammanlagda spännvidd, och det är ju just detta förhållande som är förklaringen till gradindelningen. Teori och praxis har därför vid dessa brott funnit proportionalitetskravet väga tyngre än behovet av lätthet och enkelhet i bedömningen av brottens preskription. För varje brottsgrad beror alltså preskriptionstidens längd av den gradens eget straffmaximum. Principen är uttalad i kommentarerna till lagstiftningen om förmögenhetsbrott och om brott mot staten och allmänheten, och den är allmänt tillämpad i praxis. Den har för övrigt blivit bekräftad av högsta domstolen genom ett par rättsfall.¹⁸

Det har sålunda inte kunnat undgås, att gradindelningen blir en källa till ovisshet i många fall vid bedömandet av preskriptionstiden för en brottslig gärning. T.o.m. efter en fullständig undersökning av »omständigheterna vid brottet» kan ovissheten stå kvar, så att åklagaren måste väcka åtal i medvetande om risken för att domstolen finner brottet hänförligt till en lägre svårhetsgrad och därmed preskriberat.

I anslutning till gradindelningens inverkan på preskriptionstid uppmärksammas lämpligen även *återfallsbestämmelsen i SL 4: 14* ur samma synpunkt. Bestämmelsen sammanhänger direkt med gradindelningen, icke av några principiella skäl utan där-

¹⁸ FB s. 63 f., BSA s. 151, Strahl s. 159. NJA 1944 s. 451 (fem år för medelsvårt bedrägeri) och 1945 s. 45 (två år för snatteri, jfr NJA 1941 s. 251). Huruvida skilda grader av ett brott är behandlade i en eller flera paragrafer saknar betydelse, se FB s. 63 f. — Differentierad preskriptionstid har också, ehuru på icke fullt så starka grunder, antagits beträffande brott utanför SL vilka har särskilt maximum för grova fall, se NJA 1946 B 347 och 785 (ransoneringsbrott) samt 1950 s. 477 och 1952 s. 240 (prisöverträdelser). Se även not 7 här ovan ang. »synnerligen grovt» vållande till annans död, jfr lagen 1951 om straff för vissa trafikbrott 1 §.

för att det har befunnits praktiskt att utnyttja straffskalorna för högre grad till skärpning av straffet för brott av lägre grad, när ett sådant brott i viss mening utgör återfall. SL 4: 14 påbjuder icke ovillkorligen användning av en tillgänglig högre straffskala, där ett tidigare brott är återfallsgrundande. Straffhöjning enligt lagrummet skall nämligen ej ske, när »särskilda skäl» är däremot. Lagens syn på återfallsskärpningen är den, att straffet blir strängare på grund av det nya brottets egenskap att utgöra återfall och icke emedan det tidigare brottet skall bestraffas ytterligare i efterhand. Denna syn framträder i det förhållandet att ett brott som icke var återfallsgrundande när det begicks kan bli det efteråt genom ny lagstiftning, utan att detta anses innebära någon retroaktiv strafflagstillämpning.¹⁹ Med detta betraktelsesätt blir det fullt konsekvent att låta preskriptionstiden för ett återfallsbrott bestämmas av det högsta straff som jämlikt SL 4: 14 kan följa på brottet. Vad som möjligen kan synas tveksamt är, om så skall ske även när återfallsskärpning icke kan eller kunnat komma i fråga på den grund att »särskilda skäl» finnes eller har funnits däremot. Vilket är i återfallssituationerna »det högsta straff, varmed brottet är i lag belagt?» Strafflagskommentaren besvarar frågan så, att brottets preskription skall regleras av det skärpta straffets maximum i de fall där återfallsförhöjning jämlikt SL 4: 14 skall eller skolas ske men icke i de fall där de positiva förutsättningarna för återfallsförhöjning visserligen är eller har varit givna men SL 4: 14 likväl icke är eller har varit tillämplig, enär särskilda skäl finnes eller har funnits mot återfallsförhöjning.²⁰

Att tillämpligheten av SL 4: 14 kan ändra preskriptionstidens längd för vissa gradindelade brott är ägnat att ytterligare komplicera frågan om när ett sådant brott preskriberas. En åklagare kan exempelvis inte slå sig till ro med att en för mer än fem år sedan begången stöld uppenbarligen icke kan anses som grov. Innan han kan avskriva frågan om åtal för brottet, måste han

¹⁹ Se SP 12 § och FB s. 364 f. samt Förslag till brottsbalk s. 434 f.

²⁰ FB s. 64. Så även Strahl s. 159.

inhämta uppgift från straffregistret, huruvida den misstänkte förut har blivit genom lagakraftäggande dom fälld till ansvar för sådant återfallsgrundande brott som säges i SL 4: 14. Skulle så vara förhållandet, kan han å andra sidan icke alltid vara säker på att den misstänkte alltjämt är straffbar för stölden. Förutsättningarna för återfallsstraff kan ju av »särskilda skäl» brista, och i så fall är stölden preskriberad. Än värre kan det ställa sig, om såväl den brottsliga gärningens gradering som återfallsregelns tillämplighet är föremål för tvekan. Med denna kombination av två ovisshetsmoment ökas risken för att det vid en viss tidpunkt blir omöjligt att på förhand bilda sig en bestämd mening om huruvida ett brott är preskriberat. Tvekan kan tänkas uppstå, huruvida en brottslig gärning skall anses som ringa och icke belagd med återfallsstraff, som ringa men belagd med återfallsstraff, som medelsvårt brott och icke belagd med återfallsstraff eller som medelsvårt brott men belagd med återfallsstraff, vilket som facit i preskriptionsfrågan kan ge respektive tvåårig, femårig och åter femårig samt tioårig preskription, nämligen om förekommande straffmaxima i och för sig motsvarar dessa tre olika preskriptionstider.²¹

En differentiering av straffmaximum för en brottsart kan göras med hjälp av andra slags kriterier än de förut nämnda. I specialstraffrätten är det t.ex. ganska vanligt med bestämmelser om ett strängare straffmaximum än eljest, där visst brottsligt förfarande har skett »i större omfattning» eller »yrkesmäs-

²¹ En breddning och omgestaltning av institutet återfallsskärpning föreslås av Strafflagberedningen s. 19 och 141 ff. Enligt förslaget skall återfallsskärpningen ej anknyta till förekommande gradindelning av brott, utan den skärpta straffskalan skall vara direkt stadgad i SL 4: 14. Skärpningen skall inte vara regel utan undantag, i det att den skall förutsätta, att »skäl därtill äro». Strafflagberedningen uttalar sig inte om den skisserade återfallsbestämmelsens inflytande på brottens preskriptionstid. Däremot förklarar beredningen s. 144 sp. 2, att bestämmelsen synes böra åberopas endast när den normala straffskalans maximum överskrides (annorlunda med den nuvarande 4: 14 SL enligt FB s. 59). Om den skärpta skalan skall bestämma preskriptionstiden, blir det emellertid nödvändigt att citera återfallsbestämmelsen så snart dess tillämplighet har varit en förutsättning för att brottet inte skulle vara att anse som preskriberat.

sigt».²² Oftast blir under denna förutsättning straffmaximum ej mera än fängelse, och preskriptionstiden för brottet är då under alla omständigheter blott två år. Ett exempel är lagen 1949 om straff för olovlig varuutförsel 1 § första stycket. Undantagsvis blir straffmaximum straffarbete i stället för fängelse, såsom i spritinförsellagen av 1924 1 § 1 mom. tredje stycket, och i dylikt fall kan man möjligen fråga sig, om det högre maximum skall bli generellt avgörande för brottets preskriptionstid. Huruvida förfarandet har ägt rum »i större omfattning» respektive »yrkesmässigt» kan ju mången gång vara vanskligt att bedöma i synnerhet på förundersökningsstadiet, och det vore därför ur prognossynpunkt förmånligt, om preskriptionstiden icke vore avhängig av detta bedömande. De praktiska konsekvenserna av en gemensam preskriptionstid lär vidare icke bli märkbart annorlunda än vid de fall där ett högre straffmaximum är stadgat för försvårande omständigheter. Mot denna lösning kan anföras, att ett brottsligt förfarande ofta får en ur samhällets synpunkt annan karaktär, när det sker »i större omfattning» eller »yrkesmässigt», och att en dylik betingelse framstår som ett verkligt supplerande brottsrekvisit, ehuru den till sitt innehåll är föga precis. Med hänsyn till regeln in dubio mitius synes det därför vara mest tilltalande att låta preskriptionstiden bero av det högsta straff som i det enskilda fallet gäller för straffbestämning. Detta torde också motsvara uppfattningen enligt åklagarpraxis, att döma av det förhållandet att publicerade domstolsavgöranden i frågan till synes ej förekommer.

Till de fall där åtminstone principiellt två straffmaxima erbjuds sig som möjliga grundvalar för utväljande av preskriptionstid för samma gärning hör också sammanträffande av brott, *ideell och reell konkurrens*. När man i dessa fall verkligt eller fiktivt bestämmer gemensamt straff för brotten med användning av SL 4: 1 och 2, opererar man ju med flera högsta straff, nämligen det i tillämpligt straffbud stadgade maxi-

²² Ang. betydelsen av dylika förutsättningar se Bergendal i Nordisk Tidskrift for Strafferet 1927 s. 223 ff.

straffet för varje i konkurrensen ingående särskilt brott och därjämte det för situationen konstruerade maximum för det gemensamma straffet. Exempelvis kan maximum vara för ett brott fängelse och för ett annat straffarbete i två år samt för det gemensamma straffet således straffarbete i tre år. Skall brotten här ha vart sin egen preskriptionstid eller skall de ha samma preskriptionstid, och skall i senare fallet preskriptionstiden för de båda brotten betingas av straffmaximum för det svårare brottet eller av maximum för det gemensamma straffet? Utgångspunkterna är vid denna fråga inte desamma vid reell konkurrens och ideell konkurrens, eftersom den senare men inte den förra innefattar ett nödvändigt närmare tidssammanhang mellan brotten.

Beträffande *reell konkurrens* har såvitt man kan se aldrig på allvar påståtts något annat än att varje brott skall preskriberas utan hänsyn till att ett gemensamt straff kan bli aktuellt för alla brotten.²³ Ett av brotten kan alltså brytas ut ur den gemensamma bestraffningen genom preskription i vanlig ordning, ehuru de övriga brotten alltså är straffbara. Detta följer för övrigt inte bara av att brotten kan ha olika långa preskriptionstider utan också av att de i allmänhet är begångna vid skilda tidpunkter. Det har måhända ett visst intresse att i detta sammanhang lägga märke till hur läget förändras, om lagstiftaren så att säga förvandlar en likartad reell konkurrens till en brottsenhet genom utvidgning av den ifrågavarande brottsbeskrivningen. För att bestraffningsresultatet skall bli rimligt, måste han i så fall med hänsyn till att straffbudet griper över en flerhet av handlingar höja maximistraffet, vilket i sin tur kan draga med sig en längre preskriptionstid för brottsligheten. Den rent tekniska förvandlingen av brottsflerheten till en brottsenhet leder alltså lätt till en oavsiktlig ökning av preskriptionstidens längd. Förlängningen behöver inte vara oskälig, eftersom upprepningen av ett brott är ägnad att ge kravet på reaktion ökad livslängd. Denna synpunkt har för övrigt givit lagstiftaren

²³ Hagströmer s. 873, Bergendal s. 153 f., Strahl s. 75, Strafflagberedningen s. 148. NJA 1941 s. 251, 1944 s. 451 och 1947 s. 634 samt SvJT 1946 rf s. 106.

anledning att för vissa situationer förlänga preskriptionstid vid reell konkurrens, dock utan att frångå regeln om att preskriptionstidens längd bestämmes av det enskilda brottets straffmaximum. Förlängningen uppnås i stället genom preskriptionsavbrott, och bestämmelsen härom finnes i SL 5: 18, som skall kommenteras i annat sammanhang (se nedan s. 150 ff.).

Vid *ideell konkurrens* är det naturligare att tänka sig en gemensam preskriptionstid för alla brotten. Här föreligger en enda brottslig gärning, som psykologiskt är en odelbar enhet. Efter- som brotten har ett delvis gemensamt faktiskt innehåll, vore det ett meningslöst tankeexperiment utan saklig grund att försöka bestämma svårheten hos varje brott för sig. En otukt med ett minderårigt fosterbarn består inte reellt utan endast »ideellt» i dels en otukt med minderårig och dels en otukt med fosterbarn, och de två brotten måste rimligtvis bilda en bestraffningsenhet, såsom också följer av SL 4: 1. Lagen kunde mycket väl ha ställt upp ett särskilt straffbud med egen brottsbeskrivning för den kombinerade brottsligheten i likhet med vad den har gjort för exempelvis rån. Straffmaximum för den sålunda tillskapade legalkonkurrensen hade ju i så fall kommit att ligga högre än maximum för ettvar av de enkla brotten, och detta högre straffmaximum hade blivit avgörande för preskriptionstiden. Det vill följaktligen synas, som om det gemensamma straffets maximum principiellt borde bestämma preskriptionstidens längd för samtliga brott vid ideell konkurrens. Praktiskt sett kan man mot en sådan lösning anmärka, att det gemensamma straffets maximum i synnerhet vid ideell konkurrens ligger relativt sett alldeles för högt i förhållande till brottslighetens genomsnittliga svårhet. Det blir ytterligt sällan fråga om att begagna den övre delen av latituden för gemensamt straff, och vid ideell konkurrens torde dessutom straffet bli lägre än vid jämförliga fall av reell konkurrens (jfr de äldre bestämmelserna om kumulation av särskilda straff vid reell konkurrens samt absorption vid ideell konkurrens). Kvar står det oaktat önskemålet, att preskriptionstiden blir densamma för brott som konkurrerar ideellt med varandra. Om någon genom grov mordbrand har varit vållande till annans död, vore det ju

mindre tillfredsställande, att han några år senare kunde dömas endast för grov mordbrand, medan domstolen på grund av preskription vore förhindrad att förklara honom ansvarig även för vållande till annans död.²⁴ Detta resultat torde dock tills vidare vara ofrånkomligt med hänsyn till ordalydelsen av SL 5: 14, som kräver att preskriptionstiden skall bestämmas särskilt för varje brott utan att något undantag göres för konkurrensfall. Teori och praxis synes också ha böjt sig för denna konsekvens av legalitetsprincipen.²⁵ En lagändring är dock att emotse, ity att strafflagberedningen har föreslagit ett sådant tillägg till SL 5: 14 att vid ideell konkurrens preskriptionstiden för det svåraste brottet skall gälla för samtliga brott.²⁶ Beträffande reell konkurrens innebär förslaget ingen ändring.

Uppgiften att från innehållet i SL 5: 14 sluta sig till vilken av de fem preskriptionstiderna som gäller för visst brott rymmer som synes trots enkelheten i lagbudet självt en hel rad tankekrävande spörsmål på grund av den speciella beskaffenheten hos vissa straffbud och andra bestraffningsregler.

Kanske bör här erinras om att ovisshet om den konkreta gärningens preskriptionstid förekommer även som följdfeomen till *ovisshet om tolkningen av en brottsbeskrivning* eller till *bevisningssvårigheter*. Det kan ju t.ex. vara alldeles klart, att ett visst förfarande är ett förmögenhetsbrott, men på grund av en viss obestämdhet hos ifrågakommande straffbud osäkert, om förfarandet skall rubriceras som förslagsvis stöld eller olovligt förfogande. Alltefter rubriceringen av brottet kan det då befinnas, att gärningen är preskriberad eller icke preskriberad. Att bevisningsfrågor kan på enahanda sätt återverka på en preskriptionsbedömning är ett trivialt påpekande. Det är ju sär-

²⁴ Strahl s. 75: »Det förefaller svårt att vid straffmätningen i ett fall sådant som det exempelvis anförda bortse från det mindre brottet, och att i domen ange att denna avser endast det grövre synes konstlat.» Jfr den särskilda bestämmelsen i RB 20: 4 om åtalsrätt vid ideell konkurrens.

²⁵ Hagströmer s. 873, Bergendal s. 154, Strahl s. 74 f., NJA 1945 s. 45.

²⁶ Strafflagberedningen s. 20, 148. Förslaget innebär icke, att även utgångspunkten för tidens beräkning alltid blir densamma för alla brotten, se nedan s. 149 f.

skilt vid prövningen av det ömtåliga spörsmålet om förhandenvaron av uppsåt eller oaktsamhet som man lätt kan råka i tvivelsmål, huruvida brott av det ena eller andra slaget är begånget. Under vissa temporala förutsättningar kan osäkerhet om gärningens preskription bli en reflexverkan av dessa tvivelsmål. Sålunda kan en avvikande mening om rubriceringen av ett brott helt kasta om utgången i ett brottmål på grund av preskriptionsreglerna, något som stundom också förekommer i verkligheten.²⁷

²⁷ Se t.ex. NJA 1938 s. 222 och 1953 B 4 (s. 10 ff.) samt SvJT 1946 rf s. 40.

NÄR BÖRJAR PRESKRIPTIONSTID I ALLMÄNHET ATT LÖPA?

FÖR att kunna exakt bestämma tidpunkten för en konkret brottslig gärnings inträdda eller eventuellt kommande preskription är det inte nog att känna preskriptionstiden för brottet. Man måste ju också veta, när tiden har börjat att löpa. Härom finnes, såsom redan har omtalats, en bestämmelse i SL 5: 16.

Utgångspunkt för beräkning av tid för åtalspreskription — *terminus a quo* — är enligt SL 5: 16 med vissa angivna undantag »den dag brottet begicks». Vad denna regel i vissa detaljhänseenden innebär har berörts ovan (s. 92 f.), men det återstår att utreda, till vilket moment i ett brottsligt förfarande tiden i skilda fall skall anknytas.

Spörsmålet om *terminus a quo* är i första rummet en *quaestio iuris*, en fråga om innehållet i vissa straffrättsliga regler. Naturligtvis kan spörsmålet också ställas som en *quaestio facti*, en fråga om på vilken dag vissa straffrättsligt relevanta fakta har förekommit. Om man icke känner »den dag brottet begicks», kan man ju ej heller säga, vilken dag som är preskriptionstidens sista dag. En längre eller kortare tidrymd kan emellertid alltid bestämmas, inom vilken brottet måste vara begånget, och frågan om preskription kan ju inte skjutas undan. En presumptionsregel är därför nödvändig, och den finns för övrigt nedlagd i den allmänna grundsatsen om bevisskyldigheten i brottmål. Brottet antages vara begånget så tidigt som tänkas kan, och det är alltså att betrakta som preskriberat, såvida det inte visas, att det är begånget så sent, att preskription inte kan ha inträtt.¹

¹ Se NJA 1888 s. 48, 1900 s. 53, 1941 s. 251, 1942 s. 5, 1944 B 1058 och 1950 s. 647.

Såsom rättsligt problem har spørgsmålet om terminus a quo sin orsak i att två eller flera i ett brott ingående eller med brottet sammanhängande fakta båda eller alla ter sig som principiellt möjliga anknytningspunkter för tidsberäkningen och att dessa fakta ej infaller på samma dag utan kanske ligger på ett betydande avstånd från varandra i tiden. Huvudregeln om terminus a quo i SL 5: 16, vilken förefaller inte bara naturlig utan vid första påseende också föredömligt enkel och klar, visar sig ofta under sådana förhållanden vara otillräcklig. Med den utveckling som praxis har tagit har paragrafen dessutom för vissa fall paradoxalt talat blivit missvisande. För praktiskt bruk får man knappast ut mera av huvudregeln i SL 5: 16 än en allmänt hållen principförklaring, vilken utesluter vissa ej alldeles otänkbara alternativ, t.ex. ett sådant som att preskriptionstid skall räknas från den dag då brottet kom till myndighets kännedom, jfr KF 1914 ang. stämpelavgiften 50 §.²

Lösningen av problemet om terminus a quo har alltså i sina enskildheter »överlämnats åt rättstillämpningen», såsom en vanlig fras lyder. De positivrättsliga detaljreglerna i ämnet finner man följaktligen endast genom en analys av rättspraxis. Önskvärt hade naturligtvis varit, att man hade kunnat sammanfatta dessa regler i någon kortfattad formel, men detta är tyvärr ogörligt. Ur detaljreglerna kan likväl extraheras en allmän grundsats, vilken så att säga ger halva svaret på frågan om begynnelsesdagen för preskriptionstiden. I både teori och praxis intages nämligen den ståndpunkten, att *preskriptionstidens lopp ej i något fall tager sin början före utgången av den dag då brottet fullbordades*.³ Problemet reduceras härigenom

² Jfr ovan s. 93 not 5. Jfr även SOU 1945: 15 s. 451: »Det av svenska försäkringsbolags riksförbund framförda önskemålet, att preskription för byggnadsförseelse skulle räknas från tiden för förseelsens upptäckande, kan stadsplaneutredningen icke biträda.»

³ Carlén s. 115 f., Wijkander s. 77 f., Strafflagskommissionen s. 438, SOU 1925: 28 s. 25, Bergendal s. 155, Strahl s. 75, Strafflagberedningen s. 148 f. samt (ang. ocker) FB s. 201. Preskriptionstid för oriktig självdeklaration räknas från brottets fullbordan genom deklarationens avlämnande till vederbörlig myndighet (SvJT 1927 rf s. 78, 1929 rf s. 43 och 1944 rf s. 89 samt NJA 1948 s. 550). Vid förtal har tiden räknats från det att tredje man

de lege lata till att gälla, huruvida *dagen för brottets fullbordan eller någon senare dag* skall bilda utgångspunkt för preskriptionstiden. Med brotts »fullbordan» åsyftas här inte bara konsummationen vid s.k. fullbordade brott utan även försökspunktens uppnående vid försöksbrott och straffbarhetens inträdande vid förberedelsebrott.⁴

De fall där preskriptionstid räknas från en senare dag än *dagen för brottets fullbordan* är dels av ganska växlande art och dels mindre talrika än övriga fall, och därför kan man — låt vara med föregripande av vad som kommer att framgå av följande avsnitt — såsom *huvudregel* uppställa grundsatsen, att *brottets fullbordan bildar terminus a quo för preskriptionstiden*.

Den praktiska betydelsen av huvudregeln om terminus a quo skiftar med brottens konstruktion. Mycket ofta får huvudregeln ingen betydelse alls, emedan endast *en* bestämd dag kan komma i fråga såsom *dagen för brottets begående*. Så blir det ju, när brottet fullbordas och slutföres samma dag som det brottsliga beteendet har påbörjats. Därför ger SL 5: 16 omedelbart besked om begynnelsedagen för preskriptionstiden vid en mängd brott av momentan beskaffenhet, i synnerhet vid diverse rena handlingsdelikt, exempelvis åtskilliga trafikförseelser. I andra fall kan huvudregeln om terminus a quo betyda en överraskande avvikelse från vad som rent språkligt sett synes framgå av SL 5: 16, nämligen när straffbarhet enligt visst lagrum uppkommer först genom ett senare faktum än den relevanta handlingen. De mest närliggande exemplen är vissa effektdelikt och närmare bestämt skadedelikt, vid vilka en orsakskedja ligger mellan handlingen i inskränkt bemärkelse och den relevanta effekten. *Huvudregeln* om terminus a quo innebär för *effektdelikts* vidkommande, att *preskriptionstid räknas först från dagen för effektens realiserande*.⁵ Som exempel på huvudregelns tillämp-

fått del av det ärekränkande påståendet (NJA 1900 s. 53). För lämnande av oriktig uppgift i revisionsberättelse för aktiebolag (1910 års aktiebolagslag 132 § nr 7) har preskriptionstid räknats först från det revisionsberättelsen blev tillgänglig för aktieägarna (NJA 1945 s. 101).

⁴ Se Strafflagberedningen s. 149 sp. 1.

⁵ Wijkander s. 77 f., Strafflagskommissionen s. 438, SOU 1925: 28 s. 26,

ning kan anföras vållande till annans död, där inte handlingen utan dödens inträde är utgångspunkt för preskriptionstiden. Följden kan bli en avsevärd fördröjning av preskriptionstidens slut. Det hör ju inte till ovanligheterna, att en dödlig kroppsskada leder till döden först dagar, veckor eller månader efter skadans uppkomst.

Att brottets fullbordan är terminus a quo är att uppfatta så, att samtliga rekvisit för ett visst brott skall ha förverkligats, innan preskriptionstiden för *det* brottet anträder sitt lopp.⁶ Vid vållande till annans död är alltså dödsfallet terminus a quo även om gärningsmannen dessförinnan har varit straffbar för vållande till den kroppsskada varav döden senare har orsakats.

Att preskriptionstid för ett effektdelikt börjar gå tidigast med effektens inträde är onekligen svårt att förlika med ordalydelsen av SL 5: 16. Att begå ett brott är ju att handla brottsligt, och »brottets begående» är enligt vanligt språkbruk otvivelaktigt identiskt med utförandet av den brottsliga handlingen i snävaste mening,⁷ alltså de gärningsmannens kroppsrörelser

Bergendal s. 155, Strahl s. 75, Strafflagberedningen s. 148 f. — Samma grundsats i finsk rätt, Palme s. 131 f. — Trots lydelsen av tyska strafflagen § 67, se not 7 här nedan, tillämpas principen, med visst undantag, även i tysk praxis, se Schönke s. 280. Enligt den franska Code d'instruction criminelle art. 637 räknas tiden för preskription av »l'action publique» från dagen för brottets begående (»du jour où le crime aura été commis»), vilket i praxis anses liktydigt med dagen för brottets fullbordan, Dalloz s. 323 not 5. Danska strafflagen § 94 stk. 1 (»fra den dag, da den straffbare virksomhed eller undladelse er ophørt») tolkas av Krabbe s. 338 så, att preskriptionstiden vid effektdelikt ej skall anses ha börjat löpa före effektens inträde med det undantag att preskriptionstidens begynnelse icke rörer någon inverkan av effekter, som inte är betingelser för straffbarhet överhuvud utan endast ökar en redan ådragen straffbarhet.

⁶ Så troligen Carlén s. 115 f., vidare Wijkander s. 77 f., SOU 1925: 28 s. 25, Bergendal s. 155, Strafflagberedningen s. 148 f. Jfr Krabbe i föregående not.

⁷ Så har stadgandet tolkats av Hagströmer s. 875, dock i medveten strid mot »communis opinio». — På samma sätt tolkar Hurwitz s. 207 f. danska strafflagen § 94 stk. 1, jfr not 5 här ovan, samtidigt som han utsätter bestämmelsens sålunda antagna innehåll för hård kritik. Jfr vidare tyska strafflagen § 67 fjärde stycket: »Die Verjährung beginnt mit dem Tage, an welchem die Handlung begangen ist, ohne Rücksicht auf den Zeitpunkt des

vilka förr eller senare har drivit fram brottets fulla förverkligande. Den i praxis tillämpade huvudregeln, att brottets fullbordan är tidigaste utgångspunkt för preskriptionstid, har visserligen ibland motiverats med att ett brott inte kan anses »begånget» förrän det är fullbordat,⁸ men detta är ett rent begreppsjuridiskt argument som icke ger någon verklig motivering.⁹ Sakligt vägande förefaller däremot ett annat och vanligare argument. Att en viss preskriptionstid skall gälla bör förnuftigtvis betyda, att gärningsmannen är straffbar under hela denna tid, så länge som han inte redan har undergått straff. Emellertid blir gärningsmannen straffbar för visst brott först genom dettas fullbordan. Om preskriptionstidens början räknades tillbaka till den brottsliga handlingen vid ett effektdelikt, skulle vidare följden kunna bli, att gärningsmannen aldrig skulle bli straffbar för brottet, emedan brottet skulle bli att anse såsom preskriberat redan före sin egen fullbordan. Då man inte har velat acceptera denna förbluffande konklusion, har man nödgats förkasta premissen, och det har då endast återstått att

eingetretenen Erfolges.» Bestämmelsens mening är dock omstridd, se t.ex. Schönke s. 280, Welzel s. 191 f. och Lorenz s. 6. Schweiziska strafflagen art. 71 anknyter otvivelaktigt preskriptionstiden till det brottsliga handlandet (»die strafbare Tätigkeit») utan avseende på effekt, se Thormann u. Overbeck s. 230.

⁸ Wijkander s. 77 f., Strafflagberedningen s. 148 sp. 2, Palme s. 128 f.

⁹ Jfr Agge s. 16 f.: »Begrepp sådana som 'rent handlingsdelikt', 'effektdelikt', 'perdurera brott', 'fortsatt brott', 'kollektivdelikt' o.s.v. äro givetvis inga exakta kategorier utan praktiska hjälpmedel för vinnande av reda i framställningen av de skiftande rättsliga företeelserna. Det är därvid ingalunda säkert, att de positivrättsliga fakta, som ligga till grund för de systematiska begreppens tillskapande, äro sådana att begreppen också kunna appliceras på situationer, där andra fakta än de nyssnämnda äro de huvudsakligen relevanta. Detta betyder exempelvis, att den tydning, som vid de olika brottsformerna gives åt rekvisitet 'gärningens begående' i sammanhang med gränsen mellan försök och fullbordat brott, icke i och för sig äger sin motsvarighet, då det gäller lösandet av preskriptionsspörsmål.» — Detta riktiga konstaterande kan belysas med en jämförelse mellan SL 5:16 och SL 5:1. I det senare lagrummet kan ordet »begås» omöjligen anses generellt syfta på brottets fullbordan. Detsamma gäller om ordet »förövat» i SP 5 §, se Hagströmer s. 70 och Agge, Allmänna delen s. 110 ff. samt FB s. 357, jfr Förslag till brottsbalk s. 426 f.

låta preskriptionstiden löpa tidigast från den dag då brottet fullbordas.¹⁰

Detta resonemang kommer igen beträffande de brott som blir straffbara först genom tillkomsten av ett i förhållande till brottet fristående faktum, en »objektiv straffbarhetsbetingelse». Beträffande några dylika brott är i SL 5:16 uttryckligen stadgat, att *preskriptionstiden räknas först från detta senare faktum* (se nedan s. 125 f.),¹¹ och skälet är uppenbarligen detsamma som det nyss anförda beträffande huvudregeln om terminus a quo.

Även ett tredje argument har någon gång förts fram till stöd för huvudregeln. Om gärningsmannen efter handlingen underlåter att förhindra den relevanta effekten och därmed vidhåller sitt uppsåt ända fram till effektens realiserande, kan det med ett visst fog sägas, att brottet »begås» ända till dess att det fullbordas.¹² Därvid lägges tyngdpunkten på gärningsmannens subjektiva asocialitet, manifesterad i en underlåtenhet. Argumentet har den väsentliga svagheten, att det ofta saknar grund i verkligheten. Gärningsmannen kan efter handlingens utförande vara ur stånd att avvärja effekten, t.ex. den dödliga utgången av en svår misshandel, ja, han gör kanske fruktlösa

¹⁰ Favoritexemplet är husraset, som är en följd av byggmästarens slarv. Om huset har stått tillräckligt länge, innan raset sker, skulle något straffansvar för eventuella personsador aldrig uppstå för byggmästaren. Se Strafflagskommissionen s. 439, Strahl s. 75 f., Strafflagberedningen s. 149, Krabbe s. 338. Jfr händelseförloppet i NJA 1952 s. 152, där dock endast kort tid hann förflyta mellan oaktsam placering av ett gevär och därav orsakad skada. Argumentet återopas bl.a. även av Schönke s. 280, Hurwitz s. 208, Palme s. 131 f.

¹¹ Denna grundsats tillämpades i praxis beträffande gäldenärsbrott enligt SL 23 kap. i dess gamla lydelse (före 1942 års lagstiftning om förmögenhetsbrott). Straffbarhet för dessa brott inträdde först när gäldenären hade kommit i konkurstillstånd eller fått till stånd offentlig ackordsförhandling, och först därmed ansågs preskriptionstiden börja löpa, Naumanns tidskrift 1870 s. 329 och 588 samt 1871 s. 246 ävensom NJA 1884 s. 1, 1885 s. 115, 1896 s. 497 och 1933 s. 309. Se numera Strahl s. 75 not 5.

¹² Jfr Thyrén i TfR 1915 s. 377. — Strafflagberedningen s. 149. Jfr nedan s. 142 not 34.

försök i detta syfte. Vid ett oaktsamt effektdelikt kan han t.o.m. vara helt ovetande om att handlingen kommer att resultera i den ifrågavarande effekten.

Ytterligare ett skäl har stundom förts fram till försvar för grundsatsen om brottets fullbordan såsom tidigaste begynnelsepunkt för preskriptionstid, och det skälet är kanske det enda verkligt övertygande ur rättspolitisk synpunkt. Man har påpekat, att gärningens aktualitet kulminerar i och med att den relevanta effekten utvecklar sig.¹³ Om grunden till preskriptionen skall vara, att brottets aktualitet avtar med tidens gång, måste det vara följdriktigt att inte tillmäta tidens gång någon betydelse, förrän brottets aktualitet verkligen börjar avtaga.

Beträffande preskriptionstidens utgångspunkt vid effektdelikt innehåller *strafflagberedningens* förslag ett tillägg till SL 5: 16, vilket synes stämma med den nuvarande huvudregeln. Beror en handlingstraffbarhet av att viss verkan inträtt, skall enligt det föreslagna tillägget preskriptionstiden räknas från den dag då sådan verkan inträdde. Motsvarande skall enligt motiven gälla, då viss verkan av en förut straffbar handling gör handlingen hänförlig under ett strängare lagrum.¹⁴ Tillägget överensstämmer helt med vad *strafflagskommissionen* på sin tid föreslog i samma hänseende.¹⁵

De synpunkter som anses rättfärdiga huvudregelns upprätthållande vid effektdelikten och vid brott med objektiva straffbarhetsvillkor har också tillerkänts giltighet i frågan om preskription av *delaktighetsbrott*.¹⁶ Premisserna är vid dessa brott jämförliga med premisserna vid de förra brotten. Delaktighetsansvaret är ju även efter 1948 års strafflagsändringar accessoriskt, visserligen i mindre grad än förut, nämligen till den

¹³ Se Wetter, Allmän straffrätt s. 182, Palme s. 131, Hurwitz s. 208.

¹⁴ Strafflagberedningen s. 20, 148 f.

¹⁵ Strafflagskommissionen s. 45, 438 f.

¹⁶ Om preskriptionstid räknades från handlingen, skulle anstiftaren undgå straffansvar, om den för preskription stadgade tidrymden förflyter mellan hans anstiftande verksamhet och huvudbrottets utförande, se Strahl s. 75, Strafflagberedningen s. 149, jfr Strafflagskommissionen s. 438 f.

objektiva delen av en såsom »huvudbrott» straffbelagd gärning. Exempelvis är det en nödvändig förutsättning för straffbar delaktighet i mord, att någon har ljutit döden som följd av en människas (»gärningsmannens») beteende, vare sig detta beteende har varit i förhållande till effekten uppsåtligt, oaktsamt eller blott kasuellt. Om delaktighetshandlingen ligger i tiden före »huvudbrottet», når delaktighetsbrottet sin »fullbordan» först i och med att »huvudbrottet» fullbordas. Eftersom delaktighet i form av medhjälp till brott kan äga rum även efter »huvudbrottets» fullbordan, nämligen i direkt anslutning till huvudhandlingen (ett exempel är bortförande av tjuvgods genast efter tillgreppet), kan ett delaktighetsbrott tydligen undantagsvis ha självständig konsummation och därmed också sin egen terminus a quo för åtalspreskription. I övrigt räknar man preskriptionstid för delaktighetsbrottet *tidigast från dagen för »huvudbrottets» fullbordan*. Skulle preskriptionstid för »huvudbrottet» börja löpa först senare än från brottets fullbordan, lär man inte tveka om att låta detsamma gälla om en straffbar delaktighet i samma gärning. Ett delaktighetsbrott lånar alltså sin terminus a quo från »huvudbrottet»,¹⁷ med nyss angivet undantag. För denna lösning av preskriptions-spörsmålet vid delaktighetsbrott har man som sagt åberopat samma förhållanden som man har gjort beträffande effekt-delikt, men man har också dragit fram ytterligare en synpunkt. En av flera medverkande till ett brott bör inte bli skyddad mot påföljd genom preskription, medan de övriga ännu är straffbara, har det sagts, och därför bör delaktighet och »huvudbrott» ha gemensam utgångspunkt för preskriptionstiden.¹⁸ Denna reflexion är i och för sig förtjänt av beaktande, men dess reella betydelse torde vara något begränsad. Det händer ju lätt,

¹⁷ Carlén s. 116 (jfr Hagströmer s. 876), Strafflagskommissionen s. 438 f., Bergendal s. 155. Härmed överensstämmer flera tyska författare, se Schönke s. 281. Av delaktighetsansvarets fulla självständighet i dansk rätt följer däremot, att varje delaktighetsbrott har sin egen terminus a quo, se Krabbe s. 337.

¹⁸ Strafflagskommissionen s. 438 f.

att olika strafflatituder blir att applicera på flera medverkande, och därmed följer inte sällan, att preskriptionstiderna blir olika långa, och då är mycket litet vunnet med en gemensam utgångspunkt för dem.

PRESKRIPTIONSTIDENS BEGYNNELSE-
PUNKT I SÄRSKILDA FALL

I OCH med att praxis har antagit grundsatsen, att preskriptionstiden för ett brott i varje fall icke börjar löpa förrän från den dag då brottet fullbordades, är problemet om preskriptionstidens utgångspunkt till hälften bragt ur världen. Att grundsatsen inte ger hela lösningen på problemet, beror på *att ett brotts fullbordan långt ifrån alltid betecknar slutet eller ens höjdpunkten på den verksamhet som straffbudet avser att undertrycka eller reagera mot*. Att ett brott fullbordas betyder, att gärningsmannen har nått så långt i sin aktion att straffbudet öppnar spärrarna för de samhällsingripanden som är stadgade i straffbudet och i annan lagstiftning som anknyter till detta. Termen »fullbordan» eller »konsummation» är alltså ur lekmannasynpunkt vilseledande och har blivit detta mer och mer under senare år genom införandet av allt flera *brottstyper med »tidig» konsummation*, sådana som exempelvis det nuvarande mordbrandsbrottet eller de nuvarande förfalskningsbrotten. Termen är på samma sätt missvisande vid åtskilliga *brott av persevererande natur*, vilka »fullbordas» redan med verksamhetens början och därefter på ett icke mindre skadligt sätt fortsättes utan att detta rubbar den straffrättsliga rubriceringen av förfarandet. Naturligtvis hade det varit bekvämt och ur vissa arbetssynpunkter förmånligt att knyta preskriptionstiderna generellt till brottens fullbordan utan hänsyn till den sociala värderingen av gärningsmännens fortsatta handlande, men svensk rätt har lika litet som de närbesläktade främmande rättssystemen kunnat utan viktiga undantag upprätthålla en så

formalistisk sammanbindning av preskriptionsbestämmelserna och straffbudens brottsbeskrivningar. Genom att svensk praxis sålunda har erkänt den principiella möjligheten att släppa anknytningen av preskriptionstiden till brottets fullbordan har den också ställt sig inför uppgiften att träffa ett lämpligt val av begynnelsepunkt vid varje brottstyp, där ett senare moment i händelseförloppet i detta hänseende ter sig som ett möjligt alternativ till brottets fullbordan. I den närmast följande framställningen skall en rad dylika brottstyper tagas upp till granskning ur preskriptionssynpunkt, och överhuvudtaget skall frågan om preskriptionstidens begynnelsepunkt i mera anmärkningsvärda fall behandlas.

Inledningsvis skall erinras om att SL 5:16 själv gör några avsteg från den däri stadgade huvudregeln om preskriptionstidens beräkning från »den dag brottet begicks». Såsom redan i korthet har vidrörts förlägges preskriptionstidens början vid vissa strafflagsbrott till ett senare faktum än »brottets begående», beroende på att detta faktum är ett s.k. *objektivt straffbarhetsvillkor* för brottet i fråga. De särskilda restriktionerna för beivran av dessa brott har visserligen språkligt fått formen av villkor för åtal, men i realiteten rör det sig inte om »åtalsförutsättningar» i vanlig mening utan om straffbarhetsbetingelser med samma rättstekniska betydelse som brottsrekvisiten. Om någon har utfört ett enleveringsbrott eller har varit delaktig däri och sedermera har gift sig med den enleverade kvinnan, får brottet åtalas endast om giftermålet har dömts att gå åter (SL 15:19). För tvingande till giftermål (SL 15:21, jfr Förslag till brottsbalk 5:2) och ingående av äktenskap mot vissa slags förbud (SL 17:2, jfr förslaget 5:2) gäller vidare samma straffbarhetsvillkor generellt (det hör ju till själva brottet, att ett giftermål har ingåtts), och slutligen får bokföringsbrott (SL 23:5, jfr förslaget 9:5) inte åtalas, där ej gäldenären inom fem år från det brottet förövades har kommit i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar (SL 23:5, jfr förslaget 9:8). SL 5:16 ger för alla dessa fall den regeln att preskriptionstid börjar att löpa först från den dag då det har blivit materiellträttsligt möjligt att väcka

åtal för brottet. Denna undantagsregel är i själva verket ingen undantagsregel utan en naturlig följd av att brottsbegreppen inte efter vanligheten i sig innesluter alla positiva förutsättningar för straffbarhet. Brotten kommer härigenom att te sig som »fullbordade», oaktat en materiell förutsättning för straffbarhet (och även för »brottslighet») alltså brister. Om inte huvudregeln om terminus a quo skall så att säga komma i strid med sin egen motivering, måste den för ses med undantag för de fall där ett objektvt straffbarhetsvillkor gäller för ett brott. Det är helt i huvudregelns anda, när SL 5: 16 beträffande de nämnda brotten föreskriver, att preskriptionstid skall börja löpa först från den dag då återgångsdomen vann laga kraft respektive, vid bokföringsbrott, »från den dag då beslut om egendomsavtråde meddelades eller åtal eljest tidigast kunde ske».¹ I strafflagberedningens förslag har denna föreskrift anpassats efter innehållet i förslaget till brottsbalk.²

Ytterligare ett undantag från huvudregeln i SL 5:16 finnes i KF 1914 ang. stämpelavgiften 50 §.

I övrigt har undantagen från huvudregeln om terminus a quo karaktär av sedvanerätt. Att undantagen har ansetts förenliga med innehållet i SL 5: 16 har sin förklaring i att den allmänt hållna föreskriften om preskriptionstidens beräkning »från den dag brottet begicks» i åtskilliga fall lämnar ett spelrum för fixerandet av tidens utgångspunkt, emedan man i dessa fall icke utan berättigande kan säga, att brottet ännu »begås» efter sin fullbordan. Såsom nyss har framhållits är många brott så konstruerade att de är fullbordade, innan gärningsmannen har nått sitt mål. Såsom exempel nämndes mordbrand och förfalskning. Ett par andra beaktansvärda exempel är stöld och falskdeklaration, till vilka det blir anledning att återkomma. Brottsfullbordan är i dessa fall ett förhållandevis tidigt led i brottsplanen och är därför principiellt ingen naturlig utgångs-

¹ Den särskilda regeln för bokföringsbrott intogs i SL 5:16 i samband med 1942 års lagstiftning om förmögenhetsbrott. Jfr praxis ang. gäldenärsbrott före 1943, se ovan s. 120 not 11.

² Se Strafflagberedningen s. 195 f.

punkt för preskriptionstid i andra fall än där det brottsliga företaget inte har hunnit avancera längre. Överhuvudtaget kan det sägas, att ju tidigare ett brott fullbordas i förhållande till den lädering som är den brottsliga handlingens karakteristiska resultat, desto onaturligare måste det bli att låta preskriptionstiden anträda sitt lopp redan med brottets fullbordan. Även när ett brotts fullbordan inte är något mindre avancerat stadium i den karakteristiska angreppsplanen kan det ibland sägas, att brottet »begås» efter sin fullbordan. En hel del brott finnes nämligen, företrädesvis i specialstraffrätten, vid vilka den för brottet typiska skadan visserligen realiseras omedelbart men sedan utvidgas rent kvantitativt eller reproduceras under en avsevärd tidrymd, så att brottet så att säga får en lineär struktur. Den spänning som genom dessa förhållanden har uppstått mellan den sociala värderingen av de brottsliga beteendena i vidsträckt mening å ena sidan och de legala brottsbegreppen å andra sidan har utlöst vissa strävanden efter att låta utgångspunkterna för preskriptionstid bestämmas mera efter sakliga än efter formella kriterier.

I flera främmande länder har dessa strävanden satt spår i strafflagarna genom bestämmelser om att preskriptionstid skall löpa icke från brottets fullbordan utan från den brottsliga handlingens »avslutande».³ Strafflagskommissionen förordade en bestämmelse av detta slag,⁴ men hela kommissionens förslag blev som bekant skrinlagt. Sent omsider har strafflagberedningen återupplivat samma tanke.⁵ Meningen är inte att ändra huvudregeln beträffande effektdelikts preskription, utan för dessa föreslås, såsom förut omtalats, ett lagfästande av regeln att den relevanta effekten bildar utgångspunkt för preskriptionstid, och förslaget om handlingens »avslutande» såsom terminus a quo gäller alltså andra brott än effektdelikt. I den nu följande behandlingen av sådana fall där en avvikelse från huvudregeln om terminus a quo har gjorts

³ Danska strafflagen § 94 stk. 1, norska strafflagen § 69, schweiziska strafflagen art. 71.

⁴ Strafflagskommissionen s. 45, 437.

⁵ Strafflagberedningen s. 20, 148 f.

eller kan diskuteras kommer även konsekvenserna av strafflagberedningens förslag att granskas.

De undantag som i praktiken ifrågakommer från huvudregeln, att brottets fullbordan är terminus a quo, är av två slag. Det ena undantaget består i en försening eller *förskjutning* av preskriptionstidens början till en senare dag än den då brottet fullbordades.⁶ Det andra tänkbara undantaget är, att ett i tiden utsträckt brott preskriberas *successivt* sålunda att den på varje särskilt dygn fallande delen av brottet preskriberas för sig.⁷ Straffrättens teoretiker har visserligen i stort sett förhållit sig avvisande till den senare möjligheten, men i svensk praxis är den inte bara erkänd utan också gärna begagnad, såsom fortsättningen skall visa.⁸ Problemet om preskriptionstidens begynnelsepunkt är alltså inte bara en fråga, huruvida preskriptionstiden skall förskjutas, det är också en fråga, huruvida preskriptionen skall vara *simultan* eller *successiv*.

Som anledning till en *förskjutning* av terminus a quo kan man bl.a. tänka sig, att ett enhetligt brottsligt företag helt enkelt för sitt genomförande kräver flera dagar, ehuru företaget inte på den grund kan betecknas som ett persevererande kriminellt beteende. Exempelvis forslas smuggelsprit från Norrland till södra Sverige med bil eller båt. Fullbordat brott (forsling av olovligen införda spritdrycker)⁹ föreligger visserligen redan när transporten har påbörjats, men det naturligaste är att räkna preskriptionstid för hela brottet först från transportens slut. Ännu på transportens sista dag »begås» ju brottet, och företagets enhetlighet talar för att straffbarheten bör stå och falla för handlandet i dess helhet och att preskriptionen således bör vara simultan. På enahanda grunder har i praxis i mål om uppförande av byggnad utan vederbörligt lov antagits, att preskriptionstiden tar sin början först när byggnaden är färdig, fastän åtal för olovligt byggande har kunnat anställas redan när

⁶ Se Strahl s. 76.

⁷ Se Strahl s. 78 f.

⁸ Jfr Andenæs s. 499 not 1 (norska strafflagen § 69 medger ej successiv preskription).

⁹ Spritinförsellagen av 1924 5 § 1 mom.

arbetet har kommit i gång.¹⁰ I fall av den nu beskrivna typen kan skälet till förskjutning av preskriptionstiden i korthet uttryckas så, att det har »tagit tid» att utföra den brottsliga handlingen. Utmärkande för fallen är, att skälet till förskjutningen har varit uteslutande detta, och brotten kan i korthet betecknas som *tidskrävande brott*.

I de nämnda exemplen kan omöjligen bestridas, att brottet »begås» även efter sin fullbordan. Brottets »begående» är nämligen utsträckt över en viss tidrymd på sådant sätt att gärningsmannen under hela tiden utför ett handlande, som motsvarar lagens brottsbeskrivning.

Även om gärningsmannen efter ett brotts fullbordan icke utför något handlande, som överensstämmer med brottsbeskrivningen, anses det i vissa andra fall, att brottet fortfarande »begås». Det heter om dessa fall, att brottet »*perdurerar*» genom att gärningsmannen efter den brottsliga handlingens utförande förhåller sig på visst sätt. Skolexempel är sådana frihetsbrott vilka i lagen definieras som *olovligt frihetsberövande* eller eljest som försättande av annan i något tillstånd av ofrihet, se bl.a. SL 15: 9 (jfr Förslag till brottsbalk 2: 1). Det bjuder emot, ja, det vore ett cyniskt hån mot offret att betrakta brottet såsom »avslutat» samtidigt med den brottsliga handlingen (försättandet i ofrihet) utan hänsyn till om offret hålles eller lämnas kvar i ofrihet. Naturligtvis kan det mest straffvärda ligga i själva frihetsberövandet, beroende på hur detta går till, men straffbudets huvudsakliga skyddsföremål måste principiellt vara rörelsefriheten som sådan, och frihetsberövandet i och för sig är följaktligen endast en övergång till det för individen plågsamma tillstånd som skall förhindras genom kriminaliseringen av frihetskränkningen. Denna självklarhet behöver endast konstateras och ej beläggas med några juridiska argument, men man kan notera en bekräftelse på den i straffhöjningsregeln i SL 15: 9 för det fall att »friheten varit över år och dag någon berövad».

¹⁰ NJA 1888 s. 48 (jfr NJA 1910 s. 34, där preskriptionstid för byggnade i strid mot fastställda ritningar räknades från en ännu senare tidpunkt). Se vidare Strahl s. 76 och Strafflagberedningen s. 148.

Det kan sålunda betraktas som en redaktionell ofullkomlighet, att lagbudet inte har upptagit offrets kvarhållande i ofrihet såsom fakultativt element i brottsbegreppet (jfr SL 15: 17 om den som »tager och bortförer eller i sitt våld kvarhåller kvinna» o.s.v.). I enlighet med denna uppfattning om det allmänna frihetsbrottets karaktär av fortlöpande kränkning är allmänt antaget, att preskriptionstid för brottet skall räknas från det att tillståndet av ofrihet upphörde.¹¹ För att göra lagtexten rättvisa måste man emellertid döma gärningsmannen endast för den inledande frihetskränkningen, försättandet av annan i ofrihet. Detta betyder, att man låter preskriptionstiden för det formellt sett momentana brottet *förskjutas*. En successiv preskription av frihetskränkningen låter sig tydligen inte genomföras utan förändring av brottsbeskrivningen. Möjligen bör man för förskjutning av preskriptionstiden förutsätta, att den fortsatta frihetskränkningen omfattas av gärningsmannens uppsåt och att han har möjlighet att häva den.¹²

Ett fall, som är formellt analogt med frihetsbrottet men innehållsmässigt »inverterat» i jämförelse med detta, är *avvikande ur militärtjänst*. I äldre praxis ansågs preskriptionstid för detta brott löpa först från det att plikten att självant återinställa sig för tjänstgöring upphörde¹³ (jfr nedan s. 186 ff.).

I detta sammanhang kan även nämnas *tvegiftet*. Frågan om preskription av detta brott har diskuterats ingående i äldre litteratur, och på vissa håll har även lagstiftningen ägnat brottet särskilt beaktande. En synpunkt har därvid varit, att tvegiftet i sig normalt innesluter hor och därmed är en vanligtvis perdurerande kränkning av trohetsplikten mot den förste maken.¹⁴

¹¹ Wijkander s. 86, Bergendal s. 155, Wetter s. 2, Strahl s. 77, 79, jfr Strafflagberedningen s. 148. — Specialbestämmelser om preskriptionstidens beräkning vid olovlig inspärning finnes i norska strafflagen § 69 och holländska strafflagen art. 71. En liknande specialbestämmelse föreslogs i Thyrens utkast (13:5 tredje stycket) samt av strafflagskommissionen (13:4 tredje stycket).

¹² Jfr Strafflagskommissionen s. 440.

¹³ NJA 1906 s. 45, 1907 s. 182 och 1927 B 167.

¹⁴ Se Wijkander s. 86 ff., jfr dock Carlén s. 117 och Wetter s. 4. — Tyska strafflagens bestämmelse om bigami i § 171 innehåller en speciell preskrip-

För ett nyare betraktelsesätt torde tvegiftet väsentligen framstå som ett brott mot samhällsordningen, en sidvördnad mot äktenskapet såsom social institution och ett sabotage mot myndigheternas verksamhet för upprätthållande av denna institution. Avkriminaliseringen av äktenskapsbrottet är ägnad att befästa denna syn på tvegiftet. Man lär under dessa förhållanden göra klost i att i enlighet med huvudregeln generellt räkna preskriptionstid från vigseln (vilket stämmer bäst med brottets beskrivning i SL 17: 1, se även 17: 2).

När preskriptionstidens förskjutning vid ett »perdurerande» frihetsbrott skall motiveras, försöker man påvisa en väsentlig olikhet mellan detta brott och brott i allmänhet. Olikheten har uttryckts så, att den brottsliga handlingen har kriminaliserats såsom *ett åstadkommande av ett icke önskvärt tillstånd och att ett vidmakthållande av detta tillstånd får anses »ingå» i brottet*.¹⁵ Brottet »perdurerar» genom att tillståndet vidmakthålles. Denna motivering ger anledning att undersöka, hur det ställer sig med preskriptionstidens utgångspunkt vid andra brott, vilkas asociala karaktär likaledes ligger eller synes ligga i att de innebär åstadkommande av ett icke önskvärt tillstånd. Vare sig det är befogat eller obefogat att till dylika brott hänföra de brott som innefattar en rubbning av den lagliga egendomsfördelningen, alltså de centrala förmögenhetsbrotten, synes vidare dessa brott genom sina skiftningar i konstruktionen erbjuda ett givande material till belysning av frågan om utgångspunkt för preskriptionstid, och de skall därför strax tagas upp till granskning. Frågan om preskription av vissa förmögenhetsbrott har för övrigt på senare tid tagits upp till vetenskaplig debatt (se s. 200 ff.). Jämte vissa förmögenhetsbrott skall en rad andra brott behandlas, vid vilka förskjutningsproblemet aktualiseras.

Bland *förmögenhetsbrotten* finner man ur temporal synpunkt anmärkningsvärda olikheter inte blott mellan å ena sidan de

tionsbestämmelse: »Die Verjährung der Strafverfolgung beginnt mit dem Tage, an welchem eine der beiden Ehen aufgelöst oder für nichtig erklärt worden ist.»

¹⁵ Strahl s. 77, Strafflagberedningen s. 148 sp. 2.

typiska effektdelikten och å andra sidan sådana till varaktigheten växlande brott som olovligt brukande och olovlig kraftavledning utan också mellan de särskilda arterna av effektdelikt. Med sin karaktär av »olaga fång» och med sin egenskap att medföra ekonomisk »skada» (vanligen i form av objektsförlust), i flera fall jämte en motsvarande »vinning», uppvisar dessa brott vid första påseendet en bild av uniformitet i fråga om det planerade angreppets faktiska framskridenhet vid brottets fullbordan, men denna bild upplöser sig vid en mera ingående besiktning. För att skaderekvisitet skall vara uppfyllt fordras vid somliga brott ett mera avancerat och vid andra brott ett mindre avancerat angrepp. Brotten fullbordas alltså ej lika »tidigt» eller lika »sent». Om preskriptionstid enligt huvudregeln räknas från brottets fullbordan, preskriberas alltså det ena brottet tidigare än det andra (om preskriptionstiden är densamma), när man utgår från de faktiskt föreliggande och överensstämmande resultaten av de brottsliga handlingarna. För frågan om förskjutning av preskriptionstid är de påpekade inkongruenserna mellan brotten naturligen av intresse, och därför torde det vara på sin plats att aktualisera *spörsmålen om de viktigare förmögenhetsbrottens konsummation*.

Med anslutning till gammal praxis anses *stöld* som bekant vara fullbordad redan när gärningsmannen har »tagit» saken,¹⁶ ehuru han vanligtvis först senare blir i tillfälle att draga åsyftad fördel av den, om han överhuvud når detta mål för tillgreppet. Att redan tillgreppet innebär en tillägnelse är följaktligen en sanning med modifikation, och lagtexten har för övrigt icke upptagit någon tillägnelse såsom objektivet rekvisit. Formellt fordras, att tillgreppet »innebär skada», men i verkligheten är detta inte något för stöld outhärligt. Stöld föreligger nämligen obestriddligen, även om tillgreppet är helt utsiktslöst på grund av effektiv bevakning, så att tjuven måste lämna ifrån sig det tillgripna genast efter tillgreppet.¹⁷ Den förmögenhetsöverföring

¹⁶ FB s. 122.

¹⁷ Jfr FB 3. uppl. s. 19: »Däremot föreligger tydligen förmögenhetsöverföring i sådana fall då fara var utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter, t.ex. då vid stöld tjuven alltifrån början var så bevakad

som ofta antages äga rum omedelbart genom tillgreppet är alltså i grund och botten blott den ekonomiska följd av tillgreppet som tjuven hoppas på och som kanske aldrig blir av. Följaktligen kan det sägas, att stöldbrottet utmärkes av en förhållandevis tidig konsumtion, något som strax skall ytterligare bekräftas genom en jämförelse med andra förmögenhetsbrott.

Till skillnad från stöld fullbordas *bedrägeri* — och även vissa andra brott i SL 21 kap. — inte genom den brottsliges handlande utan genom den angräpnings egen »disposition».¹⁸ Härav följer, att brottet inte behöver fullbordas i direkt anslutning till den brottsliga handlingen, vilseledandet, även om så ofta sker. Mellan denna handling och den bedragnes förlustbringande åtgärd kan ligga ett tidsintervall, kortare eller längre. Om man räknar från gärningsmannens eget handlande, fullbordas alltså bedrägeri senare än stöld, mer eller mindre. Härvidlag observeras även, att ett bedrägeri undantagsvis fullbordas först efter den bedragnes disposition. Visserligen förutsättes i regel, att skadan framkallas omedelbart genom dispositionen (en fordran som kan upprätthållas endast tack vare lagmotivens omfattande skadebegrepp), men i ett par specialfall skall enligt lagmotiven även en senare inträdande skada godkännas.¹⁹ I det ena av dessa fall — någon har förletts att göra testamente till förmån för annan — är det inte uteslutet, att flera år kan ligga mellan dispositionen och brottets fullbordan, d.v.s. mellan testamentets upprättande och testators död.

att han icke hade några utsikter att undkomma med det tillgripna.» I 4. uppl. har den citerade meningen på goda grunder fått utgå. Det vill synas, som om skaderekvisitet vid stöld endast spelade den rollen att det från stöldbegreppet avskiljer dels tillgrepp av föremål utan ekonomiskt värde och dels tillgrepp, vid vilka full ersättning lämnas eller garanteras. På brottets subjektiva sida fordras naturligtvis, att ägarens förlust av det tillgripna ingår i gärningsmannens uppsåt, och det är gärningsmannens uppsåt som i allmänhet skapar en risk för att målsäganden skall lida en slutlig förlust. Jfr (den korta och därför ganska approximativa) beskrivningen av stöld i T. Strömberg, *Egendomsbrotten* s. 23.

¹⁸ Se FB s. 180.

¹⁹ Se FB s. 181 eller SOU 1940: 20 s. 133.

I sammanhang med bedrägeri bör även *oredligt förfarande* observeras. Den första typen av oredligt förfarande, »skadegörande oredlighet», har nämligen ett skaderekvisit, som åtminstone formellt skiljer sig något från bedrägeriets, i det att det uttryckes med ordet »skadar» och inte med orden »innebär skada». Meningarna om detta skaderekvisit är delade. Enligt en åsikt är formuleringen avsiktlig, så att även en medelbar skada skall göra tillfyllest, en annan åsikt går i den motsatta riktningen.²⁰ Godtager man den förra åsikten, måste man finna, att brottet under vissa förhållanden realiseras först någon tid efter den vilseleddes disposition liksom vid de sistnämnda fallen av bedrägeri. Vid den andra typen av brottet, »oredlighet i yrke eller näring», fordras ingen skada alls, vilket betyder, att brottet fullbordas genom och vid den vilseleddes disposition.²¹

Går man vidare till *förskringring*, upptäcker man visserligen, vid jämförelse med bedrägeri och oredligt förfarande, att det liksom vid stöld är gärningsmannen själv som fullbordar sitt brott men att det inte sker på samma sätt som vid stöld, emedan objektet redan före brottet befinner sig i gärningsmannens ensambesittning, t.o.m. på lovlig grund. Vid *sakförskringring*²² är handlingen icke någon parallell till stöldhandlingen, den är i

²⁰ Om rekvisitet »skadar» vid skadegörande oredlighet se FB s. 216, Strahl, Skada och vinning s. 108 f., Bergendal, Wetter och Agge i SvJT 1949 s. 47, 71 och 76 samt Strahl i SvJT 1952 s. 752 ff. Jfr FB s. 278 och 281 ang. trolöshet mot huvudman och huvudfallet av behörighetsmissbruk.

²¹ Undantagsvis kan liksom vid bedrägeri en senare fullbordan tänkas, nämligen om den vilseleddes disposition är ett köpeanbud, som först efter någon tid antages (säljaren kan ju vara en annan person än gärningsmannen).

²² Författaren finner det både berättigat och nödvändigt att skilja mellan sakförskringring och penningförskringring, se T. Strömberg, Egendomsbrotten s. 76 ff. Oavsett den brottsliga handlingens karaktär föreligger nämligen en skillnad beträffande det civilrättsliga förhållandet mellan gärningsmannen och målsäganden. Olovligt förfogande är i ett par av sina former sekundärt till sakförskringring, medan en penningförskringring aldrig begreppsmässigt innesluter något olovligt förfogande. En annan sak är, att ett rättsförhållande, som utgör betingelse för sakförskringring, kan förändras, så att sakförskringring ej längre kan begås men väl penningförskringring. Jfr Beckman i FB s. 248.

stället av i stort sett samma slag som de handlingar som tjuven mer eller mindre lång tid efter tillgreppet företar i akt och mening att draga nytta av stöldgodset. Detsamma gäller om *huvudfallen av olovligt förfogande*. Vidare kan *penningförskingring* visserligen begås i nära anslutning till pengarnas mottagande, exempelvis om mottagaren är insolvent och genast blandar samman pengarna med sina egna (se emellertid lagen 1944 om redovisningsmedel) eller om han strax avviker för att undandra sig redovisning, men brottet fullbordas vanligen först genom senare åtgärder. Ofta kommer penningförskingring till stånd genom att gärningsmannens ekonomi undan för undan blir sämre, och då är det väl i allmänhet ogörligt att hänföra brottets fullbordan till någon viss dag. Genomsnittligt sett har den ekonomiska skadan blivit hårdare fixerad strax efter förskingringsbrottets fullbordan än vad den har strax efter stöldens fullbordan, och därför kan förskingring sägas vara ett längre gånget egendomsangrepp än stöld. Skillnaden framstår klarare, om man föreställer sig målsägandens situation, när gärningsmannen i respektive fall ertappas strax efter brottets fullbordan. Det stulna finnes i regel i behåll, men en förskingrad sak kan ha blivit förbrukad eller blivit föremål för godtrosvörvärv, och efter penningförskingring är målsägandens redovisningsfordran osäker eller värdelös.

Även vissa inkongruenser mellan förskingring och bedrägeri kan noteras. Bedrägeri fullbordas ofta genom att den vilseledde överlämnar ett förmögenhetsobjekt till gärningsmannen, vilken alltså förskaffar sig besittningen till detsamma medelst vilseledandet. Liksom vid stöld antages här förmögenhetsöverföringen ske genom att gärningsmannen i viss mening förvärvar objektet, medan samma effekt vid sakförskingring i form av avhändelse antages inställa sig först genom just avhändelsen (gärningsmannens besittningstagande av föremålet förutsättes ju ha varit lovligt).

På sätt och vis är den nu gjorda jämförelsen mellan stöld, bedrägeri och förskingring beträffande konsumtionspunkternas relativa läge en lek med tankar. De brottsliga förfarandena är olikartade och kan inte så att säga läggas på varandra

och jämkas samman som flera genomskinliga bilder av samma föremål i olika rörelsemoment. Konsumtionspunktens läge bör ju inte heller bedömas enbart retrospektivt, med handlingens verkliga eller hypotetiska slutresultat som fast punkt. Man kan ju likaväl blicka framåt och jämföra vad som i varje situation efter uppsåtets fattande fordras såsom objektivisering av detta för att brott skall fullbordas. Jämförelsen utfaller då annorlunda, i det att t.ex. bedrägeri kan te sig senare fullbordat än förskingring. Emellertid har iakttagelserna rörande de nämnda förmögenhetsbrottens fullbordan redovisats i syfte att belysa spörsmålet om vad som är och bör vara utgångspunkt för deras preskriptionstider, och såtillvida torde iakttagelserna ha verklig betydelse. Huvudregeln om beräkning av preskriptionstid från brottets fullbordan leder nämligen till att preskription i vissa fall inträder tidigare än som synes motiverat vid jämförelse med andra fall, såsom nu skall visas med ett par exempel.

En person har omhändertagit ett borttappat föremål och senare sålt det. Situationen antages vara sådan, att han beroende på hurudant uppsåt han hade vid besittningstagandet av föremålet antingen har förövat stöld vid omhändertagandet och följaktligen intet ytterligare brott genom försäljningen eller har begått olovligt förfogande genom försäljningen och intet brott dessförinnan.²³ Vid det förra alternativet löper preskriptionstid enligt huvudregeln från besittningstagandet och vid det senare alternativet först från försäljningen. Ett annat exempel är följande. En kassör vid ett företag har på grund av felaktiga uppgifter fått ut ett alltför stort belopp av företagets chef till de anställdas avlöning vid en viss avlöningsdag. Han förbrukar senare överskottet för egen räkning. Alltefter de subjektiva omständigheternas beskaffenhet kan han ha begått ett bedrägeri, som fullbordades redan när han fick pengarna om hand, eller en förskingring, som fullbordades först när han gjorde av med överskottet.

²³ Ett tredje alternativ är, att personen har begått egenmäktigt förfarande genom besittningstagandet och därjämte olovligt förfogande genom försäljningen.

Vad som här aktualiserar tanken på ett avsteg från huvudregeln om terminus a quo är, att tjuvens och bedragarens senare åtgöranden med den åtkomna egendomen inte räknas som olovligt förfogande respektive förskingring eller överhuvud som brottsliga i den meningen att de konstituerar självständiga brott. Åtgärderna brukar därför kallas »*straffria efterhandlingar*». Beteckningen är emellertid inte något uttryck för att handlingarna skulle betraktas som socialt indifferent, vilket ingalunda är fallet, utan den är föranledd av den betydelse man har tillmätt handlingarna ur konkurrenssynpunkt. Förhållandet mellan det egentliga brottet och efterhandlingen kan karaktäriseras med termen lagkonkurrens. Av de två formellt tillämpliga straffbuden tillgripes blott det ena.²⁴ I de anförda exemplen förvandlas inte försäljningen av godset och förbrukningen av pengarna till adiafora därför att godset är stulet och pengarna åtkomna genom bedrägeri. Genom respektive efterhandlingar till stölden och bedrägeriet försämrats typiskt sett målsägandens utsikter att bli skadeslös genom restitution eller ersättning, och efterhandlingarna kan därför betraktas som ett fortsättande av det brottsliga förfarandet.²⁵ Vid en svårhetsuppskattning av brotten — för straffmätning eller eljest — måste efterhandlingarna uppenbarligen också läggas i vågskålen. Visserligen väger de väl i allmänhet inte så tungt, men deras betydelse visar sig vid jämförelse med det fallet att den brottslige i stället för

²⁴ Jfr NJA 1945 s. 45 och 1950 s. 647. Se vidare t.ex. Strahl s. 206, Bergendal s. 690 f.

²⁵ Se NJA 1954 s. 393: »Ehuru bedrägeri fullbordats genom utfästelse, innebärande förmögenhetsöverföring, har — vid bedömning av ny lags tillämplighet — den brottsliga verksamheten ansetts pågå så länge inkassering av utfästa betalningar fortsatt.» Högsta domstolens dom innehåller bl.a. följande: »Vidkommande frågan om avsättning är att beakta, att enligt den lagstiftning som gällde före d. 1 jan. 1949 sådan påföljd ej kunde ådömas med mindre samtidigt dömdes till straffarbete. Efter utgången av år 1948 har väl föreningen icke tillförts nya medlemmar. Såsom förut anförts utgör emellertid den verksamhet som Dahl bedrivit efter utgången av detta år genom att låta av medlemmarna utkräva amorteringar ett led i det brottsliga förfarandet mot dessa. Hinder möter därför icke mot att med stöd av det nu gällande stadgandet i 25 kap. 7 § SL döma till avsättning.»

att genom dylika handlingar fullfölja brottet frivilligt har »tillbakaträtt» från det fullbordade brottet genom att återlämna egendomen eller betala målsäganden ersättning. Efterhandlingarnas osjälvständighet ur konkurrenssynpunkt är inte något logiskt tvingande skäl, varför de skulle vara utan inflytande på brottets preskription.²⁶ En efterhandling torde kunna anses i någon mån vidmakthålla eller återuppväcka brottets aktualitet. Med en förflyttning av tidens början till dagen för efterhandlingens företagande vunnas praktiska fördelar. Begynnelsedagen bleve densamma som om gärningsmannen inte hade förfarit brottsligt förrän genom efterhandlingen. Därigenom skulle preskriptionens inträdande inte bli beroende av de ofta mycket svårbedömbara subjektiva omständigheterna vid den första handlingen. Man undginge också den besynnerliga situationen att en tilltalad blir frikänd från ansvar för ett förmögenhetsbrott genom att förebära, att han tidigare har tillskansat sig den främmande egendomen genom ett annat, numera preskriberat förmögenhetsbrott.

För att en förskjutning av preskriptionstiden skall kunna försvaras de lege lata i de förutsatta situationerna måste den emellertid vara förenlig med innehållet i SL 5: 16. Även om det kan sägas, att brottet »begås» också genom efterhandlingen, så är detta icke tillräckligt för att motivera en analogi med preskriptionstidens förskjutning vid ett olovligt frihetsberövande, som perdurerar genom offrets kvarhållande i ofrihet. Sistnämnda brott är nämligen en kontinuerlig kränkning, medan en »lucka» finnes mellan t.ex. ett tillgrepp och en senare avhändelse av det tillgripna. Om denna lucka skall kunna fyllas ut, måste de centrala förmögenhetsbrotten i likhet med olovligt frihetsberövande låta sig med skäl uppfattas såsom åstadkommande av ett icke önskvärt tillstånd, vars vidmakthållande kan anses »ingå» i brotten. Det intolerabla tillståndet skulle i så fall vara den genom brotten uppkomna ekonomiska skadan. En

²⁶ Jfr Welzel s. 171: »Die straflose Nachtat ist strafrechtlich jedoch nicht völlig bedeutungslos. Sie darf bei der Strafzumessung berücksichtigt werden (RG. 62 61). An ihr ist u. U. strafbare Teilnahme möglich, falls nicht Begünstigung oder Hehlerei an der Vortat vorliegen.»

sådan uppfattning har onekligen vissa skäl för sig. Om gärningsmannen lyckas i sitt uppsåt, är effekten av en stöld eller ett bedrägeri inte strax övergående eller strax självläkande som exempelvis verkan av en lättare misshandel eller en lindrigare förolämpning. I synnerhet försakandet av ett föremål för dagligt bruk kan kallas för en perdurerande olägenhet, och en större förmögenhetsförlust kan vara ett handicap för lång tid framåt. Ändå kan man inte bortförklara skillnaden mellan det fall att en målsägande endast småningom repar sig efter ett angrepp och det fall att han stadigvarande hålles i ett förnedringstillstånd, såsom vid ett perdurerande frihetsbrott. Analogin mellan *de centrala förmögenhetsbrotten* och frihetsbrottet blir därför ganska haltande, och det ligger ingen inkonsekvens i att låta preskriptionstiden förskjutas vid det senare men ej vid de förra. *Beträffande de förra har teori och praxis också, såvitt man kan se, instinktivt hållit sig till huvudregeln, att brottets fullbordan är terminus a quo.*²⁷ (Jfr nedan s. 190 ff. och 200 ff.)

Någon ändring härutinnan synes inte vara avsedd av strafflagberedningen. De förmögenhetsbrott som är försedda med skaderekvisit torde man, oavsett det reella innehållet i detta rekvisit, redan på formella grunder få rubricera som effektdelikt, och för sådana brott föreslår ju strafflagberedningen, att preskriptionstiden skall räknas från den dag då den för handlingens straffbarhet avgörande verkan inträdde.²⁸ I motiven antydes ingen möjlighet till ytterligare fördröjning av preskriptionen vid effektdelikt, och i den avsedda delen torde det eljest »förskjutningsvänliga» förslaget till komplettering av SL 5: 16 icke kunna tolkas annorlunda än att huvudregeln om terminus a quo skall gälla utan undantag i fråga om effektdelikt, alltså exempelvis även när effekten av ett förmögenhetsbrott stabili-

²⁷ Ang. stöld se NJA 1890 s. 268, 1901 s. 12, 1937 s. 439, 1942 s. 5 och 1945 s. 45, ang. bedrägeri se NJA 1929 s. 446, 1944 s. 451 och 1947 s. 634, ang. förskingring se NJA 1910 s. 245 och 1941 s. 251, ang. olovligt förfogande se NJA 1950 s. 647, ang. ocker se SOU 1940: 20 s. 145 eller FB s. 201. Se vidare Wetter s. 4, Strahl i SvJT 1952 s. 755, Agge s. 25. — Jfr ang. dansk rätt Krabbe s. 337, Hurwitz s. 210.

²⁸ Strafflagberedningen s. 20, 148 f.

seras först någon tid efter brottets fullbordan genom en eller flera efterhandlingar.²⁹

Det är emellertid för tidigt att här sätta punkt för frågan om de centrala förmögenhetsbrottens preskription. Frågan har tilldragit sig nytt intresse genom en diskussion om häleriets preskription. STRAHL har härvid anvisat en metod att under viss förutsättning förlänga straffbarhetstiden för de centrala förmögenhetsbrotten utan att övergiva ståndpunkten, att preskriptionstiden för dessa brott räknas från deras fullbordan. Metoden består i att utnyttja häleriparagrafen, SL 21: 6, på sådant sätt att exempelvis en stöld eller ett bedrägeri antages innefatta och som regel även konsumera ett häleri, vilket perdurerar så länge som gärningsmannen behåller det orätt fångna.³⁰ Detta uppslag skall emellertid dryftas närmare i ett särskilt kapitel om häleriets preskription (s. 200 ff., jfr s. 190 ff.).

²⁹ I synnerhet vid vissa fall av bedrägeri blir konsekvenserna av huvudregeln konfunderande till följd av lagens vittomfattande skadebegrepp, vilket stundom drager med sig en anmärkningsvärt tidig konsumtion av brottet. Belysande är motivens exempel, SOU 1940: 20 s. 135 och FB s. 184, att någon vid tecknande av försäkring ger oriktiga uppgifter angående risken och därigenom skaffar sig försäkring enligt lägre tariff än den som rätteligen skolat tillämpas eller skaffar sig försäkring som rätteligen ej skolat beviljas. Redan avtalets slutande skall här anses »innebära» en »skada» för försäkringsgivaren i form av en beaktansvärd risk för slutlig förlust, varmed ett fullbordat bedrägeri skall anses vara begånget. Konsekvenserna beträffande preskription visar sig under förslagsvis följande antaganden. Bedrägeriet har såsom medelsvårt en preskriptionstid av fem år, vilka har gått till ända utan åtal. Därefter har för kort tid sedan ett försäkringsfall inträffat och ersättning utbetalats enligt avtalet efter skadeanmälan av försäkringstagaren. Enligt lagmotivens tänkesätt saknar försäkringstagarens skadeanmälan och lyftandet av ersättningsbeloppet under dessa förhållanden straffrättslig betydelse. Bedrägeriet är preskriberat, och något nytt brott har inte kommit till. Man känner sig dock frestad att se ett nytt bedrägeri i utkrävandet av ersättningsbeloppet, jfr not 25 här ovan samt s. 195 ff. nedan. Motsvarande problem uppstår, när någon har slutit ett försäljningsavtal med uppsåt att längre fram leverera en mindervärdig vara samt i sinom tid fullföljer detta uppsåt. Jfr Strahl, Skada och vinning s. 69 ff.

³⁰ SvJT 1952 s. 751 f.

Till de brott som gärna nämnes vid behandlingen av spörsmålet om utgångspunkt för preskriptionstid hör *misshandel*. Den lätt insedda anledningen är, att effekten av en misshandel kan fortsätta att utvecklas efter brottets fullbordan. En »kroppsskada» är ju aldrig en rent momentan företeelse. Den kan vara snart övergående, men den kan likaså taga formen av en varaktig, kanske mycket långvarig funktionell störning eller defekt, vare sig en sjukdom, ett lyte eller ett skönhetsfel. Den kroppsliga effekten av en misshandel kan sålunda bereda den misshandlade ett kontinuerligt lidande eller förfång, även i form av ekonomisk skada. En sjukdom kan efter avsevärd tid taga en hotande vändning och visa sig allvarligare än man från början har varit beredd på. Under dessa förhållanden behåller brottet naturligtvis sin högsta aktualitet längre än eljest, vilket sakligt sett talar för en fördröjning av preskriptionen. Mycket annat talar emellertid i motsatt riktning. Allteftersom en misshandlad får bättre eller sämre vård eller ingen vård alls, kan en av misshandeln orsakad sjukdom fortvara kortare eller längre tid, utan att den brottslige har haft någon del i denna efterföljande händelseutveckling. Vidare kan det hända, att en misshandlad person inte bryr sig om att söka bot för ett fult sår eller för en stukning, med påföljd att han i onödan får ett bestående men. Ibland försvinner en kroppslig störning så långsamt och till slut omärkligt, att det är svårt eller omöjligt att urskilja någon annan hållpunkt för en tidsberäkning än primärskadans uppkomst. Om fortbeståndet av en kroppsskada ansåges hindra preskriptionstiden från att löpa, skulle detta vid permanenta skador (t.ex. förlust av en naturlig tand) få till följd, att brottet inte skulle kunna preskriberas förrän vissa år efter den misshandlades död. Till dessa sakska! kommer den formella synpunkten, att det gäller att inte göra våld på innehållet i SL 5: 16. Det vore nog att gå för långt i extensiv tolkning att mena, att ett brott även efter sin fullbordan »begås» genom en sådan fortsatt utveckling av effekten, som gärningsmannen inte har någon möjlighet att påverka. Då tecken saknas på motsatsen, kan man antaga, att domstolar och åklagare icke räknar med någon förskjutning av preskriptionstiden vid misshandelsbrotten.

STRAHL synes göra samma konstaterande.³¹ Strafflagberedningen håller fast vid att preskriptionstiden vid misshandel icke skall förskjutas utan räknas från »själva misshandeln», även om skadans omfattning låter sig bedömas först senare.³²

Vid åtskilliga *faredelikt* kan de ofördelaktiga verkningar av brotten som kriminaliseringen ytterst siktar på uppträda, fortfarande eller tilltaga efter brottens fullbordan, och därmed väckes frågan, huruvida icke preskriptionstiden bör räknas från något senare faktum än brottets fullbordan. *Falskdeklaration* (och vårdslös deklaration) är konstruerad som ett abstrakt faredelikt med den tidiga konsumtion som hör till ett sådant, se Skattestrafflag 1943. Brottet fullbordas genom att den oriktiga uppgiften »lämnas», och därmed förstår man enligt gängse tolkning deklarationens avlämnande till behörig myndighet. I relation till det åsyftade resultatet är dock denna handling blott ett försök.³³ I allmänhet kan deklaranter inte notera någon mera påtaglig framgång med sitt fusk, förrän han har blivit taxerad i överensstämmelse med den oriktiga deklarationen, och först då kan man tala om ett fixerat skadligt resultat av brottet. Om deklaranter vinner sitt syfte, kunde det därför synas befogat att räkna preskriptionstid först från dagen för den felaktiga taxeringen. Om man bortser från de rättstekniska kraven, ter sig detta mycket naturligt, när man betänker, att falskdeklarationen är besläktad med bedrägeribrottet, för vilket preskriptionstid börjar gå först när den vilseledde har företagit den förlustbringande dispositionen. Man kan tillfoga den reflexionen, att falskdeklaranter vidhåller sitt brottsliga uppsåt, så länge som han inte begagnar sig av möjligheten att vinna strafffrihet genom att rätta den oriktiga uppgiften,³⁴ en synpunkt som har åbero-

³¹ Strahl s. 76.

³² Strafflagberedningen s. 149 sp. 1.

³³ Jfr den äldre konstruktionen av deklarationsbrotten i Taxeringsförrordningen 143 § i tidigare lydelse, se Sandström, Om taxering för inkomst eller förmögenhet, Stockholm 1940, s. 370 ff.

³⁴ I SvJT 1929 rf s. 43 menade åklagaren, att preskriptionstid för riktig deklaration borde anses börja löpa först från den dag då taxeringsnäm-

pats som skäl för beräklandet av preskriptionstid vid effektdeliktt först från effekttens inträde (se s. 120 ovan). Emellertid kommer man inte ifrån det faktum att falskdeklarationen är fullbordad redan genom att uppgiften har avlämnats, och jämförelsen med effektdelikten kan därför inte fullföljas. *Enligt fast praxis förlägges preskriptionstidens början generellt till deklara-tionsbrottets fullbordan*,³⁵ säkerligen med den motiveringen att brottet »begås» endast när det fullbordas och icke därutöver vid något senare tillfälle.

Vid faredelikten kan vidare en förskjutning av preskriptions-tid diskuteras, när ett förverkligande av faran utgör ett självständigt brott eller, i och för sig straffbart, »konsumeras» av faredelikten. Exempel på det förra fallet är *mordbrand*, SL 19: 1, som innebär fara för annans liv. Om branden resulterar i att någon skadas och senare avlider samt denna verkan kan tillräknas gärningsmannen såsom en följd av hans oaktsamhet, föreligger två brott, mordbrand och vållande till annans död, i ideell konkurrens.³⁶ Varifrån preskriptionstid skall räknas vid ideell konkurrens är emellertid en speciell fråga, som skall tagas under övertvägande längre fram i detta avsnitt (nedan s. 149 f.). Ett exempel på det senare fallet är mordbrand, som innebär fara för omfattande förstörelse av annans egendom. Även om gärningsmannens uppsåt går ut på sådan förstörelse och gärningen får detta resultat, skall han enligt lagens motiv icke dömas för skadegörelse utan blott för mordbrand.³⁷ Brottet är fullbordat redan genom brandens anläggande. Det ligger dock i sakens natur, att tidsintervallet mellan brottets fullbordan och den slutliga eldskadan inte kan bli stort, varför något behov av preskriptionstidens förskjutning inte uppstår. Detsamma kan inte lika generellt sägas om det närliggande oaktsamhetsbrottet *allmänfarlig vårdslöshet*, SL 19: 5, vilket i likformighetens intresse bör beaktas även vid bestämmande av preskriptionstidens

dens arbete för året hade avslutats, eftersom straffriande tillbakaträdande hade kunnat ske ända till dess. Jfr Wetter s. 8.

³⁵ SvJT 1927 rf s. 78, 1929 rf s. 43 och 1944 rf s. 89 samt NJA 1948 s. 550.

³⁶ BSA s. 507, 510.

³⁷ Anf. ställen.

utgångspunkt vid mordbrand. Redan framkallande av fara för sådan brand som avses i mordbrandsbestämmelsen kan vara straffbar såsom allmänfarlig vårdslöshet. Om handlingen är en olämplig placering av ett eldfarligt ämne, uppstår måhända brand flera år efter handlingen genom någon tillstötande omständighet och orsakar egendomsskada, vilket inte i och för sig gör gärningsmannen straffbar för något nytt brott. Enligt erfarenheten brukar vårdslösheten i dylika fall bli känd först genom branden, och det är då naturligtvis en olägenhet, om brottet redan är preskriberat. Man har därför anledning att pröva möjligheten av en förskjutning av preskriptionstidens början till skadans uppkomst.³⁸ Man kan här peka på att den relevanta faran har bestått kontinuerligt från handlingen till skadans inträffande. Men om denna omständighet vore tillräcklig, skulle man tvingas att antaga en förskjutning av preskriptionstiden även om ingen skada uppstår, och detta torde gemene mans rättskänsla ha svårt för att smälta. Om man släpper huvudregeln om preskriptionstidens utgångspunkt, invecklar man sig därför i svårigheter, som måhända överväger nackdelarna av den tidiga preskription som enligt huvudregeln måste bli en följd av den tillbakaflyttade konsumtionen. Frågan synes icke ännu ha blivit ställd på sin spets i domstolspraxis.

Liksom faredelikten har naturligtvis även *de rena handlingsdelikten* sitt upphov i lagstiftarens önskan att förebygga skador av allehanda slag. Utmärkande för handlingsdelikten är att de straffbelagda handlingarna är farliga till sin typ, icke i varje enskilt fall. Handlingarna får alltså ibland skadliga följder. Dessa uppträder inte sällan först sedan en god tid har förflutit efter handlingarnas företagande. De för lagstiftaren misshagliga verkningarna av en *olovlig varuinförsel* utvecklar sig stundom långt efter införseln. Det kunde därför synas rimligt, att preskriptionstiden efter olovlig varuinförsel »vilade» åtminstone så länge som den brottslige själv innehar godset. Metoden för kriminaliseringen, att straffbelägga just det olovliga förflyttan-

³⁸ Straffansvar enligt specialförfattning kan givetvis kvarstå, se BSA s. 521 samt förordningarna om eldfarliga oljor och explosiva varor.

det av varan över rikets tullgräns, gör dock, att man i brottets »begående» inte kan lägga in mera än just detta momentana handlande. I överensstämmelse härmed räknas också preskriptionstiden i praxis från utförandet av den olovliga införseln.³⁹

Lika nödvändigt synes det inte vara att upprätthålla huvudregeln vid sådana rena handlingsdelikt vilkas slutliga (åtminstone typiska eller abstrakta) skadeeffekt uppstår omedelbart genom handlingen och därefter finnes kvar såsom en oläglig situation. Såsom ett sådant brott torde man kunna betrakta *byggande utan föreskrivet lov* eller byggande i strid med uppställda byggnadstekniska villkor. När en olägenhet verkligen har uppkommit av det otillåtna byggandet, finnes den ju i regel kvar till dess att byggnaden rives eller ändras, varför förseelsen med skäl låter sig karakteriseras som »åstadkommande av ett icke önskvärt tillstånd», låt vara blott typiskt sett. Det är därför naturligt, att frågan om en förskjutning av preskriptionstiden för en dylik förseelse kan bli aktuell i praxis. Så hände också i ett hovrättsfall om åtal för anordnande av ett upplag av byggnadsmaterial utan föreskrivet lov av byggnadsnämnd. Upplaget fanns kvar ännu vid åtalet, och om någon olägenhet hade uppstått av förseelsen var den troligen oförminskad. Underrätten hade uppfattat förseelsen såsom perdurerande med fördröjd preskription, varigenom den hade funnit det möjligt att bifalla åtalet trots att mer än två år hade gått mellan anordnandet av upplaget och åtalets delgivning. Hovrätten räknade däremot preskriptionstiden på vanligt sätt och lämnade åtalet utan bifall.⁴⁰

³⁹ NJA 1948 s. 200, se även Wetter s. 7. Jfr emellertid NJA 1953 s. 630, behandlat nedan s. 169 f.

⁴⁰ SvJT 1951 s. 344. Underrätten hade måhända låtit sig influeras av SvJT 1940 rf s. 67. Se Strahls kommentar i SvJT 1953 s. 565. Jfr de i not 10 här ovan anförda rättsfallen NJA 1888 s. 48 och 1910 s. 34 om byggande utan lov respektive i strid mot fastställda ritningar. I dessa fall synes något avseende inte ha fästs vid den tid under vilken det byggda hade stått kvar. — Jfr Andenæs s. 498 not 3: »Her regnes foreldelsen fra oppførelsen, da det straffbare forhold er å oppføre lovstridig byggverk, ikke å ha det stående, se Rt 1930 s. 781.» — Ett likartat fall kunde enligt 1945 års utlänningslag (och även tidigare lagstiftning) uppkomma, när utlänningslag

Ett jämförligt fall var ett hovrättsmål om reell faution (enligt äldre lag), i vilket åklagaren påstod brottet vara perdurerande och därför icke preskriberat. Den tilltalade hade inköpt stulna tobaksvaror av en enligt uppgift okänd man och därefter behållit dem i mer än två år, varefter hans förseelse hade upptäckts och varorna tagits i beslag. Även här lämnade hovrätten åtalet utan bifall på grund av preskription.⁴¹ Genom tillkomsten av den nuvarande häleribestämmelsen har dock den sålunda avgjorda frågan kommit i ett annat läge, såsom skall närmare beröras i ett senare kapitel (s. 200 ff.).

I sammanhang med de rena handlingsdelikten ligger det nära att också uppmärksamma deras negativa motsvarigheter, *de äkta underlåtenhetsbrotten*. Dessa brott kommer att underkastas ett särskilt studium i slutet av detta kapitel (s. 173 ff.), men redan nu kan lämpligen omnämnas ett avgörande av högsta domstolen om underlåtenhet att upprätta och stämpelbelägga en avräkningsnota angående försäljning av fondpapper. Sådillvida brukar man se en likhet mellan perdurerande brott och ett vanligt äkta underlåtenhetsbrott, som det senare vanligen betraktas som pågående så länge som handlingsplikten ej har uppfyllts eller annorledes upphört. Något hinder för en förskjutning av preskriptionstiden synes därför inte ligga i SL 5: 16. Högsta domstolen ansåg det oaktat, att den nämnda förseelsen hade preskriberats två år från den dag då den fullbordades i och med att föreskriven frist för stämpelbeläggningen utgick.⁴²

blivit utvisad från riket återvänt utan tillstånd, vilket i lagens 42 § var belagt med straff. I förarbetena till lagen (SOU 1945: 1 s. 41 och kungl. prop. 1945 nr 259 s. 91) antogs, att brottet kunde preskriberas under utlänningsens vistelse i landet, d.v.s. att preskriptionstid skulle i enlighet med huvudregeln räknas från återvändandet, trots att straffbudet naturligtvis avsåg att hindra den utvisade från att vistas i riket. I 1954 års utlänningslag 66 § straffbelägges i stället, att utvisad utlänning »uppehåller sig» i riket, vilket tydligen leder till andra konsekvenser beträffande åtalspreskription, se nedan s. 165 ff. (ändringen gjordes emellertid för att möjliggöra avvisning vid gränsen utan bestraffning, se kungl. prop. 1954 nr 41 s. 118).

⁴¹ SvJT 1946 rf s. 40. Andra här beaktansvärda exempel på tillämpning av huvudregeln är NJA 1904 s. 477, 1930 s. 639 och 1945 s. 101.

⁴² NJA 1934 s. 108.

Fasthållandet vid huvudregeln om terminus a quo kan, såsom visats, i någon utsträckning helt enkelt motiveras med lydelsen av SL 5: 16. Man bör dock icke förbise, att även en del beaktansvärda sakskaäl vid åtskilliga rena handlingsdelikt talar till huvudregelns förmån. Vid somliga handlingsdelikt, bl.a. vissa slag av olovlig varuinförsel (i strid mot t.ex. näringspolitiskt eller fiskaliskt grundade införselbud), är den kriminalpolitiskt relevanta effekten av den enskilda förseelsen vanligen så omärklig att den inte förlänger förseelsens aktualitet och inte heller är praktiskt användbar som begynnelsepunkt för preskriptionstiden. Vid många brott av typen »polisförseelse», inte minst vid överträdelser av dispensabla förbud, är det snarare den felandes ohörsamhet som klandras än hans handlande såsom orsak till viss skada eller fara. De för kriminaliseringen relevanta skadeverkningarna saknas inte sällan i det enskilda fallet, eller är de otillgängliga för observation och mätning. Vid sådana förseelser som byggande utan lov eller byggande i strid mot uppställda villkor dominerar sålunda förseelsernas karaktär av olydnad, och eventuella skadeeffekter ter sig ofta som något sekundärt om än icke betydelselöst, och därför förefaller det naturligt och riktigt att låta preskriptionstiden ha sin gång oavsett om byggnaden ännu står kvar i icke godkänt skick.

Den hittills gjorda genomgången av olika slags icke persevererande brott visar, att praxis icke såsom grund för en förskjutning av preskriptionstid godtager enbart det förhållandet att brottets fullbordan blott är en inledning eller ett förspel till det intresseangrepp som gärningsmannen har för ögonen och som lagstiftaren har velat motarbeta med straffbudet. Praxis ger ej heller efter för det skälet att skadeverkningarna av ett brott endast långsamt utplånas eller att en icke önskvärd situation fixeras för kommande tid. Enligt vad som hittills framkommit ter sig en förskjutning av preskriptionstiden för ett brott som något exceptionellt, och domstolarna synes skatta formell konsekvens och restriktiv tolkning av SL 5: 16 högre än en individualiserande anpassning av preskriptionstidens början till den senaste tidpunkt vid vilken brottet ännu har sin fulla aktualitet.

Till dessa slutsatser kan fogas den reflexionen att de skäl för en förskjutning av preskriptionstid som ligger i rättskränkningens kvarstående eller i dess fortsatta utveckling förlorar i styrka i den mån en allmän opinion suggereras av tendensen i nyare strafflagstiftning att fästa större avseende vid det ohederliga eller trotsiga handlingssättet i och för sig och att låta en svårhetsbedömning bli mindre beroende av hurudana följderna av handlingssättet har varit.

Överväganden om när preskriptionstid skall anses börja framtvingas inte bara i vissa fall av de händelseförlopp eller situationer som frambringas av den brottsliga handlingen. Vissa slags brottsbeskrivningar är genom sin särskilda beskaffenhet ägnade att väcka tvivelsmål om lämpligheten av att använda huvudregeln om preskriptionstidens utgångspunkt. Bl.a. sättes huvudregelns användbarhet med nödvändighet på ett hårt prov, när ett *upprepat handlande* ingår i eller kan ingå i en brottsenhet utan att handlingarna behöver stå varandra nära i tiden. Sådana fall kan vara en följd av att lagstiftaren avsiktligt har gett en brottsbeskrivning sådan omfattning att en brottsenhet kommer att föreligga, där det eljest hade varit naturligt att använda reglerna om reell konkurrens. När man skall bedöma sammanslagningens konsekvenser beträffande handlingsseriens preskription, kan det följaktligen vara av värde att först begrunda, hur det ställer sig med preskriptionsbestämmelsernas tillämpning på flera reellt konkurrerande brott. Därmed har man också fått en anledning att samtidigt syna spörsmålet om terminus a quo vid ideell konkurrens.

Konkurrenssituationerna har redan i det föregående varit under observation (ovan s. 110 ff.), och därvid har konstaterats, att preskriptionstidens längd vid såväl ideell som reell konkurrens bestämmes separatim för varje brott efter det för brottet gällande straffmaximum. Anledningen är kort och gott, att SL 5: 14 och 15 inte gör något undantag för konkurrensfall. Så gör inte heller SL 5: 16, och ingen särskild lagregel finnes om bestämmande av terminus a quo vid brottskonkurrens (beträffande reell konkurrens finnes emellertid i SL 5: 18 en regel om preskriptionsavbrott, vilken snart skall kommenteras).

Huruvida utgångspunkten för preskriptionstid vid *ideell konkurrens* bestämmes särskilt för varje brott eller gemensamt för alla brotten enligt någon speciell regel förefaller kanske att vara likgiltigt. Blir inte resultatet ändå detsamma, eftersom endast en brottslig gärning föreligger? Antagandet är delvis riktigt men också blott delvis. Det är vanligt, att handlingsförloppet vid ideell konkurrens är till alla delar gemensamt för samtliga brott. Det som konstituerar brottsflerheten är då sammanstötande kvalificerande omständigheter kring handlingen, exempelvis fallande inom någon sådan kategori som plats för brottet, ålder, släktskap, personlig egenskap eller utomstraffrättsligt rättsförhållande. Och när exempelvis en enstaka otuktshandling träffas av flera straffbud angående otukt och lika många brott anses vara begångna genom handlingen, måste ju terminus a quo rimligtvis bli densamma för alla brotten preskriptionstider. Men det förekommer också ideell konkurrens, där det brottsliga handlingsförloppet inte är helt identiskt vid båda eller alla brotten. Ett sådant fall är, att en person genom samma viljeakt realiserar flera brott (av samma eller olika slag) på delvis skilda vägar, t.ex. skadar eller dödar två personer med samma skott.⁴³ Ett annat och vanligare fall är, att samma handlande är brottsligt dels i och för sig och dels emedan det har orsakat viss effekt. Exempel härpå är, att en bilist genom en ovarsam manöver har gjort sig skyldig dels till vårdslöshet i trafik och dels till vållande av annans död. I båda fallen kan det inträffa, att brotten fullbordas med någon tids mellanrum, eftersom ett dödsfall såsom följd av en kroppsskada ju enligt erfarenheten kan föregås av en sjukdomstid. Huvudregeln om terminus a quo ger då till resultat, att preskriptionstiden för det ena brottet börjar att löpa från en senare dag än för det andra brottet, och tidsskillnaden kan någon gång bli avsevärd. Av skäl som framgår av vad som sagts om ideell konkurrens i kapitlet om preskriptionstidens längd synes det i och för sig önskvärt, att preskriptionstiden även för det först full-

⁴³ Jfr NJA 1943 s. 522, där barnmorska ansågs ha begått två brott, när hon genom samma försummelse vid förlossning vållat såväl barnets som moderns död.

bordade brottet löpte från dagen för det andra brottets fullbordan. I nuvarande skick medger emellertid SL 5: 16 ingen sådan samordning. Ett villkor för att det skall löna sig med en gemensam utgångspunkt för preskriptionstid för flera ideellt konkurrerande brott är för övrigt, att brotten har lika lång preskriptionstid, vilket de i nuvarande läge kanske har blott i mindretalet fall. Villkoret väntas emellertid bli uppfyllt genom ändring av SL 5: 14 enligt strafflagberedningens förslag.⁴⁴ Man kan om detta förslag just göra den reflexionen att det inskränker sig till att göra preskriptionstiden lika lång för alla brott i en ideell konkurrens och icke fäster avseende vid att också utgångspunkten för preskriptionstid måste vara densamma, om intentionen att förhindra partiell preskription av brottsligheten skall bli helt förverkligad.⁴⁵

Vad sedan angår preskriptionstidernas utgångspunkt vid *reell konkurrens* kan lämpligen till en början uppmärksammas, att ett senare brott under särskilda förutsättningar kan utsträcka straffbarhetstiden för ett tidigare genom s.k. *preskriptionsavbrott*. Härom finnes nämligen sedan 1926 en bestämmelse i SL 5: 18, vilken har berörts tidigare flera gånger. Efter en företagen ändring av SL 5: 15 kan bestämmelsens innehåll numera i korthet beskrivas på följande sätt. Har någon begått brott med en preskriptionstid av minst tio år ⁴⁶ och har han sedan, innan detta brott har preskriberats, »förövat» nytt sådant brott, då skall, såsom lagen uttrycker det, »tid för rättigheten att beivra det förra brottet räknas från det senare brottet». För vardera brottet kan sedan preskriptionstiden på samma sätt förnyas under enahanda förutsättningar intill den gräns som sättes av

⁴⁴ Strafflagberedningen s. 20, s. 148 sp. 1.

⁴⁵ De praktiska olägenheterna av den självständiga preskriptionen vid ideell konkurrens ökas i den mån förekommande s.k. sammansatta brott försvinner, såsom enligt förslaget till brottsbalk skall ske bl.a. med miss-handel med dödlig utgång och våldtäkt med dödlig utgång. Den slutliga effekten blir ju då inte längre terminus a quo för hela brottsligheten utan endast för vållande till annans död.

⁴⁶ Brottet skall vara belagt med straffarbete över två år. Ang. betydelsen av detta villkor se ovan s. 101 ff.

bestämmelsen om s.k. absolut preskription i SL 5: 19. Innebörden av SL 5: 18 kan återgivas så, att det senare brottet skall gälla såsom terminus a quo för det äldre brottet under angivna betingelser, och såtillvida skulle man kunna tala om en förskjutning av begynnelsepunkten för det äldre brottets preskriptionstid. Men man kommer bestämmelsens egentliga mening närmare, om man säger, att det senare brottet förlänger preskriptionstiden för det tidigare brottet. Den ordinära terminus a quo för det tidigare brottet förlorar inte helt sin relevans genom det nya brottet, ty bestämmelsens tillämplighet grundas ju på att det förra brottet inte har preskriberats, när det nya brottet »förövas», och vid bedömandet av denna förutsättning måste man ha en utgångspunkt för utläggandet av den normalt gällande preskriptionsterminen.⁴⁷ Liksom SL 5: 16 tarvar SL 5: 18 en precisering, i det att lagtexten inte närmare anger, när det senare brottet skall anses »förövat» och inte heller vad det skall betyda, att preskriptionstiden för det förra brottet skall räknas »från det senare brottet». Bestämmelsens specialpreventiva grund (se ovan s. 23 f.) talar å ena sidan för att preskriptionsavbrott skall ske, om den nya brottsliga handlingen har företagits inom preskriptionstiden, även om en för straffbarheten nödvändig effekt skulle inträffa först senare. Å andra sidan ligger det nära att antaga, att enligt stadgandets mening de båda brotten skall få gemensam utgångspunkt för preskriptionstiderna,⁴⁸ men i så fall skulle en lucka kunna uppstå mellan preskriptionsavbrytande faktum och den nya utgångspunkten, vilket inte gärna kan ha varit avsett. Luckan försvinner visserligen, om man för preskriptionsavbrott uppställer kravet, att det nya brottet skall ha fullbordats före preskriptionstidens utgång, men detta stämmer som sagt inte med bestämmelsens individualpreventiva motivering. Om den nya brottsliga handlingen i och för sig är ett straffbart försök, skulle det vidare vara svårt

⁴⁷ Ang. SL 5: 18 se vidare Bergendal s. 158 f. och Strahl s. 81. — Lagrummet tillämpades i två bekanta brottmål vid Stockholms rådhusrätt från senare år, det ena mot K. A. Haijby (NJA 1953 C 315) och det andra mot Folke Lundquist.

⁴⁸ Bergendal s. 158 (»den nya gemensamma utgångspunkten»).

att försvara, att den icke medför något preskriptionsavbrott, emedan fullbordat brott har uppkommit först efter preskriptionstidens slut. Hade effekten uteblivit, skulle ju det brottsliga försöket såsom dessförinnan »fullbordat» ha verkat preskriptionsavbrytande. Av dessa skäl synes den tolkningen böra föredragas att preskriptionsavbrott sker genom den brottsliga handlingen, även om brottet fullbordas först senare, och att ny preskriptionstid räknas från dagen för avbrottet.

SL 5: 18 leder motsättningsvägen till slutsatsen, att flera brott i reell konkurrens inte inverkar på varandras preskription utanför paragrafens eget tillämpningsområde. Detta är också gängse uppfattning.⁴⁹ Rättvisligen bör dock tagas i betraktande, att bestämmelsen räknar sitt upphov från 1926, då lagstiftningen i SL 4 kap. om sammanträffande av brott var något annorlunda än nu. Vissa slags kombinationer av flera brott var då undantagna från reglerna om reell konkurrens och var jämte vissa fall av brottsenhet med handlingsflerhet föremål för en särskild reglering i SL 4: 3 såsom »fortsatt brott» eller »fortsatt förbrytelse». Särbehandlingsens förutsättning enligt lagtexten var, att flera brottsliga handlingar utgjorde »fortsättning av ett och samma brott», en något vag förutsättning, vars fastställande torde ha berett domstolarna mycken vanda. Allteftersom handlingarna principiellt bildade ett eller flera brott skilde man i teorien mellan *fortsatt brott i inskränkt mening* och *fortsatt brott i vidgad bemärkelse*.⁵⁰ Det senare begreppet omfattade sålunda vissa kombinationer av flera brott, vilka skulle ha bestraffats enligt reglerna för reell konkurrens, om inte SL 4: 3 hade funnits. Begreppet fortsatt brott försvann 1938 ur SL 4 kap. genom den nya konkurrenslagstiftningen. Det synes dock vara av intresse för belysningen av aktuella preskriptionsproblem att undersöka, i vad mån den särskilda bestraffningsregeln för fortsatt brott återverkade på bestämmandet av preskrip-

⁴⁹ Wijkander s. 79 f., Bergendal s. 153 f., Strahl s. 75, Strafflagberedningen s. 148.

⁵⁰ Ang. innebörden av begreppet fortsatt brott se bl.a. Hagströmer s. 723 ff. samt SOU 1937: 24 s. 40, 45 ff., 69, jfr s. 32.

tionstidens utgångspunkt för de ifrågavarande handlingskomplexen.

Till grund för specialbehandlingen i SL 4: 3 av *fortsatt brott i vidgad bemärkelse* låg känslan av att det vore för hårt att bestraffa de i handlingskombinationen ingående brotten kumulativt såsom andra brott i reell konkurrens. Brotten bildade dock psykologiskt ett sammanhängande helt, eftersom de var »fortsättning av ett och samma brott». Häri låg självfallet en anledning att spørja, om inte fortsatt brott i vidgad bemärkelse också borde utgöra en preskriptionsenhet. På detta svarade vissa äldre författare jakande. Deras mening var, att hela det fortsatta brottet, både i inskränkt och i vidgad mening, drabbades av preskription i samma ögonblick.⁵¹ Saken synes dock ha varit omstridd, och praxis torde länge ha varit oklar.⁵² Småningom gjordes beträffande preskription en skillnad mellan de båda slagen av fortsatt brott, och i rättstillämpningen framträdde slutligen deciderat den ståndpunkten att varje brottsenhet, som ingick i ett fortsatt brott i vidgad bemärkelse, skulle preskriberas oberoende av de andra brotten, trots att alla brotten antogs ha sprungit fram ur samma persevererande uppsåt eller ibland t.o.m. hade planerats i ett sammanhang.⁵³ Samma antideduktiva tanke hade för övrigt långt dessförinnan slagit igenom i fråga om preskription av flera snatterier, vilka jämlikt SL 20: 8 i dess äldre version skulle bestraffas såsom *en stöld*⁵⁴ (denna bestämmelse fordrade icke för sin tillämpning, att snatterierna utgjorde »fortsättning av ett och samma brott»)⁵⁵. Genom den separata preskriptionen av snatterierna förklarades indirekt, att

⁵¹ Wijkander s. 84, Sjunnesson s. 184 f., jfr Schönke s. 281 och Palme, Om det fortsatta brottet s. 112.

⁵² Enligt Hagströmer s. 873 skulle vid fortsatt brott i vidgad bemärkelse vart och ett av brotten bedömas för sig i fråga om preskription. Jfr emellertid NJA 1924 s. 113, där högsta domstolen under åberopande av SL 4: 3 dömde en värnpliktig för underlåtenhet under tre år i följd att inställa sig till repetitionsövning, oaktat de två första övningarna låg mer än två år före åtalets anställande, se dock nedan s. 186 f.

⁵³ NJA 1929 s. 446 och 1934 s. 345. Se även Bergendal s. 154.

⁵⁴ NJA 1890 s. 268 och 1901 s. 12, se även 1937 s. 439 och 1942 s. 5.

⁵⁵ Se t.ex. Bergendal s. 436 f. och SOU 1937: 24 s. 41 f.

likställandet av flera samtidigt lagförda snatterier med en enda stöld var en artificiell sammanslagning utan annat syfte än att vinna ett lämpligt bestraffningsresultat (härvid inverkade det dåvarande återfallssystemet), och till samma uppfattning kom man synbarligen omsider också beträffande fortsatt brott i vidgad bemärkelse. Den självständiga preskriptionen av varje brottsenhet inom fortsatt brott av detta slag måste desslikes ha betytt, att preskriptionstidens längd bestämdes i vanlig ordning för varje brott och således ibland måste ha blivit olika för de skilda brotten. SL 5: 18 kunde bli att tillämpa på ett brott, som jämte ett annat brott av senare datum bildade ett fortsatt brott i vidgad bemärkelse.⁵⁶

För inträdandet av åtalpreskription spelade det alltså enligt den slutliga ståndpunkten i praxis ingen roll, huruvida flera brott var att bestraffa enligt bestämmelserna för reell konkurrens eller utgjorde »fortsättning av ett och samma brott». För åtalpreskriptionens vidkommande låg därför fältet fritt för det fortsatta brottets avskaffande såsom legalt begrepp. När den straffrättsliga figuren fortsatt brott i vidgad bemärkelse genom 1938 års konkurrenslagstiftning gick upp i kategorien reell konkurrens, där den principiellt hade sitt riktiga hemvist, följde ingen komplikation på åtalpreskriptionens område av denna förändring. Satsen, att *av flera brott i reell konkurrens vart och ett har separat preskription*, förblev orubbad men till sin reella omfattning utvidgad sålunda, att den gäller även om brotten står i nära sammanhang med varandra.⁵⁷ På redan omtalat sätt modifieras satsen av SL 5: 18.

Genom dessa konstateranden rörande den reella konkurrensens behandling i preskriptionshänseende har den sökta bakgrunden erhållits för en diskussion av preskriptionens anordnande vid *brottsenheter, som innehåller flera likartade handlingar*. Innan det nuvarande läget undersökes närmare synes det emellertid vara skäl att utröna, vilken behandling som före 1938

⁵⁶ Så i NJA 1934 s. 345.

⁵⁷ Exempel i NJA 1941 s. 251 (förskingringar i serie), 1944 s. 451 (bedrägerier i serie) och 1947 s. 634 (d:o) samt SvJT 1946 rf s. 106 (falsk utsaga i försäkran om frihet från äktenskapshinder jämte tvegifte).

års ändring av SL 4 kap. bestods *fortsatt brott i inskränkt mening*. Man kan nämligen förmoda, att denna fråga har omedelbar betydelse för nuvarande förhållanden, eftersom de nya konkurrensreglerna inte representerar någon i sak förändrad syn på de i denna figur innefattade företeelserna.⁵⁸

Det är emellertid ett skäligen tunt material, som finnes att tillgå för besvarandet av frågan. Detta är ingen tillfällighet utan har sina bestämda orsaker. Utrymmet för ett åberopande av SL 4:3 i fråga om brottsindivider innehållande ett upprepat handlande blev nämligen i praktiken mycket smalt.⁵⁹ Å ena sidan inskränktes det av en benägenhet för att betrakta ett antal tätt på varandra följande akter, t.ex. en skur av slag under en misshandel eller en serie fula tillmälen, som en enda handling (naturligtvis i »juridisk» mening), varigenom SL 4:3 uteslöts, och å andra sidan inskränktes det av att en brottsflerhet ofta ansågs vara för handen, när tidsintervallet mellan flera brottsliga handlingar var mera avsevärt. Ett viktigt undantag från den senare bedömningen utgjorde visserligen sådana handlingsserier vilka enligt tillämpliga brottsbeskrivningar var för sig bildade brottsenheter även när något närmare tidssamband inte fanns mellan handlingarna. Men på dylika mest i specialstraffrätten hemmahörande handlingsserier tillämpades i regel inte SL 4:3, eftersom hänsyn till upprepningen kunde antagas ha blivit tagen i själva straffbudet.⁶⁰ I tveksamma fall kunde SL 4:3 slutligen utan våda lämnas åsido, då lagbudet ju inte rubade straffskalan utan endast gav en tämligen självfallen anvis-

⁵⁸ Se SOU 1937: 24 s. 51 f.

⁵⁹ Motiven till 1938 års ändringar av SL 4 kap., SOU 1937: 24, hänvisar till ett flertal rättsfall angående fortsatt brott i vidgad bemärkelse men icke till något enda rättsfall angående fortsatt brott i inskränkt mening.

⁶⁰ Se Bergendal s. 657 ff., särskilt s. 661—663. Fall utan tillämpning av SL 4:3 är NJA 1910 s. 553, 1913 B 156, 1914 s. 571, 1915 s. 138, 1916 s. 41, 1919 s. 500, 1921 s. 411, 1922 s. 18, 1923 s. 1 och s. 469 IV, 1925 s. 465, 496, 1926 s. 494, 1928 s. 559, 1931 s. 117 och 478, 1934 s. 273, 1935 s. 84, 189, 471 I och II, 1936 s. 33 och 695, 1937 s. 97 och 246, 1938 s. 21, 69, 1940 s. 158 I samt SvJT 1932 rf s. 63 och 1936 rf s. 30. Däremot åberopades SL 4:3 t.ex. i NJA 1910 s. 237, 1923 s. 469 I och III, 1927 s. 343 samt SvJT 1919 rf s. 38.

ning för straffmätningen. I de jämförelsevis få fall där fortsatt brott i inskränkt mening antogs torde handlingarna merendels ha legat varandra ganska nära i tiden. Och med kortare intervall mellan den första och den sista handlingen minskades naturligtvis sannolikheten för att det skulle bli nödvändigt att i praxis taga ställning till spörsmålet, huruvida preskription skulle anses inträda samtidigt för alla handlingarna eller successivt, för en handling i sänder. De påpekade förhållandena torde förklara, varför man inte med sedvanliga hjälpmedel kan direkt påvisa, vilken som var ståndpunkten i rättstillämpningen i frågan om preskription av fortsatt brott i inskränkt mening.

Således får man i stället vända blicken mot teorien, och det gör man inte helt förgäves. Enligt HAGSTRÖMER räknades preskription för fortsatt brott i inskränkt mening från den sista handlingen beträffande hela brottet.⁶¹ WIJKANDER och SJUNNESSON betraktade fortsatt brott överhuvudtaget, vare sig i inskränkt eller vidgad bemärkelse, såsom något enhetligt,⁶² och deras ståndpunkt var förvisso, att fortsatt brott av båda slagen hade enhetlig preskription med den sista handlingen (eventuellt den sista effekten) som utgångspunkt. Strafflagskommissionen fastslog såsom gällande rätt, att preskriptionen var enhetlig, där flera brottsliga handlingar borde anses utgöra en brottsenhet, samt att tiden i så fall skulle löpa från den sista handlingen respektive den sista relevanta effekten.⁶³ Kommissionen nämnde visserligen inte fortsatt brott i detta sammanhang, och det refererade uttalandet har en vidare syftning, men enligt ordalagen gäller det bl.a. fortsatt brott i inskränkt mening. Ytterligare märkes, att 1925 års sakkunnige syntes betrakta det som något odiskutabelt, att preskriptionstid för fortsatt brott icke börjar att löpa förrän efter den sista handlingens utförande.⁶⁴

I den mån teorien befattade sig med frågan var den tydligen av den bestämda meningen, att fortsatt brott i inskränkt mening

⁶¹ Hagströmer s. 876.

⁶² Wijkander s. 84, Sjunnesson s. 184 f.

⁶³ Strafflagskommissionen s. 439.

⁶⁴ SOU 1925: 28 s. 26.

hade simultan preskription, med begynnelsepunkten förlagd till den sista brottsliga handlingen eller i förekommande fall den sista relevanta effekten. Detta måste i allmänhet ha inneburit en förskjutning av preskriptionstidens början till en senare tidpunkt än brottets fullbordan.

Efter borttagandet av bestämmelsen om fortsatt brott har termen »fortsatt brott i inskränkt mening» blivit mindre användbar. Själva företeelsen rymmes nu som förr inom brottsenhetens begrepp, och den utmärkes av att den består av flera handlingar, vanligtvis av samma art. Vad som förut kallades fortsatt brott i inskränkt mening kan måhända numera kallas *fleraktsbrott*, dit man lämpligen kan räkna brott bestående av flera verksamhetsakter, även om brotten tidigare skulle ha betraktats som handlingsenheter. Å andra sidan reserveras termen här för brott som karakteriseras av att handlingarnas sammanfattande till en brottsenhet ter sig såsom något praktiskt sett självfallet och ofrånkomligt samt att deras behandling såsom en realkonkurrens alltså tvärtom skulle förefalla konstlad.⁶⁵ Oftast utspelas ett brott av detta slag under loppet av några minuter eller i varje fall på en och samma dag, t.ex. misshandel eller ärekränkning av samma person genom flera slag eller flera tillmälen, och en förskjutning av preskriptionstidens utgångspunkt till den sista handlingen eller effekten har ju då ingen praktisk betydelse. Undantagsvis kan dock handlandet sträcka sig över längre tid, t.ex. vid en penningförfalskning som pågår exempelvis i några veckor under sådana omständigheter att endast ett brott föreligger.⁶⁶ Brottet hade då enligt äldre lagstiftning och teori varit ett »fortsatt brott i inskränkt mening» med simultan preskription, räknad från den sista brottsliga handlingen. I överrättspraxis efter det fortsatta brottets borttagande ur konkurrenslagstiftningen synes frågan om fleraktsbrottets preskription ännu icke ha ställts på sin spets. Brottets enhetlighet även psykologiskt sett talar för att den äldre doktrinens åsikt bör följas.

⁶⁵ Se vidare Hagströmer s. 618 ff., Bergendal s. 658.

⁶⁶ Se BSA s. 389.

En särskild grupp av fleraktsbrott bildar de s.k. sammansatta brotten, varpå *rån* är det viktigaste exemplet. Svaret på frågan om dessa brotts preskription följer omedelbart av huvudregeln. Preskriptionstid räknas från brottets fullbordan.

Av annan karaktär än fleraktsbrotten (såsom denna term har definierats nyss) är tydligen de brott som består av eller kan bestå av *flera likartade handlingar även utan närmare sammanhang* till tid och andra omständigheter eller med så löst sammanhang att deras behandling som brottsenheter inte är naturligt given utan ett utslag av medveten lagstiftningsteknik, genom vilken reglerna om reell konkurrens har satts ur spel. Ett enkelt exempel är olovlig brännvinstillverkning.⁶⁷ Brottet fullbordas genom den första tillverkningen, och nya tillverkningar ger visserligen ett naturligt tillskott i straffbarhet men däremot inte i brottsnumerären, försåvitt inte någon speciell grund finnes för att handlingarna bör anses utgöra två eller ännu flera brott. En anseelig tidsdistans kan sålunda uppkomma mellan brottets (tekniska) fullbordan och den sista brottsliga handlingens utförande. Denna distans komplicerar frågan om brottets preskription. För det första bleve det orimligt att tillämpa huvudregeln om brottets fullbordan såsom terminus a quo. Den preskriptionstid som skulle börja löpa från brottets fullbordan och alltså från den första handlingen i serien skulle ju då komma att gälla även för övriga handlingar och löpa för dessa, innan de ännu har blivit utförda, eller, rättare sagt, man skulle i efterhand betrakta saken på det sättet. För en senare handling i serien skulle den verkliga preskriptionstiden därigenom kunna förkortas hur mycket som helst, ja, sedan preskription en gång har inträtt för brottet, skulle ytterligare brottsliga handlingar kunna så att säga födas i preskriberat skick, en konsekvens som ju har förkastats beträffande effektdelikt och delaktighetsbrott. För det andra avlägsnar man sig mycket långt från innehållet i SL 5: 14, om man låter preskriptionstiden för alla handlingar i serien utom den sista förskjutas, så att den kommer att börja först efter den sista handlingen. När preskriptionstiden för en

⁶⁷ KF 1954 ang. tillverkning av brännvin 19 § 1.

förseelse är två år, kan det inte stämma vare sig med lagens innehåll eller med dess syfte att ådöma straff för en förseelse, som är tre eller fyra år gammal och kanske dessutom ter sig ganska isolerad från de senare förseelserna av samma slag. Betänkligheterna inför båda lösningarna skärpes, om man föreställer sig fallet behandlat såsom en brottsflerhet, vilket säkerligen faller sig naturligtast för gemene man. Under denna förutsättning skall ju varje handling såsom särskilt brott preskriberas för sig, vilket också för människor i allmänhet lär framstå såsom det riktiga.

Överhuvudtaget är det givet, att en simultan preskription inte utan olägenheter kan genomföras beträffande brott, vilkas utförande kan sträcka sig över en mycket lång tidrymd. Vare sig man anknyter preskriptionstiden till brottslighetens början eller till dess slut, kommer resultatet i en besvärande dissonans med proportionalitetsprincipen. De anförda synpunkterna har därför i stort sett sin giltighet även beträffande sådana i tiden utsträckta brott som har formen inte av en upprepad aktivitet utan av en kontinuerligt upprätthållen attityd, exempelvis olovligt innehav av gifter, sprängämnen, vapen m.m. Det vore ju å ena sidan mycket utmanande, om lagöverträdaren skulle vara straffri blott hans förseelse har pågått tillräckligt länge, och å andra sidan vore det ur rättvisesynpunkt otillfredsställande att döma honom även för en brottslighet, som skulle ha varit preskriberad, om hänsyn hade tagits till dess ålder och icke blott till dess egenskap att bilda brottsenhet med senare brottslighet.

Innan man angriper det påvisade problemet, bör man göra klart för sig, vilka företeelser som problemet hänför sig till. Det har redan framgått, att problemet inte rör bara en enda väl avgränsad grupp av brott. I detta läge har man behov av klara terminologiska definitioner, som särskiljer och etiketterar ifrågakommande grupper av brott. Härvid försöker man naturligtvis i första hand att begagna sig av redan utbildade klassificeringar och termer. Mycket har gjorts för att analysera och karaktärisera strafflagstiftningens gärningstyper i deskriptionstekniskt syfte. Åtskilliga termer har uppfunnits med uppgift att hålla isär brottstyper av olika struktur från varandra. Tyvärr har

termerna ofta en obestämd eller vacklande betydelse. Det kan därför mången gång visa sig vara bättre att lansera en ny term än att använda en gammal, naturligtvis under förutsättning att man tydligt deklarerar, vilken betydelse man lägger in i termen.

När man talar om olika typer av brott, kan man med »brott» mena olika ting. Oftast syftar man, mer eller mindre medvetet, på brott i abstrakt mening, d.v.s. på sammanfattningen av straffbudens rekvisit (Tatbestand, *corps du délit*). Skulle man åsyfta de konkreta gärningar som motsvarar straffbudens rekvisit, blir detta i regel samma sak. Om man däremot anger en brottstyp med andra bestämmningar än dem som innehålles i en viss brottsbeskrivning, såsom sker t.ex. genom beteckningen kollektivdelikt, kan missförstånd vållas, om det inte göres klart, huruvida beteckningen refererar till abstrakta brottsbegrepp eller till konkreta brottsliga gärningar. Syftar man på brott i abstrakt mening, blir endast sådana brott kollektivdelikt för vilka lagen innehåller ett krav på en handlingsflerhet, och ett sådant brott som olovlig rusdrycksförsäljning blir inte något kollektivdelikt, eftersom brottet kan bestå av endast en försäljning såväl som flera.^{67a} Om man i stället med kollektivdelikt menar en konkret brottslig gärning, som är sammansatt av flera likartade handlingar men ändå bildar en brottsenhet, blir en flerfaldig olovlig rusdrycksförsäljning tydligen ett kollektivdelikt. I det närmast följande skall nu göras några distinktioner mellan skilda typer av brott ur temporal synvinkel, och dessa typer kommer att förse med var sin benämning. *Därvid avses konkreta brottsliga gärningar* och detta därför att det vid bestämmande av utgångspunkt för preskriptionstid är den konkreta gärningens och inte endast brottsbegreppets beskaffenhet som har betydelse.

Som en särskild grupp av i tiden utsträckta brott har förut i detta kapitel (ovan s. 128 f.) nämnts brottsliga gärningar, vilka enligt brottsplanen skall avancera mot ett visst slutmål och vilka alltså inte företer någon annan principiell skillnad från

^{67a} Rusdrycksförsäljningsförordning 1954 80 § 1 mom. Jfr avbrottsstadgandet i 88 §.

den momentana brottsliga handlingen än att deras utförande i det enskilda fallet av yttre orsaker kräver mera tid (t.ex. en längre transport av smuggelsprit inom landet). Brotten har ovan döpts till »tidskrävande brott», och om utgångspunkten för deras preskriptionstid har redan talats.

Den närmaste uppgiften blir att i stället närmare granska de redan omtalade fall där ett brottsligt beteende saknar ett konkret slutmål för beteendet såsom helhet och i princip kan tänkas pågå obestämd tid utan att mera än ett brott föreligger. Det skall snart visa sig, att flera olika former av sådan brottslighet finnes. Till brottslighetens fortsättande hör trots den tekniska enheten en ständigt förnyad motivbildning eller åtminstone en förnyad skada eller fara (inklusive abstrakt fara), och brottsligheten kan därför kallas *persevererande* till skillnad från den nyssnämnda gruppen av brott, som icke är persevererande utan endast tidskrävande.

Som en skarpt avgränsad typ av persevererande brottslighet i nu angiven mening framträder sådana brott som inte består i någon ständig eller upprepad aktivitet utan i *en fixerad attityd eller position*. Som exempel har redan (s. 159) nämnts olovligt innehav av gifter, sprängämnen, vapen m.m. Brottet påbörjas naturligtvis genom ett handlande eller därmed likvärdigt beteende, men detta hör inte till brottets begrepp. Något egentligt handlande behöves vidare inte för att fortsätta det en gång påbörjade brottet. Det kan tvärtom bli nödvändigt med en positiv åtgärd av lagöverträdaren själv för att brottet skall upphöra. Han uppfyller i varje ögonblick efter brottets fullbordan alla brottets rekvisit till dess att någon förändring inträffar, som sätter punkt för det brottsliga beteendet. Att brottet fortsättes är alltså i detta fall i juridiskt avseende något annat än att det »perdurerar» (se ovan s. 129).⁶⁸ När ett brott perdurerar, har det i lagen beskrivna handlandet slutförts och ett visst tillstånd står kvar som resultat av handlandet. Att det fortsatta brottsliga beteendet i de nämnda exemplen — olovligt innehav av gifter m.m. — korresponderar mot brottsbeskrivningen medför som

⁶⁸ Belysande är rättsfallet NJA 1925 s. 496 (övergångsspörsmål).

huvudregel inte, att lagöverträdaren begår nytt brott. Det fortsatta beteendet bildar alltså i allmänhet ett enda, i tiden utsträckt brott, och en sedan länge bruklig benämning på brott av detta slaget är därför *delictum continuum* (fortvarande brott). Dessvärre har denna term inte någon alldeles fast betydelse i den juridiska litteraturen, ty den användes emellanåt även om perdurerande brott (tillståndsförbrytelser). Icke desto mindre är det tydligt, att de homogena och kontinuerliga brotten av typen olovligt innehav är någonting för sig och att de lätt kan särskiljas från andra slag av brottsbegrepp. Ett avgörande kännetecken på det brottsliga beteendet är, att om det styckas i delar av godtycklig tidslängd kommer varje del att motsvara alla brottsrekvisiten och således förete bilden av ett självständigt brott. En senare del av brottet kan inte sägas representera någon senare utvecklingsfas i en brottsplan eller något starkare förverkligande av lagöverträdarens intentioner än de föregående delarna. Som beteckning på den avsedda brottskategorien väljes här termen *kontinuerligt brott*.

Det har redan framhållits, att en persevererande brottslighet inom brottsenhetens ram även kan gestalta sig som *en repeterad ensartad aktivitet* (ovan s. 158). Tidsavståndet mellan handlingarna kan växla starkt. Ibland uppvisar handlingarna en sådan »täthet» och ett sådant sammanhang att de nära nog låter sig uppfattas som ett *kontinuerligt* beteende. En relativ överensstämmelse mellan handlingarna och ett kontinuerligt brott kan finnas såtillvida, att den ena delen av verksamheten blir den andra ungefärligen lik, om man föreställer sig verksamheten avdelad i tidsavsnitt av godtycklig, ej alltför obetydlig längd. Intrycket av kontinuitet förstärkes av beständigheten hos gärningsmannens subjektiva inställning. Persevererande brottslighet av detta sammanhängande slag kan exempelvis vara stadigvarande utnyttjande av annans otuktiga levnadssätt,⁶⁹ yrkesmässigt utövande av läkarkonsten utan behörighet,⁷⁰ be-

⁶⁹ SL 18:11 andra stycket (jfr Förslag till brottsbalk 4:7).

⁷⁰ Lag 1915 om behörighet att utöva läkarkonsten 6 § 2 mom. andra stycket.

drivande av linjetrafik utan tillstånd,⁷¹ idkande av rörelse i vissa fall.⁷² Brottsbeskrivningen behöver inte innehålla något krav på upprepat handlande, blott den räcker till för att vid enkel subsumtion täcka ett sådant. Lika litet behöver den förutsätta en sådan täthet hos handlingarna att man kan tala om en kontinuerlig verksamhet. Men om handlingarna i det konkreta fallet ligger så nära inpå varandra att brottet blir praktiskt jämförligt med ett kontinuerligt brott, synes det vara förtjänt av ett eget namn, som markerar att brottet utgör en sammanhängande verksamhet. En lämplig benämning synes vara (brottsligt) »*drivande av verksamhet*», en benämning som också skall begagnas i det följande.⁷³

Hos det kontinuerliga brottet och ett brott av typen drivande av verksamhet finnes tydliga gemensamma drag, nämligen deras »oupphörliga» begående och deras under tidens gång oförändrade straffrättsliga kvalitet. På grund av dessa gemensamma drag, vilka saknas hos de perdurerande brotten, kan man beteckna de båda grupperna av brott som *durativa brott*.

När en persevererande enhetlig brottslighet inte har sådan relativ kontinuitet att den lämpligen kan kallas durativ, framträder den som en tredje typ av brott vid sidan av kontinuerligt brott och brott av typen drivande av verksamhet. Denna tredje typ av persevererande brott får sin existens av brottsbeskrivningar, vilka griper över *ett upprepat likartat handlande* även i sådana fall där *betydande intervaller* ligger mellan de enskilda handlingarna. Dylika brottsbeskrivningar är inga sällsyntheter. Om någon sporadiskt gör sig skyldig till olaga försäljning av rusdrycker och försäljningarna således inte har karaktär av drivande av verksamhet, skall han ändå dömas blott för ett brott, olaga rusdrycksförsäljning, såvida inte speciella omständigheter är för handen, vilka enligt praxis föranleder en uppdelning av

⁷¹ KF 1940 ang. yrkesmässig automobiltrafik m.m. 34 § 1 mom. (se t.ex. NJA 1949 s. 191 och 1953 s. 688, jfr 1951 s. 828).

⁷² Se bl.a. KF 1949 ang. handel med skrot, lump och begagnat gods. (Jfr ang. olaga gårdfarihandel SvJT 1927 rf s. 20 och 1951 s. 273.)

⁷³ Jfr Strahl s. 76 och 1 uppl. s. 43.

handlingarna i två eller flera reellt konkurrerande brott.⁷⁴ Genom den numerärt rymliga brottsbeskrivningen har lagstiftaren så att säga förvandlat en s.k. likartad reell konkurrens även mellan sinsemellan fristående handlingar till en brottsenhet. Detta tekniska grepp kan ha sitt berättigande vid mindre svår brottslighet, där en användning av konkurrensbestämmelserna är onödig ur straffmätningssynpunkt. Den nu avsedda tredje typen av persevererande brott, bestående av flera likartade handlingar utan sådant närmare förhållande till varandra att brottet hänföres till drivande av verksamhet, kommer i det följande att kallas *intermittent brott*.

Med avseende å handlingarnas »täthet» är naturligtvis begreppen drivande av verksamhet och intermittent brott ej exakta. De i brotten ingående handlingsenheterna kan vara mer eller mindre avskilda från varandra tidsmässigt och psykologiskt, så att man i praktiken måste räkna med övergångsformer, vilkas hänförande till den ena eller andra kategorien blir beroende av tycke och smak. Olaga rusdrycksförsäljning kan t.ex. bedrivas med kortare eller längre uppehåll mellan affärerna samt mer eller mindre regelbundet, så att brottet kan vara antingen ett typiskt drivande av verksamhet, ett typiskt intermittent brott eller någon mellanform mellan dessa.⁷⁵ Gränsen mellan de båda brottskategorierna kan göras skarp endast i den abstrakta meningen att den ena kategorien enligt sin definition slutar där den andra börjar.

Den mycket omtyckta termen kollektivdelikt har här avsikt-

⁷⁴ Brottsbeskrivningarna tolkas ej så, att ett flertal handlingar av samma person under alla omständigheter utgör allenast ett brott. Fastmera är det erkänt, att vissa förhållanden — ett långt tidsintervall, lokala skiljaktigheter och mycket annat — kan ha separerande betydelse, så att mer än ett brott anses vara begånget, trots att brottsbeskrivningen i och för sig inte tvingar till antagande av en brottsflerhet. De närmare förutsättningarna för ett brytande av brottsenheten torde vara svåra att precisera, se härom bl.a. Bergendal s. 658 och Welamson s. 249 ff. Brottsenheten vid persevererande brottslighet brytes alltid av lagföring, vare sig enligt uttryckliga lagbestämmelser eller enligt praxis.

⁷⁵ Jfr Bergendal s. 658.

ligt undvikits. Termen är flertydig och språkligt olämplig, och den har inte någon fast betydelse i juridiskt språkbruk.⁷⁶

Efter indelningen av de persevererande (enhetliga) brotten i kontinuerliga brott, brottsligt drivande av verksamhet och intermittenta brott skall nu undersökas, hur preskriptionen av dessa typer av brott formar sig. Uppgiften är frekvensmässigt av stort intresse, alldenstund en persevererande brottslighet kan ha varit länge och inte sällan i årtal, när den upptäcks. Frågan om de persevererande brottens preskription har också varit ett välbekant ämne för straffrättens teoretiker liksom den ej längre aktuella men tidigare närliggande frågan om preskription av fortsatt brott i vidgad bemärkelse (vilken visserligen gällde en flerhet av brott men dock en bestraffningsenhet). I behandlingen av frågan spåras den äldre teoriens böjelse för att låta brottets tekniska enhet bli avgörande. För systematiker som var starkt påverkade av kontinental jurisprudence föll det sig förvisso naturligt att betrakta det ur konkurrenssynpunkt enhetliga, persevererande brottet såsom en totalitet och ett singuläre också i andra hänseenden, bl.a. just beträffande preskription. Hela det förfarande eller beteende som inkluderades i brottsenheten ansågs därför vara föremål för simultan preskription. Att räkna tiden från brottets (tekniska) fullbordan skulle leda till absurda konsekvenser (se ovan s. 158). Kvar stod då endast att låta preskriptionstidens början förskjutas till det brottsliga beteendets upphörande.⁷⁷

⁷⁶ Se bl.a. Agge, Allmänna delen s. 145 f. och Welamson s. 237 not 55.

⁷⁷ Wijkander s. 83 ang. »de s.k. kollektiva brotten» och s. 84 ang. »s.k. fortsatt förbrytelse» (SL 4: 3 i äldre lydelse), Sjunnesson s. 180 f. och s. 184 f. ang. fortsatt brott, Hagströmer s. 876 (jfr s. 873) ang. »s.k. fortsatt brott i inskränkt mening», Strafflagskommissionen 13: 4 andra stycket och s. 439. Jfr SOU 1925: 28 s. 26: »Beträffande åtskiljandet mellan olika ståndpunkter är först att märka, att naturligen alla lagar och förslag överensstämma däri, att preskriptionen under alla förhållanden icke börjar löpa förr, än den brottsliga handlingen är avslutad (även om brottet långt dessförinnan skulle vara fullbordat och straffbarhet hava uppstått). Härav följer, att såväl fortsatt brott som 'fortvarande' brott (delictum continuum) icke börjar preskriberas förr än med den sista handlingen resp. med det straffbara tillståndets upphörande ...» — Palme s. 137 f.: »Av det ovan

Denna begreppsjuridiska slutledning från den persevererande brottslighetens enhet till dess samtidiga preskription övertygar naturligtvis inte nyare nordisk teori. WETTER förklarar visserligen, att det »fortvarande» brottet ej kan uppdelas i en preskriberad och en icke preskriberad del,⁷⁸ men han stöder sin åsikt på ett sakligare argument än brottslighetens juridiska enhet. Avgörande för Wetter är, att brottet med avseende på aktualitet är en odelbar enhet. Wetter träffar här det rättspolitiskt väsentliga. Vid bedömandet av åtalspreskriptionens principiella berättigande i en given situation är en kvadröjande aktualitet hos brottet den starkaste kontraindikationen. Om en olaglig affärsverksamhet, straffbar såsom ett enda brott, har pågått i tio år, skulle det enligt Wetter vara praktiskt uteslutet att bestraffa de sista två årens verksamhet samt lämna den tidigare verksamheten utan straff såsom preskriberad. Han

anförda följer, att preskriptionstiden kan börja löpa vid såväl det fortsatta som det kollektiva brottet först från utgången av den dag, då den sista av de handlingar, av vilka dessa slag av förbrytelser bestå, slutförts.» Palme, Om det fortsatta brottet, s. 112: »Då preskriptionstiden för ett fortsatt brott ej gärna kan börja löpa, sålänge den fortsatta brottsliga verksamheten pågår, samt detsamma ju skall behandlas såsom en brottsenhet, enligt vad som tidigare framhållits, är det uppenbart, att preskriptionstiden vid ett fortsatt brott icke kan beräknas särskilt för sig för varje handling, som däri ingår, utan att denna tids utgångspunkt bör vara gemensam för hela förbrytelsen.» (Se även litteraturhänvisningar ibidem.) Något annorlunda Hurwitz s. 208: »Ved *enhedsforbrydelser*, der strækker sig over et vist tidsrum, løber forældelsesfristen fra ophøret af det sidste led i virksomheden. Dette ligger teoretisk klart, men om en kæde af handlinger, opretholdelsen af en vis tilstand m.v. i forældelsesmæssig henseende skal betragtes som en enhed giver ofte anledning til tvivl.» Enligt schweiziska strafflagen art. 71 börjar preskriptionstid löpa »wenn das strafbare Verhalten dauert, mit dem Tag, an dem dieses Verhalten aufgehört». — Uppfattningen, att ett persevererande brott preskriberas på en gång med tiden räknad först från den sista handlingen, synes ha behärskat straffrättsdoktrinen sedan mycket lång tid tillbaka. Enligt Loening s. 399, 402, 421 not 1, 429 omfattades denna mening av medeltida italiensk doktrin, *gemeines Recht*, fransk doktrin från 1800-talets början och den tyska partikulära strafflagstiftningen under samma århundrade.

⁷⁸ Wetter s. 3.

måste mena, att hela de tio årens verksamhet alltjämt är lika aktuell.

De senare årens åklagar- och domstolspraxis har emellertid godtagit den av Wetter förkastade lösningen. Numera är det vanligt, att successiv preskription antages ske vid persevererande brott.⁷⁹ Därmed har praxis också tagit avstånd från den äldre doktrinen mening, att samtidig preskription av hela brottsligheten är en logisk följd av brottets enhet. Likväl förekommer enstaka exempel på den gamla lösningen alltjämt i domspraxis.

Såvitt man kan döma av den publicerade rättspraxis är det regeln vid *åtal* för durativt eller intermittent brott, att åklagaren icke yrkar ansvar för den brottslighet vars »ålder» överskrider den gällande preskriptionstiden. Om denna tid är två år, yrkas alltså regelmässigt ansvar endast för den brottslighet som har tilldragit sig inom två år före delgivningen av åtalet (respektive före »häktning»). Ur rättsfallssamlingarna kan man hämta exempel på sådan tidsbegränsning av åtal rörande bl.a. obehörigt utövande av läkarkonsten⁸⁰ och tandläkarkonsten,⁸¹ olovligt beträdande av fridlyst område⁸² och olovlig försäljning av pilsnerdricka.⁸³ Åtalspraxis angående durativa och intermittenta brott ger således uttryck åt åsikten, att dessa brott är föremål för successiv preskription.

Viktigare än åtalspraxis är naturligtvis *domspraxis*. Den förra söker ju ledning av den senare. I fall som de nämnda uppstår emellertid den egendomliga situationen att domstolarna måste foga sig efter åklagarens uppfattning i preskriptionsfrågan. Åtalets tidsbegränsning utgör ju enligt den ackusatoriska principen ett processuellt hinder för domstolen att gå längre

⁷⁹ Se jämte nedan anförda exempel Strahl s. 78 f.

⁸⁰ NJA 1919 s. 500 (beträffande handlingarnas karaktär av brottsenhet se även NJA 1923 s. 469 IV, 1934 s. 273).

⁸¹ NJA 1940 s. 158 I och II, 1948 s. 28 (beträffande handlingarnas karaktär av brottsenhet se även NJA 1936 s. 695, 1938 s. 21, SvJT 1930 rf s. 56).

⁸² SvJT 1939 rf s. 51 (åtalet ogillades av hovrätten, häradsrätten fällde med antagande av brottsenhet).

⁸³ NJA 1925 s. 496 och SvJT 1946 rf s. 90 (beträffande handlingarnas karaktär av brottsenhet se även NJA 1910 s. 553, 1925 s. 465 I och II, 1928 s. 559, 1937 s. 97 och 246, 1941 s. 47 samt SvJT 1936 rf s. 30).

tillbaka i tiden i sin prövning av ansvarsfrågan.⁸⁴ Åklagaren tar ordet ur munnen på domstolen i preskriptionsfrågan. De nyss nämnda exemplen ur praxis uppvisar därför intet om domstolarnas uppfattning i denna fråga. I en del andra fall, där ävenledes successiv preskription av persevererande brott har antagits äga rum, kan man inte av de tryckta referaten se, huruvida det är åklagaren eller domstolen, som har träffat avgörandet i preskriptionsfrågan, och referaten säger alltså lika litet om domstolarnas syn på saken. Bland dessa fall finnes några angående olovligt innehav av explosiva varor eller olovlig handel med begagnade föremål, i vilka rättsfall domen, fällande eller friande, endast avser brottslighet under två år före stämningdagen.⁸⁵ Slutligen finnes emellertid en grupp av rättsfall, i vilka åtalerna har gällt brottslighet under en period, som har varit längre än preskriptionstiden, och i vilka åtalerna har lämnats utan bifall på grund av preskription beträffande den del av brottet vars ålder vid delgivningen av åtalet översteg preskriptionstidens längd. Hit hör ett fall om olovlig utskänkning av pilsnerdricka,⁸⁶ ett om obehörigt utövande av läkar-konsten,⁸⁷ ett om olaga skogsavverkning⁸⁸ och ett hovrättsfall om brukande av en bagerilokal utan vederbörligt tillstånd.⁸⁹

⁸⁴ Se numera RB 30:3, jfr ovan s. 66 f.

⁸⁵ SvJT 1943 rf s. 63 (åtalet ogillat) samt 1942 rf s. 22 I (åtalet ogillat) och II.

⁸⁶ NJA 1928 s. 559 (jfr not 83 här ovan).

⁸⁷ NJA 1938 s. 69 (jfr not 80 här ovan).

⁸⁸ NJA 1944 B 1058.

⁸⁹ SvJT 1940 rf s. 67. Detta fall är anmärkningsvärt även såtillvida, att förseelsen enligt tillämpat författningsrum (hälsovårdsstadgan 1919, då ännu gällande 11 § 1 mom.) bestod i att lokal för beredning av födoämne *togs i bruk* (ej brukades) innan hälsovårdsnämnden hade lämnat sitt tillstånd. Det måste ha legat nära för hovrätten att döma för perdurerande brott (tagande i bruk jämte brukande) med förskjuten preskriptionstid för att satisfiera lagtextens formella krav. I stället tolkade hovrätten brottsbeskrivningen så, att brottet utgjordes av brukandet och ej blott påbörjandet av detta. Desto större värde har fallet som exempel på successiv preskription. Ang. rättsfallet se vidare Strahl s. 76 f., 79. Jfr SvJT 1951 s. 344, omnämnt ovan s. 145.

Man får av de nu omtalade fallen *intrycket, att domstolspraxis lutar åt att antaga en successiv preskription av persevererande brott*. På senare tid har dock tillkommit ett avgörande av högsta domstolen, vilket åtminstone vid ett första påseende *försvagar detta intryck*.

Rättsfallet, som är av 1953,⁹⁰ gällde förvaring av smuggelsprit. Den tilltalade hade haft (av honom själv) insmugglade spritdrycker i sitt förvar under en tid av 8—9 år. För förvaringen fälldes han till ansvar av högsta domstolens pluralitet, tre justitieråd, vilka i sin dom uttalade bl.a. följande om brottet: »Preskriptionstid för åtal av sådant brott börjar ej löpa så länge förvaringen fortgår.» Det omedelbara intrycket av denna utsaga är väl, att vad som avses är en förskjutning av preskriptionstidens utgångspunkt för hela brottsligheten. Men det finnes flera omständigheter, som tillhopa väcker tvivel på att högsta domstolen verkligen har avsett att taga ställning till frågan om den bakre tidsgränsen för straffbarheten. I domen talas det inte om preskriptionstid för brottet utan om preskriptionstid för åtal. Och möjligheten att med framgång väcka åtal för åtminstone någon del av ett durativt brottsligt beteende består ju precis lika länge, vare sig man räknar med en successiv preskription eller med en förskjutning av preskriptionstidens begynnelsepunkt till det brottsliga beteendets avslutande. För utgången i själva målet spelade det praktiskt ingen roll, hur långt tillbaka i tiden straffbarheten antogs sträcka sig, även om det ännu straffbara beteendets tidslängd teoretiskt borde vara en straffmätningssfaktor.⁹¹ Eftersom högsta domstolen alltså inte var nödgad att deklarerat sin ståndpunkt i preskriptionsfrågan, torde fallet till följd av de påpekade omständigheterna få anses oklart, och frånsatt detta kan detsamma endast ha

⁹⁰ NJA 1953 s. 630. Ang. detta fall se vidare nedan s. 191 ff.

⁹¹ Jfr Strahl s. 79: »Ehuru straff för brottet rymning i 26:12 icke bör ådömas för tid som ligger så långt tillbaka att därifrån räknad preskriptionstid gått till ända, kan det på samma sätt vara motiverat att, därest uteblivandet börjat med ett avvikande, både omtala detta i domen och fästa avseende därvid vid straffmätningen.»

ett relativt prejudikatvärde, då endast tre justitieråd stod bakom avgörandet.

Vad som har hållit tillbaka den successiva preskriptionens definitiva genombrott i rättstillämpningen rörande durativa och intermittenta brott är troligen inte bara teoriens hävdande av den enhetliga preskriptionen utan också lagförslagets enständiga fasthållande vid förskjutning såsom det enda alternativet till huvudregeln om terminus a quo. I Thyréns utkast gavs en särskild regel om beräkning av preskriptionstid, när flera brottsliga handlingar står i sådant förhållande till varandra att de tillsammans utgör ett brott,⁹² en förutsättning som närmast pekar på »fortsatt brott i inskränkt mening» (se ovan s. 152) men som även omfattar brottsligt »drivande av verksamhet» och intermittent brott. Tiden skulle — tydligtvis för hela brottet — räknas från företagandet av den sista handlingen. Strafflagskommissionen uttalade sig för en bestämelse av samma innehåll och menade sig därvid endast ge uttryck åt »gällande rätt».⁹³ 1925 års sakkunnige synes ha betraktat en förskjutning av preskriptionstiden vid persevererande brott såsom självklar.⁹⁴ Slutligen vill det tyckas, som om strafflagberedningens förslag skulle leda till en simultan preskription åtminstone beträffande durativa brott med förskjutning av tidens början till det brottsliga beteendets avslutande. Enligt förslaget skall ett brott anses vara begånget den dag då den brottsliga handlingen avslutades, och denna del av förslaget har delvis sin grund i att en förskjutning av preskriptionstidens början har ansetts böra ske vid brott som består i »drivande av verksamhet».⁹⁵ Man kan därför förmoda,

⁹² Thyréns utkast 13: 5 andra stycket.

⁹³ Strafflagskommissionen 13: 4 andra stycket, s. 439.

⁹⁴ SOU 1925: 28 s. 26, se not 77 här ovan.

⁹⁵ Strafflagberedningen s. 20, 148. — Jfr Krabbe s. 337 ang. danska strafflagen § 94: Fristen räknas »ved Kollektivforbrydelser, f.Eks. § 157, først fra den sidste til en saadan Enhedsforbrydelse hørende Handling.» Jfr även Hurwitz s. 209: »Ved forhold, der har karakteren af *tilstands-* eller *vedvarende forbrydelser* må formodningen være for en enhedsbedømmelse i

att beredningen vill lösa preskriptionsproblemet vid kontinuerliga brott på samma sätt. Förslaget säges icke avgöra, huruvida en under längre tid pågående brottslig verksamhet utgör en eller flera handlingar, och frågan om de intermittenta brottens preskription lämnas alltså delvis obesvarad.

Redan den omständigheten, att strafflagberedningens förslag avviker från den allmänna tendensen i rättstillämpningen beträffande preskription av kontinuerligt brott, brottsligt »drivande av verksamhet» och intermittent brott, är ett skäl att överväga förslaget särskilt grundligt i denna del. En successiv preskription kan visserligen göras illusorisk av domstolen genom att den i straffmättningsväg näpser lagöverträdaren även för den preskriberade delen av brottsligheten, men därför bör man inte bagatellisera diskrepansen mellan nuvarande praxis och förslaget. För det första är den nämnda metoden att straffa för mera än som formellt redovisas principiellt oriktig. För det andra blir valet mellan förskjutning och successiv preskription av saklig betydelse oavsett hur domstolarna förfar vid straffmätning. Det är ju inte egalt, om en förundersökning angående brottslig verksamhet kan och skall inskränkas till de senaste två (eventuellt fem) åren eller om den skall föras längre tillbaka i det förflutna. Det är inte heller utan processekonomisk betydelse, om en domstols prövning av ansvarsfrågan i ett brottmål skall omfatta ett större eller mindre tidsavsnitt. Viktigare än den arbetsekonomiska synpunkten är dock den s.k. rättvisesynpunkten, vilken av socialpsykologiska skäl kräver beaktande. Ur denna senare synpunkt synes den simultana preskriptionen ha ett avgjort företräde framför förskjutningen, såsom torde framgå av följande exempel. A och B har för tio år sedan köpt var sin revolver utan att ha och utan att sedermera skaffa sig föreskrivet tillstånd till innehavet. A har för drygt två år sedan gjort sig av med sin revolver, men B har fortfarande sin kvar. Ingendera har ännu blivit åtalad för det olaga vapeninnehavet.

forældelsesmæssig henseende. Dette gælder navnlig, hvor det strafbare forhold består i en vedvarende næringsdrift af ulovlig beskaaffenhed, f.eks. at holde bordel, strfl. § 228. Retspraksis viser dog ingen konsekvent gennemført linie . . . » Se även Hurwitz s. 19 f.

I vilket fall som helst är A inte längre straffbar. Om man nu antager, att B är straffbar för alla de tio årens vapeninnehav, så skulle han bli straffad även för något som A inte kan straffas för, nämligen för vapeninnehavet under de första åtta åren efter köpet. En successiv preskription betyder tvärtom, att A och B ställas lika ifråga om dessa åtta år. B dömes för att ha innehaft revolvern under de sista två åren, vilket inte kan läggas A till last, varför denne undslipper åtal eller blir frikänd. Vid intermittent brott har den successiva preskriptionen ytterligare fördelar. Preskriptionen sker nämligen på samma sätt som om varje handling hade utgjort särskilt brott (SL 5: 18 lär knappast kunna bli aktuell med hänsyn till straffsatserna), och den blir alltså inte beroende av den för lekmannen främmande skillnaden mellan å ena sidan flera handlingar, som utgör flera brott i reell konkurrens, och å andra sidan flera handlingar, som tillsammans bildar ett enda brott.⁹⁶ Ännu en fördel med successiv preskription av intermittent brott är, att det för preskriptionsfrågans besvarande blir överflödigt att fastställa, huruvida ett längre uppehåll i den brottsliga verksamheten eller någon annan speciell omständighet skall anses dela verksamheten i två brott, av vilka det tidigare skulle vara preskriberat. Straffbarheten består lika länge, vare sig ett eller flera intermittenta brott föreligger. Sist men icke minst kan man, av vad slag ett persevererande brott än må vara, till förmån för den successiva preskriptionen andraga, att den bättre än den förskjutna preskriptionen stämmer med huvudtanken i hela preskriptionsinstitutet, tanken om »tidens läkande förmåga».⁹⁷

⁹⁶ Betydelsen av att de särskilda handlingarna i ett intermittent brott preskriberas såsom flera brott i realkonkurrens kan visas med ett exempel. En person har vid skilda tillfällen bedragit olika medmänniskor genom att sälja spritdrycker till dem under oriktiga uppgifter om varornas kvalitet. Det vore egendomligt, om samtliga försäljningar ännu vore straffbara (såsom ett brott, olaga rusdrycksförsäljning), medan några av bedrägerierna vore preskriberade (såsom ringa bedrägerier).

⁹⁷ Se Strahl s. 79 apropå de i noterna 87 och 89 här ovan anmärkta rättsfallen NJA 1938 s. 69 och SvJT 1940 rf s. 67: »Denna praxis synes stå i god överensstämmelse med preskriptionsbestämmelsernas syfte att från

I det vidlyftiga temat om när preskriptionstid för olika slags brott närmare bestämt skall anses börja har de s.k. *äкта underlåtenhetsbrotten* sin egen problematik. Vid dessa brott liksom vid andra har man visserligen att utgå från bestämmelsen i SL 5: 16 om att preskriptionstid i allmänhet räknas från dagen för brottets begående. Men när det gäller att finna dagen eller dagarna för begäendet av ett underlåtenhetsbrott, stöter man på ett krux redan i det förhållandet att vad som sker vid ett underlåtenhetsbrott är — ingenting. Ordet underlåtenhet uttrycker blott frånvaron av ett tänkt positivt handlande. Och hur skall man finna en bestämd temporal utgångspunkt i någonting icke-existerande? Det går naturligtvis inte, men situationen är inte heller så vanskelig att frågan är motiverad. Till situationen vid ett underlåtenhetsbrott hör ju alltid något *positivt faktum*, som markerar *brottets fullbordan*, och detta faktum är ju i princip användbart som terminus a quo för åtalpreskription. Underlåtenhetsbrottets fullbordan är den tidigaste ifrågakommande utgångspunkten för preskriptionstid. Innan det äkta underlåtenhetsbrottet är fullbordat, kan det ju på intet sätt »begås», och bortsett härifrån räknas ju i svensk rätt tiden för åtalpreskription aldrig från något tidigare faktum än brottets fullbordan. Problemets kärna är alltså, hur *slutpunkten* för underlåtenhetsbrottets begående skall bestämmas. Härvidlag måste först och främst observeras den faktiska olikheten mellan å ena sidan en straffbar *underlåtenhet att fullgöra en enstaka prestation* och å andra sidan en *underlåtenhet att utföra ett kontinuerligt handlande* eller eljest iakttaga ett kontinuerligt beteende.⁹⁸

En gammal älsklingsstanke i läran om underlåtenhetsbrotten är, att underlåtenheten är den negativa motsvarigheten till den positiva handlingen och att ett underlåtenhetsbrott därför skall följa samma rättsgrundsatser som den typ av brott genom positiv handling som det närmast överensstämmer med. Enligt detta sätt att se bör en straffbar *underlåtenhet att utföra en enstaka*

straffrättsskipningen undantaga vad som förbrutits mer än viss tid innan ett straffprocessuellt förfarande inledes.»

⁹⁸ Nödvändigheten av denna distinktion har ofta ej beaktats. Distinktionen framhålles förtjänstfullt av Welamson s. 231 ff.

prestation följa samma allmänna regler som ett brott, begånget genom en enstaka positiv handling. T.ex. skulle preskriptionstiden för underlåtenhetsbrottet åtminstone i regeln löpa från brottets fullbordan. Men detta har teori och praxis inte utan vidare gått med på. Man har fäst sig vid att den underlåtna enstaka handlingen kan vara *lika behövlig och önskvärd efter brottets fullbordan* som strax före, kanske under lång tid. I ett sådant läge har man naturligt nog funnit underlåtenhetens fortsättande skadligt och på den grund tillagt brottet en mer eller mindre varaktig karaktär,⁹⁹ som ibland har ansetts kräva en förskjutning av preskriptionstidens början. Det har då blivit en brännande fråga, hur länge brottet skall anses »fortvara» (eventuellt »perdurera»), och man har sökt efter en formel, som ger ett allmängiltigt svar på frågan, men det har varit svårt att finna fasta hållpunkter. Man kan inte rimligen påstå, att den försumliges brott alltid fortvarar ända till dess att den positiva handlingen kommer till utförande. I så fall skulle ju brottet kunna fortsättas i hela den försumliges livstid, en slutsats som kan väcka ovilja eller utmana löjet.¹⁰⁰ Förr eller senare kommer väl ändå den tid då intet socialt intresse av handlingens förverkligande längre finns, och att kalla handlingens därefter fortsatta uteblivande för en underlåtenhet vore att missbruka detta ord. Ordet underlåtenhet uttrycker ogillande och missnöje, och det har sitt berättigande endast i situationer, där en handling dels begäres och dels kan utföras. När en sådan situation har upphört, kan man inte tala om fortsatt underlåtenhet, även om den förut önskade handlingen ännu inte har blivit utförd.

Straffrättsteorien har också sedan gammalt varit medveten om att en straffbar underlåtenhet måste kunna utslockna på

⁹⁹ Jfr SOU 1953: 14 s. 426 f. ang. strafflags tillämplighet i tiden: »Vid underlåtenhetsbrott torde i regel den nya lagen bli tillämplig då underlåtenheten infaller under giltigheten av såväl äldre som ny lag; jämför NJA 1934 s. 223.»

¹⁰⁰ Se Krabbe s. 337 f.: »Bestemmelsen om den straffbare Undladelses Ophør vil føre til, at mange egentlige Undladelsesforbrydelser bliver uforældelige, idet Handlepligten, saaledes Anmeldelsespligter o. desl., bestaar uden Grænse ...»

annat sätt än genom handlingens utförande (eller den försumliges frånfälle). Tanken har uttryckts så, att underlåtenhetsbrottet varar, så länge som *plikten att handla* består, och det förutsättes alltså, att handlingsplikten kan bortfalla även av annan orsak än handlingens utförande. Med utgångspunkt i detta betraktelsesätt har strafflagskommissionen uttalat, att preskriptionstid börjar löpa för ett underlåtenhetsbrott först när plikten att handla har fallit bort.¹⁰¹ Det ligger någonting bestickande i denna sats. Men man upptäcker strax, om inte förr så när man försöker lösa konkreta problem med satsen, att den inte ger något svar på frågan om underlåtenhetsbrottets varaktighet. Hur skall man nämligen kunna veta, hur länge handlingsplikten består? Att denna fråga icke är lätt att besvara skall visas med två rättsfall från högsta domstolen som åskådningsmaterial, det ena från 1916 och det andra från 1934.¹⁰² Dessa båda rättsfall utgör alltså det huvudsakliga underlaget för bedömandet av preskription av straffbar underlåtenhet att utföra enstaka prestation.

I 1916 års fall dömdes en boktryckare till böter enligt den då gällande tryckfrihetsförordningen för underlåtenhet att avlämna granskningsexemplar av ett antal tryckta skrifter, och detta fastän några av förseelserna hade fullbordats mer än två år före anhängiggörandet av åtalet. Rubriken till referatet upplyser, att preskriptionstid för underlåtenheten antogs börja först efter det att granskningsexemplar hade avlämnats. Detta måste betyda, att tidens utgångspunkt principiellt ansågs kunna förskjutas utan någon tidsgräns.¹⁰³

¹⁰¹ Strafflagskommissionen s. 438: »Vid underlåtenhetsbrott löper således ingen preskription, så länge plikten att handla består och icke är uppfylld samt möjlighet ännu finnes att uppfylla densamma.» — Jfr Loening s. 440: »Bei Unterlassungsdelikten steht die Nichtvornahme der rechtlich geforderten Tätigkeit der aktiven Tätigkeit bei Begehungsdelikten gleich; die Verjährung kann daher hier erst mit dem Aufhören der rechtswidrigen Unterlassung, d.h. entweder mit der Vornahme der geforderten Tätigkeit oder mit dem Wegfall der Verpflichtung hierzu ihren Anfang nehmen. Auch die Unterlassungsdelikte haben vielfach den Charakter von Dauerdelikten.»

¹⁰² NJA 1916 s. 401 och 1934 s. 108.

¹⁰³ Så har fallet tolkats av Wetter s. 5 och Strahl s. 77 f.

I rättsfallet 1934 gällde åtalet uraktlåtet upprättande och stämpelbeläggande av avräkningsnota rörande försäljning av aktieteckningsrätter. Utgången blev här en annan. Åtalet blev nämligen ej bifallet, enär vid tiden för stämningens delgivning mera än två år hade gått från den tidpunkt då skyldigheten senast bort fullgöras. Här följdes alltså huvudregeln om räkande av preskriptionstid från dagen för brottets fullbordan.¹⁰⁴ Följaktligen måste man fråga sig, om det förelåg någon sådan olikhet mellan de två rättsfallen som kan förklara skillnaden i resultatet, eller om de båda avgörandena helt enkelt inte »går ihop».

Det bärande resonemanget i boktryckarfallet kan man lätt sluta sig till. Intresset av att få in granskningssexemplar av skrifterna var ju inte borta i och med att den stadgade tiden för avlämnandet av exemplaren överskreds, och därför var det naturligt att laborera med en kvarstående avlämningsplikt.¹⁰⁵ Någon annan fixerbar tidsgräns för pliktens fortvaro än dagen för ett försenat avlämnande av skriften kunde man tydligen inte finna.

Fondstämpelfallet låter sig inte lika bekvämt förklaras med ett pliktresonemang. Preskriptionstidens gång redan från förseelsens konsummation kunde inte rimligen grundas på att handlingsplikten, d.v.s. skyldigheten att betala fondstämpelskatt, hade upphört i samma ögonblick som den hade uppstått. För övrigt erlades skatten nio år senare, och till dess hade betalningsskyldigheten säkerligen fortvarat.

Härmed är dock inte sagt, att fondstämpelfallet skulle strida mot principen om beräkning av preskriptionstid från handlingsplikten upphörande. Begreppet rättslig handlingsplikt blir innehållslöst, om det icke fattas som uttryck för det förhållandet att en viss rättslig sanktion är knuten till underlåtenheten. Sanktionsregeln är alltså primär i förhållande till den antagna handlingsplikten och icke tvärtom. En civilrättslig, förvaltnings-

¹⁰⁴ För denna lösning hade Wetter dessförinnan uttalat sig i SvJT 1933, se s. 12 ff.

¹⁰⁵ Se Wetter s. 5.

rättslig eller finansrättslig handlingsplikt kan därför stå kvar vid en fortsatt underlåtenhet utan att detta behöver vara fallet med den straffrättsliga handlingsplikten. Om »skatteplikten» hade funnits kvar under nio år i rättsfallet om fondstämpelskatten, behöver detta således inte i och för sig betyda, att den vidhållna underlåtenheten skulle ådraga den förpliktade ett ökat straffansvar utan endast att skattebeloppet under hela denna tid kunde uttagas tvångsvis av honom. Härmed förklaras emellertid inte de motsatta domsluten i boktryckarfallet och fondstämpelfallet, såsom snart skall visas.

Att »handlingsplikt» och straffansvar inte är ouplösligt förenade vid underlåtenhetsbrott har framhållits av bland andra WETTER, som har påpekat, »att man icke hållit isär det faktum, att till äventyrs någon *annan tvångstyp* fortfarande kan tillämpas gentemot den underlåtande, och frågan om *straffet* i och för sig skall tillämpas kontinuerligt såsom medel att även efter underlåtenhetens tekniska fullbordan fortfarande framtinga det avsedda handlandet.»¹⁰⁶ Till denna kritik ansluter sig STRAHL med en annan formulering: »Det avgörande är emellertid vid underlåtenhetsbrott liksom vid brott genom positiv handling, huru länge brottet alltjämt begicks. En skyldighet att handla kan bestå ehuru icke längre såsom straffsanktionerad. Det måste därför vid underlåtenhetsbrott prövas, huru länge straffet är avsett att verka såsom tvångsmedel för prestationens framtvingande.»¹⁰⁷

När Wetter och Strahl i detta sammanhang talar om »straffet», måste det vara *straffhotet* som åsyftas. Den konkreta straffsanktionen fungerar ju icke som tvångsmedel. Hur straffhotet även efter underlåtenhetsbrottets fullbordan skall kunna framtinga en handling, som det inte förut har kunnat framtinga, synes dock icke vara alldeles lätt att förstå. Emellertid har Wetter och Strahl menat, att frågan gäller, huruvida en fortsatt underlåtenhet skall ådraga den försumlige *ett alltmera*

¹⁰⁶ Wetter s. 4.

¹⁰⁷ Strahl s. 77 f. Överensstämmande härmed Strafflagberedningen s. 148 sp. 2.

*ökat straffansvar.*¹⁰⁸ Efter fullbordat underlåtenhetsbrott kan ju straffhotet »verka såsom tvångsmedel för prestationens framtvingande» endast om den försumlige väntar sig en mer och mer kännbar påföljd ju längre han uppskjuter den föreskrivna åtgärden. Tydligen är det också deras åsikt, att svaret på frågan om ökat straffansvar skall avgöra frågan om förskjutning av preskriptionstidens början: om straffansvaret växer vid fortsatt underlåtenhet, förskjutes preskriptionstiden, men eljest icke. Emellertid brukar straffbudet för underlåtenhet endast innehålla en straffskala av vanlig typ utan någon anvisning för straffmätningen vid fortsatt underlåtenhet. Om ej heller lagens förarbeten ger någon dylik anvisning, hur skall man då veta, om det är »lagens mening», att straffets mått skall stiga med dröjsmålets längd? Det vore tänkbart, att den angivna straffmätningssprincipen indirekt komme till uttryck i positiv rätt på det sättet att den som en gång har blivit dömd till straff för en försummelse att vidtaga en föreskriven åtgärd skulle dömas på nytt, om han det oaktat inte har gjort någonting åt saken. Praxis är dock tvärtom — åtminstone där s.k. avbrottsstadgande saknas — att *straff för en underlåtenhet att utföra samma enstaka handling utkräves endast en gång.*¹⁰⁹ För att lösa förskjutningsproblemet vid sådan underlåtenhet synes därför rättstillämpningen vara hänvisad till en lämplighetsprövning, i den mån inte en redan utbildad godtagbar praxis finnes att falla tillbaka på. Därvid blir det nödvändigt att ur lämplighetssynpunkt kritiskt granska de nyss omtalade rättsfallen och undersöka, om de är förenliga med varandra, vilket skulle förutsätta, att ett växande straffansvar kunde anses behövt i det förra fallet men icke i det senare.

I boktryckarfallet frågar man sig alltså, om ett växande

¹⁰⁸ Wetter s. 12 f.: »Ett därutöver skärpt tvång i form av ett inom latituden utmätt strängare straff för den fortvarande underlåtenheten ...» — Jfr danska strafflagen § 94 stk. 1 samt Hurwitz s. 211: »... er det den almindelige regel, at forældelsesfristen ikke kan begynde at løbe, så længe den fortsatte undladelse er i stand til at pådrage strafansvar ...»

¹⁰⁹ Se Welamson s. 232 ff. och i synnerhet de av honom anförda rättsfallen NJA 1931 s. 654 och SvJT 1927 rf s. 1.

straffhot är erforderligt och verksamt såsom medel att få fram försenade granskningsexemplar av tryckta skrifter. I fondstämpelfallet prövar man — för att vända på frågan — huruvida ett växande straffhot är onödigt eller ineffektivt som instrument för att pressa fram betalning av förfallen fondstämpelskatt. Undersökningen lär icke kasta något ljus över skillnaden i utgång mellan de båda fallen. I relation till förseelsernas genomsnittliga skadlighet kan ett växande straffhot inte ha varit mindre behöfligt i fondstämpelfallet än i boktryckarfallet. Ju mer en förgriplig skrift har hunnit spridas, innan den blir känd för övervakningsmyndigheten, desto mindre finnes det kvar att vinna på att stoppa skriftens spridning, och intresset av att få in granskningsexemplar för att få kännedom om skriftens utgivning blir alltså svagare. Däremot är det offentliga intresset av att få in en skatteintäkt icke mindre, därför att skatten betalas alldeles för sent. Behovet av ett växande straffhot torde alltså snarast vara större i fondstämpelfallet än i boktryckarfallet, och rättsfallen synes alltså strida mot varandra ur denna synpunkt.

Det är dock icke säkert, att fondstämpelfallet icke skulle stämma med principen, att en fortsatt underlåtenhet ådrager den försumlige ett ökat straffansvar. Man kan nämligen åstadkomma ett progressivt straffhot, även om man inte låter preskriptionstiden förskjutas, låt vara att hotet i så fall upprätthålles endast under en begränsad tid, nämligen under preskriptionstiden, räknad från brottets fullbordan. Även under denna förutsättning kan man vid straffmätning taga hänsyn till att en (icke preskriberad) straffbelagd underlåtenhet har fortsatts under avsevärd tid. Om man finner ett växande straffansvar motiverat, kan det då inte i många fall vara alldeles nog, att detta straffhot stegras under maximalt två år efter underlåtenhetsbrottets fullbordan för att därefter bortfalla genom preskription?

Man kan även rikta en annan invändning mot antagandet, att med fortsättande av ett underlåtenhetsbrott i vissa fall bör följa ett växande straffhot och att detta som praktisk konsekvens drager med sig en förskjutning av preskriptionstiden.

Denna invändning är, att det i verkligheten torde vara klen beställt med det växande straffhotets förmåga att pressa fram en redan uraktlåten åtgärd. Särskilt lär detta vara fallet, när det hotande straffet endast är vanliga böter med ett absolut maximum. Sedan den försumlige redan en gång genom brottets fullbordan har ådragit sig straffansvar, måste han vara betydligt mindre känslig för ett hot om ökat straff än han var för det ursprungliga hotet om straff överhuvud.¹¹⁰ I många fall skulle han röja sin förseelse eller sin identitet just genom att efteråt uppfylla handlingsplikten, och ett ådraget ökat ansvar för fortsatt försumlighet är då ägnat att verka i motsatt riktning, om den försumlige har någorlunda goda utsikter att undgå upptäckt just genom att fortsätta sin passivitet.

Visar inte de nu påpekade förhållandena, att det är föga realistiskt att föreställa sig en förskjutning av preskriptionstiden såsom å ena sidan nödvändig och å andra sidan tillräcklig för att konstituera ett verksamt straffhot mot fortsatt underlåtenhet efter brottets konsumtion?

Eftersom skillnaden i utgång mellan boktryckarfallet och fondstämpelfallet inte kan förklaras med att ett »straffhots-crescendo» var mera behövt i det förra fallet än i det senare, återstår endast att pröva, om skillnaden rättfärdigas av aktualitetssynpunkten. Kan det sägas, att den fortsatta passiviteten konserverade förseelsens aktualitet i boktryckarfallet men inte i fondstämpelfallet eller att den gjorde detta i väsentligt högre grad i det förra fallet än i det senare, så att hänsynen till allmän laglydnad påkallade ett ingripande mot boktryckaren men icke mot den skattskyldige? Svaret synes bli, att någon avgörande differens mellan de två förseelserna inte kan upptäckas i detta hänseende.

Den jämförande analysen av de båda rättsfallen om under-

¹¹⁰ En större allmänpreventiv effekt än bötesbestämmelser av vanligt slag hade möjligen äldre bestämmelser om s.k. dagaböter (ej dagsböter!) för underlåtenhet, d.v.s. viss bot för varje dag som underlåtenheten pågick, såsom var stadgat bl.a. i KF 1894 om mantalsskrivning § 11 och KF 1875 ang. särskilda protokoll över lagfarter, inteckningar och andra ärenden 2 §.

låtenhet har alltså givit det resultatet att *utgången i det senare fallet betecknar en principiell avvikelse från utgången i det förra fallet*. Med andra ord, de båda avgörandena strider mot varandra, och endast åt det ena av dem kan tillmätas något värde såsom prejudikat, men åt vilket? Till nackdel för boktryckarfallet talar i någon mån, att det är ganska mycket äldre än det andra, men enbart på den grunden kan man ju inte förkasta det. En allvarligare anmärkning mot boktryckarfallet är, att det fällande domslutet måste vila på den förutsättningen att preskriptionstiden för underlåtenhet att avlämna gransknings-exemplar av tryckt skrift kan förskjutas in infinitum. Småningom förlorar ju ändå den fortsatta underlåtenheten sin betydelse ur samhällets synpunkt, och därför går en obegränsad förskjutning av preskriptionstiden inte ihop med åtalspreskriptionens rättspolitiska motivering. Bortsett därifrån är det att märka, att en förskjutning av preskriptionstid för verksamhetsbrott icke plägar anses generellt påkallad enbart av det särdeles vanliga förhållandet, att lagöverträdaren efter fullbordat brott framhärdar i sin samhällsfientliga hållning. För att huvudregeln om terminus a quo skall frångås fordras ju enligt praxis något annat, speciellt skäl (se ovan s. 147).

Det nu förda resonemanget omkring boktryckar- och fondstämpelfallen synes ge vid handen, att varken handlingsplikten antagna fortbestånd eller behovet av »kontinuerligt strafftvång» är någon tvingande eller ens särskilt stark indikation för en förskjutning av preskriptionstiden vid fortsatt underlåtenhet att fullgöra en enstaka prestation.

Om man finner en förskjutning av preskriptionstiden för en fortsatt underlåtenhet i och för sig önskvärd men en förskjutning in infinitum mindre önskvärd, är det naturligt att söka efter en framkomlig medelväg. Finnes mellan brottets fullbordan och handlingens slutliga företagande något faktum, som är tjänligt som utgångspunkt för preskriptionstid? I boktryckarfallet lär man icke kunna upptäcka något sådant faktum. I fondstämpelfallet kunde man däremot tänka sig en tredje lösning, nämligen en förskjutning av preskriptionstiden till betal-

ningsskyldighetens upphörande genom fordringspreskription.¹¹¹ Därigenom blir det ännu mera anmärkningsvärt än eljest, att preskriptionstid räknades från brottets fullbordan. Emellertid måste medges, att det är naturligare att låta straffbarheten förfalla före betalningsskyldigheten än tvärtom.

Om man i enlighet med det föregående ger fondstämpelfallet företrädare framför boktryckarfallet, så är naturligtvis inte därmed sagt, att huvudregeln om terminus a quo alltid måste följas vid straffbar underlåtenhet att fullgöra enstaka prestation. Det kan ju inte a priori antagas, att icke andra underlåtenhetsfall kan förekomma, där ännu större anledning finnes till förskjutning av preskriptionstid än i de båda nämnda fallen. Det gäller därför att vara försiktig vid bedömandet av fondstämpelfallets räckvidd såsom prejudikat. Till att börja med behöver man dock icke tveka om att rättsfallet beträffande åtalspreskription bör anses som representativt för straffbar underlåtenhet att gälda skatt överhuvud eller offentlig avgift. Frågan är, hur långt man i övrigt skall gå. För en generell tillämpning av huvudregeln om beräkning av preskriptionstid talar i någon mån den omständigheten att boktryckarfallet icke veterligt har efterföljts av andra »förskjutningsfall» rörande enkla underlåtenhetsbrott från de högre instanserna.¹¹² Utan betydelse är det vidare inte, att det från dogmatisk synpunkt ter sig tilltalande att tillämpa huvudregeln generellt på förevarande typ av förseelser. Underlåtenhet att utföra en enstaka handling är ju den negativa motsvarigheten till ett momentant handlande, varför känslan för logik tillfredsställes av att de behandlas lika. Belysande för detta förhållande är ett exempel, som WETTER och STRAHL anför, nämligen underlåtenhet att avgiva självdeklaration efter anmaning. Enligt båda författarna torde tiden här böra räknas från den förelagda fristens utgång, emedan en omotiverad skillnad annars skulle uppkomma mellan sådan underlåtenhet och falsk eller vårdslös deklaration (se

¹¹¹ Jfr Andenæs s. 496 f. ang. norsk praxis i liknande fall.

¹¹² I ett senare rättsfall om samma slags förseelser, NJA 1931 s. 363, fälldes den tilltalade endast för förseelser, påbörjade inom två år före stämningdagen (åtalet var begränsat till denna tid, se Wetter s. 5).

ovan s. 143).¹¹³ Än vidare kan framhållas, att en enhetlig behandling av hela gruppen av enkla underlåtenhetsbrott är eftersträvansvärd, emedan den underlättar preskriptionsfrågornas bedömande för domstolarna och — vilket är ännu mera värdefullt — för åklagarna. Vad de allmänpreventiva synpunkterna beträffar torde det kunna sägas, att den försumliges nonchalans både i hans egna och i andras ögon kulminerar med den straffbara underlåtenhetens fullbordan och att en fortsatt underlåtenhet i regeln mest ter sig som en given följd av en redan intagen position. Såsom redan har sagts lär behovet av en samhällsreaktion mot förseelsen trots den vidhållna passiviteten småningom minskas och till slut alldeles försvinna.¹¹⁴ Kraven på en förskjutning av preskriptionstiden till handlingsplikens förmodade upphörande torde, såsom också redan har sagts, i själva verket oftast ha ett svagt kriminalpolitiskt berättigande, och man kan misstänka, att deras egentliga underlag är en oklar begreppsjuridisk konklusion från en viss uppfattning av underlåtenhetens begrepp.

Vid prövningen av olika fall av fortsatt underlåtenhet ur aktualitetssynpunkt observerar man en typ av underlåtenhetsförseelser, som synes skilja sig något från andra. Arten av dessa förseelser förklaras enklast med ett exempel. Den som vill idka handel eller annan näring, med vars utövande följer bokföringsskyldighet, skall göra firmaanmälan till handelsregistret, innan han börjar utöva näringen. Försummelse att ingiva anmälan straffas med böter.¹¹⁵ Den straffbara underlåtenheten fullbordas här genom ett positivt handlande av lagöverträdaren själv, påbörjandet av näringsutövningen. Så länge som verk-

¹¹³ Wetter s. 8, Strahl s. 78. — Tankegången synes vara tillämplig även på de fall som avses i KF 1941 om arvsskatt och gåvoskatt 65 och 66 §§.

¹¹⁴ Jfr Hurwitz s. 211 ang. danska strafflagen § 94 stk 1: »Forældelsens udgangspunkt bliver herefter det tidspunkt, da handlepligten bortfalder ved opfyldelse eller ved, at opfyldelse bliver umulig. I klasse hermed må det dog vistnok stilles, at det offentlige interesse i handlepligtens opfyldelse bortfalder.» Den tillagda inskränkningen torde vara svår att realisera. När bortfaller det allmännas intresse av att en skatt inbetalas? Jfr ovan s. 32 not 6. — Se vidare Andenæs' kritik av norsk praxis s. 499 f.

¹¹⁵ Lag 1887 ang. handelsregister, firma och prokura 16 m.fl. §§ samt 23 §.

samheten fortsättes utan att anmälan göres, kommer därför underlåtenheten att anmäla firma att förete bilden av en perdu-rerande eller durativ förseelse.¹¹⁶ Det allmänna intresset av att verksamheten blir registrerad finnes ju också kvar. En förskjutning av preskriptionstidens utgångspunkt kan genomföras med ett någorlunda acceptabelt resultat, eftersom tidsberäkningen kan anknytas till upphörandet av näringsutövningen. Den enda positiva motiveringen för en senare preskription i fall av den beskrivna typen torde dock vara, att förseelsen kan begås endast i kombination med ett positivt handlande och därigenom ser ut att förlängas i och med att detta handlande fortfar. Mot en fördröjning av preskriptionen talar samma omständigheter som eljest vid underlåtenhet att utföra enstaka prestation, med den skillnaden att en förskjutning in infinitum kan undvikas tack vare den tekniska möjligheten att begagna det positiva handlandets slut som terminus a quo. Att en utsträckt straffbarhets-tid icke har någon praktisk betydelse såsom medel att fram-tvinga ett uppfyllande i efterhand av den en gång åsidosatta handlingsplikten har förut framhållits.¹¹⁷ En förlängning av straffbarhetstiden förefaller också överflödigt ur den synpunkten att det brukar röra sig om tämligen lindriga förseelser. Dessutom kan det ifrågasättas, om en förskjutning av preskriptions-tiden verkligen rimmar med det förhållandet att det icke är det positiva handlandet som är kriminaliserat utan underlåtenheten att vid detsammas början göra en anmälan till myndig-het. Den sistnämnda åtgärden är väl att märka icke något villkor för att den anmälningspliktiga verksamheten skall få utövas. Skall ansvaret för en försummelse kunna prolongeras genom ett positivt handlande, som icke är straffbart och som i och för sig anses vara tillåtet? Att tillämpa en sådan grundsats vore väl i praktiken detsamma som att bestraffa det positiva handlandet som ett fortvarande brott. Om detta verkligen är lagstiftarens önskan, synes den rätta metoden vara att före-

¹¹⁶ Jfr TfR 1954 s. 572 (referat av finskt rättsfall).

¹¹⁷ Jfr Wetter s. 6 ang. förseelse enligt 33 och 43 §§ i 1912 års lag om arbetarskydd (annan mening).

skriva en anmälan såsom villkor för rätt att bedriva verksamheten och att direkt kriminalisera verksamheten i det fall att villkoret ej har uppfyllts. Därav skulle följa, att brottet komme att bestå icke i en underlåtenhet utan i ett durativt handlande, underkastat successiv preskription (se bl.a. ovan s. 165 ff.) eller möjligen simultan preskription med förskjutning av begynnelsepunkten till handlandets slut.

Härmed har undersökningen av preskriptionsfrågan vid underlåtenhet att fullgöra enstaka prestation lett fram till konstaterandet, att frågan positivrättsligt är svävande men att det i nuvarande läge synes vara juridiskt oantastligt och sakligt välbetänkt att generellt vidhålla tillämpligheten av huvudregeln, att preskriptionstiden skall räknas från dagen för brottets fullbordan.¹¹⁸

Strafflagberedningens förslag upptager inte någon särskild bestämmelse om sättet att anknyta preskriptionstiden till underlåtenhetsbrott. När viss effekt inte hör till ett brott, skall preskriptionstiden enligt förslaget löpa från den dag då den brottsliga »handlingen» avslutades, och med »handling» avses enligt betänkandet även »underlåtenhetshandling». I frågan om när ett underlåtenhetsbrott skall anses »avslutat» ansluter sig strafflagberedningen till den av (beredningens ledamot) Strahl anbefallda metoden att pröva, huru länge straffet (=straffhotet) är avsett att verka som medel för prestationens framtvingande.¹¹⁹ Det synes därför vara strafflagberedningens mening, att preskriptionstiden för ett underlåtenhetsbrott inte generellt men väl under vissa förhållanden kan och skall räknas från en senare tidpunkt än dagen för brottets fullbordan. Någon exemplifiering lämnas dock inte och ej heller någon närmare anvisning om när en förskjutning skall

¹¹⁸ Ett särskilt skäl att vidhålla huvudregeln föreligger, om möjlighet finnes att vid fortsatt underlåtenhet framtvinga handlingen medelst vitesföreläggande. Denna metod är också ett lämpligt komplement till grundsatsen, att straff för underlåtenhet att utföra enstaka prestation endast ådömes en gång, se Welamson s. 234 ff. och H. Strömberg i Förvaltningsrättslig Tidskrift 1955 s. 204 f.

¹¹⁹ Strafflagberedningen s. 148 sp. 2.

antagas. Det är därför svårt att bilda sig någon uppfattning om konsekvenserna för rättstillämpningen av strafflagberedningens ståndpunkt.

Av annan art än de hittills behandlade enkla underlåtenhetsbrotten är tydligen en straffbar underlåtenhet att *iakttaga ett kontinuerligt, i tiden bestämt beteende*. Ett exempel är ämbetsmans undanhållande från tjänstgöring. Fortsatt passivitet betyder här icke blott ett ytterligare dröjsmål med fullgörande av en eller flera redan försummade prestationer, utan varje ny dags undanhållande är en ytterligare underlåtenhet, en underlåtenhet att fullgöra även den dagens tjänstgöring. Genom den fortsatta underlåtenheten stiger alltså kvantiteten av uteblivna prestationer.¹²⁰ Denna ögonskenliga väsensskillnad mellan enkel och kontinuerlig straffbar underlåtenhet har i praxis givit utslag beträffande möjligheten att döma för nytt brott vid fortsatt försumlighet efter en fällande dom. Det har redan anförts, att praxis synes helt förneka denna möjlighet vid enkel underlåtenhet. Vid kontinuerlig underlåtenhet förhåller det sig tvärtom. Sålunda har högsta domstolen i tre fall dömt samvetsömna värnpliktiga för fortsatt undanhållande från tjänstgöring vid krigsmakten, sedan de redan en gång dömts för sådant undanhållande men vägrat att därefter inställa sig till tjänstgöring.¹²¹ Den naturliga konsekvensen härav borde bli, att brottets fullbordan (genom den första dagens underlåtenhet) i varje fall icke bör vara utgångspunkt för preskriptionstid i fråga om *hela* den kontinuerliga underlåtenheten. Hur ställer sig manne praxis i detta hänseende? Principiellt finnes ju två möjliga lösningar, dels en förskjutning av preskriptionstidens början för hela brottsligheten till sista dagen för det påbudna handlandet och dels — i stället för förskjutning — en successiv preskription.

Även i denna fråga är det publicerade materialet från överrätterna mycket tunt. Frågan om preskription av straffbart

¹²⁰ Jfr Welamson s. 234.

¹²¹ NJA 1942 s. 463 samt 1944 s. 553 (två fall). Ang. dessa tre rättsfall se Welamson s. 231 f.

uteblivande från tjänstgöring var aktuell i ett rättsfall från 1924 rörande en värnpliktig, som under tre år i rad hade vägrat inställa sig till den militära repetitionsövningen på hösten (»regementsmötet»).¹²² Om uteblivandet vid varje övning betraktades såsom någonting för sig, hade vid åtalet preskriptionstid förflutit för uteblivandet från de två första övningarna. Icke desto mindre dömde högsta domstolen den värnpliktige till straff för rymning på grund av underlåtenheten att inställa sig till tjänstgöring under alla tre åren. Därvid åberopade högsta domstolen emellertid bestämmelsen i dåvarande 4:3 SL om fortsatt förbrytelse. Då utgången i preskriptionsfrågan följaktligen kan ha grundats enbart på beteendets egenskap av fortsatt förbrytelse (se ovan s. 152 f. och 156 f.), framgår ej av domen, huruvida beteendet betraktades som en i och för sig enhetlig, kontinuerlig brottslighet, och rättsfallet blir i det nu aktuella hänseendet alldeles intetsägende. Det finns t.o.m. en tredje möjlighet, nämligen att preskriptionstiden antogs vila så länge som tjänstgöringsskyldigheten icke var fullgjord och icke heller på annan grund hade upphört. Avgörandet skulle i så fall vara analogt med avgörandet i det förut omtalade boktryckerfallet. För en värnpliktig, som har uteblivit från obligatorisk tjänstgöring, består ju tills vidare den författningsenliga skyldigheten att efter vederbörlig order fullgöra militärtjänst under ett visst antal dagar.

På nämnda förhållande grundades utgången i ett rättsfall av 1927 angående *rymning* från värnpliktstjänst.¹²³ Därvid var det dock inte fråga om något egentligt underlåtenhetsbrott utan om ett brott genom positivt handlande, avvikandet från tjänsten, vilket ansågs perdurera genom den fortsatta frånvaron (se ovan s. 130). Vid åtalet hade flera år förflutit från avvikandet, men den tilltalade dömdes av högsta domstolen för rymning med motiveringen, att hans skyldighet att fullgöra återstående del av tjänstgöringen hade fortvarat efter avvikandet och under hela undanhållningstiden. Ett justitieråd höll dock brottet för preskriberat, »enär vid tiden för åtalets anställande mera än

¹²² NJA 1924 s. 113.

¹²³ NJA 1927 B 167.

2 år förflutit från det ifrågakomna tjänstgöringstid av 240 dagar gått till ända». Enligt flertalets mening skulle tydligen preskriptionstid anses börja löpa för ett dylikt brott i dess helhet först sedan skyldigheten att fullgöra den återstående tjänstgöringen hade uppfyllts eller förfallit.

Denna tankegång, som kan leda till en mycket lång förskjutning av preskriptionstid, har kritiserats i det föregående med avseende på straffbar underlåtenhet att utföra enstaka prestation, och kritiken behöver ej upprepas. Mot tankegångens upprätthållande i praxis talar det ovannämnda fondstämpelfallet av 1934. Vad särskilt beträffar det militära rymningsbrottet har man visserligen att beakta den nya brottsbeskrivningen i SL 26: 11, enligt vilken brottet, kallat undanhållande, alternativt kan ha karaktär av kontinuerlig underlåtenhet att fullgöra tjänstgöring (»Avviker eller utebliver krigsman olovligen . . .»). Likväl uttalas i kommentaren till de militära strafflagskapitlen, att ett rymningsbrott bör anses vara avslutat då tjänstgöringsskyldighet ej längre finnes och att den, som har inkallats till tjänstgöring under bestämd tid med inställelse viss angiven dag men har uteblivit hela denna tid, har gjort sig skyldig till ett rymningsbrott som har pågått till och med den bestämda tjänstgöringstidens utgång (men icke längre).¹²⁴ Såsom framgår av sammanhanget går uttalandet ut på att preskriptionstid skall löpa från den bestämda tjänstgöringstidens utgång och icke först från någon senare tidpunkt.¹²⁵ Detta avståndstagande från äldre praxis stödes emellertid på att egenkapen av krigsman genom SL 26: 21 har gjorts beroende av att vederbörande är tjänstgöringsskyldig samt att rymningsbrottet kan begås endast av den som är krigsman.

Det kan ifrågasättas, om man icke utan denna formalistiska argumentering kommer till samma resultat genom principiella överväganden om den kontinuerliga underlåtenhetens preskription. Av vad som ovan har sagts om underlåtenhet att fullgöra enstaka prestation följer, att det finns flera vägande skäl att

¹²⁴ Regner och Henkow s. 69 f.

¹²⁵ Samma mening Strahl s. 79, cit. här nedan i not 127.

betrakta det kontinuerliga underlåtenhetsbrottet såsom »avslutad» i och med att den bestämda tiden för uppfyllandet av handlingsplikten har gått ut, även om handlingsplikten kan sägas stå kvar därefter. För en civil ämbetsman, som har »utan lov eller tillkännagivet förfall avhållit sig från tjänstgöring»,¹²⁶ lär det inte bli tal om att den uteblivna kvantiteten av arbete skall presteras av honom själv i efterhand, och så mycket mindre anledning finns det då att räkna preskriptionstid från en senare tidpunkt än slutet av den period under vilken den försumlige skulle ha tjänstgjort.

Med detta ställningstagande har problemet om terminus a quo vid underlåtenhet att utföra ett kontinuerligt handlande reducerats till att gälla, huruvida den sista dagen för det underlåtna handlandet skall bilda utgångspunkt för preskription av hela den kontinuerliga underlåtenheten eller om brottet skall preskriberas successivt, så att varje dags underlåtenhet preskriberas för sig. Praktiskt är denna fråga icke lika viktig som frågan om huru länge den försumlige överhuvud skall förbli straffbar. Önskligt är givetvis ändå, att även den förra frågan får ett svar. Beträffande brottet olovligt undanhållande i SL 26: 11 uttalar sig STRAHL för successiv preskription.¹²⁷ Denna lösning har ett starkt stöd i rättstillämpningens behandling av den kontinuerliga passivitetens positiva motsvarighet, de durativa brotten (se ovan s. 167 ff.). Liksom i fråga om dessa brott kommer emellertid beträffande den kontinuerliga underlåtenheten saken i ett annat läge, om SL 5: 16 förses med de av strafflagberedningen föreslagna preciserande tillägg (se ovan s. 170 f.).

¹²⁶ Citatet från SL 25: 9.

¹²⁷ Strahl s. 79: »Ehuru straff för brottet rymning i 26: 12 icke bör ådömas för tid som ligger så långt tillbaka att därifrån räknad preskriptionstid gått till ända, kan det på samma sätt vara motiverat att, därest uteblivandet börjat med ett avvikande, både omtala detta i domen och fästa avseende därvid vid straffmätningen.»

BLIR S.K. STRAFFRIA EFTERHANDLINGAR STRAFFBARA GENOM PRESKRIPTION AV DET FÖREGÅENDE BROTTET?

DE s.k. straffria efterhandlingarna till *förmögenhetsbrott* har redan berörts i sammanhang med spørsmålet om preskriptionstidens begynnelse vid dessa brott (ovan s. 137 ff.). Därvid framkastades tanken, att dessa efterhandlingar skulle kunna vara ägnade att förskjuta preskriptionstiden för brotten, men det befanns, att praxis icke tillmäter efterhandlingarna någon betydelse för brottens preskription utan räknar tiden enligt huvudregeln från brottens fullbordan.

Efterhandlingarna kan emellertid tänkas inverka på gärningsmännens straffbarhet på annat sätt. Premissen är därvid det obestridda förhållandet, att efterhandlingarna icke är straffrättsligt irrelevanta utan »straffria» endast i den meningen att de konsumeras av det föregående brottet. Principiellt borde därför efterhandlingarnas strafffrihet vara betingad av att det föregående brottet är straffbart, försåvitt efterhandlingarna i och för sig motsvarar något brottsbegrepp. Detta skulle betyda, att *en efterhandling skulle bli att betrakta som ett självständigt brott i och med att det föregående brottet har preskriberats*. Och då »efterbrottet» ligger senare i tiden än det föregående brottet, behöver det inte vara preskriberat, när det sistnämnda brottet är det.

Den nu framlagda frågan synes inte vara oviktig. Efter en stöld, ett bedrägeri, en sakförskingring eller ett annat förmögenhetsbrott med karaktär av ett »olaga fång» eller av ett förvärv av en helt eller delvis ogiltig fordran utför gärningsmannen ofta hand-

lingar, som sedda för sig är brottsliga, i allmänhet såsom häleri (om man därvid bortser från att häleriansvar möjligen förutsätter, att gärningsmannen icke är identisk med förövaren av förbrottet). En orätt fången sak säljes eller en ockerfordran drives in genom lagsökning, för att nämna ett par exempel. Efterhandlingen kan komma lång tid efter det föregående brottet, och om man bejaktar den uppställda frågan om dess självständighet efter det föregående brottets preskription, skulle efterhandlingen kunna förlänga straffbarhetstiden för gärningsmannen avsevärt. Man tycker därför, att frågan borde ha trängt sig fram till ett avgörande i överrätternas praxis. En undersökning av praxis ger likväl ett klenutbyte, och detta gäller också om en undersökning av teorien. Några få uttalanden och domar av intresse i saken förekommer.

Knappheten på material i praxis torde ha sin förklaring i processuella förhållanden. Om ett åtalat förmögenhetsbrott finnes vara preskriberat, lär det i regel vara uteslutet att döma till ansvar för en efterhandling av det skälet att efterhandlingen inte har tagits upp i åklagarens gärningsbeskrivning.¹ Å andra sidan torde åklagarna icke vara benägna för att väcka åtal för en efterhandling till ett preskriberat brott, innan något precedensfall från någon överrätt finnes att stödja sig på. Teorien har härigenom också kommit att sakna det incitament som de rättsliga problemens förekomst i praxis skänker den, och så har tiden gått utan att saken har blivit nämnvärt klarare.

Själva frågeställningen har emellertid fått en ganska god belysning genom ett rättsfall av 1953 om *förvaring av smuggelsprit*,² vilket redan har behandlats ur annan synpunkt (se ovan s. 169 f.). Den åtalade var en estländare, som erkände sig ha insmugglat ett parti spritdrycker till Sverige, när han anlände hit som flykting 1944, och som hade haft åtminstone en del av spritdryckerna i sitt förvar under hela mellantiden. Införselsbrottet var preskriberat, men han åtalades för förvaringen av spritdryckerna enligt spritinförsellagen av 1924 5 § 1 mom.,

¹ Jfr SvJT 1955 rf s. 66—68.

² NJA 1953 s. 630.

vilket stadgande gäller »var som, utan att kunna fällas till ansvar för brott, som i 1 § sägs, för egen eller annans räkning förvärvar, forslar, döljer eller förvarar spritdrycker eller vin . . . där det är uppenbart, att dryckerna olovligen införts». I målet uppkom bl.a. frågan, huruvida det citerade stadgandet kunde användas mot smugglaren själv, när insmugglingen var preskriberad, trots att det närmast måste vara avsett för andra subjekt än denne. Härpå svarade underrätten nej, men hovrätten och högsta domstolen svarade ja. I stadgandets lydelse låg tydligen intet hinder för dess tillämpning, men meningen med stadgandet synes ha varit, att det skulle användas icke mot smugglarna själva utan mot distributörer och avnämare inom landet.³ Högsta domstolens majoritet synes dock icke ha byggt sitt avgörande positivt sett på vare sig objektiv eller subjektiv lagtolkning utan på sakliga överväganden. I domen pekas på »lagrummets syfte att i vid omfattning straffbelägga befattning med olovligen införda spritdrycker». Med hänsyn till detta syfte ansågs anledning ej finnas att »från tillämpningen undantaga det fall då straffet för den olovliga införseln på grund av åtalspreskription är förfallet.»⁴ Domen dikterades av tre justitieråd, och övriga två justitieråd var i likhet med rådhusrätten av den åsikten att smugglaren själv inte kan dömas för senare befattning med smuggelspriten i det fall att den olovliga införseln är preskriberad. Såsom prejudikat väger rättsfallet följaktligen inte särskilt tungt.

Trots avgörandets ringa värde som prejudikat kan man naturligtvis pröva, i vad mån domskälen har bärkraft beträffande *efterhandlingar till förmögenhetsbrott*. Det kan väl icke bestriidas, att SL 21: 6 har till syfte att i vid omfattning straffbelägga befattning med olovligen åtkommen egendom, och själva ordalagen i häleribestämmelsen synes icke utgöra något absolut hinder för bestämmelsens tillämpning i vissa fall på förövaren av förbrottet, om än lagtextens första exempel på en hälerihandling — köp — förutsätter, att denne är en annan än häla-

³ Se NJA II 1924 s. 89 ff.

⁴ Domen synes vara ett exempel på teleologisk lagtolkning.

ren, samt beskrivningen av det andra hälerifallet — att bereda sig otillbörlig vinning av någons brottsliga förvärv — synes passa dåligt in på förvärvaren själv. Naturligtvis är häleriparagrafen skriven med tanke på andra subjekt än förbrottens förövare, men detta gäller ju också om det förutnämnda stadgandet i spritinförsellagen. Det återstår att jämföra de ifrågavarande handlingarnas sociala karaktär. Därvid framträder en viss skillnad, i det att häleri närmast ter sig som ett befästande av en redan inträdd ekonomisk skada, medan efterhandlingarna med smuggelsprit tvärtom i förhållande till den olovliga införseln innebär ett skärpt hot mot de sociala och fiskaliska intressen som spritinförsellagen skall skydda. Man lär följaktligen inte ha lika starka kriminalpolitiska skäl att straffa förövaren av det preskriberade egendomsbrottet för häleri som man har att straffa förövaren av det preskriberade smugglingsbrottet för förvaring av smuggelspriten. Slutsatsen blir, att 1953 års rättsfall icke i och för sig ger någon ledning för bedömandet av rubrikfrågan till detta kapitel.

Till försvar för majoritetens mening i 1953 års rättsfall kan man anföra ännu en omständighet. Det kan ju tänkas, att någon beträdes med att förvara smuggelsprit men icke kan överbevisas om att ha själv infört spriten, ehuru han är misstänkt för det. Högsta domstolen har i ett fall av denna typ dömt för försök till brott enligt spritinförsellagen 5 § 1 mom.⁵ Detta förfarande, att döma en person för ett lindrigare brott, som han kan vara straffbar för blott alternativt till ett svårare brott, som han troligen begått men om vilket han ej kan överbevisas, torde allmänt betraktas som tillåtet i svensk rätt, enligt vad följande exempel ur strafflagskommentarerna ger vid handen. Den som innehar stulet gods och måste ha förvärvat det med vetskap om att det var främmande egendom anses kunna dömas till ansvar för häleri, även om möjligheten föreligger, att han själv har förövat stölden.⁶ Den som har åberopat falsk urkund e.d. anses kunna dömas för brukande av det förfalskade

⁵ NJA 1930 s. 340.

⁶ FB s. 209 f. — Jfr SvJT 1955 rf s. 66 och 68.

jämlikt SL 12: 9, även om han med skäl misstänkes för att själv vara förfalskaren men icke kan till fullo överbevisas därom.⁷ Deltagare i hasardspel, som misstänkes för att ha spelat falskt men ej kan övertygas om bedrägeri, anses kunna fällas till ansvar enligt paragrafen om äventyrligt spel, SL 11: 12, ehuru utgången för en falskspelare icke endast beror av slumpen.⁸ I de båda första exemplen kan ju stölden eller förfalskningen vara preskriberad, när frågan om ansvar för häleri resp. brukande av något förfalskat blir aktuell, men denna eventualitet beröres inte i kommentarerna. Grundsatsen om det subsidiära ansvaret för ringare brott i fall sådana som de nämnda skulle emellertid bli ganska urholkad, om de sistnämnda brotten skulle betraktas som preskriberade tillsammans med de föregående brotten, så snart det är möjligt, att gärningsmannen är densamme och att det (eventuellt av honom begångna) tidigare brottet är preskriberat. Och om en sådan *möjlighet* tvärtom ej anses utesluta ansvar för det senare brottet, varför skulle då ansvar bli uteslutet, om möjligheten förvandlas till *visshet* om att »förbrottet» är begånget av samma person, såsom i det ovan refererade fallet angående förvaring av insmugglade spritdrycker?

I själva verket torde man här stå inför en fråga, som ännu väntar på sitt svar. Redan den omständigheten att litteraturen innehåller en rad uttalanden om att preskriptionstiden för förmögenhetsbrott ej förskjutes av efterhandlingar, utan att därvid någon antydning göres om att efterhandlingarna själva skulle kunna bli straffbara genom det föregående brottets preskription, tyder på att teorien står främmande för denna senare tanke. I kommentaren till ockerparagrafen finnes t.o.m. ett uttalande av *s t r a f f r ä t t s k o m m i t t é n*, som synes klart förutsätta, att ett »efterocker» av ockraren själv icke blir självständigt brott genom preskription av ockerbrottet: »Ehuru lagtexten alltså ej särskilt nämner det fallet att gärningsmannen betingar sig förmån, torde det vara tydligt, att brottet är full-

⁷ BSA s. 405.

⁸ BSA s. 332.

bordat redan i och med rättshandlingens företagande. Därav följer, att preskriptionstiden för åtal börjar löpa redan vid denna tidiga tidpunkt och att ockerbrott, varigenom någon förskaffat sig en fordran, således kan tänkas bli preskriberat innan ännu ockraren gjort fordringen gällande. Som straffmaximum för ocker är straffarbete i två år eller i grova fall fyra år, preskriberas emellertid brottet tidigast efter fem år, och då ockerfordringar sällan ha lång löptid, har det icke ansetts sannolikt, att någon olägenhet skall uppkomma av den anmärkta omständigheten.»⁹ Den sista meningen hade varit omotiverad, om straffrättskommittén hade räknat med möjligheten att ockraren skulle kunna straffas för sina indrivningsåtgärder, sedan det ursprungliga ockerbrottet har preskriberats.

I brist på exempel ur praxis och med hänsyn till teoriens tystlåtenhet skulle man vara böjd för att de lege lata betrakta efterhandlingarna som helt likgiltiga ur preskriptionssynpunkt, om icke de straffria efterhandlingarna hade tilldragit sig ny uppmärksamhet genom ett rättsfall av 1954 angående bedrägeri.¹⁰ I detta rättsfall ansågs efterhandlingar till bedrägeri såtillvida vara en fortsättning av bedrägeriet och likvärdiga med detta, att brottet antogs kunna medföra avsättning, ehuru denna påföljd icke fanns stadgad när brottet fullbordades utan först när efterhandlingarna företogs. Rättsfallet är synnerligen anmärkningsvärt. Det representerar ett betraktelsesätt, som kan få stora konsekvenser i skilda hänseenden, beträffande strafflags giltighet i tiden och rummet, tillräknelighet och otillräknelighet, straffmyndighet och åldersgränser i övrigt för de straffrättsliga sanktionerna, delaktighetsansvar och troligen mycket annat. Uppenbarligen skulle ockrarens indrivning av ockerfordringen behandlas som en fortsättning, ja, som en »skärpning» av ockerbrottet. Efterhandlingen skulle i samma ögonblick som det ursprungliga brottet preskriberas framträda såsom självständigt brott. Om en efterhandling behandlas som en duplikation av det föregående brottet och, såsom i det nämnda

⁹ FB s. 201 (jfr SOU 1940: 20 s. 145).

¹⁰ NJA 1954 s. 393 (se ovan s. 137 not 25).

rättsfallet, kan ådraga den brottslige ett bistraff, bör den följdriktigt också kunna ådraga honom ett huvudstraff, om huvudstraffet för det föregående brottet är förfallet. Man kommer således knappast ifrån, att avgörandet bryter sig mot allmän uppfattning i teori och tidigare praxis om efterhandlingarnas underordnade roll.

Emellertid måste man lägga märke till en sak i rättsfallet. Den ifrågavarande efterhandlingen var icke av hälerityp, utan den utgjorde snarare *brottets »naturliga» fullbordan, farans övergång till »skada»*. Efterhandlingen satisfierade samma brottsrekvisit som det föregående brottet, t.o.m. i högre grad, eftersom den innebar ett fullföljande av den s.a.s. anteciperade förmögenhetsöverföring som hade betecknat brottets tekniska fullbordan. Efterhandlingen representerade i själva verket brottsplanens kulmination, det brottsliga angreppets slutfas. Rättsfallets betydelse blir härigenom ganska begränsad. Sådana efterhandlingar genom vilka den brottslige för ett naturligt betraktelsesätt endast inhöstar frukterna av vad han har uppnått genom brottet eller bringar brottsligen förvärvat egendom i säkerhet eller eljest tryggar brottsresultatet, kort sagt *efterhandlingar av hälerityp*, beröres tydligen inte av rättsfallet.

Den grundtanke som rättsfallet ger uttryck åt förutsätter brott med tidig konsumtion, t.ex. sådana brott som kännetecknas av att de »innebär skada» i den mening som detta uttryck fattas i motiven till lagstiftningen om förmögenhetsbrott.¹¹ Den som genom bedrägeri, utpressning eller ocker har förskaffat sig ett fordringsbevis begår ett nytt sådant brott genom att uppbära betalning enligt fordringsbeviset, visserligen inte ur konkurrenssynpunkt men i andra hänseenden, såsom redan har omtalats. Penningförskingraren, som genom vanskötsel av sin ekonomi ytterligare minskar värdet på huvudmannens fordran, begår i samma bemärkelse »mera» penningförskingring o.s.v.

Tankegången synes vara väl användbar även på *förfalskningsbrotten*. Genom att förfalskningsbrotten efter 1948 års

¹¹ Se SOU 1940: 20 s. 48 f.

lagstiftning fullbordas redan genom förfalskningsåtgärden¹² och icke först genom falsifikatets begagnande har den gamla grunden för beräkning av deras preskriptionstid rubbats. Den tidigare fullbordan drager obönhörligen med sig, att preskriptionstiden börjar löpa tidigare. En förskjutning av terminus a quo förefaller utifrån den gällande rättens ståndpunkt vara utesluten, emedan brottet icke »begås» under den tid som förflyter mellan förfalskningsåtgärden och begagnandet av det förfalskade (jfr ovan s. 138 f.). Tillbakaryckandet av konsumtionspunkten kan följaktligen leda till att ett förfalskningsbrott är preskriberat, medan det för lekmannen väsentliga »brottet», objektets begagnande i vilseledande syfte eller obstruktions-syfte, ännu är så färskt att preskription av hela brottsligheten icke är sakligt motiverad. I flertalet förfalskningsfall bortfaller visserligen hela problemet genom att objektets begagnande innefattar ett bedrägeri eller försök till bedrägeri, vilket anses konsumera förfalsknningen, men kvar står en del fall, där sådan konsumtion icke anses föreligga eller begagnandet icke innefattar något förmögenhetsbrott. Man tänke sig t.ex., att någon har gjort en falsk anteckning i ett pass och långt senare lyckats ta sig in i eller ut ur landet med utnyttjande av det förfalskade passet. Preskriptionstid för själva förfalskningsåtgärden måste här de lege lata räknas från dagen för anteckningen. En grund för förlängning av straffbarheten, med tillämpning av resonemanget i rättsfallet av 1954, har man emellertid i den särskilda straffbestämmelsen i SL 12: 9 för den som på där angivet sätt gör bruk av något som har förfalskats. Paragrafen konsumeras visserligen av den tillämpliga straffbestämmelsen för själva förfalskningsåtgärden, d.v.s. att förfalskaren själv icke skall dömas jämväl för att han har gjort bruk av det förfalskade utan endast för förfalsknningen,¹³ ehuru hans senare åtgörande naturligen drages in i uppskattningen av brottets svårhet. Det är ovedersägligen svårt att acceptera, att brukaren av något förfalskat ställes gynnsammare beträffande preskription, när han

¹² Se SOU 1944: 69 s. 251 (BSA s. 348).

¹³ BSA s. 405.

själv har utfört förfalskningen än när någon annan har gjort det, och desto svårare, som förfalskningen realiter inte är något mera än en förberedelse och brukandet den verkliga toppunkten i det kriminella förfarandet. Man torde därför, utan att förfalla till överdrivet kriminaliseringsnit, kunna våga hävda den meningen att förfalskarens brukande av det förfalskade ikläder sig gestalten av självständigt brott, när förfalskningen preskriberas.¹⁴

Samma resonemang har tillämpning på brotten osant intygande och brukande av osann urkund, SL 13: 11 första och andra styckena. Det vanliga är emellertid här, att brukaren av urkunden inte har framställt den själv (att utfärda äkta men osanna »intyg» om egna angelägenheter är ej straffbelagt och ofta ganska meningslöst) utan att han i stället har anstiftat annan till att utfärda urkunden.

Det återstår nu att säga ytterligare några få ord om de efterhandlingar till vissa förmögenhetsbrott som, begångna av annan än gärningsmannen till det föregående brottet, *skulle utgöra häleribrott*. Rättsfallet av 1954 talar icke avgjort för att dylika efterhandlingar skulle kunna bli självständigt straffbara efter de föregående brottens preskription, men rättsfallet talar icke heller emot ett sådant antagande. Såsom redan har antytts torde tidigare teori och praxis icke på allvar ha övervägt eller ens närmare intresserat sig för problemet. Om man inte helt vill förmena praxis rätten att småningom forma om sig själv, lär man få erkänna, att läget i fråga om de häleriartade efterhandlingarnas betydelse i preskriptionshänseende är flytande. Det gäller att väga sakskälen för och emot, inklusive systematiska hänsyn.

Härvidlag bör man icke släppa ur sikte den allmänna satsen, att återhållsamhet är lämplig och bäst överensstämmande med strafflagstiftningens anda. Efterhandlingarna bör icke tillmätas självständig betydelse, om icke något kännbart behov finnes

¹⁴ Jfr det exempel, att en internationellt känd utländsk förbrytare har tillverkat ett falskt pass utomlands och med hjälp av detta tagit sig in i Sverige. Kan åtal väckas här i landet utan tillstånd av K.M:t för brukandet av passet?

därav. Vid bedömandet av behovet av att kunna bestraffa dem efter det föregående brottets preskription kommer i synnerhet aktualitetssynpunkten i centrum, och denna ger här ett svagare utslag än vid de förutnämnda efterhandlingar som i själva verket är det brottsliga angreppets slutfas. Tjuvens efterföljande åtgöranden med tjuvgodset är någonting, som träder i bakgrunden vid jämförelse med själva tillgreppet. Gärningsmannens uppsåt är till fullo manifesterat i tillgreppet, och han ökar icke i högre grad sitt skuldkonto genom sitt senare förfarande med det stulna. Det skulle vidare kunna föra till uppenbart oantagliga konsekvenser, om egendomsförbrytaren kunde göras ansvarig för efterhandlingar, företagna långt efter det orättmätiga besittningstagandet av egendomen. Tjuvens försäljning av tjuvgodset ett årtionde efter stölden bör väl näppeligen få ådraga honom straffansvar. Någonstans måste man sätta punkt för straffansvarets utsträckning i tiden, och det måste då vara att föredraga, att sådana efterhandlingar som icke uppfyller det föregående brottets rekvisit utan blott är av hälerityp betraktas som straffrättsligt obefintliga, när det föregående brottet har preskriberats. Problemet om dessa efterhandlingars betydelse efter preskription av det inledande brottet måste emellertid lösas i sammanhang med problemet om preskription av häleri, som skall diskuteras i det närmast följande.

OM PRESKRIPTION AV HÄLERI

UNDER § 8 har demonstrerats, huru skiftningar i brottsbeskrivningarnas komposition och i de straffbelagda beteendenas reala karaktär i många fall har gjort eller ännu gör det till en grannlaga och krävande uppgift att fixera preskriptionstidernas begynnelsepunkter på ett sätt, som nöjaktigt uppfyller legalitetens, rättspolitikens och den juridiska systematikens fordringar. En brottstyp, häleri, har avsiktligt sparats, alldenstund den bjuder på ett koncentrat av nästan alla vanskligheter hos problemet om terminus a quo och därför synes vara förtjänt av ett eget kapitel. Detta undantag synes desto mera befogat, som häleriets preskription har varit föremål för en alltjämt aktuell vetenskaplig debatt, i vilken olika meningar har uttalats på flera punkter. Debatten har rört sig allenast om *det första fallet av häleri* enligt strafflagen 21: 6, i strafflagskommentaren benämnt befattning med olovligen åtkommen sak, samt motsvarande oaktsamhetsfall, och samma begränsning kommer att iakttagas här utan att detta påpekas ytterligare.

Principiellt hade det väl icke varit någon orimlighet att göra ett häleri även i preskriptionshänseende avhängigt av det s.k. förbrottet, utan vilket ett häleri inte kan begås (termen förbrott måste här fattas i en vidsträckt bemärkelse, eftersom det t.ex. kan vara en gärning, begången av en minderårig), så att förbrottets preskription även utsläckte hälarens straffbarhet. Med ett sådant arrangemang skulle följa vissa fördelar, och det skulle ha gjort hela den omtalade debatten överflödig ur synpunkten av *lex lata*. Av SL 5: 14 och 16 framgår dock, att häleri har sin egen preskription, helt oberoende av förbrottets till

både tidslängden och utgångspunkten. Häleriets karaktär av efterföljande delaktighet i annans brott samt dess gärningsinnehåll har genom detta förhållande skapat en säregen konstellation av svårbemästrade spörsmål, vilken har gjort det till en ren tidsfråga, när antingen teori eller praxis skulle gripa sig an med uppgiften att försöka precisera betingelserna för häleriets preskription.

En del av problemet exemplifieras av ett hovrättsfall, som bär årtalet 1946¹ men gällde lagstiftningen före 1943 och således icke det nuvarande brottet häleri eller dess oaktsamma motsvarighet. Den tilltalade hade på hösten 1942 av en okänd man inköpt vissa stulna tobaksvaror, vilka han sedan hade behållit tills de i juni 1944 togs i beslag. För inköpet och förvaringen yrkades ansvar jämlikt SL 21:6 första och alternativt andra stycket. Domstolarna fann det icke vara styrkt, att den tilltalade vid förvärvet av varorna hade haft vetskap om att de var stulna men väl att han hade haft skälig anledning att misstänka detta, varför förvärvet hänfördes till sådan efterföljande delaktighet i brott som avsågs i SL 3:10 (detta lagrum upphörde att gälla med utgången av 1942). Åklagaren påstod bl.a., att den tilltalade genom att behålla tobaksvarorna hade gjort sig skyldig till ett fortlöpande brott, som hade upphört först genom beslaget å varorna. Ändå räknade domstolarna preskriptionstid från förvärvet, och de lämnade därför åtalet utan bifall. Fautionsbrottet betraktades alltså icke såsom perdurerande.

Rättsfallets betydelse är numera ringa eller ingen, eftersom någon full konformitet inte råder mellan häleri och häleriförseelse å ena sidan samt de motsvarande äldre fautionsbrotten å andra sidan. Men rättsfallet antyder delvis det nuvarande problemets natur och torde ha givit signalen till den aktuella diskussionen. »Begås» ett häleri blott momentant, eller kan det »begås» även perdurerande eller durativt genom fortsatt innehav av godset med ty åtföljande konsekvenser beträffande preskription? En annan fråga, som ligger vid sidan om rättsfallet, är om det har någon betydelse ur preskriptionssynpunkt, att

¹ SvJT 1946 rf s. 40.

hälaren vid flera tillfällen har vidtagit åtgärder med godset, av vilka var och en utgör häleri åtminstone om den ses för sig, t.ex. köp, döljande, omarbetande och slutligen försäljning av godset. Även denna fråga bör ihågkommas.

Den naturliga gången är att först behandla spörsmålet om preskription av *en enstaka hälerihandling, efter vilken hälaren har innehaft godset under någon tid*. Redan tolkningen av gärningsbeskrivningen i SL 21: 6 kan här tänkas få betydelse för problemets lösning. Om nämligen blotta innehavet av godset konstituerar ett häleri, begår hälaren ett kontinuerligt brott genom att behålla godset, varigenom straffbarhetstiden naturligen förlänges. Det gäller här vad som kan läggas in i det något luftiga uttrycket »taga befattning med», varmed handlandet vid häleri definieras i lagen. Rent filologiska betraktelser ger tydligen inte utslag i någondera riktningen. Ett innehav av en sak kan väl möjligen sägas vara en »befattning» med saken, men med detta ord åsyftas i allmänhet något slags aktivitet. Lagen nämner vidare som exempel på hälerihandlingar att »köpa» och att »tillgodogöra sig» saken. Som ett fall av tillgodogörande omtalar motiven att »konsumera» saken, och som ytterligare exempel på »befattning» med saken ägnad att försvåra dess återställande nämnes »mottagande, döljande, föryttrande och omarbetande».² Samtliga exempel i text och förarbeten rör sig alltså om positivt handlande. Härtill kommer, att en kriminalisering av innehav såsom sådant vore skäligen onödig, eftersom ett innehav så gott som alltid är resultat av ett positivt handlande. Det skulle t.o.m. te sig som en opåkallad hårdhet att döma en person som hälare, om han bland sina tillgångar har upptäckt tjuvgods, som någon annan har stuckit dit, och underlåtit att göra någonting åt saken, eller om han efter ett ouppsatligt förvärv av tjuvgods har fått upplysning om godsets ursprung men förhåller sig helt passiv. Det skulle stämma föga med strafflagstiftningens och rättstillämpningens allmänna obenägenhet för att straffbelägga underlåtenhet på samma sätt som

² SOU 1940: 20 s. 148 (FB s. 206).

positiv handling. Ingenting synes alltså tala för att den sunda principen om restriktiv strafflagstolkning i detta fall bör överges. Inom teorin synes enighet råda om den här omfattade meningen, att ett enbart innehav av främmande egendom icke kan utgöra häleri.³

Härmed är likväl inte det rena innehavet av hälerigods avfört från diskussionen om den enstaka hälerihandlingens preskription. Det återstår att besvara den fråga som från den äldre lagstiftningens synpunkter väcktes i hovrättsfallet av 1946, alltså om ett häleri skall anses »perdurera» genom fortsatt innehav av saken, d.v.s. om det är befogat att påstå, att brottet preskriptionsmässigt sett fortfarande »begås» allenast genom att hälarer behåller godset i sin besittning, så att utgångspunkten för preskriptionstiden skall förskjutas till slutet av den dag då innehavet har upphört. Företer häleribrottet sådana likheter med det allmänna frihetsbrottet att en analogi är berättigad och praktiskt tvingande? Motsvarande fråga har i det föregående (s. 137 ff.) väckts beträffande de förmögenhetsbrott som kan vara förbrott till häleri och blivit nekande besvarad. För ett jakande svar beträffande häleri måste då konsekvensen fordra, att en väsensskillnad mellan häleriet och dess förbrott kan påvisas såtillvida, att häleri enligt lagstiftarens sätt att se i mera utpräglad grad än förbrotten bör uppfattas som ett åstadkommande av ett icke önskvärt tillstånd, vars vidmakthållande ingår i brottet trots att det faller utanför brottets legala definition. STRAHL har funnit en sådan skillnad föreligga.⁴

Det avgörande indiciet är för Strahl, att lagen behandlar en rad hälerihandlingar av samma person med samma objekt som ett enda brott (se härom nedan s. 206 ff.). Förklaringen till detta synes för Strahl vara, »att vad lagen riktar sig mot icke är var och en handling för sig utan själva upprätthållandet av det genom förbrottet uppkomna, såsom icke önskvärt betrak-

³ Av denna mening är Agge s. 21 f., Beckman i FB s. 211 och troligen även Strahl, se SvJT 1952 s. 748, 751.

⁴ Strahl 1. uppl. s. 43, densamme i SvJT 1949 s. 166 och 1952 s. 746 ff. Se emellertid not 11 här nedan.

tade tillståndet».⁵ Härav sluter han sig till att preskriptionstiden bör anses förskjutas genom att hälären behåller saken.

Det synes emellertid vara tvivel underkastat, huruvida lagkonkurrensen vid flera hälerihandlingar måste betraktas såsom ett symptom på det angivna betraktelsesättet. En lagkonkurrens uppkommer ju också, när en förövare av stöld eller bedrägeri m.m. företar en i och för sig straffbar efterhandling med saken, och detta har hittills icke kunnat beveka teori och praxis att släppa huvudregeln om terminus a quo för preskriptionstid. Författaren kan därför icke utvinna någon vägledning i preskriptionsfrågan ur häleriets »natur» utan ser den enda möjliga vägen till ett ställningstagande i aktualitets- och likformighets-synpunkterna. Det tycks vara svårt att se någon egentlig skillnad mellan tjuvens och hälärens fortsatta åtgärder med objektet med hänsyn till tidens inverkan på reaktionsbehovet. Som hälärens väsentliga försyndelse framstår hans första befattning med godset, liksom tjuven drabbas av klander mest för tillgreppet och mindre för vad han därefter gör med det stulna. »Hälären är så god som stjälar»,⁶ lyder ett talesätt, och dess mening synes kunna utvidgas och turneras därhän, att hälären som behåller den främmande egendomen icke förtjänar att bli hårdare behandlad än tjuven som förfar på samma sätt. Om tidens förlopp i båda fallen har samma psykologiska betydelse och om tekniska faktorer icke ger anledning till en divergerande behandling, finnes endast den formella rättvisesynpunkten kvar att tillgripa, och den är inte att förakta.⁷ Som »gällande rätts» sannolika ståndpunkt vill författaren sålunda antaga, att preskriptionstiden för en enstaka hälerihandling löper från brottets konsummation utan avseende på om gärningsmannen därefter har innehaft godset under någon tid.⁸

Denna slutledning står i grund och botten helt i samklang med Strahls sätt att resonera. Tydligtvis har Strahl uppmärksamheten riktad på det formella rättvisekravet och behovet av

⁵ SvJT 1952 s. 750.

⁶ Här om må hänvisas till SOU 1940: 20 s. 67.

⁷ Jfr Agge s. 25 f., Strahl i SvJT 1952 s. 752 och Beckman i FB s. 211.

⁸ Av denna mening är Agge s. 24 ff. och Beckman i FB s. 211.

systematiskt sammanhang. Sålunda gör även han en jämförelse mellan hälarer och gärningsmannen till ett förbrott till häleri, och han finner det önskvärt, att båda ställes lika beträffande preskription.⁹ Hade tjuven i stället för att stjäla saken mottagit den av en tjuv för förvaring, skulle preskription löpa från det att innehavet av saken upphörde, och det förefaller omotiverat, att han skulle behandlas mildare för det han själv stulit saken. Den åstundade jämställdheten vill Strahl åvägabringa genom att ge tjuven samma behandling som hälarer, icke genom att ge hälarer samma behandling som tjuven, dock utan att i princip rubba på den vanliga uppfattningen, att förbrotten — stöld, bedrägeri, utpressning o.s.v. — icke är perdurerande. Det föreslagna medlet är i stället att göra tjuven o.s.v. subsidiärt ansvarig för häleri, begånget genom innehavet av det tillgripna godset.¹⁰ Grunden härför skulle vara, att gärningsmannen till förbrottet i själva verket har begått ett häleri genom förbrottet, ehuru det förra normalt konsumeras av det senare. Då häleri enligt Strahls mening bör anses såsom perdurerande genom gärningsmannens fortsatta innehav av godset, skulle gärningsmannen till stöld, bedrägeri, utpressning o.s.v. kunna bli straffbar för häleri i och med att det huvudsakliga brottet preskriberas, om han nämligen har behållit den brottsligt förvärvade egendomen så länge, att preskriptionstiden för häleri icke är förfluten. Genom preskription av stölden o.s.v. skulle lagkonkurrensen upplösas och häleriet framträda såsom självständigt brott. Själv finner Strahl en dylik metod att förlänga straffbarhetstiden för gärningsmannen till stöld m.fl. förmögenhetsbrott djärv ehuru i sak tilltalande, och han synes betrakta problemen om häleriets preskription och om häleribestämmelsens subsidiära användning på stöld o.s.v. såsom ännu icke slutgiltigt lösta.¹¹

⁹ SvJT 1952 s. 752.

¹⁰ SvJT 1952 s. 751 f.

¹¹ Se Strahl s. 77 med not 4, där det ifrågasättes, huruvida praxis är villig att godtaga konsekvensen, att förövaren av en preskriberad stöld skulle kunna vara straffbar för häleri.

Den andra huvuduppgiften var att utreda spørgsmålet om preskriptionsreglernas tillämpning i det fallet att en person *med samma häleriobjekt har vidtagit flera åtgärder, av vilka var och en för sig motsvarar lagens definition av häleri*. Det förutsattes härvid, att objektet oavlåtligt har varit i gärningsmannens besittning. Handlingskombinationen kan lämpligen få en egen benämning, förslagsvis »*sammansatt häleri*».

Med benämningen sammansatt häleri avses icke att i förväg deklarerar någon mening om åtgärdernas behandling ur konkurrenssynpunkt. En kardinalpunkt i debatten om häleriets preskription är just, *huruvida en serie hälerihandlingar av samma person med samma objekt är ett brott eller flera*. Om sammansatt häleri är en flerhet av brott, preskriberas ju varje hälerihandling för sig, varjämte SL 5: 18 under vissa förhållanden kan bli tillämplig. Är handlingskombinationen att betrakta som ett enda brott, är en tillämpning av SL 5: 18 generellt utesluten, och det är en tills vidare öppen fråga, huruvida preskriptionstid för hela brottet skall räknas från den första handlingen eller om varje handling skall preskriberas för sig och brottet således vara underkastat successiv preskription. Med det svar som ovan har givits på frågan om den enstaka hälerihandlingens preskription bortfaller möjligheten att låta preskriptionstiden för hela brottet förskjutas till den sista handlingen (se även ovan s. 138 f.).

När man skall bestämma, huruvida det sammansatta häleriet är ett brott eller flera brott, finner man inte mycket att gå efter. Handlingsbeskrivningens uttryck »taga befattning med» pekar inte otvetydigt på vare sig det ena eller det andra, men det ligger naturligtvis då närmast att antaga, att även flera handlingar utgör en brottsenhet. Lagens förarbeten ger ingen upplysning, och något överrättsfall av betydelse i frågan finns veterligen inte.¹² STRAHL finner det opraktiskt att antaga en brotts-

¹² I rättsfallet NJA 1945 s. 387 var frågan snubblande nära sitt avgörande. I objektivet hänseende befanns den tilltalade övertygad om två hälerihandlingar med samma stulna cykel, dels ett förvärv av cykeln (genom byte) och dels ett avyttrande av den. Med avseende å förbrottet ansågs han ha förfarit blott oaktsamt genom förvärvet och uppsåttligt först genom avytt-

flerhet och menar, att det skulle leda till en omotiverad höjning av straffmaximum för ett mycket stort antal av de fall som hör under lagrummet.¹³ Han anser lagrummets egna straffmaxima vara tillräckliga även för det sammansatta häleriet. Uttalandena torde vara välgrundade. Redan en spekulativ frekvensbedöm-

ringen, och såtillvida är rättsfallet icke »rent», men detta hade icke spelat någon roll, om de båda handlingarna hade förklarats utgöra ett brott. Slutsatsen hade ju då blivit, att även två uppsåtliga hälerihandlingar (eller två motsvarande handlingar av oaktsamhet) skulle ha betraktats som ett enda brott. Emellertid var den tilltalade samtidigt åtalad för förargelseväckande beteende och fälldes även på denna punkt, tyvärr kan man säga, eftersom domstolarna därigenom måste åberopa SL 4 kap. oberoende av sin uppfattning om antalet brott med cykeln. Den tilltalade fälldes »jämlikt 21 kap. 6 § första och andra styckena samt 11 kap. 15 §, jämfört med 4 kap. 1 och 2 §§, strafflagen för förvärv av egendom trots skälig anledning till misstanke att brott förelåg, häleri och förargelseväckande beteende». Av intresse för domens tolkning är icke citeringen av SL 4 kap. men väl anförandet av båda styckena av SL 21:6 samt sakfällandet för såväl »häleriförseelse» som häleri. Vid närmare eftertanke synes det dock stå klart, att åberopandet av båda styckena av SL 21:6 i och för sig icke säger någonting om antalet brott med cykeln, eftersom det av skiftande anledningar förekommer, att mer än ett straffbud åberopas även när blott lagkonkurrens antages, jfr Strahl i SvJT 1949 s. 181 f. och Beckman i FB s. 212. Anförandet av andra stycket av SL 21:6 synes kunna helt förklaras med att det var lämpligt att i domen redovisa det subjektiva läget vid förvärvet av cykeln. Om inte den dömde hade varit i »ond tro» vid förvärvet av cykeln, hade han ju såsom godtrosförvärvare varit i sin fulla rätt att sälja cykeln och hade inte kunnat fällas för häleri, jfr SvJT 1954 rf s. 7. På något sätt borde domstolarna göra klart, att godtroshet inte förelåg, jfr hovrätten i NJA 1942 s. 42. Samma förhållande torde även ha varit ett tillräckligt skäl att förklara den tilltalade skyldig ej blott till häleri utan också till »förvärv av egendom trots skälig anledning till misstanke att brott förelåg». Observeras bör också, att de återgivna ordalagen är författade av underrätten, vilkens dom lämnades utan ändring av överinstanserna. Även om underrätten skrev sin dom under intryck av föreställningen, att den tilltalade hade begått två reellt konkurrerande brott med cykeln, kan ju högsta domstolen ha haft motsatt mening i konkurrensfrågan utan att därför finna det erforderligt att skriva om underrättens dom. Såsom intetsägande i konkurrensfrågan betraktas rättsfallet även av Strahl i SvJT 1949 s. 181 f. och 1952 s. 750 noten samt Beckman i FB s. 207 och 212.

¹³ SvJT 1952 s. 750.

ning ger en bestämd känsla av att det sammansatta häleriet inte kan vara någon undantagsföreteelse utan tvärtom är såpass vanligt, att man icke utan starka motskäl kan överge antagandet, att en enkel tillämpning av brottsbeskrivningen täcker även det sammansatta häleriet. Och dylika motskäl lär saknas. Snarare bestyrkes antagandet vid en jämförelse mellan straffsatserna för häleriet och straffsatserna för förbrotten. Hälaren kan ej gärna vara genomsnittligt lika straffvärd som gärningsmannen till förbrottet, vilken ju inte ådrager sig någon flerfaldig brottslighet genom efterhandlingar med godset. Mycket talar alltså för att det sammansatta häleriet bör behandlas som ett enda brott, och då knappast någonting synes tala för motsatsen, har man all anledning att åtminstone tills vidare räkna med den förra uppfattningen såsom »gällande rätt».¹⁴

Sedan konkurrensspörsmålet sålunda har besvarats, har man såsom redan har sagts att träffa sitt val mellan de två lösningar av preskriptionsproblemet som kommer ifråga utifrån antagandet i det föregående, att den enstaka hälerihandlingen icke är att betrakta såsom perdurerande genom fortsatt innehav av godset. Den ena lösningen är, att det sammansatta häleriets preskription följer huvudregeln om tidens lopp från brottets konsummation, och den andra lösningen är, att varje handling anses vara i preskriptionshänseende självständig, så att brottet preskriberas successivt.

Det föreliggande problemet företer stora likheter med det redan behandlade problemet om den enstaka hälerihandlingens preskription. Prövostenarna blir dels en jämförelse mellan den första och de följande hälerihandlingarna, dels en jämförelse mellan det sammansatta häleriet och närliggande fall av stöld, bedrägeri o.s.v. Framstår den första hälerihandlingen såsom

¹⁴ Så Beckman i FB s. 207: »Om någon företager en hel rad gärningar beträffande samma föremål t.ex. först köper en stulen cykel, så omarbetar och slutligen säljer den föreligger allenast ett häleribrott ...» Jfr den-
samme i FB s. 212: »Föreligger både häleri och häleriförseelse beträffande
samma föremål, är det lagkonkurrens men ej verklig brottskonkurrens. Om
någon köper stulen sak utan vetskap men med skäligen misstanke om stölden
och sedan säljer saken med full vetskap om att den är stulen, böra alltså
båda styckena i paragrafen citeras men 4 kap. ej tillämpas . . .»

den huvudsakliga kränkningen och de följande såsom så ringa tillskott i brottslighet, att de ur synpunkten av brottets med tiden avtagande betydelse kan negligeras vid bedömandet av brottets preskription? Eller ter sig de följande handlingarna i serien i stort sett såpass likvärdiga med den första och med varandra, att endast handlingarnas skiftande utseende, icke deras sociala karaktär, skiljer det sammansatta häleriet från ett intermittert brott? Svaret på dessa frågor får tydligen sökas i häleribestämmelsens ändamål att ge ett kompletterande skydd åt ägarepositionen. Faran för att den bestulne eller bedragne ägaren inte får tillbaka sitt gods ökas generellt sett ytterligare för varje gång som godset byter innehavare. Hälarens övertagande av godset är typiskt sett en markerad försämring av ägarens restitutionsutsikter. Naturligtvis kan ett senare åtgörande av hälaren med godset ha samma betydelse som omhändertagandet, men omhändertagandet är dock i allmänhet betingelsen för de följande hälerihandlingarna, varigenom det ter sig som den väsentliga kränkningen av ägarens intresse. Hälarens subjektiva förhållande har också sin tyngdpunkt i besittningstagandet av föremålet. Han beträder då en orätt väg, vilket är illa nog för att hans belastning inte skall bli så värst mycket större för att han fortsätter på samma väg. Hälarens egna åtgärder med godset efter brottets fullbordan får därför ungefär samma straffrättsliga karaktär som efterhandlingarna till en stöld eller annat brottsligt fränhållande av egendom. Gradskillnaden mellan hälarens första handling och hans övriga åtgärder är visserligen inte lika stor som gradskillnaden mellan stölden och tjuvens efterhandlingar, men den synes dock vara så stor, att det inte är behövt att förlänga straffbarhetstiden för hälaren genom att supponera en successiv preskription.

Även om hälarens första handling inte är lika dominant i förhållande till de följande som stölden är i förhållande till tjuvens senare förfarande med det tillgripna, så har det uppenbara fördelar med sig att låta preskriptionstiden löpa på samma sätt för hälaren och för tjuven. Man tänke sig exempelvis den situationen att det är ovisst, huruvida en försäljare av stulet gods är identisk med tjuven eller är en annan person. Antag, att

straffbarhetstiden för en hälare räknas från hans sista befattning med godset. Om stölden i det angivna exemplet är preskriberad och försäljningen i och för sig befinnes vara ett ännu straffbart häleri, skulle säljaren kunna undgå ansvar genom att — efter omständigheterna sannfärdigt eller osannfärdigt — giva sig ut för att vara tjuven själv. Förövaren av en preskriberad stöld skulle ibland kunna dömas för häleri, om han ej finnes övertygad om stölden och själv bestrider, att han har förövat den. Bedömandet av en persons straffbarhet i fall som de nämnda blir säkrare, om preskriptionstiden för sammansatt häleri antages löpa från hälarens första brottsliga befattning med godset. Samma resonemang har tillämpning, när det inte kan utredas, huruvida en person t.ex. genom ett köp har gjort sig skyldig till delaktighet i förskingring eller till häleri med förskingrat gods.

Vad som hittills har sagts om preskription av det första fallet av häleri i SL 21: 6 första stycket har tillämpning också på det motsvarande fallet av »häleriförseelse» enligt SL 21: 6 andra stycket, d.v.s. sådan befattning med olovligen åtkommet gods vid vilken gärningsmannen har befunnit sig i culpös ovetenhet om förbrottet.

Däremot uppkommer alldeles speciella komplikationer i det »subjektivt heterogena» fallet, att någon först oaktsamt har förvärvat tjuvgods och sedan efter att ha kommit till insikt om det med godset begångna förbrottet t.ex. säljer godset vidare. Gärningsmannen har i så fall först begått en häleriförseelse och sedan ett häleri med samma objekt, och det kan därför förefalla begreppsmässigt omöjligt att betrakta de båda handlingarna som ett brott. Finner man detta uteslutet, kommer man emellertid i ett egendomligt dilemma, eftersom det ur skälighetssynpunkt är svårt att försvara, att gärningsmannen dömes för två brott i detta fall med ett minus på den subjektiva sidan, när man dömer för endast ett brott i det svårare fallet, att ett uppsåt förelåg redan vid förvärvet av godset. Om man — enligt det föregående — behandlar sammansatt häleri som en brottsenhet, måste man tydligen göra detsamma med det heterogena fallet och alltså uppfatta den formella tillämpligheten av båda

styckena av SL 21:6 som en lagkonkurrens. Ingenting synes för övrigt hindra, att båda styckena citeras i en dom, trots att konkurrensbestämmelserna ej tillämpas.¹⁵ Genom antagandet av en brottsenhet försvåras bedömandet av den heterogena brottslighetens preskription. Endast en preskriptionstid kommer i fråga för hela brottsligheten, och uppenbarligen måste tidens längd bestämmas av tillämpligt straffmaximum i lagrummets första stycke. Konsekvensen skulle då fordra, att preskriptionstiden skulle räknas från den dag då brott enligt samma stycke begicks, d.v.s. från den uppsåtliga försäljningen av godset. Detta vore dock att försätta gärningsmannen i ett sämre läge än om han hade haft uppsåt redan vid förvärvet av godset, och detta får naturligtvis inte ske. Man är därför hänvisad till att begå den »oegentligheten» att låta preskriptionstid för hela (det först oaktsamma och därefter uppsåtliga) brottet löpa redan från den första brottsliga handlingen. Dogmatiskt grundade betänkligheter mot en sådan lösning bör kunna övervinnas, alldenstund lösningen är till den brottsliges fördel. Den ofta förekommande möjligheten av att ett åtminstone eventuellt men ej bevisligt uppsåt har förelegat vid den första befattningen med godset är ytterligare ett skäl att räkna preskriptionstiden från denna. Ett sådant skäl är också det, att det andra alternativet skulle kunna sättas ur spel genom ett — måhända sanningslöst — erkännande av gärningsmannen, att han hade vetskap om förbrottet redan när han fick godset i besittning.

Den hittillsvarande diskussionen om häleriets preskription — inklusive detta kapitel — har tagit problemet under behandling med den nuvarande lydelsen av SL 5: 16 såsom förutsättning. Skulle strafflagberedningens förslag till komplettering av lagrummet bli antaget i oförändrad form, kommer problemet givetvis att rivas upp positivrättsligt sett. Enligt förslaget skall brott anses begånget »den dag då den brottsliga handlingen avslutades», och det bör naturligtvis prövas, i vad

¹⁵ Se Beckman i FB s. 212, citerad i föregående not.

mån de under nuvarande förutsättningar föreslagna lösningarna tål en konfrontation med denna nya text. Visserligen har strafflagberedningen med det citerade tillägget inte avsett att komma med något nytt utan blott menat, att gällande rätts uppfattning därmed borde komma till uttryck i lagtexten,¹⁶ men detta är väl ingen absolut garanti för att en doktrin eller praxis som stämmer med SL 5: 16 i nuvarande lydelse till alla delar också låter sig förenas med den föreslagna lagtexten. Emellertid påverkas spørgsmålet om den enstaka hälerihandlingens preskription tydligen icke av förslaget. Frågan om en förskjutning av preskriptionstiden vid fortsatt innehav av godset får avgöras på samma grunder som hittills. Förslagets betydelse för det sammansatta häleriet låter sig icke lika ledigt avgöras, då det ju är fråga om flera, var för sig brottsliga handlingar. Tolkat efter orden skulle förslaget närmast leda till att varje handling i det sammansatta häleriet skulle preskriberas för sig. Om inte hela handlingskombinationen betraktades som ett (genom gärningsmannens innehav av godset) perdurerande brott, skulle man omöjligen kunna räkna preskription för hela brottsligheten från den sista handlingens avslutande. Då varje handling, som ingår i det sammansatta häleriet, uppfyller häleriets rekvisit, synes det också strida mot förslagets innehåll att låta preskriptionstid för hela brottet löpa redan från den första brottsliga handlingens avslutande. Frågan är ändå, om inte detta alternativ har de bästa skälen för sig. Det skulle visserligen betyda, att efterföljande hälerihandlingar behandlades såsom »straffria efterhandlingar» till den första hälerihandlingen, trots att de motsvarar samma brottsbegrepp som den första handlingen, men med hänsyn till vad som ovan har sagts om handlingarnas inbördes valör är väl en sådan degradering icke omotiverad. Skulle det anses ofrånkomligt att räkna preskriptionstid från den sista hälerihandlingens avslutande — vare sig endast för denna handling eller för hela handlingskedjan — blir häleribrottet, såsom framgår av det föregående, beträffande preskrip-

¹⁶ Strafflagberedningen s. 148 sp. 2.

tion diskriminerat i förhållande till stöld m.fl. andra förmögenhetsbrott i sådan grad, att en omprövning av de straffria efterhandlingarnas relevans efter det föregående brottets preskription blir nödvändig, varvid de av Strahl anvisade utvägarna tydligen får en skärpt aktualitet.

OM PRESKRIPTIONSHINDRANDE ÅTGÄRDER

VILLKOR för att ett brott skall preskriberas är jämlikt SL 5:14, att den brottslige ej har *häktats* eller *erhållit del av åtal* för brottet inom den för brottet gällande preskriptionstiden. Därför kan det sägas, att lagen har givit häktning och delgivning av åtal egenskapen av *preskriptionshinder*. Skälen till att just dessa processuella åtgärder har gjorts till preskriptionshinder har berörts i det föregående liksom det numera åter aktuella önskemålet, att preskription skall kunna förebyggas även på annat sätt efter en inledd förundersökning angående brottet (se ovan s. 96 ff.).

Vad angår *häktning* såsom preskriptionshinder uppkommer ett tolkningsspörsmål genom att ordet häkta är dubbeltydigt. Ordet kan nämligen vara beteckning antingen för ett häktningsbeslut eller för verkställandet av ett sådant beslut. Med begagnande av OLIVECRONAS terminologi kan man därför lämpligen skilja mellan *nominell häktning* och *effektiv häktning*.¹ Den förra är en (imperativ) förklaring, meddelad av behörig myndighet (enligt RB domstol). Med syftning på nominell häktning kan man säga, att en person »häktas» genom att han förklaras häktad och att han därefter är »häktad», även om han befinner sig på fri fot. Dessa gängse talesätt är naturligtvis endast omskrivningar för den imperativa satsen, att personen i fråga *skall* inmanas i häkte. Häktningsbeslutets praktiska funktion är att ge en laga grund för att den för brott misstänkte omhändertages och sedan hålles inspärrad tills vidare. Med termen effektiv häktning avses givetvis det faktiska frihetsberövande som sker på grundval av ett häktningsbeslut.

¹ Olivecrona s. 166.

Vilkendera betydelsen har ordet häkta i SL 5:14? Svaret torde få sökas i beskaffenheten av det andra preskriptionshindret, delgivning av åtal. Lagstiftaren har tagit avstånd från tanken, att redan väckande av åtal genom ingivande av stämningsansökan till rätten skall hindra preskription. Anledningen måste ha varit, att den misstänkte icke genom åtalets väckande men väl genom dess delgivning blir *i en bestämd ordning bevisligen underrättad om misstanken för en angiven brottslig gärning*. Meningen har bl.a. varit, att det bör vara möjligt för den brottslige att genast efter preskriptionstidens utgång utan särskilda efterforskningar få visshet om huruvida brottet är preskriberat eller ansvarstalan kommer att föras mot honom. Denna synpunkt leder fram till att ett häktningsbeslut lika litet som ett väckande av åtal i och för sig bör få utgöra preskriptionshinder. Ordet häkta i SL 5:14 får därför tolkas såsom syftande på *effektiv häktning*. För att hindra preskription kräves alltså, alternativt till delgivning av åtal, att ett häktningsbeslut har icke blott meddelats utan även verkställts före preskriptionstidens slut.² Emellertid lär det vid häktning merendels förhålla sig så, att någon egentlig verkställighetsakt icke förekommer av det enkla skälet att friheten redan har berövats den häktade i samband med att han har förklarats anhållen för brottet. Vilket faktum skall i så fall anses utgöra hinder för åtalspreskription? Synbarligen blir det icke själva häktningsbeslutet utan den formella delgivningen av detsamma med den häktade, låt vara att delgivningen näppeligen kan tänkas dröja till en senare dag än dagen för beslutet.³

² Strahl s. 73: »Det räcker därvid icke, att förundersökning inletts, att häktningsbeslut meddelats eller att stämning utfärdats.» Se även Strahl s. 79 not 3: »Häktning har ej skett, förrän häktningsbeslutet verkställts.» Ang. motsvarande spörsmål före 1946 års redaktionella ändringar av preskriptionsbestämmelserna Bergendal s. 156: »Häktning . . . skall vara besluten av vederbörlig häktningsmyndighet och verkställd genom den misstänktes gripande.» Jfr NJA 1950 s. 332 och Welamson i SvJT 1950 s. 143 ff. ang. ett liknande spörsmål vid ansökan om förvandling av böter (tolkningen av SL 5:20). Se härom även Strafflagberedningen s. 155 f.

³ Beträffande preskriptionshindrande faktum vid justering eller utvidgning av åtal se not 6 här nedan. I administrativt mål om disciplinär bestraffning

I SL 5: 14 antydes icke existensen av institutet *strafföreläggande*. Genom detta institut, som är reglerat i RB 48 kap., har som bekant öppnats en möjlighet att i någon omfattning och under vissa förutsättningar beivra lindrigare förseelser utan att ansvarstalan föres vid domstol. Om ett strafföreläggande i rätt tid godkännes av den misstänkte, blir det förelagda bötesstraffet exigibelt, och åtal för förseelsen blir därigenom överflödigt (och naturligtvis otillåtet). Eftersom varken någon häktning eller någon delgivning av åtal har förekommit i detta fall, kan man fråga sig, vad som skall vara preskriptionshindrande faktum. Därvid konstateras först, att SL 5: 14 icke har någon tillämpning efter det att föreläggandet har godkänts. Bötesstraffet är nämligen genom godkännandet att anse såsom ådömt (se RB 48: 4), och »ådömt straff» kan icke preskriberas på grund av SL 5: 14 (se i stället SL 5: 20).⁴ Principiellt otänkbart vore det inte, att preskriptionshinder inträdde redan genom delgivningen av föreläggandet. Detta skulle huvudsakligen få betydelse, när ett strafföreläggande icke godkännes i rätt tid och den misstänkte alltså vägrar att frivilligt underkasta sig den »föreslagna» påföljden. Åtal skall då väckas. Det kan i ett sådant fall tänkas, att preskriptionstiden för förseelsen går ut efter delgivningen av strafföreläggandet men före delgivningen av åtalet. Onekligen uppfyller delgivningen av föreläggandet alla den brotts-

av tjänsteman anses som huvudregel först bestraffningsbeslutet medföra preskriptionshinder, och beslutet måste alltså i allmänhet meddelas före preskriptionstidens utgång, se Regeringsrättens årsbok 1912 E 165 och 1937 E 127. Undantag utgör mål, som handlägges av poliskollegium. I sådana mål är det enligt praxis tillräckligt för avvärjande av preskription, att den felande inom preskriptionstiden har fått del av kallelse att svara för förseelsen inför poliskollegiet, se Regeringsrättens årsbok 1945 ref. 23 och 1951 ref. 21. Se vidare Rahm i Förvaltningsrättslig Tidskrift 1949 s. 24 ff. Beträffande preskriptionshinder i militära disciplinmål uttalas följande av Regner och Henkow s. 70: »Då i disciplinmål ej förekommer motsvarighet till delgivning av åtal, torde få anses gälla att straffbeslutet måste meddelas före preskriptionstidens utgång och att, om så ej sker, straff är förfallet.»

⁴ Ett i rätt tid godkänt strafföreläggande blir tydligen exigibelt, även om brottet skulle vara preskriberat, när godkännande sker. Rättelse synes icke kunna vinnas på annat sätt än genom extraordinärt rättsmedel.

liges rimliga anspråk på att han icke skall dömas till straff med mindre än att han före preskriptionstidens utgång har blivit i bestämda former upplyst om att han är misstänkt för att ha begått en närmare angiven brottslig gärning. Därför är det inte alldeles omotiverat att ställa frågan, om det är tänkbart att »jämlikt grunderna för SL 5:14» godtaga delgivning av strafföreläggande som preskriptionshinder. En sådan analogi skulle dock komma i en efter vanlig uppfattning alltför skarp konflikt med legalitetskravet. Med allt fog förklarar därför kommentaren till RB, att delgivning av strafföreläggande ej har »preskriptionsavbrytande verkan».⁵

Genom att delgivningen av ett strafföreläggande icke har något inflytande på preskriptionstidens lopp blir institutet strafföreläggande mindre pålitligt under slutet av preskriptionstiden. Under de sista dagarna av denna tid blir institutet t.o.m. helt oanvändbart. Åklagaren kan inte utan våda begagna sig av strafföreläggande, när preskriptionstiden är så långt framskriden att den ej skulle räcka till för delgivning av åtal för den händelse att föreläggandet ej godkännes av den misstänkte. Genom föreläggandet blir ju den misstänkte varskodd om att åtal är att vänta, om han ej underkastar sig de förelagda böterna, och detta kan han draga fördel av genom att »gå under jorden» i avvaktan på att preskriptionstiden skall gå ut. Eftersom strafföreläggande erbjuder stora fördelar framför åtal, kan det synas lämpligt, att delgivning av strafföreläggande får preskriptionshindrande verkan, så att den misstänkte icke därefter kan uppnå preskription genom att undandraga sig delgivning av åtal. Emellertid kan komplikationer uppstå, om man inskränker sig till att göra delgivning av strafföreläggande till ett preskriptionshinder vid sidan av häktning och delgivning av åtal. Liksom i fråga om häktning måste fordras, att åtgärden inom rimlig tid »leder till åtal». Ett strafföreläggande och ett därpå följande åtal lär blott undantagsvis knytas samman av en mellan åtgärderna pågående förundersökning, och det bleve därför nödvändigt att fastslå en bestämd tidsfrist, inom vilken

⁵ Gärde m.fl. s. 719.

åtal skall delgivas för att delgivningen av föreläggandet skall behålla sin egenskap av preskriptionshinder.

Enligt SL 5:14 är den preskriptionshindrande verkan av häktning och delgivning av åtal begränsad till »brottet», d.v.s. det brott för vilket den misstänkte häktas respektive åtalas. Med »brottet» måste här förstås den åskådligt beskrivna gärningen. I princip kan det icke ha någon betydelse, vilket straffbud som har citerats i häktningsbeslutet eller stämningsansökningen (eventuellt åklagarstämningen), jfr RB 30:3 andra punkten.⁶ En särskild sak är det, att ett åberopat lagrum möjligen kan tänkas ibland spela rollen av ett komplement till den egentliga gärningsbeskrivningen, när denna är mycket knapphändig, åtminstone i bagatellmål. Häktning eller delgivning av åtal förebygger icke preskription av en brottslig gärning, vilken icke i sin helhet omfattas av häktningsbeslutets

⁶ Se NJA 1950 s. 647, kommenterat av Strahl i SvJT 1953 s. 565. I stämningsansökningen beskrevs den påstådda gärningen på följande sätt: »Lars Dahlgren, som på försommaren 1944 i en Astrid Dahlgren tillhörig villa . . . anträffat 6 av norska staten år 1936 utfärdade . . . obligationer, . . . har olovligen tillgripit obligationerna och i slutet av 1944 eller början av 1945 sålt dessa.» I ansökningen betecknade åklagaren gärningen såsom brott mot SL 20:4. Vid huvudförhandlingen yrkade han alternativt ansvar för grovt olovligt förfogande, bestående i att Dahlgren hade sålt obligationerna. Både häradsrätten och hovrätten fann stöldansvar uteslutet, emedan Dahlgren icke olovligen hade satt sig i besittning av obligationerna. Domstolarna ansåg sig inte heller kunna fälla Dahlgren för olovligt förfogande, emedan *yrkandet om ansvar för detta brott hade delgivits honom först vid huvudförhandlingen genom ändringen av åtalet* och således mer än fem år efter försäljningen av obligationerna. Påståendet av stöldansvar i stämningsansökningen förmenades icke kunna innesluta ett samtidigt påstående, att brott hade begåtts genom den efterföljande försäljningen. Högsta domstolen fäste sig emellertid enbart vid att försäljningen var upptagen i stämningsansökningens gärningsbeskrivning. Detta hade enligt högsta domstolen hindrat preskription av ansvar för grovt olovligt förfogande, varför Dahlgren dömdes för detta brott. Om åklagaren tvärtom hade försummat att nämna försäljningen i den ursprungliga gärningsbeskrivningen men hade från början åberopat både SL 20:4 och SL 22:4, hade högsta domstolen säkerligen trots sistnämnda förhållande funnit ansvar för olovligt förfogande vara uteslutet genom preskription, även om gärningsbeskrivningen hade kompletterats vid huvudförhandlingen i häradsrätten, så att den hade kommit att omfatta även försäljningen.

eller stämningsansökningens (respektive åklagarstämningens) beskrivning av den gärning som tillvitats den misstänkte. Om någon i senaste laget åtalas för en gärning, som i verkligheten är ett snatteri men som enligt den konkreta gärningsbeskrivningen är sådan, att den måste rubriceras som åverkan, kan delgivningen av åtalet icke i och för sig förhindra, att gärningen så att säga preskriberas i sin egenskap av snatteri, varefter endast möjligheten att döma för åverkan står kvar. Det hjälper härvid varken att straffbudet för snatteri är åberopat i stämningsansökningen eller att åklagaren *efter* utgången av preskriptionstiden har genom s.k. åtalsjustering ändrat sin gärningsbeskrivning, så att den motsvarar detta brott. Om den misstänkte däremot *före* utgången av samma tid har i vederbörlig ordning fått del av den nya gärningsbeskrivningen, är det naturligtvis tänkbart, att han alltjämt kan fällas för snatteri.⁷ I det omvända fallet, att det verkligen begångna brottet, såvitt visats, allenast utgör en del av den påstådda brottsliga gärningen, föreligger naturligtvis på vanligt sätt preskriptionshinder för hela den bevisligen förövade gärningen. Om någon har åtalats för en gärning, vilken enligt åklagarens beskrivning utgör förskingring (av bestämt gods) men som rätteligen är att rubricera såsom olovligt förfogande, kan han icke med framgång invända, att det verkligen begångna brottet har preskriberats efter åtalets delgivning, enär åtalet avser ett annat »brott». (En annan sak är, att preskriptionstiden för olovligt förfogande kan ha gått till ända, när den misstänkte fick del av åtalet för förskingring.)

SL 5: 14 är icke att tyda så, att en inom preskriptionstiden företagen häktning eller delgivning av åtal under alla förhållanden fungerar som preskriptionshinder. Lagrummet anger icke fullständigt de betingelser under vilka preskription icke äger rum, och följaktligen kan preskription inträda även i fall, där det icke omedelbart framgår av lagrummets lydelse, att så sker. Det kan inträffa, att ett brott preskriberas, trots att den brottslige har häktats eller fått del av åtal före preskriptions-

⁷ Se den kursiverade delen av föregående not.

tidens slut. Åtgärderna visar sig nämligen stundom vara *helt betydelselösa ur preskriptionssynpunkt*. Vidare gäller, att en häktning eller en delgivning av åtal under vissa omständigheter ur samma synpunkt får *en blott relativ betydelse*, i det att den i förening med särskilda senare omständigheter verkar icke preskriptionshindrande utan blott preskriptionsavbrytande (ang. denna distinktion se ovan s. 94 f.). I sistnämnda fall är det tills vidare ovisst och beroende på den fortsatta händelseutvecklingen, om preskription skall inträda jämlikt SL 5: 14 eller 15 (eller möjligen SL 5: 19). Efter avbrottet löper nämligen ny preskriptionstid av samma längd som den ursprungliga, och preskription kan alltså tänkas inträda ehuru senare än normalt, räknat från tidpunkten för brottets begående.

Villkoret för att en häktning skall bibehålla sin preskriptionshindrande betydelse kan approximativt formuleras så, att häktningen skall »leda till» ett åtal, som i sin tur »leder till» en fällande dom. Tydligen är det nödvändigt att så nära som möjligt bestämma det erforderliga sambandet mellan häktningen och ett efterföljande åtal. STRAHL finner sambandet vara otillräckligt, om den häktade har frigivits och förundersökningen nedlagts, när åtal sker.⁸ Indirekt framgår av hans uttalande, att enbart häktningens upphävande icke skulle behöva förändra häktningens betydelse ur preskriptionssynpunkt. Man bör vid frågans övervägande även observera den av strafflagberedningen föreslagna nya paragrafen 15 a i SL 5 kap. Enligt denna skall fråga om åtalspreskription bli att bedöma utan hänsyn till häktning, om den häktade frigives »utan att åtal väckes».⁹ Synbarligen menar beredningen, att åtal visserligen måste väckas i något slags sammanhang med den upphävda häktningen, om icke preskriptionstid skall anses ha löpt oberoende av häktningen, men att åtal likväl icke ovillkorligen behöver väckas (och delgivas) före en eventuell frigivning av den häktade. Ett krav på att åtal måste vara väckt (eller t.o.m. delgivet), medan häktningen ännu består, skulle onekligen förenkla preskriptionsbedömningen.

⁸ Strahl s. 80.

⁹ Strafflagberedningen s. 20, 147.

Emellertid skulle det kunna fresta till kvarhållande av en misstänkt i häkte utan fulla skäl allenast för att undvika preskription, jfr RB 24: 18 och 19. Skälig hänsyn till den misstänkte påkallar å andra sidan, att frågan om straffansvar föres fram till ett avgörande och icke hålles svävande under längre tid. För att preskriptionshindret alltså skall bestå bör därför fordras, att åtal följer såsom resultat av den förundersökning på vilken häktningen grundar sig.¹⁰ Slutsatsen överensstämmer med Strahls uppfattning, att förundersökningen icke får ha nedlagts. Positivt kan förutsättningen preciseras ytterligare sålunda, att förundersökningen skall ha avslutats med ett beslut om åtal, se RB 23: 30, och att just detta åtalsbeslut skall ha effektuerats. Om förutsättningen brister, uppkommer spörsmålet, huruvida ny preskriptionstid skall anses löpa, d.v.s. om häktningen skall resultera i preskriptionsavbrott, eller om den ursprungliga preskriptionstiden skall anses ha löpt oavsett häktningen. Svaret härpå följer av tolkningen av SL 5: 17, som strax skall behandlas.

Det är överflödigt att påpeka, att frågan om häktning såsom preskriptionshinder har praktisk betydelse endast i de fall där ett preskriptionshinder icke ändock uppstår genom att åtal för brottet delgives den misstänkte före preskriptionstidens utgång.

Enligt SL 5: 17 skall under vissa förhållanden ny preskriptionstid börja för ett brott, sedan den brottslige inom den ursprungliga preskriptionstiden har häktats eller fått del av åtal. Genom SL 5: 17 kan alltså ett preskriptionsavbrott uppkomma. Även den följande paragrafen, SL 5: 18, ger en föreskrift om preskriptionsavbrott, men de båda föreskrifterna skiljer sig avsevärt såväl till förutsättningarna som till konsekvenserna. Jämligt SL 5: 18 skall i vissa situationer ny preskriptionstid börja löpa för ett brott, om den brottslige före preskriptionstidens utgång förövar ett nytt brott (se ovan s. 150 ff.). Denna bestämmelse är *till den brottsliges nackdel*. I SL 5: 17 är utgångsläget, att den brottslige har häktats eller fått del av åtal

¹⁰ Jfr processlagberedningen i SOU 1944: 10 s. 289: »Med hänsyn till det nu anförda bör enligt beredningens uppfattning allenast förundersökning, som följes av åtal, anses medföra preskriptionsavbrott.»

i rätt tid och alltså skall sakfällas, om förfarandet går sin gilla gång. Genom SL 5:17 får han under vissa processuella förhållanden en ny (kanske oftast enbart teoretisk) möjlighet att bli straffri genom åtalspreskription, och bestämmelsen är alltså *till den brottsliges fördel*. SL 5: 18 ingriper i fall, där preskription eljest skulle inträda, SL 5: 17 ingriper tvärtom i fall, där preskription eljest icke skulle inträda.

Bestämmelsen i SL 5: 17 har sitt ursprung i 1832 års förslag till kriminallag, straffbalken 7 kap. 12 §: »Har man, för brott, som endast med fängelse eller böter belagdt är, icke blifwit tilltalad inom två år, räknade från den dag brottet skedde, eller har ransakning ej blifwit fortsatt inom två år från den dag, sista åtgärd med målet wid Domstol emot den tilltalade togs; ware straffet genom häfd förfallet.» Om uppehåll gjordes i en straffprocess, skulle alltså ny preskriptionstid börja att gå, oberoende av anledningen till uppehållet. Även 1844 års förslag till straffbalk innehöll en regel om preskriptionsavbrott genom uppehåll i rättegång, men regeln hade sin egen paragraf, 7: 14, och den hade en något mindre räckvidd. Den förutsatte nämligen, att den tilltalade hade varit utan skuld till avbrottet i rättegången. Denna sistnämnda bestämmelse återkom till innehållet oförändrad i SL 5: 16 i detta lagrums ursprungliga avfattning: »Är åtal å brott, som i 14 § sägs, börjadt inom tid, som der bestämmes, och har det åtal blifwit afbrutet, utan att den tilltalade dertill skuld varit; då skall för rättigheten att åtalet fullfölja lika tid, som i samma § utsatt finnes, räknas från den dag afbrottet skedde.» Tydligen skulle förmånen av ny preskriptionstid inte komma den till godo som själv hade hindrat rättegångens slutförande genom att hålla sig undan.

Vid 1926 års revision av preskriptionsbestämmelserna gavs ökat omfång åt bestämmelsen om ny preskriptionstid vid avbrott i åtal genom att man slopade kravet på att den tilltalade icke själv skulle ha varit skuld till avbrottet.¹¹ Samtidigt fick bestämmelsen sin nuvarande plats i 17 § av SL 5 kap. Sedermera blev bestämmelsen formellt omarbetad 1946 i samband

¹¹ Se NJA II 1926 s. 18.

med rättegångsreformen. Bestämmelsen hade dittills innehållit förutsättningen, att »åtal blivit avbrutet». Efter omformuleringen förutsattes i stället, att »mot den misstänkte inlett förfarande avbrutits».

Tolkningen av ordet »avbrutits» i SL 5:17 (tidigare 5:16) har varit en hård nöt för teori och praxis. Strafflagens förarbeten gav inga närmare anvisningar. Gränserna kring begreppet »avbrott» kunde dragas vidare och snävare i två olika riktningar. Det vore å ena sidan möjligt, att »naturliga» uppehåll i en straffprocess icke borde anses medföra »avbrott» i processen. Å andra sidan kunde det ifrågasättas, huruvida till »avbrott» borde hänföras processens upphörande på annat sätt än genom sakens avgörande, exempelvis genom ett beslut om avvisande av åtalet.

Vad först beträffar *naturliga uppehåll* i en straffprocess fordras ju, att de sträcker sig över en tid av minst två år för att frågan om preskriptionsavbrott enligt SL 5:17 skall få någon praktisk betydelse. Därav följer, att dylika uppehåll blott i rena undantagsfall kan ge upphov till något preskriptionsproblem. Detta hindrar inte, att de bör uppmärksammas. STRAHL påpekar, »att såsom avbrott icke skall anses *uppskov* för förfarandets normala bedrivande, såsom för sinnesundersökning, eller uppehåll som orsakas av fullföljd till högre rätt».¹² Det kan tilläggas, att ny preskriptionstid ej heller bör löpa enligt SL 5:17, därför att (efter häktning och frigivning) en förundersökning fördröjes av sådant som en kriminalteknisk utredning eller en åt ekonomiska experter anförtrodd revision av ett företags verksamhet, såvitt en sådan expertutredning har en uppgift att fylla och alltså är ett led i förundersökningen.

Såsom »avbrott» enligt SL 5:17 får däremot otvivelaktigt anses sådant uppehåll i en rättegång eller i en förundersökning (efter häktning och frigivning) som orsakas av att *den misstänkte har rymt eller eljest uteblir* och icke kan hämtas till huvudförhandling.¹³ Efter 1926 års ändring av lagrummet ford-

¹² Strahl s. 80. Se även Strafflagberedningen s. 150 sp. 1 samt Hagströmer s. 878. Jfr Wijkander s. 100 f.

¹³ Strahl s. 81, Strafflagberedningen s. 150 sp. 2.

ras ju icke för dess tillämpning, att den misstänkte är utan skuld till avbrottet. Den processuella formen för uppehållet (uppskov, vilandeförklaring) är uppenbarligen utan inverkan med avseende å preskription. Lagrummets praktiska betydelse vid den misstänktes oanträffbarhet begränsas i någon mån av RB:s bestämmelser om meddelande av dom i brottmål i vissa fall trots den tilltalades utevaro från huvudförhandling.¹⁴

Mycken osäkerhet har rått i fråga om tillämpligheten av SL 5: 17, när ett brottmål har *förklarats vilande i avbidan på avgörandet av annat mål eller ärende*, judiciellt eller administrativt. Såsom STRAHL anmärker, kan man antaga, att den ursprungliga bestämmelsen om preskriptionsavbrott hade tillkommit just med tanke på fall av vilandeförklaring, eftersom det förutsattes, att den tilltalade icke själv hade haft skuld till åtalets avbrytande.¹⁵ Det oaktat har vilandeförklaring av brottmål i några rättsfall icke ansetts »avbryta» rättegången, och ny preskriptionstid har alltså icke antagits börja genom vilandeförklaringen, utan delgivningen av åtalet har ansetts fortfarande hindra preskription på vanligt sätt. I ett fall av 1919¹⁶ fann högsta domstolen, att ett åtal för skadegörelse icke hade avbrutits genom ett beslut av underrätten, genom vilket målet hade förklarats vilande för avvaktande av slutlig dom i ett tvistemål om äganderätten till den skadade egendomen. Enahanda ståndpunkt intog högsta domstolen i ett rättsfall från 1945,¹⁷ där ett brottmål om ansvar för falskdeklaration hade förklarats vilande i avbidan på avgörandet av ett skatteärende.¹⁸ Däremot fann högsta domstolen i ett rättsfall av 1949,¹⁹ där flera brottmål hade varit vilandeförklarade i avbidan på slutlig dom i ett annat, liknande brottmål, att vilandeförklaringarna hade medfört avbrott jämlikt SL 5: 17. Åtalen lämnades därför

¹⁴ RB 46: 15 andra och tredje styckena, 51: 19 sista stycket, 55: 15 första stycket.

¹⁵ Strahl s. 80.

¹⁶ NJA 1919 s. 229.

¹⁷ NJA 1945 s. 104.

¹⁸ Samma utgång i SvJT 1943 rf s. 57 men icke i SvJT 1932 rf s. 9. Jfr SvJT 1948 s. 571 (mål om bötesförvandling) och Strahl s. 100.

¹⁹ NJA 1949 s. 191.

utan bifall, enär preskriptionstid hade gått till ända mellan vilandeförklaringarna och målens återupptagande. Den motsatta utgången i det sista rättsfallet synes ha berott på att anledningen till att målen förklarades vilande var av annat slag än i de förutnämnda rättsfallen. I dessa fall var avsikten, att utredningen i målen skulle fullständigas, i det sista fallet väntade domstolen i stället på ett vägledande prejudikat. Följaktligen kan man säga, att målen i de tidigare fallen »fördes framåt» även medan de var vilande och att de i det sista fallet »låg nere» under motsvarande tid. Dröjsmålen med målens handläggning i det sista fallet var näppeligen motiverade i sådan grad att de tilltalade icke borde få tillgodoräkna sig ny löpande preskriptionstid under desamma.

Tidsutdräkt i ett brottmål kan vidare orsakas av att förundersökningen är bristfällig eller att förundersökning icke har ägt rum, trots att den har varit erforderlig. I sådana fall äger rätten *förelägga åklagaren att fullständiga förundersökningen* respektive föranstalta om förundersökning, RB 45:11 och 46:12. Under ogynnsamma förhållanden kan så lång tid förflyta efter föreläggandet, innan huvudförhandling kan hållas, att rätten tvingas taga ställning till frågan, om preskription har inträtt jämlikt SL 5:17. Situationen synes närmast vara jämförlig med förhållandet vid vilandeförklaring av brottmål i avvaktan på utgången av mål eller ärende rörande faktiska förhållanden av omedelbar relevans i brottmålet. Den nyss berörda praxis vid sådan vilandeförklaring måste leda till konsekvensen, att ny preskriptionstid icke löper efter föreläggandet, så länge som något obefogat uppehåll ej göres i förundersökningen.

I litteraturen har tidigare gjorts gällande, att beslut om *återförvisning* av ett brottmål från en högre instans till en lägre skulle ge upphov till ny preskriptionstid, såvitt målets återupptagande därvid har gjorts beroende av parts anmälan.²⁰ Enligt uttalande av strafflagberedningen bör återför-

²⁰ Hagströmer s. 879, Bergendal s. 157.

visning till lägre rätt icke betraktas som avbrott i förfarandet, och av denna mening är även STRAHL.²¹

Den omständigheten att en vilandeförklaring eller återförvisning i ett brottmål (under vissa förhållanden eller generellt) icke betraktas såsom »avbrott» i förfarandet lär icke utesluta, att ny preskriptionstid sedermera kan börja att löpa jämlikt SL 5:17 såsom en sekundär följd av vilandeförklaringen eller återförvisningen, nämligen om ett oförsvarligt dröjsmål uppstår med målets fortsatta behandling.²² En ousäktlig stagnation i ett brottmålsförfarande torde överhuvudtaget få anses utgöra »avbrott», efter vilket ny preskriptionstid löper. Svårare synes det vara att avgöra, huruvida ny preskriptionstid skall anses gå under ett dröjsmål med handläggningen av ett brottmål, vilket beror på sådana olyckliga tillfälligheter som ett outhärligt vittnes sjukdom eller utlandsvistelse.²³

I de nu genomgångna situationerna, där SL 5:17 har befunnits vara tillämplig eller icke tillämplig, har det varit åtminstone principiellt möjligt att fortsätta förfarandet och avsluta det med en dom, alltså med ett avgörande av saken. Uppmärksamheten skall nu riktas på de fall där ett straffprocessuellt förfarande har upphört under sådana förhållanden att ett rättsligt hinder föreligger för fortsättande av *samma* förfarande till ett avgörande av saken. Ett exempel är, att ett åtal avvisas till följd av ett uppdagat rättegångshinder. Ett nytt åtal är då nödvändigt för att en dom i saken skall ernås.

Hos WIJKANDER och HAGSTRÖMER möter man tecken på den uppfattningen, att med »avbrott» i åtal menades endast sådana uppehåll i en straffprocess efter vilka processen kunde återupptagas. Utanför området för dåvarande 5:16 SL föll enligt dessa författare avvisande av ett åtal, som var anställt

²¹ Strafflagberedningen s. 150 sp. 1, Strahl s. 80. Jfr NJA 1926 s. 544 (återförvisning medförde ej ny löptid för växelpreskription).

²² Se Sandström, Skattestrafflagen s. 169, där författaren hänvisar till en troligen opublicerad dom av Svea hovrätt 28/12 1951, där straff ansågs förfallet på grund av ett mer än tvåårigt dröjsmål med återupptagande av ett vilandeförklarat mål.

²³ Frågan bejakas av Carlén s. 120 och Wijkander s. 102.

vid orätt forum.²⁴ Som exempel på fall av denna typ nämner Hagströmer även, att åtal är anställt av en person, som saknar åtalsrätt, eller att ett mål avskrives, emedan åklagaren eller målsäganden har nedlagt sin talan.²⁵ Konsekvensen av Wij-kanders och Hagströmers uppfattning var, att frågan om preskription blev att bedöma utan hänsyn till det resultatlösa åtalet.²⁶ Deras ståndpunkt synes icke ha vunnit någon allmän anslutning förrän mycket sent. Till avbrott i lagens mening hänförde nämligen strafflagskommissionen även processens förtidiga avslutande genom avskrivning på grund av åtalets nedläggande eller åklagarens utevaro,²⁷ vilket tyder på att kommissionen icke de lege lata räknade med några fall, där ett i rätt tid anhängiggjort åtal blev helt utan betydelse i frågan om brottets preskription. Om ett åtal icke kom att verka såsom slutgiltigt preskriptionshinder, synes det enligt kommissionens mening i varje fall ha haft preskriptionsavbrytande effekt, så att ny preskriptionstid kom att gå efter upphörandet av den processuella verksamheten. En annan sak är, att kommissionen icke fann detta antagna förhållande tillfredsställande.²⁸ Wij-kanders och Hagströmers ståndpunkt torde numera vara allmänt godtagen. Sålunda menar BERGENDAL, STRAHL och strafflagberedningen, att ett åtal blir utan inverkan på preskriptionstidens lopp, om det avvisas, emedan någon åtalsförutsättning brister, eller om det nedlägges och målet till följd därav avskrives.²⁹ Enligt Strahl blir ett nedlagt åtal däremot icke betydelselöst i preskriptionshänseende, om frikännande dom meddelas på den tilltalades begäran. Härom skall talas närmare i det följande.

När delgivningen av ett åtal enligt det nu sagda blir utan betydelse i preskriptionshänseende, lär detsamma bli förhållan-

²⁴ Wij-kander s. 97, Hagströmer s. 877.

²⁵ Hagströmer s. 877 f.

²⁶ Hagströmer s. 878 f.

²⁷ Strafflagskommissionen s. 441.

²⁸ Se Strafflagskommissionen 13:5 tredje stycket (Thyréns utkast 13:6 tredje stycket).

²⁹ Bergendal s. 156, Strahl s. 80, Strafflagberedningen s. 147. Se även NJA 1912 s. 551 (återkallat åtal).

det med en ej längre bestående häktning, som till äventyrs har föregått åtalet. Genom att häktning har egenskapen av preskriptionshinder har man även att beakta det förut berörda fallet, att den häktade frigives »utan att åtal väckes». Förundersökningens nedläggande efter frigivandet av den häktade kan i så fall jämföras med nedläggande av ett åtal, och frågan om preskription blir följaktligen att bedöma, som om häktningen icke hade skett.³⁰

Antagandet, att ett åtal blir irrelevant ur preskriptionssynpunkt, om det avvisas eller om det nedlägges och målet därför avskrivs, följer i själva verket icke enbart av en restriktiv tolkning av SL 5:17 utan grundar sig i första hand på en närmare utläggning av innehållet i SL 5:14. Detsamma gäller om en häktning, som ej »leder till» åtal. Man lägger i det sistnämnda lagrummet in den betydelsen att straff skall vara förfallet, om icke dom meddelas *med anledning av* ett åtal, som har delgivits den tilltalade före preskriptionstidens utgång respektive väckts *i anslutning till* en häktning, som har skett före nämnda tidpunkt. Härefter ligger ju ett viktigt förbehåll, som icke uttalas i lagtexten utan anses ligga i sakens natur och som kanske även anses framgå motsättningsvis av SL 5:17. Förbehållet skall enligt *strafflagberedningens* förslag bli uttryckligen stadgat i en ny paragraf, 15 a, i SL 5 kap., vilken har omtalats i ett tidigare sammanhang. Samtidigt avses SL 5:17 bli upphävd.

Föreskrifterna om åtalspreskription i SL 5 kap. lämnar utsagt, huruvida ny preskriptionstid skall antagas löpa efter *en lagakraftvunnen dom*. Frågan må synas egendomlig, men den har verkligen varit aktuell vid en ansökan om resning till nackdel för en för brott misstänkt person. Kan det sägas, att en straffprocess »avbrytes» genom att slutlig dom meddelas eller får laga kraft? Svaret måste bli nej. Det rätta ordet är här »avslutas».³¹ Frågan har därför icke gällt, hur SL 5:17 skall tolkas, utan om den kan vara *analogiskt* tillämplig efter en

³⁰ Strahl s. 80, Strafflagberedningen s. 147.

³¹ En annan sak är, att en straffprocess sedermera kan bli att »betrakta» såsom oavslutad, emedan resning har beviljats.

lagakraftvunnen, helt eller delvis frikännande dom. HAGSTRÖMER medgav på sin tid, att slutlig dom i brottmål icke var avsedd i dåvarande 5: 16 SL, men hans mening var likväl, att en materiellt oriktig frikännande dom och en dom på för lågt straff var *likställda* med avbrott av åtal, d.v.s. gav upphov till ny preskriptionstid enligt grundtanken i det ifrågavarande lagbudet.³² Uppenbarligen utgick Hagströmer ifrån att en förefintlig möjlighet till resning eller återupptagande av saken jämlikt gamla rättegångsbalken 17:32 eljest skulle ha stått öppen i princip hur länge som helst (absolut åtalspreskription infördes först 1926). Denna tankegång återfinnes i Thyréns utkast och strafflagskommissionens förslag, där särskilda bestämmelser finnes om att ny preskriptionstid skall börja löpa efter lagakraftvunnen frikännande dom.³³ Dessa tilltänkta bestämmelser pekar på att Thyrén och kommissionen hade funnit SL 5: 16 utgöra ett bräckligt stöd för antagandet, att så redan vore förhållandet. Större intresse än själva bestämmelserna har numera deras motivering, vilken i båda förslagen är, att den misstänkte ej bör bli *sämre* ställd genom en frikännande dom än genom en vilandeförklaring av brottmålet.³⁴ Sämre ställd blir han ju endast om delgivningen av åtalet i annat fall skulle verka såsom preskriptionshinder även efter processens slut. Thyrén och kommissionen har varken de lege lata eller de lege ferenda räknat med den tredje lösningen, att preskriptionstid skulle anses löpa från brottet, som om den resultatlösa processen icke hade ägt rum.³⁵

I rättstillämpningen har frågan om den lagakraftvunna domens betydelse beträffande åtalspreskription ställts på sin spets 1953³⁶ i ett rättsfall, där riksåklagarämbetet ansökte om resning i ett mål, i vilket en person hade frikänts från ansvar för rattfylleri. Mellan domens lagakraftvinnande och resningsansökningen hade mera än två år förflutit. Riksåklagarämbetet

³² Hagströmer s. 879 not 1. Så även Bergendal s. 157.

³³ Thyréns utkast 13: 7, Strafflagskommissionen 13: 6.

³⁴ Thyréns utkast s. 25, Strafflagskommissionen s. 442.

³⁵ Jfr not 28 här ovan.

³⁶ NJA 1953 s. 788.

ansåg sig på angivna grunder böra intaga den ståndpunkten att SL 5: 17 ej är analogiskt tillämplig i ett fall som detta. Således måste ämbetet ha utgått ifrån att åtalet hade bibehållit sin egenskap av preskriptionshinder, trots att processen hade avslutats med en frikännande dom. Högsta domstolen synes ha menat, att SL 5: 14 i och för sig borde anses ha denna innebörd. Emellertid förklarade högsta domstolen, att SL 5: 17, ehuru dess ordalag icke omfattade det fall att ett åtal hade blivit slutligen ogillat, borde »vinna motsvarande tillämpning» i ett sådant fall, varvid den nya preskriptionstiden borde räknas från den dag då domen vann laga kraft. Resningsansökningen lämnades därför utan bifall. Genom rättsfallet har sålunda fastslagits, att ny preskriptionstid skall anses löpa från laga-kraftätagande dom jämlikt grunderna för SL 5: 17.³⁷

Ny preskriptionstid, som löper enligt SL 5: 17, skall räknas »från den dag avbrottet skedde». I allmänhet lär det icke vara någon konst att fastställa denna nya utgångspunkt, men det kan under vissa förhållanden vara svårt eller omöjligt att säga exakt, när »avbrottet» har ägt rum. Härutinnan må hänvisas till strafflagberedningens betänkande.³⁸

Till skillnad från SL 5: 14 är 5: 17 avfattad, som om den statuerade en processuell frist. Den nya preskriptionstid som löper efter avbrottet utgör en frist för »rättigheten att fullfölja

³⁷ Grundsatsen kan svårligen få någon praktisk betydelse, om icke domen är helt eller delvis friande. Delgivningen av åtal kan ju icke verka såsom hinder för preskription av en mera omfattande gärning än den i stämnings-ansökningen påstådda. Om den tilltalade har blivit dömd för hela den påstådda gärningen och en ansökan om resning grundas på att han har begått ett svårare brott än det som han har dömts för, måste ansökningen tydligen göras så snart att den hinner delgivas den tilltalade inom preskriptionstiden för detta svårare brott, räknad på vanligt sätt från brottets begående (obs. även tidsfristen i RB 58: 4 andra stycket). — Frågan om preskriptionstid för särskild talan jämlikt SL 25: 13 om avsättning eller suspension mot den som redan har blivit dömd till straff för ämbetsbrott har avgjorts genom en speciell tidsbestämmelse i samma lagrum. Därvid har uppenbarligen förutsatts, att delgivningen av åtalet i det första målet utan denna tidsbestämmelse skulle ha möjliggjort särskild talan om avsättning eller suspension under alltför lång tid efter domen, se kungl. prop. 1948 nr 80 s. 345 och BSA s. 647.

³⁸ Strafflagberedningen s. 150 f.

förfarandet». Meningen kan dock inte vara, att ett för sent fullföljande skall leda till ett avvísningsbeslut av domstolen, utan åtalet skall naturligtvis prövas och lämnas utan bifall såsom eljest, när preskription har inträtt. Vad som skall vara preskriptionshindrande faktum, när ny preskriptionstid löper enligt SL 5: 17, är icke utsagt i lagen. Av grunderna för SL 5: 14 måste följa, att varken åklagares anhållan om återupptagande av målet eller domstolens beslut om återupptagande hindrar preskription. Först genom att den tilltalade före preskriptionstidens utgång mottager vederbörlig kallelse till målets fortsatta handläggning statueras hinder för preskription.³⁹

Genom preskriptionsavbrott enligt SL 5: 17, vilket kan tänkas ske mer än en gång i samma förfarande, kan åtminstone teoretiskt straffbarhetstiden för ett brott förlängas, så att preskription inträder under den oavslutade processen jämlikt SL 5: 19 (jfr ovan s. 98).⁴⁰

Såsom framgår av den här lämnade redogörelsen för SL 5: 17 har paragrafen vållat så stora olägenheter för rättstillämpningen att man måste fråga sig, om den bör bibehållas. Strafflagberedningens förslag är också kort och gott, att bestämmelsen skall upphävas utan att ersättas av någon ny bestämmelse av annat innehåll.⁴¹ »Avbrott» i ett straffprocessuellt förfarande skall alltså enligt förslaget icke ge upphov till ny preskriptionstid, utan en eventuell straffbarhet skall stå kvar så länge som förfarandet icke har avslutats, såvitt icke till äventyrs absolut preskription inträder på grund av SL 5: 19. Om SL 5: 17 avlägsnas, blir det emellertid ännu angelägnare än förut att i lagen precisera betingelserna för att de preskriptionshindrande fakta skall förbli preskriptionshinder. Detta har strafflagberedningen tagit ad notam genom sitt förut berörda förslag om införande av en ny paragraf i SL 5 kap., 15 a §, med följande innehåll: »Frigives häktad utan att åtal väckes, eller avvisas eller avskrivs målet sedan åtal har delgivits, skall i fråga om möjligheten att ådöma straff så anses som hade häktning eller delgivning ej skett.» Med

³⁹ Se Sandström, Skattestrafflagen s. 169 (Svea hovrätts dom 28/12 1951).

⁴⁰ Bergendal s. 157.

⁴¹ Strafflagberedningen s. 149 ff.

denna bestämmelse avses endast att slå fast redan gällande rätt.

Vid övervägande av strafflagberedningens förslag till den nya paragrafen 15 a i SL 5 kap. påkallar det nyssnämnda resningsfallet av 1953 särskild uppmärksamhet. Avgörandet i detta rättsfall leder till anmärkningsvärda konsekvenser ur likformighetssynpunkt. Ett avvisat åtal betraktas ju enligt gängse uppfattning och även enligt strafflagberedningens förslag såsom obefintligt vid förnyat bedömande av frågan om åtalspreskription. Detsamma gäller om ett nedlagt åtal, såvida frikännande dom icke har meddelats och målet sålunda har avskrivits. När bevisningen i ett mål är otillräcklig och den tilltalade i verkligheten skyldig, kan åklagaren få tiden för preskriptionens eventuella inträdande framskjuten genom att vidhålla åtalet, så att rätten nödgas meddela en frikännande dom. Om åtalet i stället nedlägges, blir processen såsom huvudregel irrelevant ur preskriptionssynpunkt, men om den tilltalade med stöd av RB 20:9 andra stycket får en frikännande dom, ådrager han sig ofrivilligt nackdelen av en förlängd straffbarhetstid, vilket kan få betydelse i ett framtida resningsärende. När ett åtal har upptagits till prövning men bevisningen är otillräcklig, blir alltså den totala preskriptionstidens längd beroende av omständigheter, vilka kan betecknas som processuella tillfälligheter. Skillnaderna i den totala preskriptionstidens längd ökas, om SL 5:17 upphäves. De påtalade, slumpmässiga ojämnheter skulle däremot försvinna, om den föreslagna 15 a § utsträcktes till att gälla även det fall att lagakraftvunnen dom har meddelats. Varför skall för övrigt den totala preskriptionstiden för ett brott bli betydligt längre, när ett åtal för brottet ogillas än när det avvisas eller nedlägges (i senare fallet under förutsättningen, att frikännande dom ej meddelas)? Lagen har givit häktning och delgivning av åtal egenskapen av preskriptionshinder, för att preskription icke skall kunna inträda under ett pågående förfarande genom den misstänktes förhållningstaktik eller eljest. Varför skall preskriptionshindret stå kvar, sedan processen har blivit förd till slut genom lagakraftgående dom?

BIHANG

*Utdrag ur 1864 års strafflag 5 kap. i lydelse, gällande den
1 januari 1956.*

14 §. Straff vare förfallet, om den misstänkte ej häktats eller erhållit del av åtal för brottet:

1. inom tjugufem år, om enligt lag straffarbete på livstid kan följa å brottet;

2. inom femton år, om det högsta straff, varmed brottet är i lag belagt, är straffarbete på viss tid över åtta år;

3. inom tio år, om högsta straffet är straffarbete över två men icke över åtta år;

4. inom fem år, om högsta straffet är straffarbete icke över två år;

5. inom två år, om brottet ej är belagt med svårare straff än fängelse. (1946.)

15 §. För brott som avses i 25 kap. 1—5 §§ vare, där brottet ej är belagt med svårare allmänt straff än straffarbete i två år, straffet förfallet, om den misstänkte ej häktats eller erhållit del av åtal för brottet inom fem år. Kan å brottet följa straff som i 14 § första, andra eller tredje punkten sägs, gälle vad där stadgas. (1948.)

16 §. De i 14 och 15 §§ bestämda tider skola räknas i allmänhet från den dag brottet begicks, men i de fall, som i 15 kap. 17, 18 eller 21 § eller i 17 kap. 2 § sägas och ej åtalas må, innan till återgång av giftermål dömt är, från den dag domen därom vann laga kraft och i det fall, som i 23 kap. 5 § avses, från den dag då beslut om egendomsavträde meddelades eller åtal eljest tidigast kunde ske. (1946.)

17 §. Har mot den misstänkte inlett förfarande avbrutits, sedan åtgärd enligt 14 eller 15 § vidtagits inom där angiven tid, skall för rättigheten att fullfölja förfarandet lika tid räknas från den dag avbrottet skedde. (1946.)

18 §. Har någon begått brott, som i 14 § första, andra eller tredje punkten sägs, och har han därefter, innan straffet förfallit, ånyo

förövat brott, som i lag är belagt med straffarbete över två år; då skall tid för rättigheten att beivra det förra brottet räknas från det senare brottet. Vad sålunda stadgats skall äga motsvarande tillämpning, där den brottslige, innan straffet förfallit, begår ytterligare brott, varå straff, som nyss är sagt, kan följa. (1946.)

19 §. I intet fall må straff ådömas, sedan trettio år, eller, där brottet enligt lag icke är belagt med straffarbete över två år, sedan femton år förflutit från dag, som i 16 § sägs. (1926.)

19 a §. Talan om ådömande av påföljd som i 2 kap. 16 § eller 17 § första stycket sägs må, där straff är förfallet, ej väckas senare än tio år från det brottet begicks. (1948.)

RÄTTSFALLSREGISTER

Naumanns tidskrift

1869 s. 445	61	1870 s. 588	65, 74, 79, 120
1870 s. 329	65, 120	1871 s. 246	65, 79, 120

Nytt Juridiskt Arkiv

1876 s. 164	43, 79	1914 s. 584	61
1884 s. 1	65, 120	1915 s. 138	155
1885 s. 115	74, 79, 120	1916 s. 41	155
1888 s. 48	115, 129, 145	s. 401	175
1890 s. 268 ..	65, 69, 71, 139, 153	1919 s. 229	224
1892 s. 426	79	s. 500	155, 167
1896 s. 497	120	1920 s. 213	61
1900 s. 53 ..	43, 65, 74, 78, 115, 117	1921 s. 149	69, 79
s. 197	69	s. 411	155
1901 s. 12	65, 71, 139, 153	1922 s. 18	155
1904 s. 392	79	s. 45	61
s. 477	65, 69, 70, 146	1923 s. 1	155
1906 s. 45	130	s. 469	155, 167
s. 257	81	1924 s. 113	153, 187
B 151	69	1925 s. 465	155, 167
1907 s. 182	71, 79, 130	s. 496	155, 161, 167
1910 s. 34	65, 129, 145	1926 s. 494	155
s. 237	155	s. 544	226
s. 245	65, 72, 139	1927 s. 343	155
s. 553	155, 167	s. 663	59
1911 s. 319 ..	70, 71, 78, 79, 101, 104	B 167	130, 187
s. 502	69	1928 s. 339	65
1912 s. 551	65, 69, 74, 227	s. 559	155, 167, 168
1913 B 156	155	1929 s. 446	65, 104, 139, 153
1914 s. 468	69	1930 s. 340	193
s. 520	79	s. 639	65, 70, 72, 146
s. 571	155	1931 s. 117	155

1931 s. 363	182	1944 s. 453	61
s. 478	155	s. 553	186
s. 654	178	s. 584	105
1932 s. 698	79	B1058	72, 115, 168
1933 s. 309	65, 69, 120	1945 s. 45 ...	65, 71, 72, 107,
s. 551	54, 70, 77		113, 137, 139
1934 s. 83	61	s. 101 ...	65, 69, 70, 79,
s. 84	65, 101, 104		117, 146
s. 108 ..	65, 69, 70, 71, 146, 175	s. 104	65, 224
s. 223	174	s. 387	206
s. 273	155, 167	s. 574	65
s. 345 ..	65, 69, 71, 79, 153, 154	1946 s. 443	44
1935 s. 84	155	B 347	69, 70, 71, 107
s. 189	155	B 785	107
s. 308	59	1947 s. 634 ..	71, 78, 111, 139, 154
s. 355	61	1948 s. 28	167
s. 471	155	s. 200	54, 77, 145
1936 s. 33	155	s. 550	31, 65, 69, 70,
s. 695	155, 167		72, 74, 79, 92, 93,
1937 s. 97	155, 167		94, 116, 143
s. 246	155, 167	s. 563	60
s. 439	71, 72, 139, 153	1949 s. 191 ...	65, 70, 79, 163, 224
1938 s. 21	155, 167	s. 242	63
s. 69 ...	65, 71, 78, 155,	1950 s. 246	69
	168, 172	s. 332	65, 215
s. 222	54, 65, 77, 114	s. 477	55, 77, 107
1940 s. 158	155, 167	s. 647 ..	65, 70, 79, 115,
s. 447	61		137, 139, 218
1941 s. 47	167	1951 s. 67	44
s. 251 ..	65, 71, 107, 111,	s. 828	163
	115, 139, 154	1952 s. 152	120
1942 s. 5 ...	65, 69, 71, 115,	s. 240	55, 70, 77, 107
	139, 153	s. 650	69
s. 42	207	1953 s. 524	56
s. 463	186	s. 630	145, 169, 191
1943 s. 441	61	s. 688	163
s. 522	149	s. 788	65, 90, 229
1944 s. 73	69	B 4	114
s. 417	61	C 315	151
s. 451 ..	65, 72, 107, 111,	1954 s. 393	137, 195
	139, 154		

Regeringsrättens årsbok

1912 E	165		63, 216	1942 Fi	364		61
1913 C	200		63	1945 ref.	23		63, 216
1931 S	296		63	1948 Fi	341		61
1933 Jo	28		63	1951 ref.	21		63, 216
1937 S	213		63	1952 Fi	1296		61
E	127		63, 216	1954 Fi	1392		61
1938 E	73		63	Fi	1398		61

Svensk Juristtidning

1919 rf s.	38		155	1942 rf s.	63		93
1923 rf s.	64		43	1943 rf s.	57		65, 69, 79, 224
1925 rf s.	48		43	rf s.	63		168
1927 rf s.	1		178	1944 rf s.	89	..	65, 69, 70, 116, 143
rf s.	20		163	1946 rf s.	40		65, 72, 114,
rf s.	78	..	65, 70, 74, 116, 143				146, 201
1929 rf s.	43	..	65, 69, 70, 116,	rf s.	90		167
			142, 143	rf s.	106	..	65, 71, 72, 81,
1930 rf s.	56		167				111, 154
1932 rf s.	9		65, 69, 224	1948	s. 571		65, 224
rf s.	63		155	1949	s. 742		63, 65, 70, 79
1936 rf s.	24		43, 51, 78	1951	s. 273		163
rf s.	30		155, 167		s. 344		65, 70, 145, 168
1939 rf s.	51		167	1954 rf s.	7		207
1940 rf s.	67	..	69, 70, 79, 145,	1955 rf s.	66		191, 193
			168, 172	rf s.	67		191
1941 rf s.	45		102	rf s.	68		191, 193
1942 rf s.	22		168				

EFTERSKRIFT

KORT tid före bokens tryckning har hovrätten över Skåne och Blekinge den 18 juni 1956 meddelat dom i ett mål av stort principiellt intresse för frågan om utgångspunkt för preskriptionstid vid äkta underlåtenhetsbrott. I fullföljda delar gällde målet åtal för underlåtenhet att till bilregistret anmäla såväl förvärv av två motorfordon som förvärv och nedskrotning av en registrerad släpvagn, 18 § 1 mom. första stycket och 19 § 2 mom. samt 65 § 4 mom. andra stycket vägtrafikförordningen. Underrätten hade i dessa delar lämnat åtalet utan bifall jämlikt SL 5: 14. Domslutet fastställdes härutinnan av hovrätten med motivering, att den tilltalade icke hade erhållit del av åtal för förseelserna inom två år från utgången av den tid, inom vilken anmälan skolat göras. Underrätten hade räknat preskriptionstid från de tidpunkter, vid vilka den tilltalades innehav av respektive fordon hade upphört.